

LITERATŪRA,
KRITIKA,
ESEISTIKA

SAUSIS 1

metai

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SAJUNGOS
MĖNRAŠTIS

2009

TURINYS

RIMANTAS VANAGAS. Sunkmečio vieversiai	3
SIGITAS PARULSKIS. Eilėraščiai	7
RIMANTAS MARČĖNAS. Karalienė Morta, sesė	12
NERIJUS CIBULSKAS. Eilėraščiai	33
IEVA TOLEIKYTĖ. Laidojimo reikmenys. Klevų akis. Novelės	37
ALMA RIEBŽDAITĖ. Eilėraščiai	47
EGLĖ SAKALAUŠKAITĖ. Žmogeliukas rūke. Novelė	51
TAL NITZAN. Eilėraščiai. Vertė V. Braziūnas	60
GEORGE SAND. Don Žuanas. Vertė R. Jankevičiūtė	65
SAMUEL BECKETT. Katastrofa. Kas kur. Pjesės. Vertė S. Repečka	79

LITERATŪROS MOKSLAS IR KRITIKA

BRIGITA SPEIČYTĖ. Nepoetinis eilėraščio menas: posovietinės lietuvių poezijos linkmės	86
--	----

APIE KŪRYBĄ IR SAVE

Kūryba negali paslėpti nuo gyvenimo... Poetą Alį BALBIERIŲ kalbina Julius KELERAS	99
---	----

„METŲ“ ANKETA

Požiūriai. Marcelijus MARTINAITIS	105
--	-----

AKIRATIS

ARNO JUNDZE. Apie kritiką spaudoje, akademizmą ir nekoki kvapelį, kuris lydi šiuos procesus. Vertė L. Laurušaitė	111
---	-----

MŪSŲ PUBLIKACIJA

HERMANN KURZKE. Thomas ir Heinrichas. Vertė A. Gailius	121
---	-----

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

RENATA ŠERELYTĖ. Būties kodai atminties tamsoje (D. Kalinauskaitės „Niekada nežinai“) * JŪRATĖ BARANOVA. Jauki nyksmo meditacija (A. Marčėno „Šokiai“) * AUŠRA MARTIŠIŪTĖ. Dramaturgas, kurio bijojo teatras (G. Grajausko „Mergaitė, kurios bijojo Dievas“) * ALFREDAS GUŠČIUS. Pėdsakai literatūros dirvoje (V. Šiukščiaus „Likę tekstai“) * MINDAUGAS PELECKIS. Kelionė Vaiskiosios šviesos link (anotacijos)	133
---	-----

TĖVYNĖS VARPAI

BRIGITA SPEIČYTĖ. Tivyty tyty, arba Linksmieji skaitymo metai	148
--	-----

Antrajame viršelyje: **Adomas JACOVSKIS.** Einantis pro šalį juodais sparnais, 2005
Trečiajame viršelyje: **Bronius LEONAVIČIUS.** Pušų paunksmė, 2008

Pasirašyta spausdinti 2009.I.5. Tiražas 1200 egz.
Formatas 70x108^{1/16} Ofsetas. 10 sp. l.
Kaina 7 Lt.
Spaudė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius.

„Metus“
remia:

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Sunkmečio vieversiai

Žymi *persona*, kultūros ir literatūros žiniuonė, kažkuriam iš kolegų užsiminus apie rajonų kūrybines pajėgas, labai intelektualiai nusistebėjo:

– O kas išvis gali būti... provincijoj?!

Toks požiūris – iš padebesių, iš žvaigždėto aukštybių skliauto – atspindi nemenko Lietuvos inteligentų, o ypač politikų būrio – nusiteikimą. Plyšys, abipusis nepasitikėjimas tarp valdžios, naujojo „elito“ ir *kažkur toli kažką veikiančio žmogaus* kasmet akivaizdžiai platėja, gilėja. Pirmi – vis gražiau postringauja ir kvailina antruosius, antri – anderseniškai galvas kraipo: aure jau ir vaikui aišku, kad karalius nuogas...

Rajono gyventoją (jei vengsime apibendrinimų – mane) stebina žiniasklaidos spekuliacija tariamų ar tikrų aktualijų „akcijomis“. Kad tik atkreipus į save dėmesį, suintrigavus – bet kokia kaina! Antai girdžiu vieną rytą per radiją jaunos literatės gaudulingą komentarą: pasak to ir ano, viena vaiko ašara vertesnė už gotikos šedevrą, o Lietuvoje tiek nenušluostytų ašarų, o Lietuva vis tiek stato Valdovų rūmus!..

Klausaus ir neatsistebiu: gal mano ausys ir smegenys jau visai užgargažėjo? Kiekgi galima šaudyti iš tuščių šovinių? Purkštauti, kai reikalas jau seniai visais lygiais nuspręstas? Jei jau sykį pasakėm „taip“, kam iš naujo drumsti vandenį ir vargšų klausytojų širdis?

Štai aš vidurnaktį einu pašventupiu, žiūriu į fantastiškai apšviestus šimtametės Anykščių bažnyčios bokštus – ir galvoju: ar anykštėnai praėjusio amžiaus pradžioj turėjo daugiau pinigų nei dabar? Šiaudastogės pirkytės, gatvelių smėlį ir mėšlą knaisiojančios kiaulės, jokių šaligatvių, kanalizacijos, tik smarvė ir dulkės – toks prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo mano tėvo gimtasis miestelis. O iškėlė visoj Lietuvoj aukščiausius bokštus!

Istorija ne veltui byloja: didžiausios šventyklos iškyla ne tada,

kai maišai kiūra nuo aukso, o kaip tik – sunkmečiais, per badą ir marą...

Deja, šiandienos Anykščiuose taip pat apstu žmonių pjudyto – kartais net pagalvoji, kad priešišku valstybių agentai tikrai sumaniai dirba – ir delnus iš džiauogsmo trina... Jau gal prieš dešimt metų vietos laikraštis didingai propagavo Lietuvos žymių žmonių kalbas, kad ant Šeimyniškių (spėjamos Vorutos) piliakalnio, kad ir iš kurios pusės žiūrėsi, verta statyti medinę pilį. Tačiau pakako įkalti keletą kuolų – ir kad užvirs nauja košė!..

O kas nutiko A. Baranausko aikštėje po ilgų svarstymų ir ginčų (drįsę suabejoti rizikavo tapti tautos išdavikais, sovietiniais reliktais ir t. t.) pastačius V. Vildžiūno paminklą Laisvei? Jau gerokai ataušus atidengimo euforijai, nuvytus amžinos atminties vainikams ir senokai užgesus žvakėms, kad paplūs srautas pamazgų! Tai paminklas visai ne toks, tai ne toj vietoj, tai kažkur jau matytas...

Visai neseniai krašto žmonės buvo įtraukti į pavėluotas (ir todėl bevaisės) diskusijas, kurgi turėtų stovėti nauji viešosios bibliotekos rūmai. Deja, architektų, kraštovaizdžio specialistų, kultūros, meno žmonių, pagaliau bibliotekininkų nuomonės „dangun nėjo“. Svarbiausia, ką pasakė pirmas gatvėje sutiktas praeivis – nors tasai gal per visą gyvenimą bibliotekon kojos nebuvo įkėlęs, knygos perskaitęs.

Taip jei ne žudomi, tai palengva nuodijami ne tik geriausi projektai, kilniausios idėjos, bet ir jų autoriai, krašto šviesuoliai. Kad ir kokią giesmę tėviškei ir tėvynei giedosi, vis tiek atsiras žiopių, pikčiurnų, kerštininkų, kurie ir gėlės žiedą, ir saulės spindulį suterš, sutryps... Kai kam ir nusvyra rankos. Arba spjauna ir trenkia duris: žinokitės, aš verčiau Airijoje ar Zelandijoje ramybės paieškosiu, gal bent ten kam nors reikalingas būsiu...

Viena pesimistė man užvakar pasakojo:

– Skiemonių vidurinėj iš 300 mokinių telikę 60. Bet ir iš tų likusių net šeštakai ne visi sklandžiai paskaito...

Kitas pesimistas vakar man kalbėjo:

– Pamatysi, ateis laikas, kai prie Šventosios gyvens tik užsieniečiai. Ne todėl, kad lietuviai nebepajėgs išlaikyti namų, o todėl, kad lietuvių Lietuvoj išvis nebeliks...

Dabar – dar papildomos problemos, sunkmetis. Bent taip trimituoja stropiai nusvidinti ruporai; taip trimituoja, kad ne vienas klausytojas, žiū, ir infarktą gaus. Nors kai geriau apsidairai... Islandai, sako, vietoj jautienos kramto arklieną, sako, net didesnės eglutės Reikjavike nebepuošia; estai samsto iš rezervinio puodo auksinius, o mes? Rašau prieš Kalėdas – ir matau, kaip broliai lietuviai, beaimanuodami dėl krizės, parduotuves su visom lašišom ir upėtaikiais šluote šluoja...

Viešintų klojimo teatro režisierius Vytautas Germanavičius (turim, garbūs didmiesčių genijai, ir tokį! B. Dauguviečio, „Auksinės

paukštės“, Kultūros ir Žemės ūkio ministerijų nominantą, be kita ko, kanoja perplaukusį Baltiją), linksmų plaučių vyras, tradiciškai paklaustas, kas geresnio, atsakė:

Žinai, keista... Nubundu ir galvoju: kas mane taip slegia, kodėl taip sunku ant krūtinės? Ir galva kažkokia apniukus... Kol staiga atsimeņu: a, ko norėt – sunkmetis!

Laimė, dar ne visi pametėm galvas, teisybės ir humoro jausmą.

Prieš septynerius metus per įgimtą naivumą ar avantiūrizmą buvau atsidūręs Kolumbijoje, Bogotoje. Nors amerikiečiai iš anksto perspėjo, kad ten šaudoma tikromis kulkomis, argi aš patikėsiu?! O Kolumbijoje, pasirodo, jau pusę šimtmečio šeiminkauja keturios priešiškos kariuomenės; milijonai miestelių ir kaimų gyventojų, bėgdami nuo narkotikų prekeivių ir tariamų kairiųjų teroro, atsidūrė didmiesčių pakraščiuose, o ypač – sostinėje. Mačiau žmones, iš ryto prie vartelių laukiančius šiukšlių; mačiau moteris ir vaikus, toliau nuo miesto išlendančius tiesiog iš žemės, iš urvų, kur nei vandens, nei kanalizacijos... Bet kaip keista: per visuotinę pasaulio gyventojų apklausą paaiškėjo, jog kolumbiečiai jaučiasi laimingais žmonėmis!

Ne pinigai stiprina žmogaus dvasią, ne iš turtų trykšta gyvenimo džiaugsmas, – šioj vietoj paporintų dažnas senolis.

Gi šiandienos „mūrai lietuviai“... Lietuvoj bet koks pozityvas priskiriamas atsilikimui, populizmui, geriausiu atveju – demagogijai. Aukštai iškelta tik negatyvo vėliava... Vienam šone – vis ta pati okupantė Rusija, kitame – tautiečius ryjantys Vakarai, nepaliekančios Lietuvai jokios ateities. Emigruoja lietuviai – blogai, grįžta – dar blogiau, nes, pasak tos pačios žiniaskalaidos perspėjimo, „bus daugiau vagių“. Arba jei, tarkim, kasmet išleidi po knygą – argi tai kūrybiškumo, gabumų rodiklis? O jeigu net dvi? Tai jau išvis nesusipratimas, nes negalima geros knygos parašyti per pusę metų! Niekam nepaaiškinsi, kad medžiagą toms knygoms, siužetus ir herojus nešiojaisi galvoje ir širdyje trisdešimt metų...

Ir man nebelieka nieko kito, kaip mesti postringavus apie nesibaigiančias tautos nelaimes – ir pasižiūrėti, ką man pačiam davė praėjusieji metai.

Be lito kišenėje, bet... Miunchene aplankiau dukrą. Su ten gimusia trejų metų anūkele Daina puikiai susišnekėjau lietuviškai. O toje pačioje Bavarijos sostinėje gyvena ir dailininkė Patricija Gilytė, vaikystę praleidusi Šimonių girios kaimelyje. Pernai ji su instaliacija „Anykščių šilelis“ dalyvavo Miunchene vykusiame parodoje „Nordost“. Ji norėjo pabrėžti, kad šiaurietiškas lietuvių mentalitetas ir identitetas nei istoriškai, nei emociškai neatsiejamas nuo miško. Parodoje eksponuotam kūriniui įgarsinti lietuviai skaitė Antano Baranausko poemą (balsų choras priminė šilelio ošimą), čia pat tysojo samanų žalumą imituojantys čiūžiniai, baltas kilimas,

6

kuriame juodom raidėm išaustas poemos tekstas vokiečių ir lietuvių kalbomis.

Patricija dalyvavo ir tarptautinėje konferencijoje „Migruojanti realybė“. Dailininkės sumanymas toks: kalnelis Miuncheno pakraštyje nusėtas dailių eglaičių. Ateina viena mergaitė, kita, „išsirauna“ po eglutę ir su jom vaikšto ieškodamos tinkamesnės vietos, o ją suradusios – „pasodina“. Paskui – vėl kitos eglutės, ir pamažu „miškas“ plečiasi, skleidžiasi vis kitom formom. „Ką tai reiškia?“ – klausia koks nors smalsuolis ar žurnalistas. Patricija atsako: „Lietuvis negali be miško!“ Jos videoskulptūros idėja ir tikslas – parodyti, jog lietuviai tolsta nuo gimtinės, bet ne per toliausiai, nes žmones ir kartas tebevienija „žali“ gimtinės prisiminimai...

Kitas optimizmo teikiantis pavyzdys. Dalyvavau žmonos giminių – Mažeikių kamieno ir atžalų – suvažiavime. Niekieno „iš viršaus“ neraginti, neagituoti, be jokio projekto, be jokių rėmėjų susirinko Krylių kaime (Rokiškio rajone) apie 70 žmonių. Susipažino su savo genealogijos medžiu, aplankė prabočių gyventas vietas, pašventino Kamajų bažnyčioje savo pačių susikurtą vėliavą. Panašiai bendravo ir iš Skiemonių parapijos kilusi Gliaudelių–Jucių giminė, ir dar kitos, ir dar... Klausiausi dainų, šiltų pasakojimų ir mintijau: neprazuvusi dar Lietuva, kitokia, bet savaip gražėjanti, laisvėjanti – ir sykiu besiglaudžianti!

Pasaulio anykštėnų bendrijos mėnraštis „Pasaulio anykštėnas“ pasakojo apie gražią Amerikos lietuvių šeimynėlę, kurios moteris, Kristina Gindrėnaitė-Setliff, vos atkakusi į Anykščius, skuba su dukrele į biblioteką lietuviškų knygelių skaityti...

Anądien susitinku seną bičiulį, Rubikių paežerės gyventoją Juozą Žąsiną, o tas džiaugiasi, kad dukra Jurga jau sugrįžo iš Airijos, augina porą vaikelių ir netgi knygą „Akmeninis Avondalio miestas“ išleido. Ir mano gatvės gyventojas Kęstutis Juodelis, po penkerių metų „viešnagės“ Anglijoje, vėl Anykščiuose, triūsia kartu su tėvu ir svainiu. Ir mano paties sūnus, dviejų atžalų tėvas, parsirado iš Bornmuto (*Bournemouth*, Pietų Anglija) su tenykščio universiteto magistro diplomu, viliasi, kad jis namie labiau pravers...

Še tau ir prognozės apie snaige ant karšto pasaulio delno tirpstančią Lietuvą! Kartais (o taip nutinka gana dažnai!) išties keista, iš kur gema naujų galių ir paskatų, net pačiais beviltiškiausiais, kritiškiausiais momentais (tereikia prisimint Lietuvos laisvės stebuklą). Regis, ir globaliniai procesai nenuneigiami, ir ekonomistų, politologų, sociologų įžvalgos bei skaičiai skamba įtikinamai, argumentuotai, visa Vakarų civilizacija su nykštukine Lietuvėle ritasi pakalnėn kaip purvino sniego kamuolys, tuoj tuoj susikulsim ir prapulsim, o... danguje vir vir vieversys! Ir visi popieriniai išminčiai – keberioškšt ant šono kaip seniai besmegeniai...

Nėra talentingesnio fantastų, stebukladario už gyvenimą!

Aurelijos Čepulinskaitės nuotr.

SIGITAS PARULSKIS

7

Žemės klausymas

*Užkasiau tėvą į žemę
klausausi*

*tyla, iškasamų anglių rezultatai nepagerėjo, aukso
deimantų, be žinios
dingusių žmonių nerandama
daugiau nei anksčiau
bulvės, kviečiai ar vanduo po lietaus
elgiasi lygiai taip pat
požemiai tokie pat negyvenami
krikščionys negrįžta į katakombas*

*tyla, jokie bandymo išsikapstyti, per šitiek metų nė vieno
mėginimo išsikasti tunelį į Tibetą, prakirsti
Mirusiųjų Kinijos sieną
bent jau į gretimą miestelį, nors į kaimyno daržus, kur
galuvagis žydi aguonos*

visiška kapituliacija

*klausausi
klausausi*

*ne, vis dėlto
alsuoja, pūsdamas vėją, siunčia
neuroninius laiškus
į panages man, į pasąmonę*

*nardo po tamsius atminties vandenį
drumsčia*

Ruduo

Spragtuko atminimui

*Aklas, šlubas, balsą praradęs šuo
suka lėtus ratus aplink džiūstantį
klevą
sunki grandinė šliaužia jam
iš paskos šnypšdama
per geltonus lapus, išvogtus
rausvų kraujosruvų*

*grandinė trumpėja
ratas siaurėja
temsta
pro juodas būties siūles
sunkias ledinę dulksną*

Tuščia

*Mano batai tušti, ehė, tušti mano batai
matyti balti druskos dryžiai ant įtrūkusios odos*

*o kelnės, mano kelnės visiškai tuščios
kur vyriškumas, kur žemės trauka, verčianti
klupti prieš moterį
klešnės sukasi neapčiuopiamos kaip
pustomo smėlio kolonos*

*ir švarkas, ir švarkas visiškai
tuščias, rankovių nuleistos vėliavos
plakasi per išverstas kišenes, nieko
ir ten jau visiškai nieko*

*kaklaraištis kadamuoja ore
o ne, po velnių, o ne, niekada
neryšėjau kaklaraiščio, man užteko
ir savo minčių, kurios smaugty*

*vis dėlto ten, kur būta manęs –
tuščia, visiškai tuščia
drabužiai, namai, pinigai
knygos, draugai, – nuo visų
pamažu nusitrina mano pėdsakas*

*dar matau, dar paskutinį sykį man leista:
kažkas paskubom kemša senus laikraščius
į tuščius mano batus, kad nosys
per šermenis nebūtų subliūškusios*

*senus laikraščius
su mano tuščia atmintim*

Vartai

*Kai užsitrenkė man prieš nosį
poezijos vartai, prisiminiau istoriją
ją kadaise pasakojo treneris: esą Maskvos
Olimpiadoje 1980 metais, kai į sektorių
ieties mesti išeidavo
rusas, tuojau pat kokia nors dingstimi atsidarydavo
uždaro stadiono vartai: ietis kaip paukštis
turi snapu įsikirsti į vėją, kad galėtų sklęsti;
taigi, kai mesdavo rusas, pro vartus veždavo kokį nors
sporto inventorių, įžygiuodavo kareivių delegacija ir
panašiai*

*žinant rusų diplomatinės veidmainystės
įpročius, perimtus iš Bizantijos
galima tuo tikėti, juolab, anot trenerio, užsieniečiai
nufilmavo šiuos gėdingus veiksmus*

*dabar, kai vis dažniau jaučiuosi
esąs Empedoklis, bergždžiai mėginantis
sukurti maišą vėjams gaudyti
galvoju, kas mano žodžiams, kuriems
kaip ir iečiai ar sparnui, reikalingas vėjas
atidaro vartus ir uždaro, niekad manęs neklausdamas
ir niekada neįspėdamas, su kuo turėčiau
dalytis neviltimi ir reta palaima
tuštėjančiame poezijos stadione*

Voveraitės

*Tavo krūtys, kai išeini iš vonios
kambario – jeigu būčiau tikras poetas, sakyčiau –
iš alyvų giraitės – tavo krūtys panašios
į dvi voveraites, tupinčias ant šakos
rudi maži snukučiai vos pakreipti į šalis
jos žvalgosi iš aukštai, baugščios ir smalsios*

*jeigu būčiau poetas, sakyčiau, jog aistros liūtys
plūsteli į mano dubens slėnį, kai matau
voveraites, žvelgiančias
į mane kaip į viešpatį, bent jau kaip į fauną
na, mažų mažiausiai, kaip į seną ir
raišą satyrą*

*galingi geismo srautai teka žemyn,
iš smegenų debesų, per plaučių lapiją
per inkstų akmenis, šniokšdami kepenų rėvose
ir tuomet ten, giliausioje
slėnio oloje suveši, sulapoja
tvirtas kamienas, gyvybės skeptras, axis mundi
sakyčiau, jeigu būčiau poetas*

*dabar paprasčiausiai tiesiu rankas tavęs link, ir jaukūs
žvėreliai valgo ramiai iš mano
delnų
ir man sustangrėja, tik tiek*

Žodžiai

*Kartais labai norisi panaudoti
kokį nors keistai skambantį, retą
negirdėtą žodį, uoksas,
dolomitas, jujuba ar pentlanditas
išgirsti naują, netikėtą jų skambesį,
beveik bereikšmį banalybių nualintai ausiai
grįžti į pirmą pradžią kalbos pasaulį, pajusti
nežinomybės siaubą –
egzistuoja dimensija
kur neteisingai įvardytas daiktas
keršys tau visą gyvenimą, panašiai kaip tada
kai garsai klajojo mūsų protėvių smegenų
erdvėje ieškodami būdų, kaip*

*apvaisinti prasmes ir reikšmes, kurios
būdamos jau subrendusios, geidė dėmesio, glamonių
paprastiau tariant
to, ką dabar mes taip neišradingai vadiname meile
ir niekad nežinome, kokio keršto pritvinę
žodžiai mus pasiekė iš mirusios mūsų tėvų atminties*

11

Židiny s Mančesterio bibliotekoje

Chief Librarians

1852–1858

Edwards Edwards

1858–1864

Robert Wilson Smiles

1864–1879

Andrea Crestadoro

1879–1920

Charles William Suttan

*skaičiau bibliotekininkų sąrašą, sėdėdamas
šalia seno
Mančesterio bibliotekos židinio, jis priminė
žmogų, kuriam viskas
šiame pasaulyje
daugiau ar mažiau panašu į
dulkes*

*vis sunkiau ir
sunkiau
be skausmo
nuryt savo žodžių pelenus*

Mančesteris, 2008 08 11

RIMANTAS MARČĖNAS

Karalienė Morta, sesė

Vieši draugai ir slapti priešai

Didžiulis ažuolas dažniau yra blaškomas vėjų
Seneka

Tąkart Alminas ankstyvą rytą, kai Gedvydas dar tik kėlėsi, netikėtai įžengė į jo menę. Iš pagyvėjusio ir tuo pat metu susikaupusio bičiulio veido Gedvydas suprato, kad šįkart jis nejuokaus, nesiteiraus, ar Gedvydui sapne nepasirodė deivė Milda, ar neišbarė jo, niekaip nepasirenkančio mergelės ir vis dar nesirengiančio kurstyti švento šeimos židinio. Negaišdamas laiko, Alminas iškart išklajo apsilankymo priežastį:

– Vakar apynakčiu į pilį atsuoliavo kunigaikščio Treniotos pasiuntinys. Ar negirdėjai subruzdimo pilies kieme? Taigi jis žodžiais man persakė – nešioti slaptus laiškus šiais laikais pavojinga – Treniotos įsakymą, kad su ke-liais artimiausiais pagalbinkais ir apsaugos būriu privalau nedelsiant išjoti į Vilnių. – Alminas trumpam nutilo ir tiriamai pažvelgė į bičiulį. Šiam akimoju miegai išlakstė, nes jis jau suprato, ką dabar Alminas pasakys. – Taigi, broleli, skubiai ruoškis į kelionę. Ten tu man būsi reikalingas.

– Mindaugas gal ir įsiklausys į Treniotos ir tavo žodžius, tačiau kam ten, jo dvare, rūpės išgirsti mano, kunigaikščio be tėvonijos ir valdinių, nuomonę.

– Ar užmiršai, kad esi jo brolvaikis? Jeigu tada, kai jums su Tautvilu puo-lant Vorutą, buvai pakliuvęs į jo rankas, o dėdė tave lyg niekur nieko paleido gvyą ir sveiką, vadinasi, kraujo balsui jis nėra kurčias.

– Aš tik šiaip, iš įpratimo pasibranginau, – prisipažino Gedvydas ir šyp-

telėjo. – Labai didžiuojuosi, jog tu mane priskiri prie savo artimiausių pagalbininkų ir galvoji, kad naujoje Mindaugo sostinėje galėsiu tau būti naudingas.

– Ne man, bet Žemaitijai, nemažiau ir savo gimtinei Lietuvai pasitarnausi. Jeigu tik dievai mums padės Mindaugą palenkti į savo pusę. Ruoškis. Laikas nelaukia.

Jau praėjusių metų rudenį Alminas suprato, kad Mindaugas vis įdėmiau įsiklauso į Treniotos įtikinėjimus. Ir nors dar nesiryžta pradėti atviros kovos prieš Livonijos ordiną, tačiau patyliukais remia tuos atvirus ar slaptus sąjungininkus, kurie lyg medžiokliniai šunys sužeistą lokį vėl ir vėl puldinėja ordiną, neleidžia atgauti jėgų po skaudaus pralaimėjimo prie Durbės ežero. Ir Alminas, ir Gedvydas, ir Almino žmona Ausma, kuri neką prasčiau už vyrus buvo įsigilinusi į valstybės politinius gudravimus, žinojo, kodėl viską pasveriantis politikas Mindaugas nepradeda galbūt lemiamos kovos prieš ordiną. Lietuvos valdovas gerai suprato, kad visa krikščioniška Europa puls višaip ramstyti tą prie Baltijos jūros krantų stūksančią ir po Durbės mūšio smarkiai įskilusią krikščionybės uolą. Vilniuje, karaliaus pilyje, kur buvo primami svarbiausi valstybės sprendimai, krikščionybę tvirtai ir karštai rėmė karalienė Morta, kuri pasitelkdavo kunigaikščio Parbaus išmintį ir didelę patirtį. Kadaisė didelį Mindaugo pasitikėjimą pelnęs Neries žemės kunigaikštis Parbus, ypač po to, kai Milane ir Romoje jam pavyko atverti visas Šventojo Tėvo rūmų duris, dabar jau buvo praradęs karaliaus malonę ir net nebeturėjo teisės be pakvietimo įžengti į Lietuvos valdovo menę. Užtat karalienės Mortos menėje Parbus visada buvo laukiamas ir pagarbiai sutinkamas. Daugeliui dvariškių buvo ne paslaptis, kad, gindama krikščionių reikalus Lietuvoje, Morta vyrui dažnai kalba ne savo, bet išmintingojo patarėjo Parbaus žodžiais... Alminas žinojo ir apie tai, jog vis didesnę galią ne tik Žemaitijoje, bet ir Lietuvoje įgaunantis Treniota karaliaus jau net nebeįtikinėja, o spaustė spaudžia ryžtingai atsimesti nuo krikščionybės ir grįžti į senolių tikėjimą. Išdidusis Mindaugas, be abejo, suprato, kokia didelė ir nepajudinama jėga stovi už šio žemaičių kunigaikščio pečių.

Tad pats didžiausias Almino troškimas buvo palenkti karalių į savo pusę, išsklaidyti jo abejones, kad, net visai krikščioniškai Europai stojus prieš Lietuvą, ji neliks vieniša, nes pavergtieji latgaliai, žemgaliai ir kuršiai jau kyla į kovą ir tuoj tuoj prisijungs prie lietuvių ir žemaičių...

Nauja valdovo pilis stovėjo už keliasdešimties žingsnių nuo raudonplytės katedros, kurioje prieš dešimtmetį, 1251-aisiais Viešpaties metais, Mindaugas, jo jauna žmona Morta ir keliolika artimiausių giminaičių priėmė šventąjį krikšto sakramentą, o dar po dvejų metų jis buvo karūnuotas. Žemaitijoje sklido gandai, kad ši puiki bažnyčia buvo pradėta statyti dar tada, kai, atrodė, Mindaugas apie jokią krikštą nė negalvojo, – šioje vietoje buvę sumanyta statyti didingą pagonišką šventyklą, kokios Lietuvoje dar nebuvo... Valdovo pilis priminė Livonijos ordino magistro pilį, tačiau buvo rąstinė ir bene dvigubai mažesnė. Gedvydas turbūt buvo ne pirmas, kuris nusistebėjo, kodėl, statant mūrinę katedrą, buvo pagailėta plytų piliai. Nužvelgęs aukštą, ažuolais ir klevais apaugusį kalną, stūksantį už Vilnelės, Gedvydas pagalvojo:

jeigu aš būčiau šios žemės valdovas, būčiau įsakęs pilį statyti šio kalno viršūnėje. Be gailėsčio iškirtus ant kalno šlaitų augančius medžius, jokie užpuolikai iki pilies sienų gyvi ir sveiki neužsiropštų. Juk ant nekviestų svečių nuo pilies sienų pašėlusiu greičiu riedėtų sunkūs rąstai ir didžiuliai akmenys, o žiemą, šaltą žiemą, šlaitus nuolat laistant vandeniu, priešams kelią pastotų tikras stiklo kalnas, į kurį įjoti ir pilį pasiekti galėtų nebent pasakų karalaitis... Ir vis dėlto Vilniaus pilis buvo daug didesnė nei Vorutos, o valdovo rūmai joje šiek tiek jau priminė rūmus, kurių Gedvydas Livonijoje į valias buvo prisiziūrėjęs.

Jau nuo tos akimirkos, kai Mindaugo dvariškis pakvietė juos įeiti į Sosto menę, Gedvydas suprato, kad būsimam pasitarimui valdovas teikia didelės reikšmės. Kai Alminas, jo žmona Ausma, Gedvydas ir keli juos lydėję žemaičių didikai įžengė į menę, jų žvilgsnius prikaustė kitame jos gale karališkuose sostuose sėdinčios vyro ir moters figūros. Nors kaip ir dera karalienės sostas buvo kiek žemesnis, bet Gedvydo akys pirmiausia nukrypo į karalienės Mortos veidą, į jos purpurinę togą, kuri nuo aukštos moters krūtinės sunkiomis klostėmis krito žemyn ir uždengė net pėdas. Išblyškusiame Mortos veide nuo kažkokio tramdomo jaudulio spindėjo jaunos akys. Saulės ir vėjų nugairintas Mindaugo žilstelėjusiais smilkiniais veidas greta karalienės atrodė pavargęs ir senas. Net ir jo toga buvo pilkšva, panašesnė į riterio apsiaustą. Sostuose sėdėjo du skirtingi žmonės, nė auksu spindinčios karūnos ant jų galvų skirtybių nesumažino. Kol Alminas ir Gedvydas svarstė, ar sūstoti tarpduryje, ar eiti prie valdovo, už jų nugarų triukšmingai atsivėrė dar vienos sunkios menės durys – pro jas veržliu žingsniu įėjo vidutinio ūgio, tačiau plačių pečių Mindaugo seserėnas kunigaikštis Treniota. Tuo metu Mindaugas netikėtai pakilo iš savo sosto ir žengė kelis žingsnius giminaičio pasitikti. Karalienė nervingai sujudėjo, tačiau liko soste sėdėti. Treniota, greitu žingsniu praeidamas pro Alminą ir Ausmą, linktelėjo galvą, tačiau nestabtelėjo. O į Gedvydą nė nedirstelėjo, tarytum būtų jo nepažinęs. Karalius ir seserėnas kaip lygus su lygiu apsikabino, persimetė keliais žodžiais. Paskui Mindaugas rankos mostu pasikvietė senyvą dvariškį ir kažką jam pasakė. Dvariškis lengvu, visai ne seniokišku žingsniu prisiartino prie vidury menės sustojusių Almino bei jo palydovų ir pasakė, kad karalius maloniai kviečia žemaičių kunigaikščių tarybos išrinktąjį karvedį prie jo prieiti, o karvedžio gražiąją žmoną Ausmą – prie karalienės Mortos. Gedvydas ir Alminą atlydėję žemaičių didikai suglumę pasitraukė į menės pasienį. Jie iš tolo stebėjo, kaip kunigaikštis Alminas spaudžia Lietuvos valdovui dešinę, pagarbiai nulenkia galvą. Ausma ryžtingu žingsniuėjo prie karalienės ir, nors niekas jos nelydėjo, visai neatrodė sutrikusi. Tuo metu jaunas dvariškis skardžiu balsu pranešė, jog karalius pageidauja, kad visi žemaičių kunigaikščius į Vilnių atlydėję garbieji bajorai eitų į Svečių menę – ten jų laukia valgiais ir gėrimais nukrauti skobniai. Suglumęs ir išsiveidęs Gedvydas jau ketino apleisti Sosto menę, tačiau pamatė, kad Alminas iš tolo moja jam ranka, kviečia prieiti. Suprato: bičiulis išsiderėjo, jog ir jam būtų leista dalyvauti svarbiame pasitarime. Matė: menėje pasilieka ir valdovo sūnus Vaišvilkas bei du jo palydovai, sutanoti stačiatikių vienuoliai. Gedvydas nejučia ėmė dairytis katalikų kunigų ir vienuolių, tačiau menėje jų nebuvo...

Visi pasilikusieji žinojo, apie ką čia dabar bus šnekama, tačiau sosto me-

nės ore tvyrojo įtampa. Tuo metu senyvas dvariškis, kuris kiek anksčiau Alminą palydėjo prie karaliaus, rankos mostu pakvietė visus menėje likusiuosius eiti link atokiau nuo karališkų sostų pastatytų ilgų skobnių. Gedvydas, kuris visą laiką dėmesį buvo sutelkęs į žmones ir jų veidus, iki šiol tų skobnių nebuvo nė pastebėjęs. Karalius ir karalienė atsisėdo skobnių gale, nugaromis į mėlynu vitražu įstiklintą langą. Neilgas, lokena užklotas karališkasis suolas buvo kiek aukštesnis už kitus suolus. Šalia valdovo ant ilgojo suolo atsisėdo jo karvedys ir svainis kunigaikštis Daumantas, rūstaus, vėjų nugairinto veido vyras. Jis buvo paėmęs į žmonas jaunesniąją Mortos seserį. Greta Daumanto, sunkiai atsidusęs, atsisėdo žilagalvis vyras, kurio nei vardo, nei pareigų Gedvydas nežinojo. Karalienei iš dešinės ant kiek žemesnio suolo įsitaisė kunigaikštis Parbus, kiek atokiau – Vaišvilkas. Kitame skobnių gale – tiesiai priešais karalių – buvo pasodintas kunigaikštis Treniota, šalia jo – Alminas. Pastarasis tylomis parodė Gedvydui sėstis greta. Kažkas tylutėliai ištarė Ausmos vardą. Tačiau Treniota griežtai papurtė galvą... Senasis dvariškis netrukus priėjo prie tebestovinčios Ausmos ir, pagarbiai jai nusilenkęs, suglumusią moterį nuvedė prie kiek atokiau nuo skobnių, pasienyje, stovinčio suolo.

Pirmas kaip ir dera prabilo karalius. Tačiau jis tepasakė:

– Kalbėk, kunigaikšti Treniota. Juk ne kieno nors kito, bet tavo paraginti visi čia susirinkome.

Treniota tiriamu žvilgsniu pasižiūrėjo į Mindaugą, bet neatrodė nustebęs. Jo balsas tvirtai skambėjo:

– Valdove, tu gerai žinai, dėl ko mes, žemaičiai, čia atvykome. Tačiau reikia, kad ir šviesioji karalienė bei tavo artimiausi patarėjai tiesiai iš mūsų lūpų tai išgirstų. Žinai, kad daug kalbėti nemėgstu, man mieliau mūsų lauke saujoje kalavijo rankeną gniaužti. Žinai ir tai, kad žemaičių žemės, tos, kurias buvai ordinui užrašęs, kelerius metus sunkiai dejavo teutonų be gailėsčio plėšiamos. Tačiau labiausiai mus slėgė tai, kad įtakingiausių bajorų vaikai buvo įkaitais paimami ir į Livoniją, lyg kokie aukojimui skirti avinėliai, išgabunami. Žemaičiams visada buvo svetimas tavo anuometinių sąjungininkų kalavijuočių mums brukamas dievas. Jis gal ir globoja teonus, tačiau mums neša vien nelaimės ir svetimųjų priespaudą. Nuo žilos senovės tėvai ir protėviai aukėjo mūsų dievams, ir šie visada žemaičiams nelaimėje padėdavo, juos apsaugodavo net nuo baisiausių ligų, nuo kurių ne kartą kentėjo daugelis krikščioniškų šalių, jų dievo neapgintų. O kas, jei ne mūsų galingieji dievai Kovas ir Perkūnas, mums padėdavo pasiekti pergales prieš krikščionis pačiuose svarbiausiuose mūsųose? Argi ne dievams turime dėkoti, kad laimėjome didžiąją pergalę Durbės kautynėse? Taigi dabar, tavo ištikimiausiems valdiniamis girdint, dar kartą garsiai sakau: valdove, atėjo metas nutraukti bet kokius ryšius su kryžiuočiais, pirmiausia su livoniškąja šaka ir pradėti prieš juos atvirą negailestingą karą. Ordinas po pralaimėjimo dar nėra atsigavęs. Vasara dar nepasibaigė, todėl karo veiksams – pats tinkamiausias metas. Kodėl visada laukiame, kol jie mus užpuls, ir tik tada sukrotame gintis ir kerštauti? Esi karvedys, Mindaugai, ir gerai žinai, kad parankiausia, kai karo veiksmai vyksta ne tavo, bet prieš teritorijoje.

„Mindaugas – valdovas, bet ne karvedys, – šmėstelėjo Gedvydo galvoje ir jis neramiai pažvelgė į dėdę, tarytum šis galėtų atspėti brolo mintis. –

Daumantas – karvedys, mano tėvas buvo karvedys, Treniota – karvedys, tačiau Mindaugas – tik puikus karys.“

Mindaugo, įdėmiai klausiusio seserėno žodžių, veide buvo neįmanoma įžvelgti nei pritarimo, nei pasmerkimo. Treniotai nutilus, jis grįžtelėjo į sūnų ir pasiteiravo:

– O tu, Vaišvilgai, ar pritartum ne tik draugystės, bet ir ryšių su ordinu nutraukimui?

– Keisti tavo žodžiai, valdove. Kokia jau ten draugystė su teutonais! Kada tą jų draugystę patyrei? Vien klastą ir apgavystes. Ryšių su kalavijuočiais nutraukimas ir ypač karas su jais – tai griežtas atsiribojimas ir nuo popiežiaus, jo bažnytinės valdžios nepripažinimas. Gerai žinai mano nuomonę, juk aš vakare gulusi ir ryte atsikeliu lengva siela, nes ją visada apšviečia ir nuskaidrina tauri bizantiškosios bažnyčios šviesa. O su tais apsišaukėliais, su popiežiais mums visada buvo ne pakeliui. Visos rusų kunigaikštystės, Lietuvos kaimynės, šitokiam tavo apsisprendimui džiaugsmingai pritarę.

– Bet juk tu ir šie garbieji Volynės vienuoliai suprantat, kad Lietuvos didikai ir prastuomenė nė nemaną katalikiško kryžiaus iškeisti į bizantiškąjį? – Mindaugo balse nuskambėjo vos girdima nepasitenkinimo gaidelė.

– Suprantam. Tačiau, kol Lietuva buvo pagoniška, priešiško stačiatikiams čia niekas niekada nerodė. Papistų akimis, Viešpaties išganymo nenusipelno ne tik pagonys, bet ir stačiatikiai. Ką ten išganymo! Jie garsiai skelbia, kad visus tuos, kurie nepanorės atsiversti į katalikybę, reikės išnaikinti. Be to... tarp Lietuvos kunigaikščių ir didikų aš ne vienintelis, kuris nusilenkė bizantiškajam kryžiui. Sakyk, ar tavo duktė, ištekėdama už stačiatikio, tau tapo nemiela ir svetima? Juk tavo palaiminta ji ištekėjo už Haličo kunigaikščio Švarno.

Mindaugas nieko sūnui neatsakė. Tačiau gražus karalienės Mortos veidas Vaišvilkui kalbant tai blyško, tai raudo. Atrodė, ji tuoj tuoj nutrauks įžūlųjį posūnį, kalbantį tokius neteisingus žodžius. Gal ir būtų nutraukusi, bet prie jos pasilenkęs kunigaikštis Parbus kažką pašnibždėjo, ir karalienė susivaldė. Tai nepraslydo pro karaliaus akis.

– O ką tu, kunigaikšti, galvoji apie mano seserėno raginimą? – Mindaugas, pasisukęs į Parbų, pasiteiravo. Per akimirką Gedvydo galvoje vėl praskriejo ne kartą Almino pilyje girdėtos kalbos, kad šis Neries žemės kunigaikštis karaliaus dvare yra pats atkakliausias ir įtakingiausias katalikybės gynėjas, daug pasitarnavęs Mindaugui prieš dešimtmetį. Juk ne kam kitam, o Parbui Mindaugas andai pavedė vykti prie Šventojo sosto ir įvykdyti jo valią. Net artimiausi popiežiaus kanceliarijos patarėjai – vyskupai ir kardinolai – buvo tiesiog apstulbinti iš laukinio pagoniško krašto atvykusio žmogaus išprusimu. Šis žmogus neprasčiau negu jie kalbėjo lotyniškai. Iš Vokietijos kilę aukštieji dvasininkai įsitikino, jog jis puikiai kalba ir vokiškai. Tai, kad iš Lietuvos girių glūdumos atkeliavęs pagonis kuo puikiausiai kalba ir rusiškai, nei Milane, nei Romoje niekam nerūpėjo. Nors su popiežiaus patarėjais – aukštaisiais dvasininkais – jis kalbėjo ypač pagarbiai, tačiau nesileido perkalbamas ir kuo tiksliausiai laikėsi valdovo įgaliojimų. Parbus neapsakomai atkakliai reikalavo, kad Lietuvai būtų suteiktas tiesiogiai popiežiui pavaldžios bažnytinės provincijos, atskiros nuo Rygos arkivyskupijos, statusas. Nors į Milaną atskubėję aukštieji Rygos arkivyskupijos dvasininkai ir

labai priešinosi, įtikinėjo, įtakingiausiems popiežiaus administracijos dvasi-
ninkams brangias dovanas dalijo, tačiau iki tol niekam nežinomas Lietuvos
kunigaikštukas kažkoku stebuklingu būdu savo tikslą pasiekė. Tuo metu
gal tik pats Parbus, Mindaugas ir dar vienas kitas artimiausias jo patarėjas
gerai suprato, kaip ką tik įsikūrusiai Lietuvos krikščionių bažnyčiai svarbu
nepriklausyti Rygos arkivyskupui ir būti tiesiogiai pavaldžiai Šventajam
sostui. Ordinas per arkivyskupą būtų galėjęs šeimininkauti Lietuvoje kaip
savo namuose. Argi neužtenka skaudaus latgalių, žemgalių ir kuršių pavyz-
džio? Juk jie šviesaus atminimo Rygos arkivyskupo Alberto didžiausiomis
pastangomis buvo pripažinę visų mūsų Išganytoją ir jo Atpirkimo dovaną.
Tačiau užteko tik truputį atleisti vadeles ir jie vėl krito į didžiąją nuodėmę,
užtraukė didžias nelaimes ne tik sau, bet ir kaimynams, įsikūrusiems prie
Baltijos.

– Visi gerai žinome, kad kunigaikštis Treniota moka ne tik kalaviją galin-
goje rankoje tvirtai gniaužti, bet ir blaviu protu tinkamai pasverti, su kuo
Lietuva turi bičiuliautis, o su kuo privalo ginklu nesutarimus spręsti, – išsi-
sukdamas nuo tiesaus atsakymo, be menkiausios pašaipos balse pagarbiai
prabilo Parbus. Tačiau Gedvydas spėjo pastebėti šmėstelėjusią ir tuoj pat pra-
dingusią šypsenėlę karaliaus veide. Parbus jau ruošėsi tęsti pradėtą šneką,
kai Treniota jį netikėtai nutraukė. Žemaičio balsas buvo piktas:

– Tu, kunigaikšti, slidus kaip pamatinė rupūžė! Gal ne visi tų tavo saldžių
žodelių pasiklausiusieji perpranta, ką iš tiesų galvoji, bet aš tave kiaurai
matau. Juk tu visada manei, kad Lietuva privalo bičiuliautis su klastingais
teutonų riteriais. Tik negaliu atsistebėti: negi ir dabar, po Durbės kautynių,
tavo nuomonė nepasikeitė? Juk mes tik per plauką netapome Livonijos rite-
rių tarnais. Ir ne tik žemaičiai, bet ir lietuviai. O gal tau prie širdies mūsų
kraujo brolių latgalių dalia?

Parbaus veidas paniuro. Kunigaikštis minutėlę patylėjo, paskui jau visai
kitokiu – nepagarbiu – balsu atkirto:

– Jeigu tu, kunigaikšti, įstengtum suprasti, kad valstybės ne vien tik mū-
šiuose pasiekia pergales, tai žinotum, jog Lietuva – ne Latgalija. Karaliaus
Mindaugo įžvalgumo ir proto dėka mes nesam pavaldūs Rygos arkivyskupui.
Dar prieš Durbės mūšį, kai teutonai ėmė mus puldinėti, pats Šventasis Tė-
vas mus užstojo, nes esame jo mylimi vaikai. Mes, lietuviai, per jį, Dievo vie-
tininką žemėje, tarnaujame vieninteliam mūsų Viešpačiui. Lygiai taip, kaip
ir mūsų kaimynai lenkai. Bet ar dėl to jie jaučiasi nelaisvi? Jau niekas ne-
beįstengs išbraukti Lenkijos iš tautų atminties, nes ji laiku ir tvirtai pasi-
rinko krikščionybės kelią. Nors mes ir vėlai tą kelią pasirinkome, tačiau taip
pat neišnyksime, jeigu tik neprarasime sveiko proto ir nepasijusime galin-
gesni, negu iš tikrųjų esame. Ar gali viena tauta ir valstybė sėkmingai ka-
riauti prieš daugelį valstybių, susivienijusių po krikščionybės vėliava? O gal
būtų išmintingiau neatsiskirti kaip tai juodai aviai nuo didelio būrio?

– Kalbi taip, tarsi būtum kurčias ir aklas ir nieko nežinotum, kas dėjosi
tose žemaičių žemėse, kurios neišmintingai buvo užrašytos Ordinui, – piktai
atsakė Treniota ir paskersakiavo į karalių. – Argi teutonų feodalai laikė žė-
maičių bajorus sau lygiais, argi kaip tikrų tikriausi plėšikai neatiminėjo jų
tėvonijų? Tik tie, kurie skubėjo mokytis vokiečių kalbos ir krikštysis, susi-
laukdavo šiokio tokio atokvėpio. Bet ar ilgam? O į paprastus artojus jie žiū-

rėjo kaip į darbinius jaučius, kurie privalėjo arba nuo aušros iki sutemų plušėti jų dvaruose, arba išmirti. Ir tau dar apsiverčia liežuvis plepėti apie Lietuvos vardo išlikimą! Po kokio šimtmečio gal tik ežerai ir upės vadintųsi mūsų senolių jiems suteiktais vardais, bet niekas nebežinotų, kad buvo žemaičiai ir lietuviai. Niekam net prisiminti nebūtų leidžiama, jog kadaise čia buvo jų, o ne vokiečių žemės.

– Argi trumputė mirtingo kūno viešnagė šioje ašarų pakalnėje tau, Treniota, svarbesnė už amžinąjį tavo sielos gyvenimą? – negarsiu, tačiau smerkiančiu balsu įsiterpė karalienė.

– Aš žinau, ateis laikas, Anapilin iškeliavusią mano vėlę pasitiks išsiilgę garbingieji mano tėvai ir seneliai. Galingieji mūsų dievai taip pat neturės už ką manęs smerkti ir bausti, – įsitikinęs atsakė Treniota. Jo balsas buvo nepaprastai ramus. – Tačiau kaip ten pasitiks tuos, kurie išsižadėjo senolių tikėjimo ir įžeidė daug amžių mus globojusius dievus, aš nežinau. – Jis rūsčiai, be menkiausio nuolankumo žvelgė karalienei į veidą.

Karalienė Morta ūmai pakilo nuo suolo. Atrodė, ji tuoj tuoj įžūliam žemaičių kunigaikščiui tiesiai į veidą išrėks kažkokius įžeidžius žodžius. Tačiau Parbus pagarbiai raminausiai palietė jos ranką, ir karalienė, dar kelias akimirkas pastovėjusi, oriai atsisėdo. Įsivyravusioje nejaukioje tyloje rūsčiai nuskambėjo Mindaugo balsas:

– Mes čia susirinkome ne vienas kitą kaltinti. – Jo žvilgsnis tik trumpam kryptelėjo į seserėną. – Man rūpėjo išgirsti jūsų nuomonės, tačiau aš noriu girdėti tik išmintingus žodžius, o ne įžeidinėjimus. Sprendimą turėsiu priimti aš, Lietuvos ir Žemaitijos valdovas. Jeigu nesutarsime ar padarysime didelę klaidą, atsakomybė prislėgs ne jūsų – mano pečius.

– Tu, Mindaugai, esi Lietuvos, bet ne Žemaitijos valdovas, – negarsiai, tačiau tvirtai paprieštaravo Treniota. – Žemaičiai tau paklus ir nusilenks tik tada, kai tu nebeversi išsižadėti mūsų dievų ir nebedalysi vokiečiams mūsų žemių kaip kokio medžioklės laimikio.

Mindaugas, svilinte svilindamas akimis seserėno veidą, iš pykčio paraudavo. Prie skobnių kurį laiką tvyrojo mirtina tyła. Tačiau Treniota atlaikė karaliaus žvilgsnį, nenuleido akių. Ir Gedvydas tik dabar suprato, kokią didžiulę galią yra įgijęs Treniota, Durbės pergalės kalvis, – beveik visa Žemaitija jo valiai paklūsta, kaip kadaise pakludavo Vykintui. Net ir Alminas, visų žemaičių kunigaikščių tarybos išrinktas karo vadu, vengia ginčytis su Treniota. Tiesa, nėra reikalo ir ginčytis, nes jų nuomonės dėl Žemaitijos ateities beveik visada sutampa. Prieš keliolika metų, Gedvydas prisiminė, Tautvilas jam pasakojo apie dėdės Mindaugo ūmų būdą, dėdė dėl menko nieko išdrįsdavo šokti į akis savo vyresniam broliui, jų tėvui Dausprungui. Tad kodėl dabar dėdė bijo Treniotos? Negi amžius ir patirtis taip smarkiai pakeitė Mindaugo būdą? Staiga dievas Kovas, mūšiuose visada Gedvydą globojęs, jam tiesiai į ausį sušnibždėjo: „Netylėk! Neturi teisės tylėti!“ Ir Gedvydas prašneko:

– Į šią karališkąją menę aš, kunigaikštis be tėvonijos, pakliuvau lyg ir per klaidą. Dabar jau ir pats nežinau, kur mano tėvynė – ar čia, Lietuvoje, ar man svetingoje žemaičių žemėje. Man, valdovo neragintam, nederėtų čia kalbėti. Tačiau aš įvykius matau tarytum iš šalies. Todėl jūs išgirsite tiesą, kurios jums nepasakys nė vienas valdžią ir galią turintis kunigaikštis. Užmar-

šiesiems priminsiu: žemaičiai karaliui Mindaugui visada rodė didelę pagarbą ir nuoširdžią meilę. Valdove, anuo metu prieš tave, užsidariusį Vorutos pilyje, kariavo ne tik galingasis Vykintas, ne tik aš ir Tautvilas, bet ir kunigaikščio Danijilo vedami haličėnai. Tačiau žemaičiai, kurie rėmė tave, į mūsų pusę neperbėgo. Ir jeigu tu teutonams nebūtum leidęs Žemaitijoje šeiminkauti, būtum kuo griežčiausiai uždraudęs per prievartą žemaičiams brukti teutonų dievą, tave būtų parėmęs bene visas žemaičių kraštas. Nuo tų man ir Tautvilui niūrių dienų jau daug vandens nutekėjo. Mes, Dausprungaičiai, nebejauciame nuoskaudos dėl mums padarytų skriaudų. Aš, ilgiau už bet kurį jūsų gyvenęs Rygoje, Magistro rūmuose, ne kartą patyriau Ordino kapitulės narių dviveidiškumą. Jų nuoširdumu jau seniai nebetikiu ir pasikliauti mūsų susitarimais niekam nepatariu. Noriu tvirtai pasakyti: Livonija niekada nesutiks, kad greta jos gyvuotų lygiai tokias pat teises turinti Lietuvos valstybė.

Kunigaikštis Alminas, dėkingai pažvelgęs į Gedvydą, prabilo:

– Išmintingai kalbi, broli. Dabar dar ne vėlu tikėtis, kad latgaliai ir kuršiai vėl ryžtingai pakils į kovą ir prisidės prie mūsų. Jeigu mums pavyktų prie Baltijos sukurti stiprią susivienijusių aiščių valstybę, teutonams pajūryje nebeliktų vietos, jie būtų priversti grįžti ten, iš kur atsibeldė.

Gedvydas matė, koku pritariančiu žvilgsniu Treniota žiūri į jungtinių žemaičių pajėgų karvedį, ir pagalvojo: bičiulis tik kruopščiai persakė savo mylimos Ausmos ir jos mokytojo Ramekos žodžius.

– Jūs, broliai žemaičiai, skraidot padebesiais, – negarsiai prakalbo Parbus. Jo protingose akyse nebuvo nei pykčio, nei pašaipos, vien tik liūdesys. – Didelę klaidą padarytų valdovas, jeigu jumis patikėtų. Kas ką nori apgauti? Juk ir tu pats, kunigaikšti Gedvydai, Rygoje šventąjį krikšto sakramentą nuolankiai, niekieno neverčiamas priėmei.

Gedvydas atsakė:

– Jeigu ne šventas žmogus, krikščionių vienuolis Juozapas, kuris ten, Rygoje, mokė mus katekizmo, aš, kaip tu sakai, krikšto sakramento tikrai nebūčiau priėmęs, o ir Tautvilas nebūtų įtikėjęs Jėzum Kristum. Vienuolis Juozapas pripažino, kad kalavijuočiai, Lietuvoje plėšikaudami ir net vaikus žudydami, nusideda jų Dievo įsakymams. Bet su aukštaisiais Ordino dvasininkais Juozapas bendros kalbos nerado.

– Ne apie tai šneku, – tarė Parbus. – Klausiu: ar akli esate, jog nematote, kaip ten, Livonijoje, į gera pasikeitė latgalių ir žemgalių gyvenimas po to, kai jų žemėje įsikūrė krikščionys? – Parbus nužvelgęs susirinkusiųjų veidus, vos girdimai, tarsi pats sau, pridūrė: – Gal ir ne veltui Romoje mus vadina laukiniais, o mūsų šalį – miškų ir pelkių kraštu.

– Latgalių žemdirbiai ir šiandien gyvena kaip gyvenę, – paprieštaravo Gedvydas. – Ir jų sodybos niekuo nesiskiria nuo mūsų, tik žemaičių svirnuose ir klėtyse kur kas gausiau visokių gėrybių. Tačiau tų žemaičių žemių, kurios buvo pakliuvusios į teutonų nagus, artojai labai greitai pajuto vokiečių kolonistų godumą. Per trumpą laiką laisvų žemdirbių ten išvis nebeliko. Tai negi žemaičių prastuomenė galėjo įtikėti Kristaus mokymu, skelbiančiu, kad varguoliams lengviau nei turtuoliams atsivers Dangaus vartai?

– Evangelijos tiesų žemaičius mokė ne žemvaldžiai kolonistai, o vienuoliai, – paprieštaravo Parbus.

– Ar tu, kunigaikšti, tada nors kartą apsilankei pavergtose žemaičių žemėse, ar matei, kokia menka tų ilgaskvernių pamokslautojų saujelė ten dirbo? – piktai paklausė Treniota. – O ir tie patys žemaitiškai kalbėti nemokėjo ir net nesiruošė mokytis. Mindaugas tave išsiuntė į Italiją pasigrožėti marmuriniais rūmais, gaila, kad ne į Žemaitiją.

– Atrodo, čia aš likau jau tik vienas, kuris supranta, jog prieš priimant visam kraštui lemtingą sprendimą reikia labai atidžiai, be išankstinio nusištatymo pažiūrėti, kuri svarstyklių lėkštė nusvers, – nekeldamas balso pasakė Parbus ir klausiamai pažiūrėjo į karalių. Tačiau šis ir toliau žvelgė į lango vitražą, tarytum ten regėtų tai, ko kiti nematė. – Dar kartą klausiu: ar jūs iš tiesų manote, kad, išsižadėję krikščionių bažnyčios ir skaudžiai įžeidę patį Šventąjį Tėvą, mes liksime nenubausti? O gal jūs nė nenutuokiate, koks galingas ir įtakingas visame krikščionių pasaulyje yra Šventasis Tėvas? Negi jūs tikite, kad mes amžinai išliksime pagoniška sala, iš visų pusių galingų krikščionybės bangų daužoma, ir visiems laikams nenugrimsime į jūrų gelmes?

– Nors tu, kunigaikšti Parbau, sakei, jog kalavijuočiai nustojo Lietuvą puldinėti, taip nėra, – purtė galvą Gedvydas.

– Nustojo, – tik tiek tepasakė Parbus.

– Gal tik porą metų jie leido mūsų kraštui atsikvėpti, bet tik todėl, kad patys neturėjo jėgų pulti, o ne dėl to, kad Mindaugas ir jo artimieji apsikrikštijo. Mūsų dievų kantrybė jau baigia išsekti, Mindaugai. Šįkart jų rūstybė gali kristi ir ant tavo karūnuotos galvos.

Kalbėdamas Gedvydas visą laiką juto šalia stovintį dievą Kovą, nejautė jokios baimės ar nerimo. Jis žinojo, kad gina ne save ir savo tėvo Dausprungo žemę – jos jau niekada nebesitikėjo atgauti, – bet visą Žemaitiją, visą Lietuvą.

– Aš niekada neverčiau žemaičių keisti savo tikėjimo, – niūriai pasakė Mindaugas. – Tu, Gedvydai, turėtum žinoti, jog ir Lietuvoje šito nedarau. – Kiek patylėjęs, pasisuko į žmoną ir jau visai kitokiu balsu tarė: – O tavęs, karaliene, prašau mūsų garbiają viešnią, kunigaikščio Almino žmoną, pasikviesti į savo menę. Kaip girdi, čia prasidėjo tokia vyriška šneka, kuri jums, moterims, neįdomi. – Pamatęs nustebusį, protestuojantį Mortos žvilgsnį, pridūrė: – Dabar tu nei man, nei tiems garbiems vyrams neką tegalėsi patarti.

Jautri Gedvydo ausis pagavo ypač pabrėžtinai ištartą žodį „dabar“.

Morta dar kartą tiriamai pažvelgė į savo vyro veidą ir, nepratarusi nė žodžio, pakilo nuo suolo. Ji nepažvelgė nei į Treniotą, nei į Gedvydą, jos akys, kažką svarbaus sakydamos, dirstelėjo tik į Parbų. Išdidžiai iškėlusį gražią galvą, ji neskubriai priėjo prie pasienyje sėdinčios Ausmos, paėmė ją lyg mažą mergytę už rankos ir nusivedė link išėjimo... Kai paskui jas užsivėrė menės durys, Mindaugas, pažvelgęs į Parbų, pasakė:

– Gerai žinau, kunigaikšti, kad tu tvirtai tebegini krikščionybę. Gini ją čia, Lietuvos žemėje, lygiai taip, kaip kadaise gynei Milane, Šventojo Tėvo akivaizdoje. Tačiau aš neužmiršau, jog tu visada įtariai, gal net priešiškažiūrėjai į Livonijos ordiną. Prisimenu ir tai, kad tu bene pirmasis man priekaištavai, kai Ordinui užrašiau kelias žemaičių žemes. Bet išminties tau niekada netrūko: tu ir tada supratai, kad aš nesiruošiu žemaičių visai išsižadėti. Tau sakiau: reikia sulaukti palankios progos...

– O argi dabar, valdove, mes nesulaukėme tos palankios progos? – tyliu ir pagarbiu balsu pasiteiravo Parbus, nors matė, jog karalius dar nebaigė savo šnekos.

– Tu man primeni žemaičių pergalę prie Durbės? Negi mane ragini pradėti atvirą karą prieš kalavijuočius? – labai nustebęs paklausė Mindaugas. – Argi tu nesupranti, kad karas prieš krikščionišką ordiną, padėjusį man apsikrikštyt ir tapt karalium, reikštų karą prieš pačią krikščionybę?

– Ar aš kalbėjau apie atvirą karą? Negi mes niekada iš vokiečių neišmoksimė politinio gudrumo? Juk išvengei karo su ordinu tada, kai jis buvo ypač galingas. Dabar, kai kalavijuočiai nusilpę, tai padaryti būtų kur kas paprasčiau. Valdove, kuo puikiausiai žinai, kad apsikrikštijai tik Šventojo Tėvo, Kristaus vietininko žemėje, valia.

– Man nepatinka tos tavo gudrybės, kunigaikšti, – žiūrėdamas į Parbų priešišku žvilgsniu, pasakė Treniota. – Ordinas pripažįsta tik jėgą. O kai tik pamėgindavom jį pergudrauti, visada likdavom kvailių vietoje. Prieš kelerius metus magistro patarėjai pergudravo Tautvilą ir Gedvydą, net atsargųjį, daug patyrusį Vykintą, galiausiai pergudravo ir tave, Mindaugai. Mūsų senoliai visada mokėdavo pasinaudoti priešo nusilpimu, niekada neduodavo jam laiko atsigauti ir sustiprėti. Jeigu jie būtų elgęsi kitaip, šiandien jau nebūtų nei Žemaitijos, nei Lietuvos.

– Ne viską reikia spręsti ginklu, – tvirtai atrėmė Parbus. – Net pačių galingiausių ir drąsiausių tautų karinės jėgos anksčiau ar vėliau išsenka. Tarp nepabaigiamų karų turi būti ir atokvėpis, paties Viešpaties laiminimu leidžiantis kraštui atsikurti. Po to, kai Mindaugas buvo karūnuotas krikščionių karaliaus karūna, Lietuva štai jau beveik dešimt metų taika džiaugiasi. Ir tik tie mūsų valdovo kariauninkai, kuriems niekada negana grobio, vis dar veržiasi į rusų žemes. Valdove, jeigu dabar čia sėdėtų tavo karvedys Sirvydas Juškaitis, žinau, kaip jis ant manęs užsirūstintų ir pultų aiškinti, kad ne tik totoriai, bet ir rusai nuo senų senovės veržėsi į Lietuvą. Tačiau jau pats laikas suprasti, jog su rusais turime eiti išvien. Ir ne tik su Haliču bei Volyne... Matau, tik kunigaikštis Vaišvilkas pritardamas linkčioja galvą... Taip, tauta, neturėdama patikimų sąjungininkų, ilgainiui nusilpsta. Visi žinome, kokias dideles pergales prieš kryžiuočius pasiekė mūsų giminaičiai prūsai, vadovaujami puikaus vado Herkaus Manto. Bet ir Prūsijai reikia mūsų pagalbos. Pergalės Prūsiją ne stiprina, bet sekina. Prūsijai reikia atokvėpio ir sąjungininkų. Be to, krašte, kurio vyrai nuolat šturmuoja priešų pilis ir kaunasi mūsų laukuose, pradeda siausti badas. Juk ten jau nebėra kam žemės dirbti. Ar mes norime sulaukti tokios pražūties?

– Prūsai turėjo pakilti į žūtbūtinę kovą, kol teutonai jų žemėse dar nebuvo pristatę mūrinių pilių. Prūsai lemtingai pavėlavo. Tai gal ir mums patari laukti, kol kalavijuočiai giliai įleis šaknis Žemaitijoje? – piktai perkreipė lūpas Treniota.

– Mes nelaukėme ir nelauksime! – šūktelėjo Alminas.

Parbus nepritariamai pakraipė žilą galvą.

– Matau, jums negaila nei karių, nei moterų ir vaikelių, kurie žus, kai per Žemaitiją skersai išilgai žygiuos kryžievių kariuomenės, – ištarė Parbus taip tyliai, kad Treniota, kuriam Alminas kažką į ausį šnabzdėjo, jo neišgirdo. – Žinau, garbusis kunigaikšti, jog tu atsimesti nuo krikščionybės ragini ne tik

Žemaitiją, bet ir Lietuvą, – garsiau prašneko Neries žemės viešpats. – O gal tu nenori suprasti, kokius baidius išbandymus teks pakelti paprastiesiems mūsų žemių žmonėms, jeigu šviesusis karalius Mindaugas tavo raginimams neatsispirs?

– Ką čia kalbėt apie Žemaitiją, net ir Lietuvoje tik saujelė žmonių įtikėjo prakeiktų teutonų dievu, kiti liko ištikimi savo tėvų ir protėvių dievams. Tai apie kokius išbandymus tu dabar kalbi? – Treniota niūriai dirstelėjo į Parbų. – Žinau, apie ką kalbi. Bet žemaičiai niekada nenusilenkė jėgai. Jie net savo karaliui nepaklustų, jeigu jis ir toliau verstų garbinti tą gėdingai nukryžiuotą dievą, kuriam neužteko galios nė savęs apginti.

Visų žvilgsniai nejučia nukrypo į karalių. Mindaugas žiūrėjo tiesiai priešais save, į kažkokius neregėtus augalus ir keistas figūras vaizduojantį melsvai žalsvą lango vitražą. Menės ore tvyrančią įtampą sumažino netikėtai pasigirdęs Vaišvilko balsas:

– Tu, kunigaikšti Alminai, nori mus įtikinti, kad turime siekti vienybės su latgaliais ir žemgaliais. Bet ar nežinote? Jų didikai jau keli dešimtmečiai yra išvien su vokiečiais ir nė negalvoja atsisakyti iš nukariautojų rankų gautų privilegijų. Tad štai ką aš jums pasakysiu: mes turime eiti kartu su rusų kunigaikščiais, kurie taip pat kenčia nuo Livonijos ir Prūsijos riterių puldinėjimų. Jie tebėra stiprūs, nes pats Kristus, be jokio tarpininko, popiežiaus, juos globoja. Mūsų kariaunos nesyk yra puolusios jų žemes, tačiau rusai nemoka ilgai pykti ir ne kartą, kai su kryžiuočiais kariaudavome, esame sulaukę jų paramos. Tėve, tavo duktė, mano sesė, buvo ištekinta už kunigaikščio Švarno ir tebesėdi Haličo soste. Dukterų už priešų niekas neišleidžia. O ir tu, pusbroli Gedvydai, turbūt neužmiršai, kad tavo seserį Vainę tavo tėvas Dausprungas ištekino už galingojo kunigaikščio Danijilo. Ir ten, Rusijoje, jos nuomonės visuomet paisoma.

„Paisoma? – mintyse nelinksmi šyptelėjo Gedvydas. – Jeigu tu, Vaišvilka, Danijilo pilyje būtum matęs tą savo pusseserę, tylią pelytę, bijančią savo vyrui be jo leidimo net į akis pažiūrėti, ar dabar šitaip kalbėtum?“

Treniota, atsainiai dirstelėjęs į Vaišvilką, niekinamai prakalbo:

– Sakai, rusų kunigaikščiai tebėra stiprūs? Tai kodėl jie moka dideles gėdingas duokles totorių chanams? Totorių ordos mūsų įveikti neįstengė. Rusai prieš totorius nuolankiai nulenė sprandus... Ne, Vaišvilka, rusai mums – ne sąjungininkai, – staiga Treniota kreipėsi tiesiai į Mindaugą: – Tai kokį žodį tu, karaliau, tarsi? Ar eisi išvien su žemaičiais, ar... – taip ir neužbaigė klausimo.

Menėje ir vėl įsivyravo nejauki tylą. Mindaugas negarsiai pasakė:

– Esi labai nekantrus, Treniota. Rytoj rytą visi vėl būsite pakviesti į šią menę. Tada ir išgirsite mano valią.

Treniota Alminui pasakė:

– Kažin kam šią naktį karalius melsis, kieno patarimo ir pagalbos prašys – Jėzaus Kristaus ar mūsų dievų?

Gedvydo galvoje šmėstelėjo: „O gal karaliui svarbiausia gauti žmonos pritarimą? Juk jeigu jis nusileis Treniotos valiai, Morta jam to niekada nedovanos.“

Žmonos

Didelę meilę ir didelį sielvartą sunaikina jų pačių perteklius

O. Wilde

– Pagaliau mes dviese, sese, – apsimestinai linksmai pasakė karalienė.

Ausmos žvilgsnis nejučia nukrypo į žilaplaukę moterį, kuri, pagarbiai nusilenkdama ir netardama nė žodžio, pasitiko jas, paskui prisėdo ant trumpo žemo suoliuko nedidelės menės kamputyje.

– Rugilė su manimi atvyko dar iš Vismanto pilies, – pastebėjusi Ausmos žvilgsnį, paaiškino Morta. – Ji nesitraukia nuo manęs nei dieną, nei naktį. Tik kai Mindaugas vakare čia ateina – pastaruuju metu tai būna vis rečiau, – Rugilė išeina. Bet jeigu ji tave varžo...

– Visai ne, karaliene! Su manimi taip pat nuolat būna sena bajorė, našlė, kuri man – kaip motina.

– Vadink mane vardu, Ausma. Nors esi už mane daug jaunesnė, bet juk galėtum būti mano jaunėlė sesutė.

– Ačiū už gerus žodžius, karaliene... ačiū, Morta. Bet man labai nedrąsu tave vardu vadinti. Apie tave net Ordino magistras pagarbiai kalba. Girdėjau, gal prieš metus Alminui apie tai pasakojo iš Livonijos grįžęs vienas žemaičių didikas. Į tavo žodžius ypač atidžiai įsiklauso pats Mindaugas.

– Įsi-klausy-davo, – tęsiamai ištarė Morta ir liūdnai numojo ranka. – Juk pati matei, kaip be ceremonijų jis mane išprašė iš Sosto menės. Anksčiau nė už ką nebūtų išdrįšęs taip pasielgti.

– Gal karalius norėjo savo mylimą žmoną apsaugoti nuo piktų Treniotos išpuolių...

– Sakai, mylimą... Aš tuo jau imu abejoti. Tačiau Mindaugas iš tiesų gerai žino mano nuomonę apie krikštą, tad gal pabijoję, kad aš ir Treniota per stipriai vienas kitam primynsime skvernus.

Ausma nesutikdama papurtė galvą.

– Tai tu manai, kad jis tebesirūpina manimi?

– Net Žemaitijoje visi žino, kokia tu jam svarbi.

– Ačiū už tokius žodžius. Gal Švenčiausioji Mergelė dar nenusigrėžė nuo manęs. Bet jeigu aš nepajėgsiu perkalbėti Mindaugo ir jis atsimes nuo krikščionybės, Dievo Motina ant manęs užsirūstins.

– Nei Dievo Motina, nei jos sūnus nebaudžia už svetimas nuodėmes. Ji žino, kad tu darai viską, kas tavo galioje, jog tai neįvyktų.

– Bet aš bijau ir dėl Mindaugo, ir dėl mūsų sūnelių. Dabar, kai manęs ten nėra, tas išsišokėlis Treniota pasieks savo tikslą. Gal karvedys jis ir geras, tačiau jam neužtenka proto suprasti, kad, išsižadėję krikščionybės, mes ne tik prarasime Švenčiausiosios Mergelės globą, bet ir amžinoms pragaro kantioms pasmerksime nemirtingas savo sielas. Jei taip atsitiktų, gyvenimas karališkojoje pilyje man taptų visai nebemielas. Čia jausčiausi kaip į tamsią ir baugią girios glūdumą pamotės išvaryta našlaitė, priversta gyventi tarp plėšrių laukinių žvėrių. Bet juk ne dėl savęs bijau – iš Kristaus parodyto kelio jokia jėga manęs nebeįstengs išstumti. Bijau dėl Mindaugo ir visos Lietuvos. Ne tik Žemaitija, bet ir Lietuva dėl krikšto dar nėra tvirtai apsisprendusi. Išpuikėlis Treniota naudojasi prasčiokų neišprusimu, daro baisų nusi-

kaltimą. Žinau, kad esi visa siela atsidavusi krikščionybei, todėl šį mano susirūpinimą gerai supranti.

– Suprantu, karaliene, – patvirtino Ausma ir nedrąsiai pasitaisė: – Suprantu, sese Morta. Bet aš esu girdėjusi, jog niekas niekada neįstengė priversti Mindaugo daryti tai, ko jis nenorėjo.

– Argi tu manai, kad tas žemaičių žemes jis troško Ordinui užrašyti? Tačiau viskas taip susiklostė, kad jis nebeturėjo kitos išeities.

Ausma prisipažino:

– Bet aš neabejoju, jog anksčiau ar vėliau didžioji dauguma tavosios Lietuvos žmonių ir man jau tėvyne tapusi Žemaitija įtikės Jėzum Kristum ir dėkingai priims jo didžiąją dovaną. Tačiau tas palaimingas metas gal dar nėra atėjęs. Baugu, bet ir mano brangiausias Alminas tebėra pagonis. Žinau, jis gerbia mano tikėjimą ir niekada nereikalaus, kad ir aš garbinčiau jo dievus. Nesuprantu žmonių, kurie apsimetė, jog įtikėjo Jėzum Kristum, nors tebe-
garbina savo dievus.

– Kalbi apie Mindaugą? – Mortos balsas padvelkė šalčiu.

– Kodėl apie Mindaugą? – nuoširdžiai nustebo Ausma, ir Mortos veidas vėl atšilo. – Nei aš, nei Alminas svarbiausių dalykų niekada vienas nuo kito neslėpėm. Jis man pasakojo, kad ne tik Treniota, bet ir daugelis žemaičių kunigaikščių bei didžiūnų yra tvirtai pasiryžę laikytis savo dievų. Ką jau kalbėti apie paprastus žemdirbius. Tačiau jų labai smerkti negaliu. Juk Žemaitijoje neapykanta teutonams yra stipri ir neišbrendama kaip klampi pelkė...

– Ausma, nesuprantu, kaip tu gali šitaip ramiai apie tai kalbėti! Juk gali pražūti daugelio tūkstančių lietuvių ir žemaičių sielų. Man net oda pašiurpsta... Bet gal Mindaugas nenusileis Treniotos prievartavimui ir nepadarys tos baisios klaidos? Kiek tik prisimenu, jam niekada netrūko įžvalgumo. Jis, išmintingai laviruodamas, įstengė išsigelbėti net ir tada, kai jį, užsidariusį Vorutoje, puolė Danijilo Haličėno remiami brolyvaikiai, kunigaikštis Vykintas ir net galingasis Livonijos ordinas. Juk ir tuometinis mano vyras Vismantas buvo Vykinto ir Dausprungaičių pusėje. Ar žinai?

Ausma tylėdama linktelėjo galvą ir pagalvojo: „Žemaitijoje nerasi nė vieno bajoro, kuris apie tai nebūtų girdėjęs. Tikriausiai net daugelio paprastų Žemaitijos artojų ausis yra pasiekę vienas už kitą keistesni pasakojimai apie Vismanto našlę Mortą ir jos antrą vyrą Mindaugą. Tačiau turbūt niekas, be juodviejų, nežino tikros tiesos.“

– Dabar Mindaugas galingesnis nei tada. Ir Livonijos ordinas dar nėra jam priešas. Tai kodėl dabar jis turėtų nusileisti tam įžūliam seserėnui?

– Iš kur man žinoti, karaliene, kaip tavo Mindaugas pasielgs. Aš tavo garbaus vyro visai nepažįstu. Žemaitijoje yra žinomi tik karaliaus darbai. Tačiau kas geriau negu tu, jo mylima žmona, gali žinoti, kas dedasi Mindaugo galvoje ir širdyje? Aš žinau tik tiek, kad žemaičiai dabar kaip niekad vieningi. Jie yra tvirtai nusistatę prieš ordiną ir viskam pasiryžę. Be to, Žemaitijoje net paprasti kariai žino, kad po Durbės mūšio ordinas išsaugojo nedaug buvusios galybės. Aš, karaliene, esu prisiklausiusi žemaičių kunigaikščių visokių šnekų ir svarstymų ir... – Ausma padelsė, tarsi dvejojama, ar prisipažinti Mortai, ar ne. – ...ir jau beveik įtikėjau, kad gal iš tiesų dabar pats tinkamiausias metas padėti išsilaisvinti mano gentainiams latgaliams, taip pat žemgaliams ir kuršiams.

- Išsilaisvinti – nuo ko? Nuo šventojo tikėjimo?!
- Ne nuo krikščionybės, karaliene. Nuo svetimųjų priespaudos. Jėzaus Kristaus mokymas ten, ypač Latgalijoje, jau yra giliai įleidęs šaknis.
- Bet juk tu protinga moteris, Ausma, turėtum suprasti, kad Šventasis sostas kovą su Ordinu supras kaip kovą su krikščionių bažnyčia. Ar tu gali įsivaizduoti, kokios baisios nelaimės užgrius, kai prieš mus vieningai stos visos krikščioniškos valstybės?!
- Ausma tylėjo.
- Aš dar neprarandu vilties, kad išmintingajam kunigaikščiui Parbui pavyks perkalbėti mano vyrą.
- Argi aš galiu, karaliene, išmintimi tau prilygti? Aš tik būgštauju, jog dabar karalius neturi kitos išeities, – nedrąsiai paprieštaravo Ausma.
- Pastaruoju metu, sese, ir aš jau nebežinau, kas dedasi Mindaugo galvoje, – netikėtai prisipažino Morta. – Ir nors jis man apie tai nekalba, bet jaučiu: jis labai bijo dėl mūsų sūnų.
- Kodėl jis turėtų dėl sūnų bijoti?
- Tu nežinai, kuo tas baisusis Treniota jam laiške pagrasino...
- Kunigaikštis grasino karaliui?! – apsimesdama, kad nieko nežino, šūktelėjo Ausma. Mintyse save sugėdino, jog veidmainiauja. Kita vertus, argi ji galėjo išsидуoti, kad ir jos Alminas tą laišką skaitė ir nesutrukdė jo išsiųsti...
- Po pergales prie Durbės Treniota labai pasikėlė ir pasijuto svarbesnis ir už karalių.
- Girdėjau, Mindaugas pasirūpino, kad po jo mirties karūna atitektų tavo ir jo sūnui Gistučiui, – Ausma tyčia nukreipė kalbą apie kitką.
- Ne kas kitas, bet kunigaikštis Parbus tuo pasirūpino. Dabar Mindaugas nė prisiminti nebenori, koks ištikimas ir atsidavęs jam visada buvo Parbus.
- Bet aš girdėjau, kaip pagarbiai karalius į jį kreipėsi, – neryžtingai atitarė Ausma. Morta atsakė:
- Kas iš tos rodomos pagarbos, jeigu Mindaugas kurčias Parbaus žodžiams. Karaliaus dvare aš tik Parbum pasitikiu. Tik jis mūsų šeimai trokšta gero. Negi Mindaugas šito nejaučia? – Morta patylėjo ir netikėtai pasiteiravo: – O Alminas – ar įsiklauso į tavo patarimus?
- Klausimas buvo toks netikėtas, jog Ausma paraudo ir valandėlę svarstė, ką atsakyti. Jautė: karalienei būtų mieliau išgirsti, kad ne tik Mindaugas kartais neišgirsta savo išrinktosios žodžių. Tačiau nusprendė tiesą sakyti:
- Aš už Almino ne taip seniai ištekėjau. Ir mūsų sūneliui dar tik treji. Tik Visagalis žino, kaip bus toliau, bet dabar mes gerai sutariam. Su juo kalbuosi apie viską, net apie karo ir taikos reikalus. Jis nelaiko manęs žiople, kuri apie tokius dalykus nieko neišmano ir nieko protingo negali patarti. – Jai labai parūpo pasigirti, jog visų aiščių vienybės idėja Alminą užkrėtė ji. Tačiau tą neprotingą norą ryžtingai užgniaužė, nes jau žinojo, kad Morta šitokiam sumanymui nepritaria. Ausma jau ir pati buvo įtikėjusi, jog ši mintis buvo subrandinta jos, o ne jos mokytojo Ramekos galvoje.
- Labai nesidžiauk, sese. Prabėgs dar keleri metai, ir taviškis taip pat ims kur kas rečiau tau sakyti meilūs žodelius ir vakarais ateidinėti į tavo menę. Nustos su tavimi kalbėti ir apie karo bei taikos dalykus. Jeigu ne pats šitaip nutars, tai apie jį besisukiojantys gudročiai didikai jį įtikins, kad moteriška galva tokiems dalykams per kvaila.

Suglumusi Ausma tylėjo, nors buvo šventai įsitikinusi, jog tokia diena niekada neateis. Bet neiškentė neprisipažinusi:

– Tada, kai Žemaitijoje tebesijaučiau belaisvė ir tame atšiauriame krašte visiems svetima, Alminas man atrodė atgrasus, nors aš nebetilpau mergytės drabužėliuose, ir jo žvilgsnis mane jau sekiodavo. Net ir tada, kai supratau, kad Alminui vis labiau rūpiu, mano širdis tebebuvo lyg suledėjusi ir nuo meilių jo žodelių neatšilo. Jau daug vėliau Alminas prisipažino, jog tai, kad aš jam nerodžiau nė menkiausio dėmesio, nesutrukdė jam mane pamilti.

– Tokie jau tie vyrai, – atsiduso Morta. – Mes jiems labiausiai rūpime tol, kol pačios mažai jais domimės. Niekada neužmiršiu, kai Mindaugas, pakvietas mano būsimo vyro Vismanto ir jo brolių Gedvilo ir Sprudeikio, pirmą kartą atjojo į Žemaitiją medžioti garsioje kunigaikščių Bulionių girioje. Vakare po sėkmingos medžioklės Vismantas Svečių menėje surengė didelį pokylį. Mindaugas mirgančių žvakių šviesoje visą vakarą žiūrėjo ne tiek į mandagiai jį kalbinantį pilies šeimininką, mano būsimą vyrą, ir net ne į jaunutes dailias bajoraites, grakščiai šokančias kanklių ir birbynių muzikai grojant, kiek į mane. Sėdėjau tiesiai prieš jį kitoje skobnių pusėje, ir tie jo žvilgsniai deginte degino mano veidą. Nesunku buvo suprasti, jog aš tam Lietuvos kunigaikščiui parūpau. Savo būsimo vyro dar nebuvau spėjusi pamilti, tačiau ir Mindaugas man visiškai nerūpėjo. Gal mane trikdė ir tai, kad tąkart Vismanto pilyje aš ir mano tėvas kunigaikštis Bukantas buvome tik svečiai. Apie mano ir Vismanto sužadėtuves jau prieš pusmetį buvo paskelbta mano gimtojoje Knituvoje, tačiau vestuvės turėjo būti atšoktos 1248-aisiais Viešpaties metais Šiaulių žemėje, kunigaikščių Bulionių valdose, netrukus po didžiosios medžioklės. Tad ne visi į medžioklę sukviestieji kunigaikščiai žinojo, jog pilies šeimininkas netrukus ruošiasi vesti. Vėliau Mindaugas man sakė, kad ir jis nežinojęs. Per tą pirmąjį apsilankymą Mindaugas kelis kartus mėgino mane pakalbinti, tik tiek... Tačiau kai Mindaugas, tuo metu jau našlys, į Vismanto pilį atjojo antrą kartą, aš jau supratau, jog jam jau ne medžioklė rūpi...

Morta nutilo. Atrodė, kad ji prisiminimais sugrįžo į aną metą ir net užmiršo viešnią. Bet staiga ji vėl pažvelgė į Ausmą ir nusišypsojo:

– Matau, kad tu nori kažko manęs paklausti.

– Noriu, karaliene, – prisipažino Ausma. – Bet nedrąsu.

– Klausk – juk mes moterys. Kažkodėl iš pirmo žvilgsnio pajutau tau prielankumą. Aš jau prašiau: nevadink manęs karaliene. Nesvarbu, kad aš karūnuota. Ar tu bent nujauti, kokia sunki karūna? Prieš kelerius metus, kai ant mano jaunos galvos suspindėjo karūna, nė neįtariau, kokį nerimą ir baimę ji gali skleisti. Kad tu žinotum, kaip ji alina širdį to žmogaus, kuris ją nešioja!.. Bet tu norėjai manęs paklausti... Atrodo, žinau apie ką. Ar po Vismanto žūties už Mindaugo iš meilės tekėjau?

Suglumusi Ausma linktelėjo galvą.

– Dabar niekas manęs to nedrįsta paklausti. Tačiau mano ausys daug ką nugirsta. Kai kurie Mindaugo dvariškiai kalba, kad jie negali gerbti moters, kuri, ilgai nelaukdama, ištekėjo už žmogaus, kad ir kaip suktum kalbą, šiek tiek kalto dėl jos vyro mirties. Žinau, tie gudročiai mano, jog aš už Mindaugo ištekėjau arba dėl naudos ir garbės, arba bijodama užrūstinti galingąjį Lietuvos valdovą. Antroji priežastis jiems atrodytų mažiau smerktina. Tačiau

visos tos šnekos – melas, šmeižtas. Kita vertus, dabar man nelengva prisiminti, kaip tos permainos mano gyvenime iš tiesų įvyko. Iš pradžių, kaip sakiau, Mindaugas man nerūpėjo. Ir ne tik todėl, kad aš jau turėjau sužadėtinį. Tas Lietuvos kunigaikštis man pasirodė keistas ir įžūlus. Mane glumino jo elgesys. Namie – jau seniai serganti žmona. O čia jis meilinas mergaitei, kuri jau po kelių dienų taps kito vyro žmona. Man nepatiko ir tas neregėtas jo pasitikėjimas. Mano sužadėtinis Vismantas elgėsi su manimi nedrąsiai ir labai pagarbiai. O Mindaugas, nutaikęs valandėlę, kai prie manęs nebuvo nė tarnaitės, ėmė kalbėti apie mano grožį, girdi, jam pasirodė, kad ne mergaitė žengia, o puiki gulbė plaukia. Dabar nebeatsimenu, ką dar jis suspėjo man pasakyti. O juk tuo metu jis buvo toks pat kunigaikštis kaip ir mano Vismantas, nė kiek nesvarbesnis. Stotu jis buvo net menkesnis už mano sužadėtinį – žemesnio ūgio ir ne tokių plačių pečių.

„Ir daug vyresnis už Vismantą“, – pagalvojo Ausma.

Morta, tarsi išgirdusi pašnekovės mintis, pridūrė:

– Tačiau nei tada, nei vėliau, kai Mindaugas man vis labiau ėmė patikti, neliūdėjau, kad jis už mane vyresnis. Bendraamžiai man visada atrodė kvaili ir neįdomūs.

Ausma tylėjo.

– Nė pati sau negaliu paaiškinti, kodėl tą antrąjį kartą, kai Mindaugas atėjo į Vismanto pilį, aš jį susidomėjau. Jau žinojau, kad praėjusią vasarą jis palaidojo žmoną. Bet tikrai ne todėl man pasidarė malonūs jo ugningi žvilgsniai. Vismantas jų tikrai nepastebėjo. Jis buvo labai mane įsimylėjęs. Ir aš po vestuvių ėmiau prie jo prisirišti. Tu apie tokius dalykus turbūt nieko neišmanai? Man buvo ir baugu, kad artimiausi Vismanto žmonės mūsų žvilgsnius pastebės, ir tuo pat metu nuo to Mindaugo žiūrėjimo per kūną ėjo keistas džiugus virpulis, kokio iki tol niekada nebuvo patyrusi. Tačiau per tas tris dienas, kai Mindaugas viešėjo Vismanto pilyje, aš visaip vengiau net ir trumpam kur nors vienodu su juo pasilikti. Jis tokios progos atkakliausiai ieškojo. Aš vis labiau bijojau, kad nepadaryčiau neatitaisomos klaidos... Ar tavęs, Ausma, neglumina, jog aš taip atvirai tau viską pasakoju? Bet aš tavi mi pasitikiu, žinau, tu niekam apie tai neišplepėsi... Ak! Tuomet aš buvau dar nekrikštyta. Vismantas, pagonis, leido savo pilyje gyventi dviem pranciškonų vienuoliams. Iš vyresnio vienuolio, dorą žmogaus, jau ir žemaitiškai pramokusio, lūpų aš buvau girdėjusi Dešimt Dievo įsakymų... Bet ne tie įsakymai mane perspėjo ir gąsdino. Aš pati nebesupratau, kas dedasi mano širdyje. Tai man kėlė nerimą. Apie Mindaugą buvau užtektinai prisiklausiusi. Tuo metu jis brolėnus Tautvilą ir tau gerai pažįstamą Gedvydą jau buvo išvijęs iš jų tėvonijos, privertęs kelis kitus aplinkinių žemių kunigaikščius jam nusilenkti. Žemaitijoje apie tai buvo daug kalbama. Tačiau man labiausiai įsiminė pasakojimai apie jo beprotišką drąsą medžioklėse ir kautynėse, daugeliui atrodė, kad kunigaikštis ieško mirties. Mindaugo, kalbėjo žmonės, kaip ugnies bijojo visi dvariškiai, tik jo seserėnas Lengvenis iki pat mirties išdrįsdavo su Mindaugu pasiginčyti. Tie pasakojimai manęs ne tik neatbaidė nuo Mindaugo, bet priešingai – prie jo traukė. Jaučiausi labai keistai ir niekam niekam apie tai nepasakojau. Tik vėliau supratau: pasijutau išdidi, kad šitoks garsus, visiems baimę keliantis žmogus į mane maldaujama žvilgsniu žiūri. Keista aš, ar ne? – pasiteiravo karalienė, tačiau Ausma tik papurtė

galvą. – Bet tuo metu Žemaitija jau nebebuvo vieninga, – tęsė Morta, tik jau nebe taip susijaudinusi. – Vieni kunigaikščiai palaikė Mindaugą, kiti buvo linkę užtarti jo brolius. Ir nors tada vyrų reikalai man mažai terūpėjo, aš mačiau: Vismantas ir jo broliai savo valdose priėmė Mindaugą kur kas šalčiau nei pirmą kartą, neberodė jam tokios didelės pagarbos. Kai Mindaugas išvyko, visi broliai Bulioniai ryžtingai apsisprendė prisidėti prie garsaus kunigaikščio Vykinto, kuris ginklu jau palaikė Tautvilą. Man būtų buvę maloniau, jeigu jie būtų stoję į Mindaugo pusę. Beje, šis troškimas ir mane pačią nustebino... Tačiau kas tuo metu galėjo pagalvoti, kad viskas taip keistai pakryps ir baigsis Vismanto žūtimi... – Karalienė patylėjo, turbūt suabejojo, ar ne per daug viešniai atvira. Tačiau pasiryžo kalbėti: – Mano sese, aš niekada nesigailėjau, nesigailiu ir dabar, kad Vismantas žuvo, – tai pasakė pašnibždom, lyg sąmokslininkė. – Nors vėliau, jau tapusi tikra krikščione, dėl to daug kartų meldžiau Švenčiausiosios Mergelės atleidimo, tačiau giliai širdyje kaltės nejaučiau. Juk Mindaugas ir jo kariauna ne dėl manęs įsiveržė į Šiaulių žemę, ne dėl mano kaltės tame kare Vismantas žuvo. Aš nelabai graudžiai Vismantą apraudojau, tačiau jo mirties negeidžiau. Tai vyrų reikalai, ir mes, moterys, čia nieko negalime pakeisti.

Ausma, pati to nejudama, prieštaraujamai pakraipė galvą.

– Ar tu taip negalvoji, sese? – nustebusi paklausė Morta.

– Pati nežinau. Tikriausiai negalime, – atsakė Ausma, tačiau jos galvoje praskriejo išdidžios mintys: „Jeigu ne aš, Alminas ir toliau būtų nerūpestingai medžiojęs, rengęs žirgų lenktynes. Jam ir dabar nebūtų svarbu, ar Žemaitija priklausys nuo Lietuvos, ar ir toliau pati spręs savo reikalus. Ir jam tikrai būtų vis tiek pat, ar mano broliai latgaliai ir toliau bus teutonų valdžioje, ar pakils į kovą ir, žemaičių, gal ir lietuvių padedami, susigrąžins laisvę. Bet jeigu toje kovoje Alminas, apsaugok Viešpatie, žūtų, tuomet didžiausia kaltė tektų man. Aš niekada, niekada negalėčiau pasiteisinti prieš Viešpatį Dievą ir pati prieš save. Kol dar neturėjome sūnelio, aš nelabai tebijojau ir dėl jo, ir dėl savęs. Bet dabar...“

– Štai jau keleri metai, kai esu karalienė, – pastarajame Mortos išstartame žodyje suskambo savišaipos gaida. – Karalienė, kuri nebeturi jokio balso, kuri lyg paskutinė tarnaitė išvaroma iš Sosto menės...

– Bet juk Mindaugas labai pagarbiai į tave kreipėsi, – paprieštaravo Ausma. – Jis norėjo tave tik apsaugoti nuo Treniotos įžeidinėjimų.

– Ne taip seniai jis rasdavo kitokių – valdoviškų – būdų mane, savo žmoną, apsaugoti. Ar jis jau nebe šeimnininkas savo pilyje? Nenoriu apie tai kalbėti...

– Gal aš esu kvaila ir mažai ką tesuprantu, karaliene, bet matau ir jaučiu, kad tavo žodis karaliui tebėra labai svarbus.

– Būdavo svarbus, – tarė Morta, bet jos veidas nusigiedrijo.

– Aš jau sakiau: tikiu, karalius sugalvos patį išmintingiausią sprendimą. Jis nenorės užsitraukti tavo rūstybės.

– Gražiai šneki, jaunoji mano sese, – pasakė Morta ir, netikėtai pakilusi nuo lokena užkloto suolo, apglėbė Ausmą. – Bet nebešnekėkim apie tai. Ir aš noriu tikėti, jog Mindaugas neskubės jiems tarti savo paskutinio tvirto žodžio. Kadaise aš mokėjau Mindaugą perkalbėti, mokėjau įtikinti...

– Pasakojai, kad tu jam labai rūpėjai, kad jis tave pamilo.

– Dabar aš jau nebežinau, ar pamilo.
 – O tu, karaliene... o tu, Morta, ar ji...
 – Ar ji mylėjau? Jaučiu, ir tu esi visokių gandų apie mūsų vedybas prisi-
 klausiusi. Taip, aš ji pamilau. O juk ir mano ausis buvo pasiekę gandai, jog
 Vismantą nužudė Mindaugo pasiūsti žudikai. Tačiau Vismantą jo kariai ve-
 žimu parvežė ne iš kur nors, bet iš mūsų lauko. Jis mane atpažino, vos girdi-
 mai ištarė mano vardą, ir tai buvo paskutinis žodis, kurį dar įstengė su-
 šnabždėti jo lūpos. Gal ir tau mano vedybos su Mindaugu atrodo labai keis-
 tos? O jeigu patikėjai tuo baisiu šmeižtu, – tai ir šiurpios?

Ausma energingai papurtė galvą. Ir ji neapsimetinėjo. Nežinia kelintą
 kartą jos širdin durstelėjo, atrodė, jau užmirštas gandas, kad jos tėvą nužudė
 Almino tėvas. Ausmos galvoje šmėsčiojo baugus žodis „nužudė“, nors ji gerai
 žinojo, jog tėvas buvo nukautas. Ir vėl ji pagalvojo: „Gal ir Almino tėvas ne-
 buvo labai kaltas, kaip man vaikystėje atrodė. Juk jeigu gandas būtų sakęs
 tiesą, aš būčiau neturėjęs teisės Alminą pamilti. Tokios santuokos nebūtų
 palaiminęs ne tik mano Dievas, tam būtų pasipriešinę ir Almino dievai.“ Ir
 dar Ausma kažkodėl pagalvojo visai apie kitką: Morta nepatyrė kalavijuočių
 siautėjimo Žemaitijoje ir Latgaloje, todėl ir neįstengia suprasti nei Almino,
 nei Treniotos troškimo suvienyti brolių aisčių jėgas.

Karalienė Morta prakalbo:

– Dieną naktį spėlioju, kodėl Mindaugas pasikeitė. Kartais apie tai sap-
 nus sapnuoju. Draudžiu sau net pagalvoti, kad jo meilė man išblėso. Čia, Vil-
 niaus pilyje, neturiu kam pasiguosti, nes viskas tuoj pat būtų persakyta Min-
 daugui. Tikiu, kad tu niekam, nė Alminui, neprasitarsi apie tai, ką tau dabar
 pasakysiu. Pastaruoju metu pradėjau suprasti: Mindaugas nuo manęs atito-
 lo tuo laiku, kai aš rūpinausi, kad po tėvo mirties sostas atitektų ne jo pir-
 mos žmonos sūnui Rūkliui, bet mūsų sūneliui Mantminui. Žinojau, Mindaug-
 o vyriausias sūnus Vaišvilkas tvirtai apsisprendė įsišventinti į stačiatikių
 vienuolius, tad tikėjaisi jį padaryti savo sąjungininku – juk karūna jam ne-
 berūpėjo. Bet tai buvo didžioji mano klaida. Aš nežinojau, kad jis manęs ne-
 mėgsta, tėvo dvare viešai vadina „pamišusia papiste“. Niekas man nepasakė
 ir paties svarbiausio dalyko: net Šventasis Tėvas neturi teisės karaliaus įpė-
 diniu paskelbti mūsų mažamečio sūnaus, nes šis pats savo rankele dar
 negali popiežiaus akto pasirašyti. Mindaugo meilė išblėso per mano nežino-
 jimą. Gal jis net pagalvojo, kad aš prieš jį rezgu sąmokslą? Bet juk Min-
 daugas turėjo suprasti, jog kiekviena mylinti motina dėl savo sūnaus būtų
 dariusi lygiai tą patį... Negerai... Negerai išėjo.

– Iš tiesų negerai. Bet, karaliene, prašau, neužpyk ant manęs, kvailės!..
 Tu Mindaugo akyse matai šaltį ir tamsą, aš jose mačiau tik susirūpinimą,
 tikrai ne pyktį.

– Esi geros širdies, Ausma. Todėl tau pasaulis atrodo gražesnis. Ačiū tau.
 Bet esi dar nepailsėjusi po tolimos kelionės. Man sakė, griežtai atsisakei
 važiuoti vežimu ir į Vilnių raita atjojai. Dabar, kai supratai, jog šioje pilyje
 nelabai paisoma moterų nuomonės, turbūt nebūtum kartu su Alminu leidu-
 sis į tokį tolimą kelią?

– Vis tiek būčiau jojusi, – tvirtu balsu atsakė Ausma ir pamatė, kaip
 Mortos veidu nuslinko liūdesio šešėlis.

Staigi karalienės mirtis

Burtą visada ištraukia tas, kuris to nesitiki

S. Zweig

Kai pro plačiai atvertus pilies vartus sparčiai risčia įjojo keli Treniotos kariauninkai, Ausma kaip tik ėjo link arklidės. Savo žirgą ji visada balnodavo pati, ir vyriausiasis arklininkas jau nustojo skųstis Alminui, kad kunigaikštienė juo nepasitiki. Raiteliai taip ūmiai sustabdė savo žirgus prie pat Ausmos, jog ši turėjo net šoktelėti į šoną. Tačiau vyriškais raitelio drabužiais vilkinčios jaunos kunigaikštienės neatpažino nė vienas atjusių vyrų. Jie jos ne tik neatsiprašė, bet nė nepasveikino – pavadžius numetę pribėgusiems arklininkams, pustekiniai nuskubėjo didžiųjų pilies durų link. Ausmai į širdį smigtelėjo: pasiuntiniai atnešė labai blogą žinią. Akimoju iš galvos išgaravo nuo pat ankstyvo rytmečio sukilęs įsakmus noras nujoti prie jos ir Almino sodintos liepaitės ir įsitikinti, kad naktį jos regėtas vaizdas tėra tik sapnas. Jame Ausma regėjo: pakilusi vėtra kartu su lapais nudraskė visus liepaitės žiedlapius, ir pirmą kartą žiedus sukrovęs jaunas medelis stovėjo plikomis aplaužytomis šakomis, tartum miręs. Kiekvieną pavasarį, lapeliams sprogsiant, ji vis storėjančiame medelio kamiene Almino dovanotu medžiokliniu peiliu veido aukštyje įrėždavo negilią rievėlę. Medelis augdamas parodydavo, kiek praėjo metų nuo to pavasario, kai Alminas pirmą kartą jai meilę išpažino. Ausma, rytą pabudusi, nebepresiminė, ar iš tiesų naktį piktai trankeši perkūnija ir švysčiojo žaibai, ar tai jai tik pasivaideno... Ir štai dabar tie nelaukti kunigaikščio Treniotos pasiuntiniai – kariauninkai... Ausma panūdo tuojau pat išgirsti jų atneštą blogą žinią. Tačiau įstengė save sutramdyti. Į menę įėjo tik tada, kai iš jos išėjo Treniotos pasiuntiniai. Nerimastingas Ausmos žvilgsnis jau iš tolo įsmigo Alminui į veidą. Alminas, dvariškių būrelis, atrodė, nepastebėjo įėjusios kunigaikštienės, nes nė vienas neatskubėjo jos pasitikti. Ausma iš tolo girdėjo susijaudinusių, prislopintus dvariškių balsus. Jautrios jos ausys iš vienodų, tarsi ledokšnių barbenimas į šiaudinį stogą, garsų netikėtai išskyrė žodį „karalienė“, ir Ausmos širdis krūptelėjo... Alminas, išėjęs iš jį apsupusių dvariškių rato, paėmė Ausmą už rankos ir, pavadęs kiek į šoną, tyliai pasakė:

– Tavo sesė mirė. – Jis nepasakė „karalienė Morta“, nes Ausma po jų apsilankymo Vilniuje Mortą vadino tik sese.

Dusliu, tačiau viltingu balsu ji perklausė:

– Karalienė susirgo?

– Ne, Ausma, ji mirė. Sako, staiga mirė.

– Visagali Viešpatie! Bet juk dar tik prieš mėnesį ji buvo sveika! Ji atrodė jauna ir graži. Gal medžioklėje jai kas blogo atsitiko? Girdėjau, ji kartu su Mindaugu jodavo medžioti.

– Tai buvo jau seniai. Paskutinį kartą ji dalyvavo medžioklėje, kai iščiose nešiojo vaikelį. Tada ją lyg žvėris išgąsdino, lyg pasibaidęs žirgas iš balno išmetė. Nuo to laiko Morta net į girios pusę nebežiūrėjo.

– Tai kodėl Morta mirė?

– Niekas nežino, Ausma, – netvirtai atsakė Alminas. Ir pakartojo: – Nie-

kas. Pasiuntiniai perdavė tik Treniotos žodžius, jog turbūt išseko dievų kantrybė dėl to, kad karalienė juos paniekino ir išdavė, ėmė garbinti teutonų dievą. Neva jos, o ne Mindaugo įsakymu daugelyje Lietuvos vietų buvo užgesinta šventoji aukurų ugnis, kai kur net šventieji ažuolai pradėti kirsti.

Ausma kurį laiką tylėjo, lyg amą praradusi. Paskui netikėtai prisipažino:

– Nujaučiau nelaimę. Jau tą rytą po jūsų pasitarimo Sosto menėje... Kai Mindaugas Žemaitijos pasiuntiniams pranešė, kad į Italiją pasiuntinių nešius ir Šventajam Tėvui apie Lietuvos atsiskyrimą nuo krikščionių bažnyčios nepraneš, aš išsigandau. Pamačiau iš įsiūčio paraudusį Treniotos veidą. Stovėjome prie pat Treniotos, taigi ir tu girdėjai, kai jis sumurmėjo: „Toji nepagydoma pasiutlige serganti gudri lapė jau užkrėtė karalių, netrukus pradžudys visą Lietuvą ir Žemaitiją.“ Visi, kurie tuos žodžius girdėjom, supratom, kas toji „lapė“.

– Tyliau, – sušnibždėjo Alminas ir sugriebęs žmoną už rankos nutempė dar kelis žingsnius toliau nuo karštai dėl kažko besiginčijančių dvariškių.

– Matai, tu net savo dvariškių bijai, o Treniota nepabūgo, kad jo žodžius gali nugirsti paties karaliaus ausys, – pasakė Ausma ir tyliai pridūrė: – Nežinau, ar tu beprisimeni, bet Treniota tada dar pasakė: „Visi gerai žinome, ką nuo senų senovės mūsų tėvai pasiutusiams žvėrimis padarydavo.“

– Jis taip nesakė, – paprieštaravo Alminas.

– Gal tu ir negirdėjai, bet aš stovėjau šalia Treniotos ir girdėjau kiekvieną jo žodį.

– Užteks. Daugiau nieko nebesakyk, Ausma. Eik į savo menę. Netrukus aš pas tave ateisiu.

Kai tik Ausma įžengė pro savo menės duris, senoji jos auklė Virmina susirūpinusi paklausė:

– Kas tau atsitiko, dukrele? Ar kokia nelaimė? Tavo veidas papilkėjęs!.. Prigulk, aš tau užplikysiu žolelių.

Ausma bajoro našlę Virminą gerbė nuo tų dienų, kai ne savo valia atsi-dūrė Žemaitijoje. Kadaisė ji čia buvo vienintelis žmogus, kuriam Ausma iš pat pradžių pajuto pasitikėjimą ir net mintyse niekada jos nevadino tarnai-te. Ausma pusiau prigulė ant gulto, atsirėmė pečiais į vėsius sienojus. Virminai pasakė:

– Greitai pati viską sužinosi. Gandas apie tai pasklis po visą Žemaitiją. Dabar nepajėgiu apie tai kalbėti. Noriu tik verkti.

– Jeigu išsipasakotum, palengvėtų.

Senoji neilgam išėjo. Kai grįžo, jos rankose garavo didokas molinis puodelis, skleisdamas ramunėlių, jonažolių ir dar kažkokį Ausmai nepažįstamą kvapą.

– Neskubėdama išgerk. Nustos spausti širdelę.

Ausma, nugėrusi kelis gurkšnelius, pasiteiravo:

– Ką tu pagalvotum, jeigu sveika ir stipri, nė keturių dešimčių pavasarių dar nesulaukusi moteris staiga pajuostų ir, tarsi netikėtos piktos šalnos pakąstas obels žiedas, nukristų ant juodos žemelės?

– Pagalvočiau, kad mano dievai ar tavo, Ausma, Dievas ant jos labai užsirūstino.

– Sakai, dievai? O gal – žmonės?

Senoji įdėmiai pasižiūrėjo į Ausmą.

– Nei dievams, nei žmonėms prasčiokėlė nerūpi. Ji būna svarbi vien tik savo vaikams. Taigi tu, dukrele, kalbi apie moterį, kuri visų matoma. Tik apie tokios ypatos mirtį žinia gali plačiai pasklisti.

Ausma pasižiūrėjo į senąją:

– Niekada nenustosiu stebėtis tavo įžvalgumu.

– Tai negi tavo sesuo Morta mirė? Grįžusi iš Vilniaus, tu daugel kartų sakei, kad ji labai paprasta ir nuoširdi.

– Supratai – mirė karalienė Morta. Staiga mirė. Ką tik Treniotos pasiuntiniai atnešė tą baisią žinią. Viešpats ją vėly vakarą pasišaukė. Niekai mano galvoje netelpa – juk ji atrodė visai sveika. Kas jai galėjo atsitikti?

– Jaunas, stiprus žmogus staiga nemiršta. Nebent žūsta per gaisrą, medžioklėje ar mūšyje. Gal ten, Mindaugo pilyje, ji kam nors labai kliudė?

Ausma suglumusi žiūrėjo į daug ką gyvenime mačiusią ir patyrusią senąją bajorę, kuri jau šitiek metų jai atstojo motiną. Tačiau dabar nė jai Ausma nesiryžo pasakyti tų baisių įtarimų, kurie graužė jos sielą.

Suprato, kad jai neužteks drąsos ir su Alminu atvirai pasišnekėti apie karalienės mirtį. Širdies gilumoje jautė, kad nė jis tų baisių įtarimų neišsklaidys. O jeigu, apsaugok Viešpatie, ir jos mylimas vyras kažkaip yra susijęs su ta baugia paslaptimi? Kas žino, gal Alminas, verčiamas prabilti, apie ką kalbėti jokiū būdu negali, pirmą kartą ant jos užsirūstintų ir jau niekada nebepajėgtų jai atleisti...

– Sakyk, ką man daryti, Virmina? Kaip sužinoti tiesą?

– O ar tau tos tiesos reikia, dukrele? Ar tau palengvės, kai ją sužinosi? Juk toji tiesa karalienės neprikels, o kas žino, gal tave prislėgs dar sunkesnė našta. Tačiau ir man, kvailai senei, baugu: ar karalienės mirtis neatneš didelių nelaimių Žemaitijai ir Lietuvai? Ir dar pagalvojau: ar tam, kuris, tikėdamasis dievų pritarimo ir paramos, pakėlė ranką prieš karalienę, neteks skaudžiai nusivilti? Mūsų dievai rūstūs, bet teisingi.

NERIJUS CIBULSKAS

33

Viešpats yra, tik jis gyvena kitur.

Julius Keleras

*patyrinėjus šią savybę taptų aišku:
vien išmokta religija ir dievo luotas,
užplaukęs ant rūgštynių sąžalyno,
bet gruodžio bruožai veidrody,
kažkiek sapnuota,
įtartinau klausaus ugnies, kuri prinoko,
prigėrus medžių syvų godžiai skleidės,
išlinksta vakaras į kreivę, vienas kirtis
lyg šienpjovys, nukritęs žemėn
būtų braidęs
po nendres, laikinumas virto forma,
nubėgančia raide, kuri ilgai ruseno,
ant knygos pamato supiltas mūras,
net pasirodė: taip, jis ten
galbūt, gyveno*

Nerijus Cibulskas gimė Kaišiadoryse 1987 m., šiuo metu Vilniaus universitete studiuoja lietuvių filologiją. Eilėraščių publikavo „Literatūroje ir mene“, „Šiaurės Atėnuose“, almanache „Poezijos pavasaris'2008“.

Pabudimas

*pabudimas dar tik
dvi su puse po vidurnakčio*

*vėl eini prisisemti puodelį vandens
ir jau nuslūgsta rūškanos šviesos
užrakintuose veidrodžiuose*

*prasikaltusi vaizduotė šmėklauja
įsiaudrinusi nuo tavo miego
nuo keistų pagirių
kurios įsismelkusios sieloj*

*ir qsočio gelmės užtemimas
jis sklidinas vidurnakčio valandų
išsiblaškyimo užspęstų eilučių
tuščiuose pelių urvuose*

*tik dvi su puse
po troškuliu prabilusio vidurnakčio
dar tik pabudimas*

*kai atsisėdi prie žemos palangės
slegiamas prietema patvinusio stiklo
ir budriai sergėji save*

*prasagstai gilius dvasios marškinius
kad būtų ramiau kad nereiktų
iš tikrųjų prabusti*

Vabzdžio pomirtinė

*nereikia pasilikti per ilgai prie žalsvo kiauto,
čia išsiliejus aura sunkiasi lyg sultys obuolių
į drungną žemę, išvirkščias tamprus triko
su angomis šeriuotoms kojoms,
krūva nebenaudojamų antenų, tartum šalmas
apgaubęs deformuotą galvą, trykštančias akis,
kurių varvės tirštimas – tai sutrintas vaizdas,
užsifiksavęs prieš ropojimą viršun,
iš vidutinio nuotolio pagaunanti mirtis
tik pasveria sugurintą kūnelį,
po didelio nerimto smūgio,
ištikusio lyg delno pranašystė*

išnerti tarp dviejų paskutinių puslapių

35

*neužrašiau kranto linijos tačiau ištrinu –
nustebsi kiek ji sveria prisirpusi
šios išnykusios jūros*

*prieš tavo popierinius šnabždėjimus
kovoja ugnimi pripildytos šachtos –
šventinė alėja kurios tarpuvartėse
sukrauti sudėvėtų knygų laužai –*

*r. bredberio liepsnos naikinančios
keistą metaformų pasaulį –
pavidalas laižo pavidalą
lydosi žodžių vitražai*

*viršum margo vandens dūžta kūnas
ir kriauklių skeveldros pažyra
ant didelio brūkšnio –*

*ribos tarp tavo ir mano
dviejų paskutinių verstų
puslapių jūros ir žemės*

Ištikėjimas

Užmiršt, užmiršt... Nes imasi žiema.
A. Marčėnas

*aplinkui ežeras, ledinė žiauna
vis nepaleidžia, įsikandus laiko,
gija tarp dugno ir dangaus, įsminga
pro žalią akį dagtys speigo.*

*išplyšus properša, bedante burna
sučiaupusi varlės legendą,
gija tarp dugno ir dangaus įspjsta,
sakų šviesa prie kranto krenta.*

*sušvinta eketėj, akmens mintis
išmąstė ženklus tartum pėdas,
gija tarp dugno ir dangaus, pamiršk,
jog šitaip traukėsi šįryt Kalėdos.*

Diena, kai nesutikome paukščių

*Horizontas apvirto ir išblaškyti žvaigždynai
lėtai sutekėjo į šiltą kūdrą.*

*Dar tik pradeda skleistis pilkumos pėdsakai
negimusių medžių kokonuose, akis
maudosi pirmosios spalvos pluošte.*

*Smilgų svyravimas beveik begalinis,
jame susigėrusios milžiniškų prieblandos drugių formos.*

*Rusvo akmens įduboj – klyksmo mozaikos atplaiša.
Rasotas langas susipažįsta su saule, skaidrus
jos vaškas užlipdo tunelį plunksnos gale.*

*Netrukus prasidės laikas, mes prasiversime
ištuštėjusiai žalsvo dangaus urnai.*

Neišvengtas

*pelenų atspalvio vakaras
šį kartą žaidžia
dažasvydį
taškosi dideliais
praeivių žvilgsniais*

*nusėtas limpančių dėmių
artinuosi prie katedros
nebyli katė
nulydi keistai
žvairuojančiomis akimis*

*įsijungia pojūčių
ekvalaizeris
ir sutelkiu dėmesį
į ploną tašką
ištryškusį ant drabužių*

*jis plinta greitai
išsiliedamas už fono
kol visoje aikštėje
tampu paskutiniu ju
pašautu*

IEVA TOLEIKYTĖ

37

Dvi novelės

Laidojimo reikmenys

Buvo pati liepos pradžia. Karštis ir geltonų žiedų kvapas. *Medus ore*, sakydavo Izolda. Sausos gatvės, apdulkėję langų stiklai. Per pietus Didįjį miestą apgaubdavo tyla, tik vabzdžiai svirpdavo medžių ūksmėje ir vaikai nubėgdavo skersgatviais palei aptrupėjusias senų namų sienas ir mūrines vėsa alsuojančias arkas.

Albertas buvo geras vaikas. Juodaplaukis, įrudusios – beveik auksinės – odos ir mėlynų dūminių akių. Gražus berniukas, jauniausias šeimoje. Jau vėliau, kai dingo, visi pradėjo sakyti, *mažasis Albertas visada atrodė keistas*,

o tą liepą nė karto nelijo, tad apleistų Varpininkų gatvės namų stiklai pasidengė gelsvų dulkių sluoksniu. Albertas kasdien dviračiu siauromis gatvelėmis ten nulėkdavo ir pirštu išrašinėdavo langus. Jis jautė keistą trauką tuščiai Varpininkų gatvei. Vadindavo ją Miegančia gatve. *Štai ten gyvena senis su šuniu, o trečiame aukšte – vagis. Tik dabar jie miega*, mąstydavo Albertas.

Šeštadienis. Senajame turguje stumdėsi žmonės. Nors buvo tik dešimta valanda, saulė jau svilino pečius, oras mirgėjo medžių žaluma ir karščio raudoni. Motina nuėjo į žuvies skyrių, o Albertas atsisėdo pavėsyje ir jos

Ieva Toleikyte gimė 1989 m. Vilniuje. Baigė Šv. Kristoforo vidurinę mokyklą. Dabar VU studijuoja skandinavistiką (danų filologiją). „Metuose“ I. Toleikytės novelės spausdinamos pirmą kartą.

laukė. Šalia jo vyrai įraudusiom nosim, pavandenijusiom akim rūkė aštrias cigaretes ir juokėsi.

Prie Alberto prisėdo kostiumuotas vyras. Su kaklaskare, elegantiškas. Mėlynai juoda jo švarko medžiaga skleidė vaikui nepažįstamą kvapą. Jo siauri ūsai priminė kažkada matytas senas iškarpas iš motinos jaunystės žurnalų. Vyriškio oda buvo šviesi, beveik neįdegusi. Nuo jo dvelkė keista vėsa.

Alberto motina braudamasi pro žmones matė juos sėdint greta. Jie apie kažką kalbėjosi, vyras juokėsi, o Albertas žiūrėjo išpūtęs akis. Kai ji pagaliau ištrūko iš grūsties, vyriškis buvo jau nuėjęs, ir vaikas žvelgė jam pavymui.

– Kas jis toks?

– Nevietinis, klausė, kur centrinis paštas.

Meluoja, pagalvojo ji. Tačiau jie daugiau apie tai nekalbėjo, grįžo į savo mažą pridulkėjusį butą, paskui, sulaukę tėvo, išvažiavo prie ežerų.

Po savaitės Albertas su motina vėl nuėjo į Senąjį turgų. *Tokios sausros Didžiajame mieste dar nebuvo*, kalbėjo žmonės. Visur dulkės, pageltę medžių lapai ir reta suvytus žolė. Tas verdantis oras ir parkuose apstantys žmonės. Motina nuėjo į mėsos skyrių sename aptrupėjusiame name iš smiltainio, o Albertas jos laukė toje pačioje vietoje kaip ir prieš savaitę.

Kai ji išėjo, vaiko nebebuvo. Izolda, ta graži moteris tamsiais vešliais plaukais ir tiesia nugara, sekundei sustingo. Po medžiu gulėjo tik maišas su maistu, kurį davė vaikui pasaugoti.

Ji iš lėto parėjo namo. Kiti berniukai lauke spardė kamuolių, vyras dar nebuvo grįžęs iš kontoros. Paskui, jau slenkant sutemoms, Izolda išėjo ieškoti. Apvaikščiojo gretimus kvartalus, bet Alberto niekur nebuvo. Ji net nuklydo į tuščią Varpininkų gatvę ir išsigando suvokusi, kad čia ieško savo vaiko. Dar tie užrašai, išvedžioti ant apdulkėjusių langų. Visur – viena frazė.

Viskas nutinka vasarą.

Jis taip niekada ir negrįžo. Izolda nuo tos dienos pasikeitė net fiziškai, ji nebebuvo ta graži juodaplaukė moteris. Nieko kito nedarydavo, tik rymodavo prie lango į gatvę. Nebuvo žmogaus, kuris būtų galėjęs ją paguosti. Izoldos vyras, Izaokas Kelermanas, anksčiau karštligiška šukavęs visą miestą, po mėnesio nebegalėjo tverti keistų žmonos išraiškų, deginamų žvakių ir pridulkėjusių, netvarkomų namų.

Jis vis daugiau laiko leido tvankioje savo kontoroje. Žiemą pradėjo po darbo vaikščioti į barą prie Senojo turgaus ir gerdavo mėlyną vyną, *aš jos bijau*, sakydavo, *nebegaliu būti bute, tas altorėlis, kad būtum matęs, ką ji padarė iš Alberto nuotraukų, žinai, aš pradėdu nekęsti jo už tai, kad dingo*,

o Izolda nevalingai į riebaluotą, apdulkėjusį lango stiklą šnibždėdavo: *jis žinojo, jis žinojo, kad negrįš, ir jam nebuvo gaila.*

Praėjo daug laiko.

Didįjį miestą užplūdo liepų žaluma. Parke, netoli Senojo turgaus, klegėjo juokas. Tie pavėšiai – žalsvi, raibuliuojantys – ir baltas parko smėlis, lyg

karštis, virpantis horizonte. Vyriškis su skrybėle sėdėjo ant suoliuko prie fontano. Jo ausis pasiekdavo praeinančiųjų pokalbių nuotrupos.

Vyras šypsodamasis rašė į mažą parudavusio popieriaus knygutę. Blyškiaus veido, žibančių akių, dėvėjo elegantišką tamsiai mėlyną kostiumą. Šalia jo prisėdė moteris, vežimėlyje gulėjo šviesiaplaukis kūdikis. Ji atrodė pavargusi ir susirūpinusi.

– Medus ore, – jaukiai pasakė vyras.

– Atsiprašau, jūs kažką sakėt? – moteris nusibraukė prakaitą nuo kaktos, jos žvilgsnis lakstė pavėsiuose, pilkšvos akys su gintarų granulėmis.

– Medus ore, tamsta nejaučiat?

– Tamsta? – ji nusijuokė.

– Taip. Gražus vaikas.

– Tylus, man nepatinka, kad neverkia.

– O kodėl jam verkti?

– Kūdikiai paprastai daug verkia. Eisim pas daktarą, anksti kėlėmės, kad atvažiuotume, – ji paglostė kūdikį.

– Jūs nevietinė?

– Aš gyvenu slėniuose už Didžiojo miesto, Gelsaruose. O jūs?

– Aš faktiškai irgi nevietinis, gyvenu kvartale prie jūros. Čia atvijo darbo reikalai, nors, tiesą pasakius, man tiesiog patinka vasaros Didžiajame mieste. Mėgstu išvysti pažįstamus veidus.

– Turite čia draugų?

– O jums ar kiekvienas veidas atrodo pažįstamas?

Moteris nutilo.

– Na, jau eisiu. Čia mano vizitinė, paskambinkit, jei kada ruošitės į Didįjį arba prie jūros. Kuo jūs vardu?

– Veronika.

Ir jis nuėjo, lyg juoda dėmė nutolo sausu parku. Moteris dar ilgai sutrikusi vartė rankose mažą baltą kortelę su užrašu: „Albertas Kelermanas. Laidojimo reikmenys.”

Vasara jau blėso, baigėsi rugpjūtis: varis medžiuose, raudonos gėlės pavoriuose, vėsa temstant ir šiltas ežerų vanduo. Ir tada, vieną tų kaitrių, hipnotizuojančių dienų, į seną ištuštėjusį Didžiojo miesto kvartalą prie jūros atvyko sutrikusių akių moteris. Ji nedrąsiai pravėrė geltono medinio namo duris, bet neskimbtelėjo joks skambutis, ir viduje buvo tuščia, paskui pasirodė senas, kretantis vyras pražilusiais juodais plaukais, juodo mėlio kostiumu. Ją nukrėtė šiurpas dėl ryškaus senio panašumo į vyriškį iš parko. Moteris čiupinėjo mažas lakuotas dėžes: paprastas, tik nušlifluotas, ir kitas, juodai dažytas, su baltais nėriniais viduje. Jos akys liūdnei žvelgė į visus tuos daiktus, atrodė, kad šiandien ji neišsirinks, tačiau paėmė pačią paprasčiausią ir baltą drabužį.

– Ar daug bus žmonių?

– Ne, tik aš.

– Tai gal neverta dvi paras?

– Aš noriu pabūti.

– Gerai.

Dieve, ji galvojo, kiek daug, kiek daug jų čia.

Albertas šarvodavo žmones. Iš pradžių, kai tebebuvo vaikas, tik žiūrėdavo ir klausydavo Marko pasakojimų apie jūrą, karą ir akacijas. Kvartale prie jūros buvo ypač daug akacijų. Viskas prasidėdavo birželio pradžioje: sausra, karštis, kažkur dingstantys žmonės ir tas svilinantys, sausas, gaižiai saldus, baltas akacijų vėjas. Markas sakydavo: *niekur kitur nėra tokio vėjo, tylaus, keliančio nerimą,*

tokio baisaus ir žavaus vėjo. Albertas mėgo klausytis Marko kalbų, dar tada, Senajame turguje, jis pasijuto lyg užkerėtas. Jis jam sakė, *vaike, ar žinai, kad viskas nutinka vasarą,* ir jis žinojo.

Albertą traukė kvartalas prie jūros nuo karo, kai čia slėpėsi. Tai buvo ypatinga vieta, joje tavęs niekas nerasdavo, nė neieškodavo, nes tiesiog negalėdavo ten ilgai išbūti. Jūros kvartalo gatvėse sklandydavo keista nuojauta, kad jau esi čia buvęs. Alberto tėvui buvo sunkiausia, jis negalėjo pakelti to karščio, vėjo ir tylos. Vis kartodavo: *nebegaliu čia, aš išsiilgau net Varpininkų gatvės.*

Ir jie gyveno Didžiajame mieste, kol Albertas pabėgo.

Tik Markas tai žinojo. Šarvodamas žmogų, Albertas įtikėdavo, jog šis gyveno Varpininkų gatvėje. *Markai, ar nematai, juk jis lyg iš akies trauktas! Čia jis, vagis iš trečio aukšto, visi tai įtarė. Jis turėjo labai daug vinily, iš jo buto nuolat sklisdavo muzika.* Ir Markas linksėdavo, *taip, tikrai taip.*

Vėliau, kai mirusį išveždavo laidoti, jie, sutvarkę salę, eidavo į vidinį kiemą ir tyliai sėdėdavo. Albertas rašydavo, Markas skaitydavo knygą. Tai buvo nedidelis kiemelis, jame augo sena akacija, Markas tik dėl to ir nusipirko šį namą. Albertas rašydavo apie valandą, bet jei žmogus sukeldavo ypač ryškių prisiminimų – dvi. Paskui, baigęs, tardavo:

– Markai, aš džiaugiuosi. Jie turi būti palaidoti.

Markas tylėdavo, bet vieną kartą paklausė:

– Albertai, kodėl?

Jis ilgai mintyse dėliojo žodžius, kol atsakė:

– Tai nelengva paaiškinti. Man atrodo, kad jei mes nepalaidotume, jie nemirtų.

– O jie turi mirti?

– Taip, kitaip aš nebegalėčiau atskirti.

– Ko?

– Ar jie mirę, ar aš.

Vieną vasaros dieną atvežė Izoldą. Alberto broliai buvo suirzę, nes *tas karštis*, jie nepažino Alberto, ir kai jis paklausė, ar atvyks mirusiosios vyras, vyriausias brolis susierzinęs atsakė, kad tėvo jau seniai nebėra.

Artėjo naktis, broliai išvažiavo nakvoti į viešbutį, nes *naktį nesą jokios prasmės čia sėdėti.* Albertas visą tą laiką praleido kieme, jis tiesiog negalėjo būti salėje. Naktis buvo šilta, kvėpėjo žolynais, akacijos jau buvo nužydėjusios, vėjas iš senų kiemų atnešdavo liepų kvapą, ir Albertas verkdamas kartojo, *medus ore, medus ore.*

Ryte jis pažadino Marką ir pasakė, kad išvyksta. Jis buvo su skrybėle, senu melsvai juodu kostiumu, kaklaskare, be jokių daiktų, turėjo tik senąją knygutę, kurioje rašydavo apie Varpininkų gatvės žmones. Buvo išbalęs, pa-

juodusiais paakiais, ir Markas stebėjosi, kad Alberto akys didesnės nei paprastai ir gąsdinamai žiba, o šis jam pasakė:

– Markai, žinai, man visada atrodė, kad žodžių junginys *laidojimo reikmenys* yra kažkoks magiškas. Tai ne visi tie daiktai, karstai ar drabužiai, tai buvom aš ir tu. Žmonės, kurie savo buvimu priverčia patikėti, kad egzistuoja mirtis.

– Albertai, gal dar neik, pasilik porai dienų.

– Markai, jau įvyko, aš pats nebetikiu. Man jie visi gyvi.

Ir išėjo.

Nuo grindinio jau kilo vėjas, bet žmonės dar miegojo. Tik viena tuščia gatve tolo šiek tiek sulinkęs žmogus. Jo akys žibėjo beprotiška ieškančiojo šypsena. Jis, Albertas, galvojo: *o dabar bus žiema, žali slėniai, sniegas ligi langinių, speigas, ledas, slėnių upėse būna nuostabus ledas, o žuvys... Dabar bus moteris, kurios vaikas neverkė, ir ji jautė blogus ženklus. Daugiau jau nieko neįvyks,*

ir galbūt kuris nors vaikas kvartale prie jūros prabudo anksčiau nei paprastai, jo tėvai dar miegojo, kambary buvo karšta nuo kylančios saulės, ir patalas dar šiltas, o jis jau žiūrėjo pro langą į šviesų dangų ir dar tylas gatves ir stebėjosi, *koks keistas tas žmogus, atrodo lyg dėmė.*

Klevų akis

Į Davydų namus mane atvežė tėvai. Motina apie brolius Davydus sužinojo iš dėdės. Jau visai rudenėjo, rytais laukus užtvindydavo lipnios ūkanos ir šviesa tyliai skverbdavosi pro jas į drėgną rugpjūčio žolę. Man ėjo dešimti metai, tėvas, pasislėpęs virtuvėje, naktimis verkdamas – visi manė, kad nesulauksiu rudens. Sesuo pradėjo manęs bijoti, vengė net paliesti. Dar niekas nežinojo, ar galima užsikrėsti Klavino liga. Dažnai prisimenu šlapias, akšomines motinos akis, *mano vaikelis nemirs, mano vaikelis tik gąsdina mus,*

nebuvo aišku, kodėl aš susirgau. Klavino liga yra viena klastingiausių. Mėlynoji liga, sena mano draugė. Ją labai sunku laiku pastebėti, tiksliau – patikėti, kad jau sergi. Aš tik neseniai suvokiau, jog dar sausį mačiau, kad mėlynuoja mano kaklas. Iš lėto. Pradžioje atrodo – tai kraujosruvos, nors kakle, po oda, tarsi teka mėlynos versmės. Visiškai neskauda.

Kai mane išvežė pas Davydus, kaklas buvo lazurito mėlynumo spalvos, lyg rašalo prisigėręs. Pamenu, tą dieną buvau labai ramus. Mama leido man sėdėti automobilio priekyje, ir Vijolė, mano sesuo, dėl to ant jos supyko. Mudvi visada kovodavom dėl priekinės sėdynės. Kai joje sėdi, kelias atsiveria prieš tavo akis, jautiesi beveik suaugęs.

Davydų namas yra už Didžiojo miesto, netoli slėnių. Medinis, geltonai dažytas, trijų aukštų pastatas stovi tarp šimtamečių melsvai žalių mau-medžių. Palei namo sienas svyra milžiniškos rausvos piliarožės, žolė nušienauta. Taip ir matau: languose – daug baltų, liesų vaikų veidų. Jaučiu, moti-

na bijo, išlipusi iš mašinos, ji linksmi taria: *čia tikrai labai gražu*. Stengiasi nežiūrėti į langus.

Mes įeinam į vidų, tėvas neša lagaminą, – man neleidžia. Aš pykstu, nenoriu, kad kas nors šiuose namuose pagalvotų, jog esu silpnas ar išlepintas. Mus pasitinka du žilstelėję vyrai – Paulius ir Matas Davydai. Jie apsirengę paprastai, džinsais, ir iš pradžių aš pagalvoju, kad jie – irgi kažkieno tėvai. Viduje kvepia šalavijais. Liesesnis vyras taria:

– Dievaži koks mėlynas kaklelis, – ir, kai jis paliečia pamėlynavusią odą, mane nukrečia šurpas. Broliai Davydai, motina, tėvas ir net Vijolė šypsosi. Žiūrėdamas į juos pagalvoju, kad mirsiu.

Atsisveikindamas tėvas pabučiuoja mane į kaktą, ir aš susigėstu. Jis taip nesielgdavo. Matau, mama nenori išvažiuoti, bijo mane čia palikti. Bet tėvas paima ją už rankos, ir jie išeina.

Vieninteliai Davydai gydė Didžiojo miesto vaikus nuo Klavino ligos. Kiek žinau, jie nebuvo daktarai. Žolininkai, Paulius ir Matas, tamsiai mėlynų akių, juodų, pražilusią plaukų. Šie atrodė beveik sidabriniai. Broliai man priminė perkarusius, amžiną žiemą gyvenančius vilkus. Kai patyriau, kad kiti vaikai tarpusavyje juos vadina Vilkais, aš labai sutrikau.

Paulius palydėjo mane į kambarį palėpėje. Jame stovėjo dvi medinės siauros lovos, staliukas, lempa, sena spinta, prisigėrusi praeities kvapo, ir balta etažerė. Ant jos gulėjo kelios knygelės. Pro langą plūdo švelni šviesa. Sode šūkavo vaikai. Mano naujasis kambariokas lovoje skaitė knygą ir elgėsi taip, lyg manęs čia nebūtų.

– Vainiau, pasisveikink su nauju draugu Kasparu, – linksmi tarė Paulius.

Jis užvertė knygą, gal pusę minutės žiūrėjo į mane, prisiminiau, kad motina tokias akis vadina gintarinėmis, ji sako: *žiūrėk, tas vaikas turi gintarines paukščio akis*. Vainius, visai liesas, išbalęs, atrodė labai silpnas, bet jo akyse degė keisto įžūlumo liepsnelės. Iš džinsų kyšančios pėdos buvo ryškiai mėlynos.

– Sveikas atvykęs, – pasakė jis.

Tą rugpjūtį Davydų namuose gydėsi trisdešimt devyni vaikai: trisdešimt berniukų ir devynios mergaitės. Visi apylygio amžiaus. Vienų dėmės buvo visai mažos, kai kurių gąsdino net mane. *Vargšai mano mėlyni vaikeliai*, sukdamas cigaretę, kartodavo Matas, bet antrame aukšte, kambaryje su langu į obelų sodą, gyveno vienuolikos metų mergaitė mėlynais delnais. Šviesiaplaukė, smulkių kaulų, be galo plonais riešais, vandeninėmis akimis, ji mane stebino savo abejingumu viskam. Tarsi nematė mėlynos odos. Beveik su niekuo nekalbėdavo, kartais Vadas iš jos pasišaipydavo, bet ji, Ofelija, tiesiog nereaguodavo. Tai mane velniškai žavėjo.

Vieną dieną paklausiau, kodėl ji visai nebijo. Ofelija man atsakė:

– Aš buvau Klevų akyje, po jos niekas nebebaisu.

Net neįsivaizdavau, apie ką ji kalba, bet supratau, kad privalau ten patekti.

– Gal galėtum ir mane ten nusiųsti? – paklausiau.

– Aš? Aš negaliu. Vadas pakvies tave, kai nuspręs, kad gali eiti, – ji keistai nusišypsojo, – bet tuomet tu galbūt ten eiti jau nebenorėsi.

- Žinoma, norėsiu! – ji neturėjo pagalvoti, jog aš esu bailys.
- Visi taip sako.

Visi vadino vadu vyriausią berniuką Davydų namuose – Saulių. Jam ėjo penkiolikti. Jis vienintelis iš visų vaikų buvo įdegęs ir ne toks liesas. Sauliaus kaktoje mėlynavo dėmė. Jis atrodė lyg išrinktasis. Pirmą dieną, kai tik čia atvykau, Saulius priėjo prie manęs sode ir tiriamai nužvelgęs paklausė:

– Vardas?

Aš žiūrėjau į jį sutrikęs.

– Klausiu, kuo tu vardu?

– Kasparas, – nepatikliai atsakiau.

– Sveikas, Kasparai. Aš čia esu Vadas, dėl visko kreipkis į mane. Supratai?

– Mmm, taip?.. – nesupratau, kas vyksta. Jis jau sukosi eiti, bet, tarsi kažką atsiminęs, atsigręžė ir beveik įžūliai tarė:

– Tėvai tau melavo.

– Ką? – nieko nebesupratau.

– Tu iš čia namo nebegrįši. Vaikus palieka Davydų namuose numirti.

– Nesąmonė, – atkirtau.

– Aš žinau, ką sakau.

Ir nuėjo. Aš dar ilgai vaikščiojau po sodą ir graužiau rūgščius sultingus baltus obuolius. Neabejojau, kad jis sakė tiesą. Tad nuo pat pirmos dienos gerbiau Vadą.

Klevų akis, geltonoji, sena mano draugė,

taip ir jaučiu. Jau pirmą naktį pastebėjau, kad kažkas vyksta. Apie antrą valandą girdėdavau duslius žingsnius. Penktą naktį Vainius irgi kažkur išėjo. Jis tyliai tamsoje rengėsi, paskui beveik be garso išslinko iš kambario ir nulipo laiptais žemyn.

Aš nemiegojau, laukiau, kol jis grįš. Buvo maždaug pusė keturių, kai jis įslinko į mūsų kambarėlį. Oras prisipildė aštraus miško vandens kvapo. Aš sekundei atsimerkiau, ir mūsų žvilgsniai susitiko. Šalta, tamsoje žybsinti akis. Šlapi šviesūs plaukai. Vainius visas drebėjo nuo šalčio. Aš užsimerkiau ir apsimečiau, kad miegu. Nežinau kodėl.

Ryte apie tai net neužsiminėjau. Jis buvo labai linksmas. Gintarinės paukščio akys tiesiog žėrėjo nesuvokiama šviesa. Man be galo knietėjo paklausti, kur jis naktį buvo, bet žinojau, kad Davydų namuose taip nedaroma. Reikia dar palūkėti – Klevų akis pati į mane pažvelgs.

Mus girdė keistais vaistais. Tris kartus per dieną reikėdavo išgerti po stiklinę. *Rudasis vanduo*, taip vaistus vadindavo Ofelija. Skaidrus šaltas skystis, rudas lyg arbata, iš tiesų priminė vandenį. Aš dar ir dabar jaučiu saldžiai aštrų jo skonį.

Kai priėjo Vadas, tuštinau paskutinę dienos stiklinę. Jis uždėjo ranką man ant peties ir, žvelgdamas į toli nieko nematančiu žvilgsniu, į ausį sušnibždėjo:

– Šianakt eisi su mumis į Akį.

Ir nuėjo, lyg nieko nebūtų nutikę. Vainius pažiūrėjo į mane sąmokslininko žvilgsniu ir pasakė:

– Bus įdomu.

Ir ji ateina,

mes pakirstam tuo pačiu metu ir tylomis rengiamės. Išeinam, dusliais žingsniais nusileidžiam žemyn, o Vadas išsitraukia raktą ir švelniai atrakina duris. Lauke šalta, iš burnos eina garas. Naktys jau beveik rudenišės. Kažkas sako: *greičiau, greičiau*. Mes bėgam, ir širdis daužosi taip garsiai kaip mūsų žingsniai naktyje.

Kai vadas sustoja, pradėdam eiti. Niekas nekalba. Mūsų dešimt, Ofelijos nėra. Tik vaikinai. Iš laukų atsklinda laužų kvapas, ir mes įžengiam į eglyną. Aš basas, kojas gelia nuo rasos ir aštrių spyglių. Danguje matyti Paukščių Takas, girioje pilna blausios nakties šviesos. Tačiau tuo metu, kai mes brenndam gilyn į juodus brūzgynus, mano galvoje dilgsi vienintelė mintis – *kur aš, kvailys, einu?*

Džinsai jau iki kelių šlapi,

bet eglės praretėja, ir prieš akis atsiveria geltonas klevynas. Tarsi būtume parke. Matosi sodybos griuvėsiai, šulinys. Nuo to laiko vengiu apleistų sodybų, jose jautiesi lyg įsibrovėlis, lyg savo buvimu terštum kažką švento.

Jau dabar, čia, ji laukia manęs, Klevų akis,

ji mažesnė už mūsų kambariuką palėpėje. Nežinau kito žodžio: tai ne ežeras ir ne tvenkinys, – akis, akis, akis,

juodas vanduo tarp geltonų klevų.

Vadas taria:

– Šiąnakt šoks Kasparas.

Mano širdis nusirita į kulnus, nesuprantu, apie ką jis šneka.

– Turi nerti iki dugno ir paimti saują smėlio, – tarsi skaito mintis.

– Vade, bet jis čia pirmą kartą, – įsiterpia Vainius.

– Aš pasakiau, – ir jis tikrai pasakė.

Gyvenime nebuvau taip bijojęs. Sunku paaiškinti. Reikia regėti tą juodą vandenį, reikia justi ledą, stingdantį kaulus. Tada pajutau, koks *vienas* esu. Visi nutilo ir sužiuro į mane laukiančiais žvilgsniais. NĖRA kur dingti. Tiesiog privalau šokti.

Ir aš nerių, šoku žemyn galva. Atsimerkiu, bet po vandenių taip tamsu, kad galiu tik bandyti apčiuopti. Tačiau nėra KĄ apčiuopti. Aš plaukiu vis gilyn, oro plaučiuose vis mažėja. Suvokių: jei nenoriu nuskęsti, turiu pasilikti nors šlakelį oro, kad sugebėčiau išplaukti. Bet dugno nėra. Tik juodas vanduo. Man pradeda svaigti galva, ir aš neištvėręs pradėdu kilti į viršų. Išnėręs traukiu orą dusdamas, tas kraupus garsas, tarsi plaučiai būtų išprotėję: aaa aaa aaa aaa. Pykina. Vos neverkiu, sakau:

– Tu mane apgavai! Nėra jokio dugno!

– Jei būčiau pasakęs, kad nėra, nebūtum taip giliai panėręs. Bet dugnas yra, – jo ramus tonas mane dar labiau siutina.

– Tai parodyk, jei toks gudrus! – aš tiesiog rėkiu, burnoje šlykštus miško vandens skonis.

– Viena naktis – vienas nėrimas, – nukerta jis, ir visi pasuka namo.

Aš bandau suvokti, kodėl, kam visa tai, bet negaliu. Man TAIP pikta, kaip gyvenime nėra buvę, dar nežinau, jog niekada ir nebebus. Mes einam ty-lomis, ir kai pamatau geltoną namą ir maumedžius, staiga suvokiu – bet juk aš nemiriau, dievaži aš gyvas.

Jau sėlina rugsėjis. Su ūkanomis, skaudžiai žaliais laukais, vis rudesniais žmonių žvilgsniais, lietaus barbenimu į stogą, nesąmoningu žiūrėjimu pro langą, švelniai šokančiais rasotais baltais voratinkliais ant kadagių ir ra-žienų, kruvinomis šermukšnių uogomis, pūvančių lapų kvapu, laužų dūmais, krintančių obuolių garsu;

kai jie krinta, keičiasi žolės kvapas, susilieja su drėgnu rusvų vaisių kvapu. Viskas alsuoja rudeniui, horizontai, mėlyna miško linija, padūmavu-sios tolumos slenka pro akis. Artėjantis ruduo tada mane gąsdino.

Gydžiausi Davydų namuose jau tris savaites, po poros dienų vaikai turėjo pradėti eiti į mokyklą. Čia buvo tarsi visai kita erdvė. Nėra tėvų, sesės, gi-minaičių, draugų, namų, mokyklos. Nieko. Kita vertus, šiuose namuose prabėgo vienos nuostabiausių ir svarbiausių dienų mano gyvenime. Davydų namai atrodė lyg užburta vieta. *Tu nebegrįši, tu nebegrįši*, skambėdavo galvoje.

Ir vieną rytą mane pažadina Vainius, kalba taip susijaudinęs, kad aš var-giai galiu suprasti jo žodžius. Tik akys, jos dega kaip niekad, tarsi sako: *mes laimėjom*. Jis laiko rankoje butelį, pilną kažkokio skysčio, ir aš, ką tik pri-keltas iš miegų, dar nesuprantu, kas tai.

– Kasparai, jie mus kvailina! Nėra JOKIŲ vaistų! Žiūrėk, vanduo iden-tiškas, Vilkai mus girdo prakeiktu Akies vandeniu! – atrodo, lyg jo plaučiuo-se plaktų sparnais dvidešimt paukštelių, krūtinė, ko gero, tuoj sprogs.

Kambaryje sklaidosi miško vandens kvapas, ir aš suvokiu, kad Vainius sako gryną tiesą. Mes pradedam juoktis. Kvatojamės taip, lyg tai būtų pas-kutinis mūsų juokas. Vainius parkrinta ant žemės ir, susiėmęs už pilvo, tiesiog raitosi iš juoko, kartoja: *tuoj mirsiu, uždusiu, nebegaliu*; man ištrykš-ta ašaros, bet aš negaliu sustoti, dievaži juk tai prakeiktos Akies vanduo;

visada, kai juokiuosi, prisimenu Vainių, mano seną draugą, jo skardų, pergalingą juoką;

akis akis akis akis akis akis akis.

Jį nubaudė. Ne kitaip.

Tą patį vakarą Vadas mus abu pakvietė eiti prie Akies. Kai bridom per eglyną, mane persekiojo mintis, jog šiandakt turės nerti Vainius. Nežinau kodėl. Jaučiausi taip, tarsi mudu būtume prasikaltę, ir štai – ateina bausmė. Klevų akis.

Mes stovime ratu, ir Vadas taria:

– Šiandakt šoks Vainius.

Aš nekenčiu Vado dėl tų žodžių. Širdis daužosi, dreba kojos. Noriu šaukti: *tu, kiaule, elgiesi taip tyčia, tu nori mus pražudyti*, bet tyliu. *Vainiau, atleisk, juk žinai, neturiu teisės tau padėti, tu esi vienas. Tu turėsi šokti*. Ta tyla. Ir juodas vanduo.

Vainius atsisuka į mane, šypteli ir pasako:

– Iki, drauguži.

Jis taip švelniai įneria. Tai antras kartas, kai aš prie Akies. Tik dabar

suvokiu, kaip baisu visa tai stebėti. Mintyse skaičiuoju: vienas, du, trys... trisdešimt, trisdešimt vienas... septyniasdešimt... devyniasdešimt du...

man tai visai nebeatinka, jau noriu pašaukti Vainių, bet suvokiu, kokia kvaila ši mintis... šimtas trisdešimt...

aš jau šoku į vandenį, bet Vadas pagauna, pargriauna mane ant žemės, veidu jaučiu drėgną žolę, iš lūpos bėga karštas rūgštus kraujas, Vadas sako: *nedrįsk*.

Tyla – tokią tylą galima išgirsti tik prie Klevų akies. Praeina maždaug penkios minutės. Aš jau žliumbiu, mano kūnas dreba, aš įsikandu vieną frazę ir nesąmoningai ją kartoju: *mes jį nužudėm, mes jį nužudėm, mes jį nužudėm*. Nieko aplinkui nematau. Pradeda lyti, kiaurai permirkęs grįžtu į tuščią kambarį palėpėje. Bliaunu lyg vaikas, įsikniaubęs į pagalvę. Nekenčiu savęs.

Prabundu jau įdienesius. Kambarį daug gelsvos, salsvos rudens šviesos. Girdžiu balsus lauke, kažkas be galo džiugiai šūkauja: *ateikit, ateikit, pažiūrėkit, stebuklas, stebuklas, DIEVE MANO, STEBUKLAS, eeei, ar girdit?*

Aš iškišu galvą pro langą, pagalvoju, kad man vaidenasi. Kieme geltonuoja klevas. Išbėgu tekinas į lauką ir netenku žado, stoviu kaip užkerėtas. Didelis gražus geltonas klevas. Ant jo šakos sėdi Vainius. Jis nuogas. Šypsosi. Mataruoja kojomis. Toks *kūdutis*, baltas. Pamatau – jo pėdos irgi baltos. Gintarinės paukščio akys.

Aš nebegaliu kalbėti. *Vainiau, mano senas drauge, Klevų akis pasiėmė mano balsą,*

ateina broliai Davydai, girdžiu: *kas per...*

Apie pietus suvažiuoja daug žmonių, *tai stebuklas*, sako jie, *to klevo čia niekada nebuvo*. Atvažiuoja visų vaikų tėvai. Tik Vado tėvų nėra. Mano motina verkdamą apkabina mane, *vaikeli, tu pasveikai*, kužda ji. Aš pamatau – visi balti. Tarsi šią naktį rudens ūkanos būtų nuplovusios tas liūdnas, mėlynas dėmes.

Paulius iškelia Vainių iš medžio ir, užsivertęs ant peties, neša jį į geltoną namą. Dar išgirstu, kaip Vainius sušunka:

– Drauguži, dugne – akmenys! – ir išberia akmenėlių saują ant žemės.

Ši istorija sukėlė daug triukšmo. *Stebuklas*, kalbėjo jie, nesuprasdami, koks iš tiesų jis buvo. Neseniai laikraštyje perskaičiau žinutę: „Saulius Davydas šių metų liepos dešimtą dieną nuskendo Gelsarų ežere. Liūdi brolis Matas.“ Aš ilgai negalėjau tuo patikėti. Mane apėmė begalinis noras surasti Ofeliją ir Vainių, pasakyti jiems. Mes gydėmės Vado namuose,

šiandien apie tą klevą jau niekas nebekalba, girdėjau, paaiškėjo, jog Davydai neturėjo kažkokios licencijos, ir triukšmas dėl stebuklo iškėlė į viešumą daug keistų faktų. Paskui viskas nutilo. Daugiau niekada negirdėjau, kad kas nors sirgtų Klavino liga.

Balsą atgavau po dviejų savaitių. Vieną rytą prabudau ir pasakiau: jie mus kvailina! Vijolė, dar užsimiegojusi, irzliai suniurzgė: *kas tie jie? Po sekundės pašoko iš lovos šaukdama: mama, jis kalba!*

Jau daug metų praėjo, bet dažnai antrą valandą nakties pakirstu iš miego, tarsi vėl turėčiau eiti prie Akies. Regiu juodą vandenį, ir baimė sukausto man kaulus.

Aš buvau Klevų akyje.

ALMA RIEBŽDAITĖ

47

Impresijos

*tavęs nėra
kiekvieną dieną vis mažiau
esu*

*kiekvieną dieną vis mažiau žinau
ir suprantu*

*žodžiai dyla ir riečia kaklus
gulbė tik panaši į gulbę
iš porceliano*

*tavęs nėra ir aš
mažiau esu*

naktis

*į langą okeanas
daužos*

*daužos
tu esi*

esi

*aš pabundu
ir užsimerkiu
kad neišnyktum*

*naktis
į dangų medžių šakos
įsirežę*

ramu

*žiūriu,
kaip gatvėmis
gyvenimai
nubėga*

*visi regėjimai
nusigręžia nuo mūsų
fragmentai
žodžiai
visuma*

*palikdami mums
ilgesį ir alkį*

*kiekvienąsyk namo
sugrįžtame
paklaikę*

*tačiau dabar naktis
lietus
ir tavo veidas*

*šviesa
ir nieko tikro*

*šviesa virš nelaimingų gyvenimo
nuskriaustų
ir nieko nebaigusiu*

*šviesa virš tavo žodžių sraunių
prie kurių – prisiglaudusi*

*šviesa virš veido
mačiau, kaip vandenį
tu mėnesienoj gėrei*

*šviesa iš pavargusių rankų
vanduo vanduo, marija*

*girioj žvėrys liūdni
klydinėja tokie sidabriniai
kad jau beveik žmonės*

*ankstyvą rudenio rytą
šlapia ir šalta*

*priekyje rūkas
pasaulis, praradęs kontūrus*

*brendu
kartais užsimerkiu
stoja naktis
begalinė
poliarinė*

*turiu eiti,
nors nėra jokio priekio
jokio pradinio taško
sugrįžti
prisiglausti*

*na, ir velniop tą meilę
su jos plastiškom linijom
tegu ją kinivarpos sugraūžia
šį vakarą gražu gražiai
gražaus raudono vyno*

atsigerti

*ne apie tai
aplinkui
beprasmių frazių rinkiniai*

*tačiau tylą –
ji girdis*

*klausaisi
šiek tiek –
sutrikęs ritmas*

*ir, aišku, įprastiniai
ūžesiai*

*tuščia
ir geltonai tylu*

*tai ruduo
kada už langų
įniršęs pradeda neršti
vėjas,*

*ir aš,
negaliu patikėt
savimi*

*kaip gerai
kaip gražu*

buvo.

*gražiai nusišauti turėčiau,
negražiai nusispjaunu.*

EGLĖ SAKALAUŠKAITĖ

51

Žmogeliukas rūke

Novelė

... Sujaudintas Begalybės, Geismas negali eiti į tikslą, kuriam galėtų prilygti; geidžiant priartėjimas atitolina, o mėgavimasis tėra tik alchio augimas...

E. Levinas

Temo. Ištrūkusi iš miestelio gydyklų, kone tekina parlėkiau namo: jis jau buvo išvažiuavęs.

Rugpjūčio vakaras tvankiai alsavo, žmonės sunkiai pūškavo namo pėsčiomis ar mindami dviračius, jų paraudusi oda blizgėjo paskutiniuose saulės spinduliuose, drabužiai lipo prie kūno, karštame vėjyje šiugždėjo parduotuvių maišeliai su duona, mėsos konservais ir alum, veiduose it amžių amžius nenuimamas grimas ramybe ar abejingumu švietė šypsenos. Mylėjau šį miestelį, kuriame žengiau pirmuosius žingsnius, praleidau vaikystę, kuriame išmokau karstyti po medžius, važinėti dviračiu ir plaukti, statyti būstines ir kalti plaustus, žaisti futbolą ir krepšinį su vietinių murzinais vaikais. Ir tas žmonių abejingumas, kone gėdinga ramybė, tie vienodi varpo dūžiai sekmdienio rytais, egzaltuoti pamokslai, ir kretančių tremtinių chorelis su savamoksliu vargonininku priešaky, vienintelė kavinė, kepanti itališkas picas su čiabuvių sūriu, kiauliena ir gretimo miško voveraitėmis, neišvaizdžios Šiaurės vidurio lygumos, per kurias tekėjo meldais apaugusios upės, atrodžiusios it pelkių ežerėliai, jose gandydavosi tokios pat pasauliui abejingos karvės ir ožkos; varpučiais, mėtom ir asiūkliais apaugę siauruko bėgiai (jais traukiniai nevažinėjo jau kelis dešimtmečius); neprižiūrimas, beveik jau sulaukęs miesto parkas, kurio pašonėje švietė balti gydyklų pastatai... dabar, kai atostogų ištrūkiau iš sostinės šurmulio, šis miestelis man buvo mažas Edeno sodas. Tačiau ir šiame Dievo užmirštame užkampyje po tariama ramybės uždanga taip pat virė gyvenimas: žmonės tuokdavosi ir skirdavosi, gimdydavo

vaikus ir mirdavo (beje, laidotuvių verslas klestėjo), mokėsi mokykloje arba prieglaudoje, kartais eidavo romantiškai pasivaikščioti upių pakrantėmis (sykį mačiau, kaip vienai moteriai besimaudant į drabužius išliaužė žaltys), raugdavo alų, spausdavo obuolių sultis, virdavo uogienes, genėdavo rožes, skersdavo kiaules, mediniais dievukais puošdavo sodybų kiemus. Beje, naktimis miestelyje siautėdavo viena itin žiauri nusikaltėlių grupuotė, pasivadinus „Plastakėmis“. Kiek vėliau gatvėse pasirodė ir pirmieji „Ašmenų“ nariai. Grupuoatės, išsiaiškinusios tarpusavio santykius, susivienijo ir paskelbė karą gretimo miestelio nusikaltėliams. Taigi... kitaip tariant, tikra ramybės sala!..

Būdama veikli sostinės reabilitacijos rezidentė, šią vasarą nusprendžiau padirbėti šio miestelio gydyklose (ak, jaunatviškas maksimalizme!) ir pasisemti patirties. Buvau įpratusi sostinės ligoninėse per dieną aptarnauti po dvi tris dešimtis pacientų, išklaudyti kiekvieno gyvenimo, ligos ir meilės istorijų, iširti, vizituoti, raportuoti vyresniems gydytojams, paskirti gydymą ir rašyti išsamias ligų istorijas. Tačiau šio miestelio gydyklose pas mane atėdavo vos keli ligoniai per dieną, tad, nepasiėmusi kelių romanų ir romanų (gydykloje stovėjo senas *steinvėjus*), nekėliau kojos į mane nuvyklusios praktikos vietą.

Pasinėriau ir aš į tą alinantį karštį, tarsi upė garuodama ar plakdama kranto akmenis vangiomis bangelėmis, išsiliedama melsvėjančiose vakaro pievose, žvelgdama į pasaulį ramiai ir paprastai kaip rupšnojanti žolę telyčaitė. Tačiau kartais atsitinka, kad mūsų ramaus gyvenimo horizontuose pasirodo tai, ko mažiausiai tikimės, ir snūduriavimui ateina galas. Tą vakarą su vyru rengėmės važiuoti į tolimų giminaičių jungtuves būti liudytojais, žodžiu, trenktis į kažkokį kaimą netoli Latvijos sienos, ir aš rytą vyrui pasakiau, jog namo pareisiu laiku. Tačiau nuėjusi į darbą apstulbau – manęs laukė daug naujų pacientų: dešimtys šlubų, kontūzytų senukų po traumų, amputacijų, širdies operacijų ar smegenų insultų stumdėsi prie mano kabineto durų. Palsėpiu romanus ir romansus, skubiai apsilvilkau chalatą ir, apsiginklavusi geležine kantrybe, pradėjau darbo dieną. Deja, buvo šeštadienis, aš – vienintelė gydytoja, tad, it vijurkas laksčiusi po skyrių ir gydyklas, paskutinį įrašą ligos istorijoje išvedžiojau tik vėlai vakare.

Tačiau namuose manęs jau niekas nebelaukė. Pavargusi sudribau fotelį ir maigiau telefoną. Mano vyras – karininkas, suprantate... Punktualumas ir žodžio laikymasis jam yra svarbiausios vertybės. O kad matytumėte, kaip greitai jis papietauja!.. Jo kambary, skirtingai nei mano, kiekvienas daiktas turi pastovią vietą. Juokingiausia, kad... net draugų būry, būdamas toli nuo tarnybos, jis daiktus vadina ne kaip kitaip, o „materialinėm vertybėm“!.. Tiek jau to, širdau bejėgiškai sėdėdama krėslė, išvažiavo, niekšas, ir dar mano mašina!

Pagaliau telefone sumirgėjo žinutė: „Važiuok link Vaškų, ten pasitiks mano pusbroliis.“ Puiku, tačiau kuo važiuoti? – kone įdūkau. „Pati kalta. Santuoka jau įvyko. Teks minti dviratį.“ Greitai pasrėbiau vakarykštės sriubos. Į kuprinę įsimetusi vakarinę suknelę, batelius ir Šiaurės vidurio lygumų žemėlapi, užrakinau namus, sėdau ant dviračio ir nurūkau greitkeliu link Latvijos sienos. Pro mane lėkė miškai, pakelės užėigos, apžėlusiais krantais upės su žalčių, laumžirgių ir vandens vištelių veisyklomis, švytintys ežerų vandenys, pakrančių plūdenos. Vakarėjantis dangus, it norėdamas pasku-

tinį kart prieš naktį atsisveikinti, nušvietė man viską aplinkui, o vėjas, lengvai šnarėdamas, nešė iš pievų, miškų ir ežerų šviežios žolės, ražienų, sakų ir dumblo kvapą.

Myniau dviratį neatsikvėpdama, sukandusi dantis, spausdama iš pavargusių raumenų skaidulų paskutines energijos ir glikogeno atsargas. Vaškai pasirodė ir išnyko. Lėtapėdis vyro pusbrolis dar nebuvo atvažiuavęs. Sukorusi dvidešimt kilometrų, stabdžiau dviratį, nesugebėjau jo suvaldyti ir kone įvirtau į griovį. Jei užklups naktis, pražūsiu šiuose pelkynuose! – nerimavau maigydamą baigiantį išsikrauti mobilųjį telefoną. Žemė ir kelias nuo dienos kaitros garavo, jau ir nakties tamsa leidosi iš debesų, krito ant žolės rasa, skandino rūkuose laukus. Plente pasirodė vienišas dviratininkas, atsistojau, pradėjau moti, maniau, atmina vyro pusbrolis, tačiau pro mane pravažiavo liesa močiutė, grįžtanti iš laukų su bidonėliais pilnais pienu.

Darėsi vėsu, nuo prakaito ir pakelės žolės drėko šortai ir marškinėliai. Išsitraukusi žemėlapi, nusprendžiau viena važiuoti į kaimelį ir, nelaukusi vėluojančio palydovo, vėl patraukiau plentu į šiaurę. Numynusi gal dešimt kilometrų (prisipažinsiu, nuo vaikystės esu didelė kelionių dviračiu mėgėja, su tėčiu esame skersai išilgai išmaišę visą Vilniaus kraštą), įsukau į žvyrkelį ir pasileidau riedėti jau skęstančiais naktį ir miglose laukais, kombainų ir traktorių išraustos vėžės trukdė greičiau važiuoti, dardėjau nepataikydama danties ant danties, kelios žaltvykslės žybtelėjo senose kaimelių kapinėse, aptvertose akmeninėm tvorom.

Nebuvau baili mergina. Kelionės nuošaliais gruntkeliais – mano kasdienybė, tik jais dažniausiai važinėdavau dieną... Buvau ne itin raumeninga, tačiau vikri it žebenkštis, ir klaseje joks padauža nėra taip paprastai manęs sugavęs! Pasižymėjau geležine logika bei proto lankstumu, retai kada nuklysdavau į jausmingas būties analizes ar transcendentines erdves, o medicinos studijos galutinai suformavo mane – bebaimę ateistę, materialistę, racionalistę ir utilitaristę. Jau vien faktas, kad prozektoriume man pirmai dėstytojas suteikė garbę atverti krūtinės ląstą pavydžiai stebint kitiems studentams, svajojantiems tapti chirurgais, parodo, jog tokios merginos neišgąsdins nė beužklumpanti naktis Šiaurės vidurio lygumų pelkynuose, už pusšimčio kilometrų nuo namų... velniai rautų, dar ir pasiklydusios!..

Nuvažiavusi dar penkiolika kilometrų, pasiekiau Latvijos sieną. Negali būti... Čia turėjo stovėti mažas miestelis... ar mažas kaimelis... deginti laukus, šokti, siausti vestuviniškai, lūžti nuo vaišių stalai...

Karštis tvokstelėjo į smegenis, apstulbusi, žiūrėdama į riboženklius, nulipau nuo dviračio. Ak, niekšai, ak, apgavikai... – tūžau, nesėkmingai bandydama įjungti *mirusį* telefoną. Palikti likimo valiai silpnutę merginą...

Ant kelio kaptelėjo keli lietaus lašai. Žinoma, po tokios kaitrios dienos tikriausiai dar ims lyti! Pastačiau dviratį prie medžio, vos susitvardžiau nepravirkus. Buvo tamsu, nors į akį durk, pievos skendo miglose, vien tik mano dviratuko blanki švieselė rodė kelią, tačiau lempos elementai – taip pat ne amžini. Buvau pavargusi kaip šuo, drabužiai lipo prie prakaituotos nugaros, kojos linko prie žemės, plaukai plaikstėsi, o laukus nuo akių slėpė lietaus užuolaida. Stovėjau po medžiu, karštligiškai galvojau, ką daryti, ir vien tik šalto vėjo gūsiiai su manimi šnekėjosi. Medžio lapija peršlapo, vanduo teškėjo ant dviračio ir drabužių, sportbačiai mirko pažliugusiam molyje, pievose lijo

kaip iš kibiro, sudundėjo griaustinis. Čiupau dviratį, apsisukau ir greitai nėriau link miško, tikėjau rasti tankesnių medžių, po kuriais galėčiau prastūnoti naktį.

Privažiavau gūdų eglėn, nuo kurio vėsos šiurpas perbėgo per nugarą. Keliukas, kuriuo pasukau, buvo sausut sausutėlis, senų eglėlių šakos virš jo buvo susipynusios, sudarė it gyvą pastogę, tunelį, į kurį tikriausiai nei saulės spinduliai dieną, nei mėnulio šviesa naktį neįšvisdavo. Tolėliau miškas praretėjo, mano dviratis pradėjo klimpti smėlyje. Nulipau, pasišviesdama blėtančia žibintuvėlio šviesele, stūmiau dviratį, ir prieš akis atsivėrė senų tuopų alėja, kurioje ūbaudamos skraidžiojo pelėdos, aukštais, baimę ir nerimą keliančiais balsais spygavo šikšnosparniai. Mano drabužiai apšvėlė voratinkliais, į baltus marškinėlius, šviečiančius tamsoje, atsimušdavo naktinės plaštakės. Dusau iš susijaudinimo, bet žingsniavau tolyn ir alėjos gale priėjau didelį kiemą, merkiamą lietaus, gaubiamą miglos; jį juosė seni karklai ir liepos, vidury kiemo bolavo neveikiantis fontanėlis, sklidas lietaus vandens, žalio nuo dumblo bei prikritusių lapų. Keli rožių krūmai, kurie anksčiau galbūt kerojo visame kieme, dabar šliejosi prie fontano neprižiūrimi, nuskurdę ir sulaukėję. Kiemą pakrašty stovėjo apgriuvęs dviejų aukštų mūrinis namas, matyt, čia būta dvaro, pagalvojau. Dvaro stogas buvo dengtas čerpėmis, ant kurių augo samanų, fligelių sienos buvo suskilinėjusios, o terasą laikančios keturios kolonos stovėjo apdaužytos, nusilaupiusiu tinku. Langai švelniai blizgėjo žibintuvėlio šviesoje, smėliu ir purvu apneštų laiptų pakopos vedė link storų ąžuolinių durų.

Užlipau laiptais aukštyn. Širdis kalė taip, kad svaigau nuo kraujo antplūdžio galvoje. Nutirpusiom rankom, kone suparalyžiuota baimės, pavargusi ir visai išsekusi, pabarbenau į duris. Už jų buvo tylu. Nutvėrusi masyvią geležinę žiedo formos rankeną, kelis kartus stipriai sudaviau ja į spyną. Metalų garsas perskrodė smegenis it skalpelio ašmenys, ir aš nejučia pradėjau melsti šių namų dvasių būti man gailestingoms... Viduje, kambary, kažkas sutrinksėjo, atšlijau ir, genama laukinės baimės, puolau bėgti, paslydusi šleptelėjau ant šlapios kiemo žemės, tuomet atsidarė durys ir mane apšvietė žibinto šviesa, tokia ryški, kad iš pradžių sunkiai įžiūrėjau žibintą laikantį žmogų...

Prieš mane stovėjo jauna moteris, iškėlusį aliejinį žibintą, jai iš šono – vyras; ant laiptų spygaudami išbėgo maži vaikai. Pakilau braukdama nuo savęs purvą, vargšas dviratis gulėjo baloje. Ačiū Dievui, pagalvojau bandydama nusišypsoti, pataikiau į doros šeimos namus, tikriausiai žmonės leis pernakti jų daržinėje...

– Labą vakarą, – drebdama nuo šalčio pasisveikinau.

– Tebūnie palaiminti šios žemės keleiviai, – atsiliepė vyras, paimdamas žibintą iš moters rankų.

– Užeikite, meldžiamoji, užeikite, – moteris pakvietė vidun.

– Esu purvina kaip paršelis, – tariau nužvelgdama savo drabužius.

– Ne bėda, – nusijuokė moteris, – liepsiu šildyt kubilą, duosiu savo suknią.

Įėjau į vestibulį. Ak, mano rankos dar dabar, rašydamos šiuos žodžius, virpa. Tikriausiai palaikysite mane išprotėjusia (tiesą sakant, po to vakaro aš taip pat maniau, jog susirgau kokia nors psichine liga, galbūt karščiuo-

jančios sąmonės buvau nublokšta į maniakinės depresijos sukeltas halucinacijas, galbūt patyriau šizoafektinį sutrikimą, oneiroidinio sindromo būseną... Tačiau vėliau mane tyręs gydytojas diagnozavo: „Sveika“, gerai, laikykite išprotėjusia arba melage pasakore, dumiančia jums akis, tačiau, maldauju, išklausykite iki galo, nors aš pati nežinau, kaip galėčiau tai papasakoti, nemoku, nesugebu aprašyti, ką tuomet patyriau... Taigi: priešais mane seno dvaro vestibulyje, apšviestame žvakių šviesa, stovėjo... aristokratų šeima, nužengusi tiesiai iš devyniolikto amžiaus!

– Elžbieta, dar niekada nebuvo matęs tokių keistų panelės apdarų! – pasakė žmonai vyras, apsirengęs tamsiu fraku (žinoma, tai nebuvo frakas, tik kažkoks kostiumas, itin keistai sukriptas, kuris vėliau, po šimto metų, ir galėjo, keičiantis madoms, pavirsti į fraką!), pasirišęs kaklaskarę; jis žvilgtelėjo į auksinį laikroduką, pririštą grandinėle, ir įsikišo šį į kelnių kišenę.

– Matyt, Bernardai, panelei kely atsitiko nelaimė, – ramino vyrą moteris, draugiškai žvelgdama į mane, – jei jau atbėgo į mūsų dvarą vien tik apatiniais.

Pažvelgiau į savo permirkusius *bridžus*, kuriuos ponias pavadino apatiniais. Taip, jie atrodė ištis apgailėtini. Elžbieta stovėjo prieš mane tiesi ir grakšti kaip gulbė, šviesi jos oda buvo lygi it atlasas, rausvo šilko suknelė žėrėjo žvakių šviesoje it skaisčiausia rožė, ponios akys buvo žalios, lūpos – raudonos, ausyse žibėjo du smaragdai, o tamsūs garbanoti plaukai vilnijo lianų liemeniu. Vyras, kurį ponias vadino Bernardu, atrodė ramus, tauraus veido, tamsių, smilkiniuose jau spėjusių žilstelti plaukų, jo rankų mostai buvo taupūs, išdidūs. Du vaikai slėpėsi už tėvų nugarų, tačiau pastebėjau – berniukai buvo aprenkti dailiomis eilutėmis. Prie vaikų pribėgo mažas spanielis, jie pradėjo dūkti, tačiau atėjo auklė (taip, tai buvo sena moteriškė pūstu grindis šluojančiu sijonu, ji buvo užsidėjus baltą, ties kakta rauktą kepuraitę!) ir išvedė abu mažylius į miegamuosius kambarius. Sužavėta, atsidūrusi tarytum sapne, aš, stovėdama vestibulyje ant minkšto persiško kilimo, bijojau net pajudėti, kad ko nors neišpurvinčiau.

– Mudu neseniai grįžome iš koncerto kaimynų dvare, – šnekėjo moteris, vesdama mane praustis. – Kai važiuovome, plaukė sunkūs debesys, spėjome, kad būsim užklupti lietaus, – moteris, paėmusi už rankos, įvedė mane į rūšį, į vonios kambarį, kur jau garavo kubilas vandens. – Sugrįžome lyjant, ir štai po pusvalandžio pasibeldėte jūs.

– Kuo jūs grįžote namo? – išsinerdama iš šlapių drabužių ir lipdama į kubilą, į šiltą vandenį, paklausiau.

– Ačiū Dievui, Bernardas liepė paruošti karietą, – atsiduso moteris. – Jei būtume važinę atviru vežimėliu, būtume kiaurai permirkę.

Netikėjau savo ausimis. Bet ką tikėjaisi išgirsti? – supykus klausiau sąvęs. Kad jie sėdo į *Mercedes-Benz* ir atrūko į savo dvarą?! Moteris padavė drobinį rankšluostį, ant kėdės atlošo pakabino šiltą aksominę suknelę ir nuėjo duoti tarnams nurodymų, ką patiekti vakarienei. Apsirengiau, užlipau į viršų ir, basomis kojomis klaidžiodama dvaro koridoriais, pagarbiai gėrėjaisi kiekvienu daikteliu, prieš mane išnirusiu iš amžių glūdumos...

Pirmame dvaro aukšte buvo vestibulis, iš kurio kilo laiptai į antrą aukštą, taip pat erdvus darbo kambarys ir biblioteka, virtuvė, valgomasis bei svetainė. Antrame aukšte – trys miegamieji ir didžiulis svečių kambarys. Jo

grindys buvo išklotos puikiu parketu, ant kurio buvo patiesti stori vilnoniai margais raštais kilimai. Valgomajame apžiūrėjau vazas, porcelianines lėkštes, paaukuotus šaukštus ir šakutes, tarnų išdėliotas vakarienei, dailius fajansinius dubenis ir žavius mažyčius arbatos servizus, padėtus už riešutmedžio indaujos stiklo; senoje bibliotekoje atsargiai varčiau drėgme ir dulėmis atsiduodančias knygas kietais odiniais viršeliais – daugelis jų buvo parašytos lenkų, lotynų ir prancūzų kalbomis; svetainėje aptikau džeržgiantį gramofoną ir dar senesnę simfonijoną (jis buvo panašus į muzikinę dėžutę), paprašiau šeimininkės, kad įjungtų: pasigirdo seni valsai... Nuo sienų žvelgė tamsiom spalvomis nutapyti dvarininkų protėvių portretai, švietė žavūs natūrmortai ir peizažai, o pono darbo kabinete išvydau elnių ir briedžių ragus, lokio nagų vėrinius, kiaunės ir vilko iškamšas...

Ponai įdėmiai mane sekė, stebėjosi viešnios susižavėjimu. Paskui tarnas pakvietė vakarienės. Kai sėdomės prie stalo, trys tarnai pristūmė kėdes. Į taures buvo įpilta puikios burgundiško vyno, patiekta keptų kurapkų, pyrago, įdaryto kalakutiena, paskui atnešė desertą – padėklą nektarinų ir kriaušių. Žvanginome stalo įrankiais, lauke lijo, židiny tyliai spragsėjo malkos, mūsų veidai degė. Paveikta šilumos, maisto, vyno ir puikios draugijos, atsipalaidavau. Pavalgę prisėdome ant fotelių prie židinio, ramiai šnekučiavomės.

– Gal panelė skambina pianinu? – paklausė manęs Elžbieta.

– Taip, šiek tiek... – kukliai atsakiau.

– Ar galėtumėte ką nors gražaus pagroti? – paprašė Bernardas, jo žmona galvos linktelėjimu mane padrąsino.

Atsistoja, atvožiau blizgantį senovinio *steinvėjaus* dangtį, paskambinau pirmuosius Čaikovskio valso akordus. Kai baigiau kūrinį skambinti, vyras ir žmona šypsodami prisipažino, kad tai – jų mėgstamiausias valsas. Šokdami šį šokį, jiedu susipažinę viename pokylyje prieš dešimt metų. Buvau paprašyta dar ką nors paskambinti. Atleidau pedalą ir, tiksliai spaudydama fortepijono klavišus, sugroja minorinę Bacho fugą. „Ak, kokia senovė! – juokėsi pora. – Mūsuose jau niekas neatlieka tokių kūrinių, bet, matyt, kituose dvaruose jie vis dar prisimenami...“ Įsidrąsinusi paprašiau leisti dar šį tą paskambinti, pora džiaugsmingai sutiko. Užsimerkiau ir režiau džiazos siuitos akordus. Vyras ir žmona, išklausę kūrinį, taip ir liko nesupratę, kodėl tokią siaubingą ir nesuprantamą kakofoniją jiems grojau, tačiau mandagiai patylėjo, pasiūlė dar vyno išgerti.

– Sakykite, gerbiamieji, – į porą kreipiausi aš, – kuriais metais gimė jums pirmasis vaikas?

– Vyresnėlis Mykolas išvydo pasaulį, kai praėjo dveji metai po mūsų, Elžbieta, tuoktuvių, – prisiminė Bernardas. – Tai buvo 1888-ųjų žiema...

– Taip, brangusis, o Kristupo susilaukėme 1890-ųjų rudenį, – pridūrė žmona.

Kone alpau iš jaudulio. Vadinasi, jiems dabar yra 1896-ieji... Iš tiesų nekaip atrodo: buvau išbalusi kaip drobė, mano rankos virpėjo, kad net vynas iš taurės tiško. Elžbieta sunerimusi paklausė:

– Sakykite, meldžiamoji, kuo esate vardu ir kokia nelaimė kelyje ištiko?..

Puoliau pasakoti apie giminaičių vestuves, kelionę dviračiu, apie lietų ir pasiklydimą, pasakiau ir savo vardą, gimtojo miestelio pavadinimą, prisi-

stačiau esanti gydytoja... Dvarininkai, tai išgirde, pagarbiai linktelėjo, atrodė susižavėję (dabar galvoju, kad jie mane klaidingai suprato, pamanę, jog esu ne gydytoja, bet gydytojiene – gydytojo žmona... mat anais laikais moteris neturėjo teisės studijuoti universitete), tačiau nebuvo girdėję mano paminėto miestelio pavadinimo, o kad dviračiu keliautų save gerbianti miesto moteris – jiems išvis buvo neįtikėtina! Galiausiai Elžbieta švelniai tarė:

– Jau vėlu. Laikas leisti mielai keliauninkei pailsėti, su Dievo malone.

Nenorėjau pakilti nuo krėslo. Dievaži ne kas vakarą tenka bendrauti su tokiais žmonėmis, tačiau akys merkėsi prieš mano valią ir aš, palinkėjusi dvarininkams labos nakties, buvau tarno nuvesta į svečių kambarį. Prisi-menu, kritau į plačią lovą po aukštu baldakimu ir, tarnui dar nespėjus uždaryti durų, užmigau giliu miegu.

Kitą rytą mane pažadino kambarinė – įėjusi praskleidė sunkias užuolaidas, atidarė langą, į kambarį įleido gaivios rytmečio vėsos. Greit stryktelėjau iš lovos, apsirengiau tarnaitės išskalbtais, pernakt išdžiūvusiais *bridžais* ir marškinėliais. Nusipraususi mėlyno fajanso dubenėlyje, nuskubėjau į valgomąjį, kuriame stalas jau buvo padengtas pusryčiams. Ponas Bernardas, vartydamas laikraštį, sėdėjo krėsle, ponia miklino pirštus skambindama greito tempo pjeses. Vaikai zujo lauke, tyrinėjo mano dviračio keistenybes. Pasisveikinau su šeimininkais.

– Kumečiams reikia pastatyti kumetyną, – ponia grodama garsiai galvojo, – ne kiekvienas valstietis išgali susiręsti trobą, o jei gyventų prie dvaro, paprasčiau būtų ir palivarke dirbti.

– Esi teisi, brangioji. Sankt Peterburge pažįstu puikų inžinierių, galėtume jį pasikviesti vadovauti statyboms. Beje, tas vyras turi kažkokių brėžinius, pagal kuriuos stato vandens malūnus, gaminančius elektros energiją, – ramiai kalbėjo ponas. – Galėtume užtvenkti pro šalį tekančią upę ir...

– Žinoma, mielas. Tačiau nepamirški artimiausių planų. Šį vakarą mūsų laukia priėmimas Pilsrundalės rūmuose.

– *Kurlandijos* kunigaikščio pobūvis? – nusijuokė Bernardas. – Nejaugi tas nepasotinamas širdžių ėdikas grįžo iš sostapilio?

– Aš tikrai džiaugiuosi, – ponia neramiai, pusiau rimtai, pusiau juokais prasitarė, – kad susilaukėme sūnų, brangusis... Kai turi tokį kaimyną, mergaites pavojinga auginti.

Įdėmiai klausiausi poros balso intonacijų, sekiau rankų gestus, stengiausi suprasti akių kalbą. Dvarininkai šnekėjo apie ateities planus, minėjo įvykius, apie kuriuos aš, prasta istorikė, nieko nebuvau girdėjusi. Vėliau, kai atnešė patiekalus ir iš kiemo parbėgo vaikai, pradėjome pusryčiauti. Kostelėjau duodama ženklą, jog noriu kalbėti. Į mane įdėmiai sužiuro šiltos Elžbietos ir ramios pono Bernardo akys.

– Esu dėkinga už nuoširdų priėmimą, – pasakiau statydama tuščią arbatos puodelį ant stalo. – Už maistą ir pastogę. Esu sužavėta jūsų darnia šeima. Naktį, praleistą jūsų dvare, prisiminsiu, kol gyva būsiu.

Ponia Elžbieta klausiamai pažvelgė į vyrą, tačiau pora, leisdama man tęsti, mandagiai tylėjo.

– Tikriausiai palaikysite mane nevisprote, tačiau atsisveikindama... norėčiau pasakyti, ką turėtumėte įsidėmėti ir perduoti savo vaikams... Jie gyvens neramiais laikais, – paraudau, mikčiojau, kalbėjau užsikirsdama,

rinkdama tinkamus žodžius. – Įvyks du dideli karai. Šalis atgaus laisvę, tačiau vėl bus okupuota... Jūsų nuosavybė bus atimta, patys būsite paskelbti liaudies priešais ir ištremti į Šiaurės Azijos žemes. Daugelis dvarų ir dvarelių po pusės amžiaus išnyks nuo žemės paviršiaus, liks tik retmiškiu virtę sodai ir griuvėsiai... – klausantieji įsitempė, netikėjimo ir baimės šešėlis šmėstelėjo jų veiduose, tačiau aš jau neatsikvėpdama tęsiau: – Keisis laikai, ir samdiniai užims jūsų vietą, sudegins parketus, išlups duris ir langus, parduos arba sukūrens paveikslus ir knygas... Jų vaikai koplytėlėse lesins vištas, kapinėse sudaužys granitinius jūsų tėvų antkapius... Nelaikykite manęs pikta pranaše. Turėjau atsisveikindama jus perspėti. Gyvenate pasaulyje, kurio kartais ilgisi mano siela.

Dvarininkai sėdėjo apstulbę. Vyras rūsčiai žvelgė į mane, poniasėdėdamasi lingavo galvą, jaunėlis sūnus pravirko... Atsistočiau ir nelaukusi, kol mane už tokias kalbas šunimis aplodę išvys, nusilenkiau ir išėjau iš dvaro. Sėdau ant dviračio, greitai, kiek tik turėjau jėgų, numyniau pažįstamu keliu per alėją ir eglynus, įsukau į žvyrkelį. Mano veidą glostė dienos šviesa, išsklaidžiusi miglas ir debesis...

Po valandos pasiekiau plentą – ak, šventieji angelai! – palaimintą plentą, kuriuo važiuo automobiliai, sunkvežimiai ir motociklai! Dar po dviejų valandų aš jau stovėjau prie savo namų durų. Spigino vidudienio saulė. Sode ant žolės teškėdamos krito kriaušės, dūzgė širšės. Namų durys buvo praviros. Išgirdau vyro ir giminaičių balsus, įpuoliau į kambarį, mane apglėbė brangios, šiltos rankos. Manęs klausinėjo, kas atsitiko, tačiau aš tik verkiau. Tai, ką naktį patyriau, beprotiškai, skausmingai prieštaravo tam, ko buvau mokyta, kuo gyvenau; dvaro vizija, absurdas, netikėjimas savimi, net realiu pasauliu *čia ir dabar* tądien galutinai mane palaužė... Ir tik naktį, atsigulusi į lovą, glostydama vyro veidą, kedendama jo plaukus, bučiuodama akis ir kaskart įsitikindama artimojo kūniškumu, papasakočiau vyrui viską, ką patyriau.

Kitą rytą jaučiausi geriau, atsikėliau, ruošiausi eiti į darbą, tačiau vyras sulaikė, atsargiai patarė pasitikrint sveikatą. Abu nuvažiovome į miestelio ligoninę, kurioje neurologu dirbo mano studijų draugas, psichiatre – jo žmona. Medikai atidžiai mane ištyrė. Galiausiai parašė diagnozę: „Patologijos nerasta.“ Vėl pradėjau dirbti. Vasaros pabaigoje pajutau, kad laukiuosi. Atrodė, gyvenimas tekėjo įprasta vaga...

Rudenį grįžome į sostinę. Tęsiau rezidentūros studijas, vyras dėstė Karo akademijoje. Pavasarį mums gimė sūnus. Birželį persikėliau gyventi į gimtąjį miestelį, į ramų ir tylų Edeno sodą, kur, savaitgaliais vyro lankoma, auginau mažylį.

Sykį mudu, iš vietinio arklininko pasiskolinę žirgus, išjojome šiaurės link dar nešienautomis pievomis ir ganyklomis, kuriose, mus pamačiusios, mūkė karvės ir mekeno ožkos. Ginėme žirgus upėmis, sušlapome batus ir kelnes, o tamsiuose ir drėgnuose miškuose, netoli žmonių sodybų, lodami mus užpuldavo palaidi šunys. Žirgai buvo ramūs ir suvaldomi, tačiau vyras, norėdamas patirti daugiau jaudulio, gal net baimės, negailestingai pliekdavo savo žirgą, ir kai jis imdavo beprotiškai lėkti, nuo jo neatsilikdavo klusni kumelaitė. Tą

popietę aš, laikydamasi daugiau už lekiančio žirgo karčių nei už švysčiojančio į šonus pavadžio (mano plaukus vis *šukavo* žemai palinkusių eglių šakos), pažinau savo vyrą kaip patrakusį, nesuvaldomą ir aistringą laukinį, kuris norėjo ir galėjo valdyti – jo pliekimo bijojo žirgas, nuo jo šurpių riksmų cypdami tolyn bėgdavo šunys...

Galop sustoję, paleidome nuvarytus žirgus ganytis, patys prisėdome ant upės skardžio. Vėjas, tyliai šnarėjęs rugių laukuose, ganyklose, upės melduose ir mūsų išsitaršiusiuose plaukuose, vakarėjant įdūko ir atginė tamsius, lietaus pritvinkusius debesis. Upės vanduo pašturpo, suvilnijo rugiai, pasidarė vėsu. Vyras parvedė žirgus, paupy ramiai rupšnojusius minkštą žolę. Užšokau ant savo kumelaitės, paraginau ją risčia bėgti. Tolumoje žybtelejo pirmieji žaibai. Pradėjome šuoliais joti, ir tuomet atpažinau... tuos laukus ir tą eglyną... Pasakiau vyrui, kad noriu užsukti į netoli esančią dvarvietę. Vyras pervėrė mane tiriamu žvilgsniu ir pasuko žirgą įkandin mano kumelaitės. Prapliupo lyti. Suošė miškas. Eglių šakos, aukštai susipynusios į žalią arką, kaip ir anąkart saugojo nuo lietaus, tačiau kai įjojome į dvaro kiemą, liūtis mus kaipmat permerkė. Arklių kanopos taškė purvus, slydinėjo šlapia žole.

Dar ir dabar regiu tuos griuvėsius, į kuriuos buvo pavirtęs puikus dvaro rūmas. Buvusiame kumetyne dar gyveno kelios kaimiečių šeimos, tačiau iš vandens malūno, stovėjusio prie užtvenktos upės, buvo likę tik akmeniniai pamatai.

Mudu apsuksime žirgus ir greita risčia leidomės namo joti.

*trečioji karta ar ketvirtoji,
du vaikai (vai ką jie veikė ten apačioj)
ar po teisybei nėsčia moteris,
senas kurčius ar aklas užkariautojas –
tad kelkis, keliauk
iš košmaro košmaran.*

Malonė

*Nenumalšinsi alkano vargšo pažeminimo
ir neužgesinsi deginančio keršto troškimo
nei savo kūnu apsaugosi
namus, kurie griaujami,
ir mažos mergaitės, kylančios per audrą dangun, karietos
nepagausi nei švelniai nuleisi ją žemėn –
nesunaikinsi Piktosios dvasios galybės.*

Tad grįžki savęsp,

*eik pas savąjį draugą, savo vienatinį,
kurį myli*,
gelsvon jo akių pjūvio malonėn,
ir paslėpk savo veidą jo kaily.*

*Glamonė
vienatinio pasaulyje
katino.*

Apmaudingais laikais

*Mudu akis į akį,
nugaras atsukę pasaulio nelaimėms.
Už mūsų akių ir užtrauktų mūsų užuolaidų
iškart karščio tuštmė
ir karas, besiplečiantys.
Karščio, kuris numalš pirmiausia,
lengvas vėjas
nesugrąžins
užmuštų paauglių
nei atgaivins
gyvųjų rūstybę.*

* Pradžios knyga 22, 2: „Imk savo sūnų, savo vienatinį sūnų Izaoką, kurį myli.“

*Tik jei jis vėluoja,
ugnis pakils,
gilūs vandenys negali užgesinti, ir t. t.*
Mūsų rankos, jos irgi,
subjauros vien tik mūsų kūnus:
mes esam maža minia,
įakinta kąsti, stverti,
užsibarikaduoti lovoj,
tuo tarpu kai ozone virš mūsų galvų
pašaiپی šypsena plečias.*

Kuklumas

*Nieko nėra kukliau
kaip kirčiai, skirti kitiems;
niekas negraso mažiau
nei pasotintos sielos ramybė.
Pralaimėjimas jų akyse yra nebylus,
jų rankos
nukarusios nejuda.*

Kokia maloni tylą,

*pertraukiama tik cypaus ir šaižaus garso,
trikdančio ypač rytą,
bet tą garsą lengvai nuslopina
raminamas laikraščių puslapių šiugždesys.*

*Dar prieš palaidojami griuvėsiuose
jie pranyks priede apie rytdienos spektaklius,
puspilniame kavos puodely,
trankomose duryse,*

*mūsų tvirtuose
namuose.*

*Tikėtis, kad susigrąžinsime meilę,
tai tikėti, kad nosinė pasivers į triušį.
Taigi tikėsiu į tavo kūną.
Kodėl tavo oda tokia švelni, mano mylimas?*

* Giesmių giesmė 8, 7: „Gilūs vandenys negali užgesinti meilės / nė potvyniai – jos paskandinti.“

*Kodėl tavo plaukai tokie ilgi ir tolimi?
Stipresnė nei mano alkis tavęs mano aistra
būti tavim: perkirst pasaulį
grožio ašmenimis.*

*Visos priemonės mums tarpusavy susivokti – telefonas,
skaičiuotuvas, automobilis – vienas po kito sulūš.
Lempos susprogsta.
Tai ne toji tamsa, kurios geidžiam.*

*Praėjo trys dienos,
ir tavo veidas jau nebetikras,
jis blunka kaip rašalas
iš seno nemeilės laiško.*

Paprastas vakaras

*Mūsų vakaro poilsis būna lengvas ir
pilnas gerumo.
Šiandien raudonos salotos ir mišrainė su svėrėm,
šparagai su garstyčiom, rudosios kriaušės
ir gabalas sūrio. Galbūt iš rūsio Merlot.
Tu nusiprausi, aš nušluostysiu, užgesinsim visur,
išskyrus mažytę švieselę prie lauko durų.
Paduosiu tau švarką, aksominį ir su rumbeliais,
uždėsi man ant peties lininę kaklaskarę.
Ruduo šiomet švelnus, bet šaltas vėjas
vakarop pakyla nuo upės.
Tamsa gaivi ir kvapni
po dviem sodo citrinmedžiais,
o gatvėj šviesa judri ir žydra,
ir naktis neužgina veik lig pat dešimtos.
Katė Saša striuoktelės ant sienelės, kad paskutinįsyk
būtų paglostyta. Paskalis pralenkęs mus nubėgs
šlubčiodamas kaip gauruotas šešėlis
ligi kaštonų alėjos, savo narsos ribos,
čia jis mus lodamas ir paleis.
Nenusakomai žaliai švyti seno
tilto samanos gatvės gale,
mūsų pėdos pripratusios prie pilkų aikštės akmenų,
įsitaisom užstalėj veidu į gatvės žibintų
mirgesį, jų šviesoje sienelę ir bokštelius.
Verbėnos antpilo man, po stiklėlių anyžių
tau ir Žoržui, tylumos palaima trise.*

*Prieš grįždamas už baro,
 prie stalo jis pasibus kaip slaptavietėj,
 dvi mažosios nuodėmės, bet jos neperžengs
 mūsų namų slenksčio: cigaretė iš švarutėlės
 Žoržo prijuostės kišenės, viena mudviem abiem,
 ir vakarinis laikraštis. Viduriniame puslapy
 dar viena žinia apie pasaulio žiaurumą.
 Galvėliūdnei palinguos apstulbinta keršto aklystės,
 griovybos įniršio ten, au Proche-Orient*.
 Pasitaiko, kad nuotrauka kelia man šiurpą.
 Užversi laikraštį, paglostysi mano ranką
 ir man priminsi: toli. Toli.
 Rytoj sekmadienis. Rožės
 išsikerojo, laukinės, reikia jas apkarpyti, paskui vidurdienio turgus,
 rudalukščių kiaušinių, obuolių,
 ir nepamirškim kardelių ir levandų muilo.
 Grįžtant, kely, bálta pereina į violetą.
 Dvi knygos kantriai sau guli lovos galvūgaly,
 ir iki rytdienos kantriai laukia terasoje sodo žirklių,
 tavo geltono plastiko pirštinės, manosios – žydras dangus,
 šiaudų skrybėlė, sudriskusi, ištikima.*

Prisimenu Ettie Hillesum**

*Ji tavęs dar paklaus pakuždom
 „Kam sielvartauti iš anksto“
 kai gabenama bus iš Vesterbruko
 Osvenciman vagonė numeris 12
 „Turėjo būt išnaikintos kaip blusos
 šios smulktės baimės dėl ateities“
 kaip kad jos ateitis veržias į ją
 kad ją sunaikintų?
 Gal turėčiau palaukt, pasitraukti
 o gal paklausti antraip
 „Kam džiaugtis iš anksto“
 kaip greitai geltonais kvadratais gyvenimo bėgu
 kadais įsiminusiai, atitolusiai
 šįvakar man vėl atsivėrusiais
 kad jau savaip įeit ar išėiti galėčiau
 kolei paika laimės viltis
 svyrinėja tartum per didelį pilną vandens qdotis
 man ant galvos*

* Artimuosiuose Rytuose.

** Ettie Hillesum – olandė mergina, nužudyta Osvencime.

GEORGE SAND

65

Don Žuanas

Iš prancūzų k. vertė ROŽĖ JANKEVIČIŪTĖ

Lyg rudens lapus išblaškė prabėgę metai kažkada taip artimus žmones. Ar pasibodėjęs savo gyvensena, ar politiškai pasijutęs įtariamuoju, Stenijo paliko saulėtus krantus ir atvyko į mūsų šaltą padangę susipažinti su nuostabiais išradimais, malonumų liuksusu, o gal ir su filosofijos sofizmais. Stenijo buvo turtingas. Kiek tinkamas naudojosi visais pinigų ir laisvalaikio švaistymo būdais: prabanga, linksmybėmis, spektakliais, lošimu, puotomis. Bet labiausiai džiaugėsi radęs pasaulį, priimtina savo egoizmui, ir žmonių padermę, instinktais bei skoniais lygiai tokią, koku jis buvo tapęs iš silpnumo ir nusivylimo. Jam buvo be galo malonu matyti, jog tai, ką jis iki šiol darė ant patyčių ir su pašėlimu, čia paversta principu ir praktikuojama sistemingai ir blaiviai. Išgirdo, kaip profesoriai nuo savo filosofijos aukštumų pateisina visas užgaidas, visus nedorus troškimus, visus kėslus, esą žmogus neturi kito vadovo kaip savo protą ir kito proto – kaip savo instinktą. Pas mus susipažino su visais psichologijos stebuklais, visomis eklektikos subtilybėmis, visais amžiaus mokslais bei visa morale; sužinojo, jog turim įdėmiai tirti patys save, o ne rūpintis vienas kitu, daryti, kas kam patinka, bet itin sąmojingai. Taigi Stenijo metė paikystes, tapo šmaikštus, elegantiškas ir šaltas. Ėmė lankyti salonuose ir tavernose; tavernose puikuodavosi dailiomis didžiūno manieromis, o salonuose – ištvirkėlio įžūlumu. Prostitutės juo žavėjosi, aukštuomenės damos laikė jį originalu. Mados žodis jam buvo šventas. Savo talentą eikvojo albumų eilėrašiams; kas vakarą su įkvėpimu dainuodavo trims

Lietuvių skaitytojų pažintis su prancūzų rašytojos George Sand (1804–1876) kūryba prasidėjo XX a. trečiame dešimtmetyje („Baisusis milžinas“). Ilgainiui susidarė nemažas sąrašas išverstų jos apysakų („Rastinukas Fransua“, „Velnio raistas“, „Mažoji Fadetė“), romanų („Leonė Leonis“, „Orasas“, „Paskutinioji meilė“, „Grafiėnė Rudolštadt“, „Konsuela“).

Spausdiname ištrauką iš romano „Lelija“. Pati George Sand prisipažino, kad jį įdėjo daugiau savęs nei į kurią kitą savo knygą. Lelija – maištingiausia, romantiškiausia iš visų jos moterų herojų. Ji ieško naujų gyvenimo formų, tiki, kad turtinga moters prigimtis turi daugybę galimybių.

šimtams klausytojų; po to diskutuodavo apie aistrą, genialumą, mokslą, religiją, politiką, menus, apie magnetizmą; o vidurnaktį eidavo vakarieniaut pas kekšes.

Kai turtus prašvilpė, vėl susirgo, šįsyk splinu; visas jo sąmojingumas dingo; dažnam sakydavosi nusišausiąs. Vienas žymus valstybės veikėjas tarėsi jį supratęs ir pasiūlė išeitį: tegul parduoda savo mūžą. Nuo to ižeidimo Stenijo atgavo šaltą protą. Išėjo labai užgautas; liūdesio graužiamas, parvyko į tėvynę; o iš savo kelionės parsivežė viso labo gerą pamoką: be pinigų liksi, niekam nepatiksi, ir neturtą slėpk kaip nešlovę, jei nenori griebtis niekšybės, kad iš jo išbristum.

Savo provinciją Stenijo rado didžiai pasikeitusią. Hanibalas ir kamaldulių abatė padarė tikrą papročių bei įpročių revoliuciją. Prelatas traukė minią savo pamokslais, o aukštuomenės elitui labiau patikdavo jo klausytis Kamaldulių vienuolyne. Tarp tų privilegijuotų sienų, ir dar prieš rinktinę publiką, iškalbingumu, rodos, būtų ir akmenį perkalbėjęs. Ar už choro uždangos dalyvaujanti abatė, ar mielesnė ir ne tokia gausi kaip bazilikose auditorija suteikdavo kardinolui pasitikėjimo, bet jis išties su įkvėpimu gebėdavo išmoningiausiomis mistinėmis formomis gaubstyti savo pažangaus liberalizmo kandžią, įžvalgią esmę. O abatė pradėjo teologinius skaitymus, skirtus jaunoms vienuolyno auklėtinėms, jų giminaitėms bei draugėms. Jie buvo uoliai lankomi ir veikė nemažiau kaip kardinolo pamokslai. Lelija buvo pirma moteris, aiškiai ir dailiai kalbanti apie abstrakčius dalykus, ir jos klausytojoms vėrėsi naujas pasaulis. Mokėjo pateikti savo idėjas, negąsdindama jų dėl prietarų ir nekeldama įtarimo jų dievotumui. Žinojo, kokiomis krikščioniškos moralės nuostatomis remtis, kai imiesi skelbti tai, kas tau itin brangu: minčių tyrumą, jausmų kilnumą, panieką pasaulio tuštybėms, kurios tokios pragaištingos moterims, siekimą begalinės meilės, joms taip menkai pažįstamos ar suprantamos. Nejučiomis ji užvaldė jų sielas, ir katalikybė, iki tol buvusi formalumas, pradėjo šaknytis jų pažiūrose. Taip pat reikia pripažinti, jog prie to prozelitizmo sėkmės prisidėjo ir mada; tai buvo paskutiniai katalikų tikėjimo pragiedruliai. Didieji protai, besilgintys idealo, pasišventusiai stengėsi jį atgaivinti; tačiau jie tik pagreitino Bažnyčios žlugimą, nes Bažnyčia juos išdavė, atstūmė ir liko viena per savo netoliaregiškumą ir tautų atšalimą.

Pulcherijos buduarą Stenijo rado paverstą koplytėle. Vietoj Ledos statulos pamatė marmurinę atgailaujančios Marijos Magdaliėtės statulą. Iš nuostabaus perlų vėrinio, prikabinus deimantinį kryželį, išėjo rožinis. Sofą pakeitė klauptas, o linksmoji Benvenuto taurė, įtaisyta į lazurito kriauklę, atstojo šlakstyklą.

Kol Stenijo, netikėdamas savo akimis, dairėsi, parėjo Cincolina po pamokslą. Juodo aksomo suknia, ant galvos mantija, ant kaklo didelis auksinis kryžius, po pažastimi maldaknygė šagrenės viršais su sidabro sąsagomis. Stenijo kvatodamas loštelėjo klaupte.

– Kas čia per maskaradas? – sušuko jis. – Nuo kada pasidarėt davatka? Kaip sakoma, ir velnias į vienuolius eina, kai... Bet, gink Dieve, tos užgaulios patarlės netaikau jums, o mano garbioji romėne matrona! Jūs vis dar graži, nors papildėjot, ir jūsų auksaplaukė galva kur ne kur sidabru švytuliuoja...

Vienu metu, per patį jaunystės žydėjimą, užsitikrinusi pergalemis, Pul-

cherija būtų tik pasismaginusi iš Stenijo sarkazmų; bet, kaip labai taikliai pastebėjo poetas, jos grožio žvaigždė leidosi vakarop, ir jaunojo meilužio gaižūs juokavimai ją supykino. Pulcherijos siela buvo labiau nuvytusi už veidą; pamaldumui būtų buvę sunku atjauninti aibės įgeidžių ir neatsikratomų ydų nualintą širdį. Taigi vaikščiojo į bažnyčią ne tik tam, kad neatsiliktų nuo mados; jos tuštybei magėjo ir išoriškai paaiškinti pasisekimo mažėjimo priežastį. Pulcherija bandė dievagotis esanti nuoširdžiai pamaldi; bet taip silpnai įtikinėjo, o tas taip žiauriai tyčiojosi, jog toliau galynėtis buvo beprasmiška, ir moteris prapliupo verkti.

Prisijuokęs iš jos ašarų, ne tik paskui nerado jokio paguodos žodelio, bet dar ėmė pedantišku tonu dėstyti visas Šiaurės banalybes, matydamas, kad Pietuose jos bus didelė naujiena. Leido jai būti katalike, bet davė suprasti – ir gan tiesmukai – esą religija sukurta ribotiems protams; liaudžiai ji nereikalinga ir todėl dera ją remti. Negana to, įrodė, kad tai, ką ji daro, yra sekstinas pavyzdys kambarinei; kad, beje, išsiauklėjimas reikalauja prisitaikyti prie laiko dvelksmo. Baigdamas savo samprotavimus pridūrė, jog viešai pripažįstamas padorumas siaurame draugų rate bus laikomas baisiausiu gero tono pažeidimu, ir ragino rytais melstis, o vakarais siausti. Kadangi Cincolina buvo ne iš pėsčiųjų, tai po tos prakalbos pati pradėjo traukt per dantį poetą, ypač kai sužinojo, kad tas liks be nieko. Geranoriškai pasiūlė jam stalą ir karietą, nes kaip visos kurtizanės buvo plačios širdies. Bet jos globėjiška išvaizda sudavė poetui paskutinį smūgį. Jo lyrą derėjo įtakingas veikėjas, jam savo meilužių dovanas žadėjo prostitutė. Įtūžęs pašoko ir išėjo. Daugiau pas ją kojos nekelsias.

O kai pamatė, kad pamaldumas visur paplito, kai sužinojo, kaip išaugo kamaldulių abatės autoritetas, jo ironijai nebebuvo ribų. Širdy rusenantis apmaudas išiplieskė vien tik pagalvojus, jog Lelija laiminga ar įtakinga. Mat, kentėdamas nuo vadinamojo jos keršto, vis guodėsi mintimi, kad ji už tai brangiai užmokės: susirgs nuoboduliu, ims siusti ant seserų; būdama kieto, nepalenkiamo charakterio, sukels skandalą ir turės atsisveikinti su vienuolynu. Kai lūkesčiai nepasitvirtino, beliko vaizduotis pažemintu taip šauniai susiklosčiusio jos likimo. Liguista Stenijo melancholija nuo to pasunkėjo. Vis labiau persiimdamas smulkmeniškumu, pavydėjo visiems, kurie nenuvyto, nesužlugo kaip jis. Pavydėjo kitiems net titulų, net turtų. Instinktyviai ėmė nekęsti kardinolo, jautė malonumą užgauliai abejoti abatės ir kardinolo santykių nekaltumu. Pamiršęs civilizacijos centre išminktą elegantišką ir skeptišką toleranciją, o iš savo buvusios partijos perėmęs siaurą, klaidingą požiūrį į kai kuriuos klausimus, vainojo dievobaimingumą, kaltino jėzuitizmu ne tik tuos, kurie darė intrigas valstybėje, bet ir visus tuos, kurie siekė pažangos religiniais būdais. Seniau kaip akies vyzdį saugojo savo poezijos orumą, nes nepasiduodavo žemoms godumo vilionėms; dabar tai prarado, nes vertė savo talentą kepti tulžingas satyras ir neapykanta tvoskiančius pamfletus. Taigi, užuot padavęs ranką tauriems, nuoširdiems piliečiams, svajojantiems apie laisvę ir jai tarnaujantiems kaip kas išmano, to meto jaunimas su Stenijo priekyje, manydamas, jog gelbsti laisvę, apkaltino klasta ir šiurkščiai atstūmė tuos, kurie galėjo prisidėti prie tiesos pergalės, jei žmonės nesutarimams spręsti būtų vadovavęsi švietimu ir teisingumu.

Vieną dieną Stenijo šovė į galvą, persirengus moterim, įsigauti į vienuo-

lyną ir pasiklausyti kamaldulių abatės paskaitos. Per gerą atstumą veido bruožų neįžiūrėjo, bet girdėt viską girdėjo.

Kadangi Lelija privalėjo paisyti katalikybės papročių, tai religijos pamokas vesdavo naivaus ginčo forma: neteisusis išdėsto savo teiginius, o teisusis juos visada šauniai sutriuškina. Iš pradžių ginčo kurstytojo vaidmenį atlikdavo jauna mergaitė, kuri išsakydavo drovias abejones, arba vienuolė, neva besigailinti palikusi pasaulį. Bet pamažu protingos dalyvės ėmė prašyti abatę leisti joms atvirai ir laisvai ginčytis su ja, dėstyti savo neaiškumus, išsipasakoti vargus. O ji tegul jas pamoko, paguodžia. Abatė patenkino jų norą; užklupta papių ir opių klausimų, visada atsakinėdavo išmintingai, pamokydavo švelniai ir įtaikiai, tuo iki ašarų sužavėdama klausytojas.

Stenijo, to grakštaus abipusio kilnių, dievotų širdžių atsiverimo liudytojas, iš dalies pakerėtas Lelijos iškalbingumo, iš dalies suerzintas jos lengvų pergalių, laimėtų, jo manymu, dėka silpnos ir paikos argumentacijos, užsimetė irgi paprašyti žodžio. Nebuvėlis pražuvėlis, visų seniai pamirštas, be to, vykusiai persirengęs, atrodė vis taip pat moteriškai gražiai ir balsą tebeturėjo švelnų, kone vaikišką. Niekas nė neįtarė klastos. Lelija, ir ta iš pradžių buvo suklaidinta.

– O motinėle, – nutaisęs lipšnų ir liūdną toną, prabilo jis, – jūs vis man prisakinėjat būti apdairiai, būti išmintingai! Renkantis vyrą, atsižvelgti į širdies savybes ir būdo orumą, bet ne į puikius proto ir kūno gabumus. Suprantu, tos atsargumo priemonės man padėtų išvengti nusivylimų ir kančių; bet ne jau šiame pasaulyje krikščionės paskirtis – bėgti nuo kentėjimų ir egoistiškai rūpintis vien savo ramybe? O man dingojos, jog, priešingai, pirma mūsų pareiga – atsidavimas; dangus, suteikdamas jaunystei ir grožiui neįveikiamų galių, siekė atskleisti žmonėms idealą, idant jie jį pamiltų. Tie gabumai, kuriuos jūs, gerbiamoji, laikot priekaištingais, – nors pati jų turėjot ir palaidojot juos po ašutine, – nebuvo paskirstyti šiaip sau, be reikalo. Visagalis nesukūrė nieko naudingo, juoba žalingo būtybei, gavusiai iš jo gyvastį, kurios nevalia atsisakyti. Manau, jog mes, meilės žadintojos, tuo labiau turim paklusti dangaus planams ir atverti savo sielas meilei, tauriai, ištikimai ir pasiaukojimo kupinai meilei. Gailestingumas – vienas gražiausių Dievo požymių. Kaip paaiškint, kad jūs uždaret mūsų širdis nuo gailestingumo ir prisakot mylėti tik tuos, kurie, apsieidami be mūsų meilės, niekada nesuteiks progos ją lavinti? Bene nuopelnas būti teisuolio antrąją pusę? Teisuolis man užtikrins ramų gyvenimą čia, žemėje; bet ar padarys mane vertą ano, geresnio, pasaulio? O kai stosis prieš Dievo teismą tuščiomis rankomis, be savo ašarų lobio, ir neturėsiu kuo nusiplauti savo nuodėmių, ar man nebus pasakyta taip, kaip Jėzus pasakė išpuikėliams fariziejams: *Jūs jau atsiėmėt užmokestį?*

Paklauskite, gerbiamoji abate, stipriesiems ir išmintingiesiems moterų švelnumas buvęs nebuvęs. Jam Dievo lemta lengvinti ir stiprinti nusidėjėlių, silpnavalių širdis. Vadinasi, nenorit, kad tie nelaimingieji, kurių Kristus atėjo atpirkti savo krauju, vėl sugrįžtų į doros kelią, vėl taptų laimingi? Ar ne dėl jų jis pasiaukojęs? Ar, praktiškai taikydamos didžiausius savo gebėjimus, neprivalom rodyti Kristaus užuojautos bei gailestingumo pavyzdžio? O motinėle, užuot nekentus blogųjų, gal reikėtų pagalvoti, kaip juos atversti? Juk jie patys vienas kitam padėti nebegali. Jūsų ketinimas nutremti juos pas puolusias moteris nieko gero neduos, jie dar daugiau suges ir galutinai save

pražudys. Gal Dievo mums prisakyta nusileisti iki jų tam, kad paskui juos pakylėtumėm iki jo? Žinoma, prisikentėtume nuo jų įsiūčio, neištikimybės, nuo visų palaido gyvenimo ydų bei silpnybių, jiems tapusių antru prigimimu, bet kęstumėm tas bėdas dėl jų ir savo išganymo. Juk parašyta: *Danguje bus daugiau džiaugsmo dėl vieno atsivertusio nusidėjėlio negu dėl šimto teisiųjų.*

Leiskit man, gerbiamoji abate, čia papasakoti vieną padavimą, jums, be abejo, gerai žinomą, sukurtą jūsų šalyje, o poetų išverstą į visas kalbas. Gyveno kartą pasileidėlis, vardu Don Žuanas... Tegul nekaltybė neišsigąsta to vardo, mano pasakojimas tik pamokomojo turinio. Jis pridarė nusikaltimų, nuskriaudė tiek ir tiek aukų. Pagrobė dorą mergaitę, o paskui išsityčiojęs nužudė tos nelaimingosios tėvą; pamedavo gražiausias, skaisčiausias moteris; pasakojama, jog suvedžiojęs ir apvylęs vienuolę... Dievas jį pasmerkė ir atidavė tamsybių dvasioms; bet Don Žuanas turėjo danguje neapsakomą užtarręją – savo angelą sargą. Gražusis angelas, puolęs kniūbsčias prieš Amžinojo sostą, paprašė malonės: kad jo pastovi dieviška būtis būtų pakeista kuklia ir sielvartinga moters dalia. Dievas sutiko. Ir žinot, mano seserys, ką padarė angelas, paverstas moterimi? Ogi pamilo Don Žuaną ir jam įkvėpė meilę, idant jį apvalytų ir atverstų.

Stenija nutilo. Nuo jo kalbos auditorija keistai sutriko. Jaunosios mergaitės ir dauguma vienuoliukių pirmąsyk išgirdo tą seną padavimą. Keletas įsmeigė į ką tik pasisakiusią nepažįstamąją smalsias, didžiai susijaudinusias akis. Jos balso tembras griebė už širdies, ugningas žvilgsnis nejučiomis traukė jų žvilgsnius. Kai kurios išgąstingai atsigrėžė į abatę, neramiai laukdamos, ką toji atsakys.

Pritrenkta Stenijo akibroškto, Lelija iš pradžių sumišo ir buvo beliepanti tvarkdarei tučtuojau išmest jį lauk iš šventų namų. Bet apsigalvojo: kils skandalas ir pridarys dar daugiau žalos, negu ką tik girdėta kalba. Ji duos jam atkirtį.

– Mano seserys, – prabilo ji, – ir jūs, mano vaikai! Jūs nežinot pabaigos. Aš baigsiu sekti padavimą. Don Žuanas pamilo angelą ir neatsivertė. Nukovė savo tikrą brolių, vėl stojo į paklydimų kelią. Buvo piktas ir bailys. Girtas bijodavo pragaro. Negirtas burnodavo prieš Dievą, niekindavo jo altorius, trypdavo gražiausius jo kūrinius. Moterim pavirtęs angelas neteko galvos, tai yra atminties, pamiršo savo tėvynę dangų, savo dieviškąją prigimtį, nemirtingumo viltį. Don Žuanas mirė be nuodėmių atleidimo, kamuojamas demonų, tai yra sąžinės priekaištų, deja, pavėluotų ir bejėgių. Danguj pasidarė vienu angelu mažiau, pragare – vienu nelabuoju daugiau.

Mano vaikai, žinokit: šiais keistų ir nepaaiškinamų užgaidų laikais Don Žuanas yra tapęs tipine, simboline, garbinga, kone dieviška figūra. Moterims patinka vyrai, panašūs į Don Žuaną. Moterys vaizduojasi angelais, kuriems dangus pavedė ir davė galių išgelbėti visus tuos donžuanus. Bet kaip ir padavimo angelas jų neatverčia ir drauge su jais pražūva. Na, o apie vyrus pasakysiu štai ką: į tokią įkūnytą ydos išaukštinimą ir supoetinimą žiūrėkit kaip į nesąmonę, kaip į vieną pragaištingiausių ir plačiai jų paskleistų sofizmų. O Don Žuane, šlykštus vaiduokli, kiek sielų tu pražudei! Per savo kvailą susižavėjimą tavimi tiek jaunų mergaičių neteko gero vardo, tiek moterų nusirito į bedugnę! Eidamos tavo pėdomis, vylėsi iškilsiančios viršum eilinių žmonių. Būk prakeiktas, Don Žuane! Tai, ką kiti laikė tavo didybe, iš

tiesų tėra paikystė. Tavo kojų dulkės neką vertesnės už vėjo nešiojamus pelenus. Tavo kelias veda tik į nusiminimą ir prapultį.

Įžūlus pagyrūne, kas tau davė teisę bepročiau? Kada ir kur Dievas tau pasakė: „Štai žemė, ji tavo, ponauk, karaliauk visoms šeimoms. Tik rinkis – ir visos moterys bus tavo sugulovėmis. Tik teikis mest vylingą žvilgsnį – ir visos akutės su ašaromis maldaus tavo malonės. Tau ištarus: „Aš jos geidžiu“, nutrūks švenčiausi ryšiai. Tėvas nesutiks tau atiduoti savo sesers? Špaga perverk jo susikrimitusią širdį, išpurvink, sukruvink jo žilus plaukus. Įtūžęs jaunikis su kardu rankoj ateis kautis dėl savo gražuolės nuotakos? Išsišaipyk iš jo pykčio ir patikėk tau pavesta neatšaukiama misija. Lauk jo ramiai, smogti neskubėk. Aš pasiūsiu tau angelą. Jis užtemdys jam akis ir ves jį pasitikti lemtojo sužeidimo!“

Vadinasi, Dievas valdė pasaulį tik dėl tavo malonumų? Liepdavo tekėti saulei ir šviesti kaimams, smuklėms, vienuolynams bei rūmams, kur tavo paleistuviškas kūrybingumas greitosiomis prasimanydavo nuotykių? O nakčiai nusileidus, kai tavo nepasotinama puikybė numalšindavo dūsavimų ir ašarų troškulį, jis uždegdavo tylias žvaigždes, kad tau padėtų atsitraukti ir nurodytų, į kokias naujas keliones leistis?

Tavo iškrėsta šunybė prilygo pavydėtina garbei. Tavo apgaulėmis užtraukta nešlovė buvo šaunus ir neišdildomas antspaudas, nužymintis tavo žingsnius. Panašiai pagal žaibų nutrenktus ažuolus galima matyti, kur link nužė ugnies debesys. Tu niekam nepripažinai teisės sakyti: „Don Žuanas bailys, nes jis naudojasi kito silpnumu, apgaulinėja bejėges moteris.“ Ne, pavojų tu nepabūgdavai. Tą, kas ryždavosi su ginklu rankoj atkeršyt už tavo paleistuvystės aukas, nudėdavai vietoje. Lavonu nesibjaurėdavai, nebijodavai suklypt perlipdamas per sustingusį kūną.

Diena be pažado ir melagystės, naktis be svetimavimo ir dvikovos tau būtų buvusi lyg nenuplaunama gėda. Ėjai iškelta galva, įžūliai dairydama, sis, ką čia nustvėrus ir prarijus. Pradedant drovia skaisčia mergaite, kuri sudreba išgirdusi tavo žingsnius, ir baigiant besarmate kurtizane, kuri tik pasijuokia iš tavo drąsos ir gero vardo, neatsisakydavai jokių dvasiškų ar kūniškų smagybių: tau pagalvę atstodavo tiek marmuro plokštė šventovėj, tiek mėšlo krūva kūtėj.

Ko gi tu norėjai, o Don Žuane! Ko norėjai iš tų verksmingų moterų? Ar laimės ieškojai jų glėby? Ar tikėjais atsipūst po vargių klajonių? Ar manei, kad Dievas padarys galą tavo nepastovioms meilėms ir atsiųs moterį, kur kas vertesnę už visas tavo apviltąsias? Bet kam tu jas apgaulinėdavai? Pamesdavai jas iš apmaudo, iš nusiminimo, jog prarasta iliuzija? Ar jų meilė neprilygdavo tavo svajonėms? Ar, nugrimzdęs į kraupią vienišiaus puikybę, nesakei: „Jos tam ir yra, kad teiktų man begalinę palaimą, kurios aš joms negaliu duot; jų atodūsiai ir aimanos – maloni muzika mano ausims; jų išgąstis, laužymasis prieš pirmus mano apkabinimus – tikras džiaugsmas mano akims. Nuolankios ir atsidavusios vergės, smagu matyt, kaip jūs, nenorėdamos man sudrumst malonumo, pagražėjat nuo apsimestinio juoko; bet aš joms draudžiu sodint savo viltį ant mano minties slenksčio, draudžiu tikėtis ištikimybės mainais už aukojimąsi!“

Ar drebėdavai iš pykčio kiekvieną kartą, kai jų sielos gelmėj atspėdavai nepastovumą, prilygstantį tavo nepastovumui, o gal net lenkiantį? Ar pasi-

jusdavai sugėdintas, pažemintas, kai jų priesaikos tau grasindavo atkaklia, karšta meile, kuri supančiotų tavo egoizmą ir šlovę? Ar kur nors Dievo patarimuose perskaitei, jog moteris – vyro žaislas, negalintis priešintis, keistis? Ar manei, kad tas idealus savęs nepaisymo tobulumas egzistuoja žemėje vien tau ir turi užtikrinti tolydų tavo džiaugsmų atnaujinimą? Ar tikėjai, jog vieną dieną kvaitulys išplės iš tavo aukos lūpų bedievišką pažadą: „Myliu tave, nes kenčiu, – šauks ji. – Myliu tave, nes tu mėgaujiesi neatlieptu malonumu; myliu tave, nes jaučiu iš tavo siautulio atslūgimo, iš vangių apkabinių, jog netrukus imsi manim bodėtis ir mane pamiršti. Aš visiškai tau atsiduoodu, nes tu mane atstumi; aš tave prisiminsiu, nes tu mane išmesi iš galvos; pastatysiu savo širdy neliečiamą šventovę, nes tu ketini įrašyt mano vardą į savo paniekos archyvus!“

Jei nors vieną mirksnį lepinaisi ta paika viltimi, buvai beprotis, o Don Žuanai! Jei nors vieną mirksnį matei, jog moteris gali duot savo mylimajam ką kita, be savo grožio, meilės ir pasitikėjimo, buvai mulkis; jei manei, kad ji nepasipiktins išmesta lauk kaip nebetinkamas drabužis, buvai aklas. Tai va, buvai tik beširdis paleistuvis, begėdžio dvariškio siela storžievio kūne!

O, kaip neteisingai tave suprato tie, kuriems tavo likimas atrodė šlovingos ir atkaklios kovos su tikrove simbolis! Jeigu patys savo kailiu būtų patyrę, ko vertas tavo bandymas, nebūtų tapę taip liaupsinę; būtų garsiai pripažinę tavo ambicijas menkomis, o tavo lūkesčius niekšiškais. Jeigu jie irgi vienas prieš vieną būtų grūmęsi su nešvankumu, kaip gerai būtų suprato, ko stokojai tu, Don Žuanai, meilės nepažinęs ir nusitempęs gerąjį angelą į pragarą, užuot vėl pakilęs su juo dangaus keliu!

Štai kodėl, Don Žuanai, tavo mirtis juos baugina ir stingdo, štai kodėl jie kniumba ant kelių prieš tave. Jų žvilgsniai nesiekia toliau tavo akiračio; jie kaip ir tu laimingi, o vis dėlto griežia dantimis. Tavo išsekimas ir kančios paskutinėmis dienomis, tavo pasimaišiusios smegeninės žiauri dvikova su stingstančiu krauju, tavo bemiegių naktų traukuliai ir kriokimas juos devyniais šūrupais nukrato nelyginant pranašingas grasinimas.

Jie, tie pakvaišėliai, nežino, kad tu ne dejavai, bet burnojai, kad tavo mirtis – teisingas atpildas. Nežino, jog Dievas, bausdamas tave, iš tiesų nubaudė egoizmą ir tuštybę; ir neviltimi tave prislėgė už tavo aukas, reikalavusias tau dangaus keršto.

Bet neturi teisės skųstis: tau tik atmokėta tuo pačiu. Buvai mažos išminties, Don Žuanai, vaidinai visas tragedijas, o jų lemtingos baigties nenumanei. Išsamiai nesusipažinęs, pasišovei atnaujint savo pirmtakų karjerą. Vadinasi, nežinojai, jog tas, kas nusikaltimu siekia išgarsėti ir užvaldyti pasaulį, turi iš anksto įsisąmoninti ir bausmę, kurios nusipelno kasdien? Tada jis, ko gero, galėtų girtis savo drąsa, nes žino, koks galas jo laukia. Bet juk tu, Don Žuanai, vyleisi išsisukt nuo dangaus keršto? Vadinasi, buvai bailys!

O mano seserys! O mano dukros! Štai kas yra Don Žuanas. Dabar jį mylėkit, jei galit. Tegul jūsų vaizduotė su užsidegimu ima piešt, kaip atiduosit savo sielos lobius nuodingam bedievio alsavimui; tegul romanai, poemos, dramos rodo jums, kokias pergales skina jūsų neprastaburnio niekintojo piktadarybės. Pulkit ant kelių prieš jį, dėl jo išsižadėkit visų dangaus dovanų, išgrįskit jomis spindintį vieškelį, kur jo kojos ateitų liet kraujo ir purvo!

Na, lenkit kaktas, palikit Dievo skraitą, jaunieji angelai, gyvenantys jame. Tapkit aukomis, tapkit vergėmis, tapkit moterimis!

Arba ne, geriau nelįskit į tuos prastus nedorybės jums paspęstus žabančius. Nesivargindamas jus laimėti šaunesniais būdais, Don Žuanas stengsis prie jūsų prisimeilinti, patraukti jūsų dėmesį. Sakysis kenčiaš, trokšte trokštąs dangaus, kuris jį atstumia; laukiaš jūsų, kad ten sugrižtų; bet šlykščių melų ir klasingų pažadų jis nešykštėjo tokioms pat kuklioms, nekaltoms moterims kaip jūs; o kai jus irgi išniekins, kai irgi sudaužys jums gyvenimą, tai irgi pames ir lyg datą pasižymės savo paleistuvysčių sąrašė.

Tiesa, pasitaiko aplinkybių, bet, laimė, retai, kai pagal Dievo planus tokiems vyrams atversti reikia moterų atlaidumo ir kantrybės. Patekusios į tokias aplinkybes, priimkit tą išbandymą. Yra kančių nuo Dievo; tegul iš atsidavimo, švelnumo, savęs išsižadėjimo semiasi stiprybės moteris, kuriai Apvaizda siuntė rykštę – panašų vyrą. Bet ir atsidavimui turi būti ribos; nes pasauly nėra nieko blogiau, kaip pamiršti nedorybės bjaurumą ir ją pamilti. Jei, anot vyrų, moteris – silpna, tamsi ir lengvatikė, tai kodėl jie kreipiasi į mus pagalbos atsiversti? Mes, aišku, to negalim. O va jie, mūsų viršininkai, mūsų valdovai, gali mus tvirkinti, stumti į pražūtį? Matot, kaip jie veidmainiauja ir nusišneka!

Yra kančių nuo Dievo, bet, patikėkit, kur kas daugiau kančių užsitraukiam pačios, beatodairiškai ieškom. Trokšti piktadarijo meilės, įtraukti savo idealą į nedorybės draugiją!.. Bet ar tai įtikėtina, ar tai galima? Blogis užkrečiamas, ir net angelai ir tie jam neatsispiria. Kokia beprotiška puikybė susigundys tokiu likimu? Ak, jeigu kuriai nors iš jūsų kils ta pagunda, tegul ji gerai save patikrina ir pamatys, jog prozelitizmu dangstosi jos tuštybė. Kaip būtų šaunu atverst Don Žuaną! Kokia būtų garbė laimėt ten, kur visoms kitoms nepavyko! Na, ką gi, jūs graži, iškalbinga, jūs – laimės kūdikis; gal paliksit pėdsaką Don Žuano gyvenime. Jis niekada nemylėjo tos pačios moters ilgiau negu vieną dieną; gal jums turės ištikimybės porai dienų. Tai bus šauni pergalė; visi tik apie ją šnekės. Bet kuo tapsit trečią dieną? Ar išdrįsit stot prieš Dievą ir prašyt ramybės, kurios atsisakėt dėl garbės pasigaut Don Žuaną? Nors žadėjot Viešpačiui parvest tą paklydusią sielą, tačiau sugrižtat viena, nusiminusi, išniekinta. Jūsų siela neteko skaistybės, grožis – galios, jaunystė – vilties. Don Žuanas jus apdavė savo kvapu. Atgailaukit; reikės daug melstis, daug verkėti, kol nusiplausit tą dėmę, kol kraujuojanti žaizda užsitrauks. Bet susitaikymas su Dievu jus gąsdina! Bijot sąžinės priekaištų, vienatvės siaubo! Puolat į pasaulio šurmulį! Tikitės apsvaiginti ir pamiršt savo bėdą. Bet pasaulis iš jūsų tyčiojasi, niekina jus. Pasaulis žiaurus, negailestingas. Iš jūsų ašarų, kurios būtų sugraudinusios Viešpatį, jam bus daug gardaus juoko. Tada jums reikia įveikt pasaulio įžulumą ir naujų pergalių paieškoms padrąsinti užgautą tuštybę. Jums reikia kitų meilių, negalit likt pamesta. Negalit leist, kad moteris jūsų gailėtųsi. Reikia žūtbut pavergt Don Žuaną. Grižkit pas jį. Jūsų atkaklumas paglostys jo puikybę, o jūs dar vieną dieną patikėsit pasiekusi didžiausią laimę ir šlovę. Bet negirkit Don Žuano pirm ryto. Nuo jo kaip nuo velnio apsėstojo neatstoja nuobodulys ir iš visur jį išvaiko. Išplėšė iš kitų glėbių, išplėšė ir iš jūsų glėbio. Lėkit paskui Don Žuaną, jei drįstat!

Bet ne, geriau duokit valią pykčiui, kerštui. Pamirškite Don Žuaną, įro-

dykit jam esanti tokia pat tvirta ir lengvabūdė kaip jis, ieškokit savo nešlovės gynėjo, savo nuoskaudos ramintojo. Prisisitatys kitas Don Žuanas, mūsų laikais jų aibės. Gražesnis, elegantiškesnis, ciniškesnis už aną. Tas nebūtų jūsų ieškojęs, kol buvot tyra. Jam patinka tik begėdiška nedorybė; sužinojęs, jog buvot išniekinta, girsis radęs trokštamąją. Neatstos nuo jūsų ir nesunkiai įsitikins, nes žino, jog linkstat prie jo ne iš poreikio mylėti, o iš apmaudo; jis, senas vilkas, nepatikės meile, kurios jam nejaučiat ir kurios pats juoba nejaučia jums, todėl nebijos jūsų apgaudinėt žadėdamas aukso kalnus. Su pirmuoju patyrėt dvi tris dienas džiaugsmo, su antruoju nepatirsit nė vienos.

Aš baigiu. Užteks piešt šlykštų paklydimo ir nevilties paveikslą. Nukreipkit nuo jo akis, o mano mielosios, skaisčiosios bičiulės! Pakelkit jas į dangų ir pamatysit, ar angelai nuobodžiauja Amžinojo draugijoje! Pamatysit, ar padavimas tikras, ar palaimintieji išsižada savo neapsakomų malonumų dėl patvirkėlių draugijos!..

Gražioji Klaudija verkė...

Stenijo negirdėjo abatės kalbos galo. Kaip paprastai, ji susigražino visą auditoriją, ir Don Žuano šlovė buvo sužlugdyta. Nors abatės klausytasi dėmesingai, bet jis vieną kitą kartą pagavo, kad į jį smalsiai dirščiojama. Bijodamas būti atpažintas, jei išeis su minia, tyliai išsmuko namo persirengti ir visą kelią svarstė tūkstančius keršto planų, vienas už kitą beprotiškesnių.

Ilgai sukęs galvą, bet taip ir nenusprendęs, kurio plano imtis, Stenijo išėjo. Vėl vilkėjo vyriškais drabužiais, itin skoningai suderintais. Gerą kelio galą nužygiavus, kilo klausimas, ką gi toliau daryt. Netoliese buvo kamaldulių vienuolynas. Pats instinktas ir likimas jį čia nejučiomis atvedė. Keberiodamasis jazmino šakomis, kurios lyg arka supo kryžminį langą, dvejojo, ar tik neteks daužt stiklo, kad įlįstų į vidų.

Stenijo žūtbūt norėjo užgaut Lelijos puikybę, bent pakankint, jei palaužt jos negali. Tik nuo ko pradėt? Gal nuo Klaudijos? Ta mergaitė anuomet taip palankiai jo klausėsi. Dabar tapo aukšta, daili jaunuolė, kupina orumo, proto, nuoširdaus pamaldumo. Auklėtinė buvo abatės pasididžiavimas, nes nė viena siela nebuvo taip greitai paslysti ir nė viena siela taip nesistengė atsivert dorumui ir išminčiai. Klaudija jautė ankstesnio auklėjimo žalą; o bekovodama su blogomis praeities įtakomis taip įsibaimino dėl savo rytojaus, jog jos užgaida pasikeitė tvirtu ryžtu eit į vienuoles. Ji tapo novicija. Kokia garbė Stenijo ir koks pažeminimas Lelijai, jei pavyktų išplėšt iš jos tą laimikį, tą naujakrikštę. Kaip jis puikuotųsi šaunia pergale! Pirmiausia paniekino Klaudiją Kurtizanės namuose, kur pati jo atėjo ieškot, paskui atsiviliojo į pasimatymą ir nepasirodė, o galiausiai atitraukė nuo rimtų, jau brandžios jaunystės apmąstytų ketinimų! Gal šiuo metu išdidžioji abatė pasakoja senoms vienuolėms, kad atpažinusi tą klausėją, tą moterimi persirengusį frantą ir savo atsakymu šmaikščiai jį sudirbusi, pažeminusi. Gal rytoj tos plepės išnešios po visą miestą, kaip Stenijo suteikė progą triumfuot Lelijos iškalbai. Kokį skandalingą nuotykių sugalvojus ir ją apjuokus visų akyse? Nuo katros pradėt: nuo Klaudijos ar nuo pačios Lelijos?

Stenijo pakibo ant celės grotų. Viduj, prie Dievo Motinos paveikslo silpnai švietė lempa. Ant siauro, žemo gulto įžiūrėjo baltą pavidalą dailia poza. Tai buvo gražioji Klaudija karsto formos lovoje. Miegojo ne per ramiausiai.

Kartkartėmis giliai iš visos širdies atsidusdavo, lyg sapne kamuojama kažkokių neaiškių sielvarto, baimės, atgailos prisiminimų. Binda nuo kaktos buvo nusmukusi; ilgi juodi plaukai, kuriuos netrukus irgi turės paaukot kaip Lelija, dryksojo ant atsismaukusios plačios lino rankovės ir balto it alebastro dilbio.

Nuo judviejų pažinties mergaitė tiesiog pražydo, išgrakštėjo. Jos pergalinga skaislybė taip keistai derėjo su vis besipriešinančiu – nors jau silpnai – instinktyviu geidulingumu, kad sujaudintas Stenijo pamiršo savo planus ir svajoto suviliot ją dėl jos pačios. Bet ištvirkėlį prieš jo valią stingdė retkarčiais iš Klaudijos krūtinės išstrūkstantis dūsavimas tarsi dangun skleidžiama paslaptinga melodija. Atėjo į galvą ir Lelijos prakeikimai Don Žuanui. Dabar Stenijo atrodė, jog tai buvo asmeniškai išpuoliai prieš jį. „Iš esmės kalbant, – mintyse svarstė jis, žvelgdamas į mergišką Klaudijos miegą, – ta homilija negali būti man taikoma. Aš ne pasileidėlis, bet laisvamanis. Ir anaipol ne niekšas, ne melagis. Gyvenu su kekšėmis ir esu ne per geriausios nuomonės apie kitų dorą, bet nesistengiu tuo įsitikint, nes kažkoks negerumas užsiliko po pirmojo nusivylimo ir savim nebepasitikiu. Gal manieromis ir pabrėžtina drąsa esu panašus į Lovelasą, bet išdidaus pasitikėjimo neturiu. Nesu nei apgavęs, nei suvedžiojęs jokios moters, netgi va tos, atėjusios manęs ieškot į įtartinus namus, o dabar miegančios po novicijos šydu; nepraskėčiau nė vienos jo klostelės. Ką gi bendra turiu su Don Žuanu? Keliskart nedrąsiai bandžiau jį mėgdžiot, tačiau tuoj pajutau: ne mano jėgoms. Geresnis ar blogesnis esu už jį, bet tikrai nepanašus. Nei sveikata, nei linksmumu, nei ciniškumu jam neprilygstu, tad nematau reikalo tiek vargintis, žinodamas, jog galiu rast lengvų malonumų. Jeigu Lelija vaizduojasi, kad, savo retorika sutriuškinusi Don Žuaną, pataikė tiesiai į mane, tai labai klysta, ji ietį metė tuščiai.“

Nusliuogė nuo celės grotų ir ėmė vaikštinėti po sodą. Jam iš galvos vis nėjo Lelijos prakeikimai. Jautė, kaip auga noras jai ant keršto ne jų nusipelninti, o neprisiimti, pranešti, kad jų nenusipelno. Širdy Stenijo buvo didelis garbės ir doros mylėtojas. Tik apskritai mėgo rodytis blogesniu, nei buvo iš tikrųjų; bet jei kas nors prikibdavo prie žodžio, kaipmat išsižeisdavo, pasipiktindavo, ir iš to buvo galima spręsti, jog kai kuriais atžvilgiais jo principai nepajudinami.

Sunerimęs žingsniavo po aikštės mirtomis. Visi abatės žodžiai nuostabiai tiksliai vėl iškilo atmintyje. Pyktį išstūmė didis sielvartas. Negalėjo nesizavėti abatės kalba; balsas skambėjo dar harmoningiau, o tonas, kaip ir seniau, išdavė gilų įsitikinimą ir nepaperkamos tiesos meilę – tuos du dalykus, Lelijos įterptus ir į skeptiškumą, ir į pamaldumą. Nors gerai neįžiūrėjo, bet jam pasirodė, jog ji iš veido vis tokia pat graži, figūrai irgi nestigo elegancijos ir lengvumo, skirtingai negu Pulcherijos. Prieš savo norą buvo nustebintas toje iškamuotoje sieloje įvykusios intelektualinės pažangos, nes tokio amžiaus moterys, grožiui nykstant, išgyvena kažką panašaus į dvasinę krizę. Lelija akivaizdžiai paneigė visus numatymus, pritaikomus eiliniams likimams. Ji pranoko viską – meilužį, pasaulį, pati save. Jos jėga gąsdino Stenijo; jis nebežinojo, ar ją keikt, ar pult prieš ją ant kelių. Skaudžiausia, kad, jos nepažintas ir, aišku, niekinamas, negalėjo nejaust jai pagarbos ar baimės.

Tokia žmogaus širdis. Meilė – tai kova, į kurią su savo iškiliausiais gabumais įsitraukia dvi simpatizuojančios ir susilieti siekiančios sielos. Kai

joms tai nepavyksta, troškimas bent vertumu susilygint virsta kankyne jų dviejų puikybei, abipusiai išsižeidusiai. Kiekviena norėtų graužatį palikt kitai. Ta, kuri mano, jog sielvartauja tik ji viena, išties labai kenčia.

Vis labiau jaudindamasis, Stenijo iš sodo akelai patraukė į siaurą galeriją po dailia arkada. Gale pasitaikė marmurinė palmė ir sraigtiniai laiptai aplink ją. Užkopė jais, tikėdamasis išeit per terasas, kaip atėjo. Pamatė juodos gelumbės uždangą ir dėl visa ko pakėlė, nors atsargiai. Tądien tvyrojo nežmoniška kaitra, todėl atlapotos durys buvo tik užskleistos. Stenijo perėjo koplytėlę ir atsidūrė Lelijos celėje.

Celė buvo sykiu ir paprasta, ir išdailinta. Skliautas, sienos dirbtinio marmuro, balto it alebastras. Meniškuose bronzos rėmuose, violetinio aksomo dugne, puikaus darbo didžiulis drambliakaulio Nukryžiuotasis. Juodmedžio krėsmai ketvirtainiais atlošais, masyvūs, bet skoningi, paaukštinti purpurinio aksomo pagalvėlėmis, klauptas, to paties stiliaus stalas, ant jo kaukolė, smėlio laikrodis, knygos, nuostabių gėlių pilna vaza – tai buvo visas celės apstatymas.

Erdvokame kambaryje ant klaupto švietė tik antikinė bronzos lempa, ir Stenijo ne iškart pastebėjo Leliją. Bet vos pamatė, sustojo kaip įbestas. Nežinojo, ar čia ji, ar į ją visiškai panaši alebastrinė statula, ar vaiduoklis, jam pasirodantis kliedo bei išsekimo dienomis.

Lelija sėdėjo ant karsto formos juodmedžio gulto nuleidusi basas kojas, baltas kaip grindų marmuras. Susisupusi į neprilygstamo naujumo baltus šydus. Visuomet taip vilkėdavo, kad ir kada ją pamatytum. Ir to apdaro, be dėmės, be klostės, spindesys buvo kažkoks pasakiškas, tarsi bekūnės antgamtinio vaiskumo būtybės. Jo skaistis kėlė seserims kone prietaringą pagarbą. Nė viena nebūtų drįsusi prie jo prisiliesti, nes abatė garsėjo šventumu, ir į viską, kas jai priklausė, buvo žiūrima kaip į relikvijas. Gal ir jai pačiai puošnus lino baltumas siejosi su kokia nors romantiška idėja. Tiek krikščioniškai poezijai, tiek Lelijai taip brangintinos ir taip išgirtos nekaltybės apdaras simbolizavo jaudinantį sielos tyrumą.

Nors Stenijo stovėjo tiesiai prieš Leliją, ta jo nematė. Jis nesuprato, ar ji miega, ar medituoja, tokia buvo sustingusi, užsimąsčiusi. Tačiau didelės juodos akys buvo atmerktos; tik jų ramus negyvėliškas pastėrimas gąsdino. Atrodė, kad ji ir nealsuoja. Viena ant kitos sudėtos sniego baltumo rankos nereiškė nei kančios, nei maldos, nei nusiminimo. Lelija panėšėjo į alegorinę skulptūrą, vardu Ramybė.

Stenijo ilgai žiūrėjo į ją. Buvo graži kaip niekada; nors nebejauna, bet nepamanytum, kad jau įpusėjusi trečią dešimtį; ir vis dėlto veidas kaip lelija baltas, nė žymės papildėjimo, kuris paprastai švelnina laiko padarytą žalą. Bet Lelija buvo išskirtinė asmenybė, ne tokia kaip visi. Karšta viduje, šalta iš pažiūros. Taip giliai į širdį įsismelkusi neviltis pavirto rimtimi. Kadangi su tokiu ryžtu buvo atsisakiusi bet kokios minties apie asmeninę laimę, tai kaktoj neliko nė mažiausio gailėjimosi ar melancholijos pėdsako. O juk Lelijai teko pakelti skausmo kaip niekam kitam. Tačiau ji buvo rami it jūra, matoma nuo kalno viršūnės; kai ji atrodo tokia lygi, sunku įsivaizduot gelmėj siaučiančias audras.

Stenijo, vis tikėjęsis rast Leliją netekusią pirmąją savo galios, dabar sutriko, susigraudino ir netikėtai apsidžiaugė. Moters grožio akivaizdoje kaip-

mat pamiršo šešerius apmaudo, nepasitikėjimo ar ironijos metus; lyg burtininko lazdelei mostelėjus, išvydęs sielos grožį, išsižadėjo šešerių paleistuvystės, skepticizmo ar bedievybės metų.

Būtent Lelijos fizinio ir intelektualinio grožio dermę kadaise dievino. Paskui tą jo valiai nepasidavusią proto jėgą ėmė niekinti. Nenorėjo prisiminti nieko daugiau, tik gražią moterį, o savimeilei paguosti mėgo tvirtinti, esą apakintas grožio klūpojęs prieš Leliją ir prisisvajojęs genialumą, kurio nė būti nebuvo. Stebėdamas taip susimąščiusią Leliją, aiškiai jautė, kad tarp tos moters, kurios galėjo būti vertas, ir visų tų, kurias mėgino lyginti ir sulyginti su ja, žioji bedugnė. Stenijo apėmė svaigulys ir neviltis kaip tą nusi gyvenusį švaistūną, kuris mato beprarandąs kadaise po kojų pamintą brangenybę. Pabūgęs sukniubt, atsirėmė į duris. Jo sutrikimo Lelija nepastebėjo. Dvasios sparnais nunešta į kitą pasaulį, buvo viskam akla ir kurčia.

Kokią valandą Stenijo prastovėjo godžiai ją apžiūrinėdamas, laukdamas, kada iš minties ekstazės išbus jausmas, nerimastingai klausinėdamas save, ar apie jį galvoja šį mirksnį ir kaip galvoja: su kartėliu, su užuojauta ar su panieka. Pagaliau ji sukrutėjo; atrodė, bunda iš savo sapno, bet pamažu, dar gerai nesuvokdama išorinio gyvenimo. Paskui atsistojo ir lėtai nužingsniavo į kambario galą. Ant blyškios sienos pasirodęs jos nuometuotas šešėlis ėjo šalia lyg vaiduoklis. Prie stalo Lelija sukryžiuo ant krūtinės rankas, pasilenkusi ilgai, šįkart su liūdesiu, žiūrėjo į gėlių pilną vazą. Stenijo pamatė, kad ji braukia ašaras, srūvančias lėtai ir ramiai, nelyginant iš skaidrios, tylios versmės.

– O Lelija, antrąkart matau tave verkiančią! – sušuko Stenijo, nebega-lėdamas sulaikyt savo jaudinimosi. – Pirmąkart klūpojau prie tavo kojų. Dabar vėl klaupčiausi, jei teiktumeis pasakyt, ko verki.

Lelija nė nekrūptelėjo; keistai pažvelgė į Stenijo, bet neparodė, kad jo naktinis įsibrovimas ją išgąsdino ar supykde.

– Stenijo, aš galvojau apie tave. Tariausi tave matanti ir girdinti. Tavo paveikslą minty laikiau. Ko tau reikia? Ko čia va toks prisistatei?

– Mano buvimas jums kelia pasibjaurėjimą, Lelija? – paklausė Stenijo, išgąsdintas šalto sutikimo.

– Ne.

– Bet žeidžia, erzina?

– Nė kiek.

– Tai gal liūdina?

– Nežinau, kas dabar begali mane liūdinti, Stenijo. Mano siela laikosi gyva jos apmąstomų asmenų ir jos sielvarto priežasčių buvimu, nuolatinu, amžinu. Kaip matai, tavo apsilankymas jaudina mane ne daugiau kaip tavo prisiminimas, o tu pats – ne daugiau kaip tavo paveikslas.

– Jūs verkėt, Lelija. Sakot, galvojot apie mane!

– Pažvelkit į tą gėlę, – tarė Lelija ir parodė baltą nuostabaus kvapo narcizą. – Jis man priminė tave tokį, koks buvai jaunystėje, kai tave mylėjau; ir tuoj išvydau tavo bruožus, išgirdau tavo balso garsą, ir mano širdis maloniai susijaudino, kaip anuomet, kai maniau, jog mane myli.

– Ar tik aš nesapnuoju? – nebesusivaldęs sušuko Stenijo. – Ir Lelija man taip sako? Jeigu išties čia ji, tai gal dėl to, kad sesuo Anonciada bodisi vienatve? Kad kamaldulių abatė nori kandžiai pašiepti mano drąsą?

Atrodė, kad Lelija jo negirdi. Graudžiomis akimis žvelgė į narcizą rankoj.

– Va čia tu, mano poete! Tokiu tavim slapčiomis dažnai grožėdavausi. Būdavo, vaikštinėjam susimąstę; tu, silpnėsnis už Trenmorą ir mane, užsnūsti prie mano kojų, tarp miško gėlių. Pūkšnoja šiltas pietys. Aš, palinkusi prie tavęs, saugau tavo miegą, vaikau vabzdžius kenkėjus. Savo šešėliu užstoju tave nuo saulės, kuri pro šakas taikosi pabučiuot tavo dailią kaktą. Įsiterpiu tarp jos ir tavęs. Apsupu savo despotiška, pavydžia meile. Aplink tave virpantis šiltas kvapas kartais pasiekia mano ramias lūpas. Tada buvau laiminga, mylėjau tave. Mylėjau, kiek įstengiau mylėt. Kvėpinau tave kaip puikią leliją, šypsojau tau kaip kūdikiui, bet kaip genialiam kūdikiui. Troškau būti tavo motina, spausti prie krūtinės nežadinama tavo vyriškumo.

Kitais kartais, būdavo, suvokiu, kodėl mėgsti vaikščioti vienas. Pasilenkęs prie versmės duburio ar prikritęs ant samanotų uolų, žiūri į dangų vandenyje. Akys dažniausiai primerktos, atrodai it miręs visiems išoriniams įspūdziams. Tarytum susikaupęs žvelgi savyje į Dievą ir į angelus, atsispindinčius tavo sielos paslaptینگajame veidrodyje. Va toks tada buvai, gležnas jaunuolis, dar be blogų aistrų, nepažinęs gyvenimo svaigulio ir kančių. Auksasparnės mergaitės sužadėtinis, dar neįmetęs savo žiedo į audringas bangas. Neįtiek dienų, tiek bėdų ištvirta nuo to giedro rytmečio, kai sutikau tave, jauniklį, išskėtusį drebančius sparnus pirmiems dangaus vėjams? Neįtiek gyventa, kentėta nuo tos valandos, kai prašei mane paaiškinti, kas yra meilė, laimė, šlovė, išmintis? Vaikė, tikėjęs visais tais dalykais ir ieškojęs many įsivaizduojamų lobių, neįtiek ties tiek ašarų, nuogastavimų, nusivylimų mudu skiria nuo to žavingo rytmečio? Neįtiek tu, tik per gėles žengęs, paskui per purvą, per žvyrą ėjai? Neįtiek tavo balsas, dainavęs tokias švelnias harmonijas, užkimo nuo girtų šūkalojimų? Neįtiek tavo sustiprėjusią ir gaivaus kalnų oro prisigėrusią krūtinę išdžiovino, sudegino orgijų ugnis? Neįtiek burną, bučiuotą nakčia atskridusių angelų, suteršė nešvankios lūpos? Neįtiek tavo tiek kentėta, tiek raudonuota, tiek kovota, o Stenijo, dangaus numylėtini?

– Lelija! Lelija! Nekalbėk taip, – sušuko Stenijo ir puolė abatei prie kojų. – Savo šaltomis patyčiomis daužai man širdį. Tu manęs nemyli! Niekada nemylėjai!..

Pajutusi, jog Stenijo ranka ieško jos rankos, Lelija krūptelėjo lyg dieglio nudiegtą ir atšliję.

– O, jūs pats taip nekalbėkit! Aš galvojau apie tą gėlę. Jos vidurėly man kažkas pasivaideno. Bet jau dingo. O dabar sudie, Stenijo!

Ir numetė gėlę prie savo kojų. Giliai atsidususi, su neapsakomu liūdesiu loštelėjo galvą, ranka persibraukė kaktą, lyg norėdama nuvyt iliuziją ir kaip ne kaip susigrąžint realybės pojūtį.

Stenijo baimingai laukė, kad prabiltų apie dabartį.

– Jūs norėjot mane pamatyti, – tarė ji. – Neklausiu kodėl, nes pats to nežinot. Savo smalsumą patenkinot. O dabar jums reikia išėiti.

– Pirmą pasakykit, ką pajutot mane išvydusi, – atsakė Stenijo. – Noriu žinot, kokį jausmą sukelia meilės prisiminimas, kurio nepabūgot išreikšt mano akivaizdoje.

– Nė jokio nesukelia, – atsakė Lelija. – Nė pykčio.

– Ką? Netgi neapykantos?

– Netgi neapykantos. Man jūsų kaip ir nėra. Man atrodo, jog esu viena ir žiūriu į jūsų atvaizdą, visai nepanašų į jus.

– Ką? Netgi paniekos? – irzliai tarė Stenijo. – Netgi baimės? – pridūrė atsistojęs.

Lelija vėl ėmė vaikščioti celės gale, o jai iš paskos sekiojo Stenijo.

– Baimės nė to tiek, – atsakė Lelija, nesiteikdama pastebėti poeto įniršio. – Jūs dar ne Don Žuanas. Jūs silpnas, bet ne iškrypėlis. Kadangi netikit Dievo, juoba netikit Šėtono; nesudarėt jokio pakto su nelabąja dvasia, nes, jūsų akimis, nėra nieko blogo ir nieko gero. Instinktai jūsų nestumia į nusikaltimą, atmeta niekšybę. Galėjęt būti įkūnytas širdies tyrumas ir žavumas; dabar ničnieko nebeįkūnijat: jūs nuobodžiaujat! Nuobodulys ne žaloja, ne smukdo, bet išdildo, išgraužia.

– Jums, gerbiamoji abate, be abejonės, tai gerai žinoma, – kandžiai atsakė Stenijo. – Netyčiom atskleidžiau jūsų naktų paslaptį. Žinau, kad neskaitot, nemiegate, nesimeldžiat; žinau, kad jus irgi kamuoja nuobodulys.

– Ne nuobodulys, o liūdesys, – atsakė ji.

Lelijos atvirumas palaužė Stenijo puikybę.

– Liūdesys? – perklausė nustebęs. – Jūs pripažįstat tai? Ak, taip! Pamatęs jus tokią ramią, turėjau susivokt, jog širdies gilumoj tyliai, kantriai, kaip kadaise, kenčiat neviltį. Vargšė Lelija!

– Taip, vargšė Lelija! – atsakė abatė. – Nors vargšė pavadinta pelnytai, bet aš turiu didelių vertybių, didelių vilčių, didelę paguodą: tai supratimas pasielgus pagal sąžinę, įtikėjimas Dievu, nelaimingųjų užtarėju, ir nuovoka apie šventus džiaugsmus, kokių gali trokšti nuolanki siela.

– Bet jūs, Lelija, kenčiat, – vis labiau stebėdamasis tokiu jos atvirumu, tarė Stenijo. – Vadinasi, nesat nuolanki? Nuvokiat apie tuos džiaugsmus, bet jų nejaučiat? Vadinasi, tas Dievas, nelaimingųjų užtarėjas, jums nepadedą? O sąžinės ramybė – dar ne palaima?

– Nė kiek nesistebiu, kad mane to klausiat, – atsakė Lelija. – Juk nieko neišmanot apie visus tuos dalykus, o jums tikriausiai knieti sužinot. Taigi papasakosiu.

SAMUEL BECKETT

79

Dvi pjesės

Iš angliško ir prancūziško originalo vertė SAULIUS REPEČKA

Katastrofa

Vaclavui Havelui

Režisierius (R)
Jo padėjėja (P)
Pagrindinio vaidmens atlikėjas (A)
Lukas, apšvietėjas, už scenos (L)

R. Pusėtinai. (*Pauzė*) O kam tas postamentas?

P. Kad iš parterio būtų matyti kojos.

Pauzė

Repeticija. Baigiama tobulinti paskutinė veiksmo dalis. Scena tuščia. A ir L ką tik sureguliuavo šviesas, R ką tik atvyko.

R. O kam ta skrybėlė?
 P. Kad pridengtų veidą.

Pauzė

R sėdi fotelyje, žiūrovų salės apačioje, kairėje. Kailinis apsiaustas. Priderinta kailinė kepurė. Amžius ir išvaizda – nesvarbu. P stovi šalia jo. Balta palaidinė. Plika galva. Už ausies – pieštukas. Amžius ir išvaizda – nesvarbu.

R. O kam tas chalatas?
 P. Kad jis būtų visas juodas.

Pauzė

A stovi scenos viduryje ant 40 cm aukščio juodo kubo. Juoda plačiakraštė skrybėlė. Juodas, kulkšnis siekiantis chalatas. Basos kojos. Galva nulenкта. Rankos kišenėse. Amžius ir išvaizda – nesvarbu.

R. O ką jis vilki po chalatu? (*P žengia link A*) Pasakyk. (*P sustoja*)

P. Naktinius baltinius.

R. Kokios spalvos?

P. Pelenų.

R ir P susimąstę žvelgia į A. Ilga pauzė.

P. (*galiausiai*). Ar tau patinka, kaip jis atrodo?

R išsitraukia cigarą

Pjesė parašyta prancūziškai 1982 m. Tais pačiais metais pirmą kartą inscenuota Avinjono festivalyje. Pirmą kartą paskelbta angliškai 1984 m. Londone (išleido leidykla „Faber and Faber“).

R. Ugnies. (*P grįžta, pridega cigarą ir ramiai stovi. R rūko*). O kaip atrodo makaulė?

P. Juk esi matęs.

R. Pamiršau. (*P žengia link A*) Pasakyk.

P sustoja

P. Nupešiota. Styro keli kuokštai.

R. Spalva?

P. Pelenų.

Pauzė

R. O kodėl rankos kišenėse?

P. Kad jis būtų visas juodas.

R. Nereikia.

P. Pasižymėsiu. (*Išsitraukia bloknotę, paima pieštuką, rašo*) Rankos matomos.

Ji pasideda bloknotę ir už ausies vėl užsikiša pieštuką

R. O kaip jos atrodo? (*P sutrinka. Irzliai*) Rankos, kaip jos atrodo?

P. Juk esi matęs.

R. Pamiršau.

P. Sutrauktos. Pluoštinė degeneracija¹.

R. Kaip letenos su nagais?

P. Jei taip patinka.

R. Du nagai?

P. Jei kumščiai nesugniaužti.

R. Nereikia.

P. Pasižymėsiu. (*Išsitraukia bloknotę, paima pieštuką, rašo*) Rankos suglebusios.

Ji pasideda bloknotę ir už ausies vėl užsikiša pieštuką

R. Ugnies. (*P grįžta, iš naujo pridega cigarą ir ramiai stovi. R rūko*)

¹ Pranc. var. „Djuputreno liga“ (t. y. fiksuota fleksinė rankos kontraktūra – pirštai prilenkti prie delno).

Ką gi. Pažiūrėkime. (*P sutrinka. Irzliai*) Pajudėk. Nuvilk chalata. (*Pažvelgia į chronometrą*) Paskubėk, man tuoj komiteto posėdis.

P prieina prie A, nuvelka chalata.

A nesipriešina, nereaguoja. P atsitraukia laikydama chalata rankoje. A stovi su sena pilka pižama, nulenkęs galvą, sugniaužęs kumščius. Pauzė

P. Ar tau labiau patinka be chalato? (*Pauzė*) Jis dreba.

R. Ne šitaip. Skrybėlę.

P prieina, nuima skrybėlę, laikydama ją rankoje atsitraukia. Pauzė

P. Ar tau patinka kiaušas?

R. Reikia pabaltinti.

P. Pasižymėsiu. (*Išsitraukia bloknotę, paima pieštuką, rašo*) Pabaltinti kiaušą.

Ji pasideda bloknotę ir už ausies vėl užsikiša pieštuką

R. Rankos. (*P sutrinka. Irzliai*) Kumščius. Pajudėk. (*P prieina, atgniaužia kumščius, atsitraukia atgal*) Ir pabaltink.

P. Pasižymėsiu. (*Išsitraukia bloknotę, paima pieštuką, rašo*) Pabaltinti rankas.

Ji pasideda bloknotę ir už ausies vėl užsikiša pieštuką. Jiedu susimąstę žvelgia į A.

R. (*galiausiai*). kažkas negerai. (*Sunerimęs*) Kas gi negerai?

P. (*droviai*). O ką, jei mes... mes jas... sunertume?

R. Pamėginsi – nepagadinsi. (*P prieina, suneria rankas, atsitraukia*) Aukščiau. (*P prieina, pakelia rankas iki juosmens, atsitraukia*) Dar aukščiau. (*P prieina ir pakelia sujungtas rankas iki krūtinės*) Stop! (*P atsitraukia*) Dabar gerai. Tinka. Ugnies.

P grįžta, iš naujo pridega cigarą ir ramiai stovi. R rūko

P. Jis dreba.

R. Vargšelis.

Pauzė

P. (*droviai*). O ką, jei mažyti... mažyti... raiščiuką ant burnos?

R. (*pasipiktinęs*)². Dėl Dievo!³ Tikra tiesioginių paaiškinimų manija! Visi taškai ant „i“ per amžius amžinuosius! Mažytis raiščiukas! Dėl Dievo!

P. Ar jis tikrai nieko nepasakys?

R. Nė necyptelės. (*Pažvelgia į chronometrą*) Pats metas. Einu, pažiūrėsiu, kaip atrodo iš salės.

R išeina, jis daugiau nebesasirodys. P sudrimba į krėslą, bet, vos atsėdusi, vėl pašoka ant kojų, išsitraukia skudurą, energingai patrina kėdę ir atlošą, numeta skudurą ir vėl atsėdė. Pauzė

R. (*iš toliau, graudžiai*). Nematau kojų pirštų. (*Irzliai*) Sėdžiu pirmoje parterio eilėje ir nematau kojų pirštų.

P. (*keldamasi*). Pasižymėsiu. (*Išsitraukia bloknotę, paima pieštuką, rašo*) Pakelti pjedestalą.

R. Šiek tiek matyti veidas.

P. Pasižymėsiu. (*Išsitraukia bloknotę, paima pieštuką, rašo*)

R. Palenk galvą. (*P sutrinka. Irzliai*) Pajudėk. Palenk jam galvą. (*P padeda bloknotę ir pieštuką, prieina prie A, labiau palenkia galvą, atsitraukia*) Dar mažumėlę. (*P prieina ir dar palenkia galvą*) Stop! (*P pasitraukia*) Puiku. Tinka. (*Pauzė*) Trūksta nuogumo.

P. Pasižymėsiu.

Išsitraukia bloknotę, paima pieštuką, rašo

² Tik pranc. var.

³ Pranc. var.: „Kokia mintis!“

R. Pasijudink! Pasijudink! (*P padeda bloknotę, prieina prie A ir nerūžtingai stovi*) Apnuogink kaklą. (*P atsega viršutines sagas, praskleidžia drabužį, atsitraukia*) Kojas. Blauzdas. (*P prieina, iki kelio atraitoja vieną kelnų klešnę, atsitraukia*) Kitą. (*P atraitoja kitą klešnę, atsitraukia*) Aukščiau. Kad būtų matyti keliai. (*P prieina, atraitoja abi klešnes virš kelių, atsitraukia*) Ir pabaltink.

P. Pasižymėsiu. (*Išsitraukia bloknotę, paima pieštuką, rašo*) Pabalinti visą kūną.

R. Tinka. Ar Lukas čia?

P. (*šaukia*). Lukai! (*Pauzė. Garbiau*) Lukai!

LUKAS (*už scenos, iš toli*). Ateinu. (*Pauzė. Arčiau*) Kas dar nutiko?

P. Lukas čia.

R. Tegu užtemdo sceną.

LUKAS. Ką?

P perduoda jam nurodymą techniniais terminais. Užgęsta šviesa, apšviečianti A kūną. Lieka apšviesta tik galva⁴. Ilga pauzė

R. Gražu pažiūrėti.

Pauzė

P. (*droviai*). O ką, jei... jei jis... pakeltų galvą... akimirka... ir parodytų veidą... tik akimirka.

R. Dėl Dievo! Ką dar sugalvos? Kad pakeltų galvą? Kur, tavo manymu, mes esame? Patagonijoje? Kad pakeltų galvą? Dėl Dievo!⁵ (*Pauzė*)

⁴ Pranc. vart. šis epizodas kiek kitoks: „R Tegu užtemdo šviesą. (*P perduoda nurodymą techniniais terminais. Šviesa pamažu užgęsta. Lieka apšviestas tik A. P uždengia šešėlis*) Kad būtų matyti tik galva. (*P perduoda nurodymą techniniais terminais. A kūnas pamažu panašus į tamsą. Lieka apšviesta tik galva. Ilga pauzė*) Gerai.“

⁵ Pranc. vart. frazė „Dėl Dievo!“ pakeista fraze „Kokia idėja!“.

Gerai. Štai mūsų katastrofa. Mums pavyko. Na, pakartojam, ir aš dingstu.

P. (*kreipdamasi į L*). Pakartojam ir jis dingsta.

A kūną nušviečia šviesa. Pauzė. Pamažu nušvinta visa scena

R. Stop! (*Pauzė*) Dabar... gesinam. (*Scena užtemsta. Pauzė. Išblėsta ap-*

šviečianti kūną šviesa. Lieka apšviesta tik galva. Ilga pauzė) Nuostabu! Visi kaip pašėlę pašoks ant kojų. Girdžiu iš čia.

Pauzė. Tolumoje griaudi plojimai, A pakelia galvą, įbeda akis į žiūrovų salę. Aplodismentai apimsta, nutyla. Ilga pauzė. Veidą apšviečianti šviesa išblėsta

Kas kur

BAMAS
BEMAS
BIMAS
BOMAS
Bamo balsas (B)

Pastaba.

Veikėjai – kuo panašesni vieni į kitus.

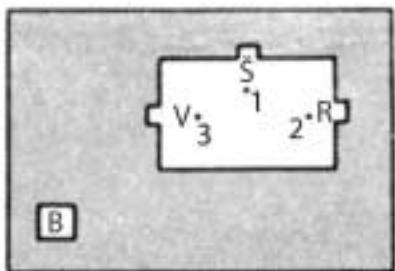
Toks pats ilgas pilkas apsiaustas.

Tokie patys ilgi žili plaukai.

B – nedidelio megafono pavidalo, galvos lygyje

Veiksmo aikštelė (A): 3 m x 2 m matmenų stačiakampis, blausiai apšviestas, gaubiamas šešėlio, žvelgiant iš žiūrovų salės, dešinėje.

Avanscena – kairėje, blausiai apšviesta, gaubiamas šešėlio, joje stovi B.

Visur tamsu.
B nušviečia šviesa.
Pauzė

B. Mūsų teliko penki.
Tarsi tebebūtume dabartyj.
Pavasaris.
Laikas eina.
Iš pradžių be žodžių.
Įjungiu.

A nušvinta. Bamas, iškėlęs galvą, pozicijoje 3, Bomas, nuleidęs galvą, pozicijoje 1.
Pauzė

Negerai.
Išjungiu.

Šviesa aikštelėje užgęsta

Pradedu iš naujo.
Mūsų teliko penki.
Pavasaris.
Laikas eina.
Iš pradžių be žodžių.
Įjungiu.

A nušvinta. Bamas vienas, iškėlęs galvą, pozicijoje 3.
Pauzė

Gerai.
Aš vienas.

Pavasaris.
Laikas eina.
Iš pradžių be žodžių.
Pagaliau pasirodo BOMAS.
Vėl pasirodo.

Bomas įeina pro Š, nuleidęs galvą sustoja pozicijoje 1.
Pauzė
Bimas įeina pro R, iškėlęs galvą sustoja pozicijoje 2.
Pauzė
Bimas išeina pro R, Bomas nuseka įkandin jo.
Pauzė
Bimas įeina pro R, nuleidęs galvą sustoja pozicijoje 2.
Pauzė
Bemas įeina pro Š, iškėlęs galvą sustoja pozicijoje 1.
Pauzė
Bemas išeina pro Š, Bimas nuseka įkandin jo.
Pauzė
Bemas įeina pro Š, nuleidęs galvą sustoja pozicijoje 1.
Pauzė
Bomas išeina pro V, Bemas nuseka įkandin jo.
Pauzė
Bomas įeina pro V, nuleidęs galvą sustoja pozicijoje 3.
Pauzė

Gerai.
Išjungiu.

Šviesa aikštelėje užgęsta

Pradedu iš naujo.
Mūsų teliko penki.
Pavasaris.
Laikas eina.
Įjungiu.

A nušvinta. Bamas vienas, iškėlęs galvą, pozicijoje 3.
Pauzė

Gerai.
Aš vienas.

Pavasaris.
Laikas eina.
O dabar su žodžiais.
Pagaliau pasirodo BOMAS..
Vėl pasirodo.

Bomas įeina pro Š, nuleidęs galvą sustoja pozicijoje 1

BAMAS. Na?
BOMAS (*visą laiką nuleidęs galvą*). Nieko.
BAMAS. Ar jis nieko nepasakė?
BOMAS. Ne.
BAMAS. Ar iškaršei jam kailį?
BOMAS. Taip.
BAMAS. Ir jis nieko nepasakė?
BOMAS. Ne.
BAMAS. Ar jis verkė?
BOMAS. Taip.
BAMAS. Šaukė?
BOMAS. Taip.
BAMAS. Meldė pasigailėti?
BOMAS. Taip.
BAMAS. Bet nieko nepasakė?
BOMAS. Ne.
B. Negerai.
Pradedu iš naujo.
BAMAS. Na?
BOMAS. Nieko.
BAMAS. Ar iškaršei jam kailį?
BOMAS. Taip.
BAMAS. Ir jis nieko nepasakė?
BOMAS. Ne.
BAMAS. Ar jis verkė?
BOMAS. Taip.
BAMAS. Šaukė?
BOMAS. Taip.
BAMAS. Meldė pasigailėti?
BOMAS. Taip.
BAMAS. Bet nieko nepasakė?
BOMAS. Ne.
BAMAS. Tai kodėl lioveisi?
BOMAS. Jis apalpo.
BAMAS. Ir tu jo neatgaivinai?
BOMAS. Mėginau.
BAMAS. Na?
BOMAS. Man nepavyko.

Pauzė

BAMAS. Melas. (*Pauzė*) Jis tau tai pasakė. (*Pauzė*) Prisipažink, kad jis tau tai pasakė. (*Pauzė*) Tau bus karšiamas kailis, kol prisipažinsi.

B. Gerai.

Pagaliau pasirodo Bimas.

Bimas įeina pro R, iškėlęs galvą sustoja pozicijoje 2

BAMAS (*Bimui*). Ar tu laisvas?

BIMAS. Taip.

BAMAS. Veskis jį ir karšk jam kailį, kol prisipažinsi.

BIMAS. O ką jis turi prisipažinti?

BAMAS. Kad jis jam tai pasakė.

BIMAS. Ir viskas?

BAMAS. Taip.

B. Negerai.

Pradedu iš naujo.

BAMAS. Veskis jį ir karšk jam kailį, kol prisipažinsi.

BIMAS. O ką jis turi prisipažinti?

BAMAS. Kad jis jam tai pasakė.

BIMAS. Ir viskas?

BAMAS. Ir ką.

B. Gerai.

BIMAS. Ir viskas?

BAMAS. Taip.

BIMAS. Tada liautis?

BAMAS. Taip.

BIMAS. Gerai. (*Bomui*) Eime.

Bimas išeina pro R, Bomas nuseka įkandin jo

B. Gerai.

Aš vienas.

Vasara.

Laikas eina.

Pagaliau pasirodo Bimas...

Vėl pasirodo.

Bimas įeina pro R, nuleidęs galvą sustoja pozicijoje 2

BAMAS. Na?

BIMAS. (*Visą laiką nuleidęs galvą*) Nieko.

BAMAS. Ar jis to nepasakė?

BIMAS. Ne.

BAMAS. Ar iškaršei jam kailį?

BIMAS. Taip.

BAMAS. Ir jis to nepasakė?

BIMAS. Ne.

B. Negerai.

Pradedu iš naujo.

BAMAS. Na?

BIMAS. Nieko.

BAMAS. Ar jis nepasakė kur?

B. Gerai.

BIMAS. Kur?

B. Ak!

BAMAS. Kur.

BIMAS. Ne.

BAMAS. Ar iškaršei jam kailį?

BIMAS. Taip.

BAMAS. Ir jis nepasakė kur?

BIMAS. Ne.

BAMAS. Ar jis verkė?

BIMAS. Taip.

BAMAS. Šaukė?

BIMAS. Taip.

BAMAS. Meldė pasigailėti?

BIMAS. Taip.

BAMAS. Bet nepasakė kur?

BIMAS. Ne.

BAMAS. Tai kodėl lieveisi?

BIMAS. Jis apalpo.

BAMAS. Ir tu jo neatgaivinai?

BIMAS. Mėginau.

BAMAS. Na?

BIMAS. Man nepavyko.

Pauzė

BAMAS. Melas. (*Pauzė*) Jis tau pasakė kur. (*Pauzė*) Prisipažink, kad jis tau pasakė kur. (*Pauzė*) Tau bus karšiamas kailis, kol prisipažinsi.

B. Gerai.

Pagaliau pasirodo Bemas.

Bemas įeina pro Š, iškėlęs galvą sustoja pozicijoje 1

BAMAS (*Bemui*). Ar tu laisvas?
 BEMAS. Taip.
 BAMAS. Veskis jį ir karšk jam kailį, kol prisipažinsi.
 BEMAS. O ką jis turi prisipažinti?
 BAMAS. Kad jis jam pasakė kur.
 BEMAS. Ir viskas?
 B. Negerai.
 Pradedu iš naujo.
 BAMAS. Veskis jį ir karšk jam kailį, kol prisipažinsi.
 BEMAS. O ką jis turi prisipažinti?
 BAMAS. Kad jis jam pasakė kur.
 BEMAS. Ir viskas?
 BAMAS. Ir kur.
 B. Gerai.
 BEMAS. Ir viskas?
 BAMAS. Taip.
 BEMAS. Tada liautis?
 BAMAS. Taip.
 BEMAS. Gerai. (*Bimui*) Eime.

Bemas išeina pro Š, Bimas nuseka įkandin jo

B. Gerai.
 Aš vienas.
 Ruduo.
 Laikas eina.
 Pagaliau pasirodo Bemas.
 Vėl pasirodo.
 BAMAS. Na?
 BEMAS (*visą laiką nuleidęs galvą*). Nieko.
 BAMAS. Ar jis nepasakė kur?
 BEMAS. Ne.
 B. Ir taip toliau.

BAMAS. Meluojai. (*Pauzė*) Jis tau pasakė kur. (*Pauzė*) Prisipažink, kad jis tau pasakė kur. (*Pauzė*) Tau bus karšiamas kailis, kol prisipažinsi.
 BEMAS. O ką aš turiu prisipažinti?
 BAMAS. Kad jis tau pasakė kur.
 BEMAS. Ir viskas?
 BAMAS. Ir kur.
 BEMAS. Ir viskas?
 BAMAS. Taip.
 BEMAS. Tada liautis?
 BAMAS. Taip. Eime.

Bamas išeina pro V, Bemas nuseka įkandin jo

B. Gerai.
 Žiema.
 Laikas eina.
 Pagaliau pasirodau aš.
 Vėl pasirodau.

Bemas įeina pro V, nuleidęs galvą sustoja pozicijoje 3

B. Gerai.
 Aš vienas.
 Žiema.
 Tarsi tebebūčiau dabartyj.
 Jokios kelionės.
 Laikas eina.
 Štai ir viskas.
 Supraskit, kas galit.
 Išjungiu.

Šviesa aikštelėje užgęsta.
 Pauzė.
 Užgęsta šviesa, apšviečianti B

BRIGITA SPEIČYTĖ

Nepoetinis eilėraščio menas: posovietinės lietuvių poezijos linkmės

1980 m. Algirdas Julius Greimas, analizuodamas M. Martinaičio poeziją, svarstė:

Atrodo, kad lietuviškoji kultūra pastaraisiais dešimtmečiais pilniausiai išsireiškė poetine kalba. Tai keistas – pavojingas, bet ir daug žadantis reiškinys. Tuo tarpu kai Vakaruose poeto dažnai savo lėšomis išspausdinta knygutė vargais negalais prisirenka kelis šimtus skaitytojų, Lietuvoje ne tik kad poetai rikiuojasi šimtinėmis, bet, sakytum, kad ir poezija ten perkama, skaitoma, vartojama. Tai viltį puoselėjantis dalykas: kol poetinis jausmas tautoje gyvas, tol žmogiškųjų vertybių dar galutinai nepakeičia būtinumo ar malonumo prekės.

Tačiau tautinės kultūros pasireiškimas kad ir labai išprusinta poetine forma yra kartu ir pavojingas: dėl savo neatnarpiojamų ryšių su gimtąja kalba, dėl savo specifiškumo poetinė kalba lieka uždarys, šeimyninių vaišių maistas, nepasidalijamas net su draugais ar artimaisiais, ji gresia virsti sekmadienine, be ryšių su gyvenimu, apeiga¹.

Praėjus porai dešimtmečių galima sakyti, kad dabartinė poezija išgyvena visiškai natūralias ankstesniojo savo populiarumo pasekmes. Poezijos rašymo tankį XX a. antroje pusėje – tiek kiekybine, tiek kokybine prasme – lėmė ir repressuotos kultūros slėgis. Poezijos rašymas buvo būdas į jį reaguoti, ieškoti alternatyvos. „Tanki“ poezijos kalba buvo paranki ir dėl ezopinių savybių, teikiama galimybė netiesiogiai plėsti kalbamų dalykų ribas. Poezijos populiarumas sovietmečiu – atskiros studijos reikalaujantis dalykas. Tebelieka atviras klausimas: kiek iš tiesų būta poezijos skaitytojų – iš tų tūkstančių, kuriuos nurodo poezijos knygų tiražai. Ar įsigytas poezijos tomelis buvo skaitomas, ar įsigyjamas kaip

¹ Greimas A. J. Iš arti ir iš toli: Literatūra, kultūra, grožis. – Vilnius: Vaga, 1991. – P. 135.

netekstinis daiktas, neverbalizuojamų reikšmių simbolis, kaip miglota nuoroda į tai, kas yra uždrausta, bet prasminga, kas iš dalies pasiekama, bet kartu reikalauja suvokimo ir pastangų rizikos. Gal šioje vietoje bus prasmingas liudijimas: pradėjusi studijuoti universitete pirmaisiais Nepriklausomybės metais, sovietmečio poezijos biblioteką sukaupiau iš antikvariatų, kurie tuo metu buvo užversti iš asmeninių ir viešųjų bibliotekų „išvalytomis“ knygomis.

Didelis visuomeninio pasitikėjimo kreditas, sovietmečiu suteiktas poezijai, Nepriklausomybės laiku atsigręžė į ją stipria kritikos ir tiesiog negatyvių atmetimo emocijų banga. Simptomiška, kad vienas labiausiai kritikuojamų, kritiškai svarstomų autorių buvo Justinas Marcinkevičius ir jo kūryba – visų pirma išpažintinė lyrika, poetizuojanti agrarinės kultūros tradiciją, ir poetinės dramos, perteikiančios tautos istorinę patirtį. Iki tol nepaprastai aukštas poezijos ir poeto prestižas sumenko – kaip ir tiražų apimtis. Kai kurių šiuolaikinės lietuvių literatūros situacijos stebėtojų ir vertintojų nuomone, neatsitiko nieko nepaprasta, tiesiog pasikeitė kultūros struktūra, iš poezijos savo funkcijas atsiėmė kitos veiklos ir kūrybos sritys: kai kurie buvę poetai tapo žurnalistais, mokslininkais, politikais, verslininkais. Sovietmečiu represuota kūrybinė ir visuomeninė energija grįžo į normalias vagas.

Kultūros sistemoje bet kokia egzistuojanti kalba yra kodas – būdas pasakyti ir išreikšti tai, kas kitaip yra nepasakoma ir neišreiškiama. Lietuvių poetinę tradiciją vertinant kokybiniu požiūriu, svarbu, kad joje itin ilgai, iki XX a. paskutinio dešimtmečio, išsilaikė lyrinės kalbos formos². Todėl kur kas esmingiau už tiražų ir rašančiųjų bei skaitančiųjų kiekybinius pokyčius yra tai, kad ėmė kisti pati poezijos kalba ir kūrėjo santykis su jos galimybėmis. Maždaug pastarąjį dešimtmetį naujausioje lietuvių literatūroje išryškėjo tendencija: vis daugiau randasi poetų, rašančių ir leidžiančių *romanus*. Ši tendencija galėtų būti vertinama, pasinaudojant A. J. Greimo metaforomis, ir kaip bandymas išsinarplioti iš intymių poetinės kalbos ryšių, pasitraukti iš sekmadieninių pietų ritualo. Pirmais tokį žingsnį žengė Sigintas Parulskis meniškai ir komerciškai sėkmingu prozos kūrinium „Trys sekundės dangaus“ (2002, antras leid. 2004). Pažymėtina, kad šį romaną bent sąlygiškai galima laikyti debiutinio S. Parulskio poezijos rinkinio „Iš ilgesio visa tai“ (1990) prozinium variantu. Po jo autorius išleido dar vieną ne tokį sėkmingą romaną, pjesių publikaciją ir dvi eseistikos rinktines. Poezijos rinktinėje „Marmurinis šuo“ (2004) šalia ankstesnių eilėraščių atskirame skyriuje paskelbta ir keletas nepublikuotų, tačiau jie nepakeitė bendro vaizdo ir situacijos: vienas ryškiausių jaunesniosios kartos poetų tapo prozininku. Šiuo keliu daugiau ar mažiau sėkmingai pasuko ir kiti poetai: Gintaras Grajauskas, Donaldas Kajokas, Dalia Jazukevičiūtė.

Atvirkštinis atvejis – populiarios prozininkės Jurgos Ivanauskaitės, tapusios savita viešuomenės ikona, poezijos rinkiniai „Šokis dykumoje“ (2004), parašytas iš kelionių po Rytus patirčių, ir priešmirtinė „Odė džiaugsmui“ (2007). Tačiau šios knygos nepersveria autorės prozinių kūrinių ir nenustelbia jų meninės įtaigos.

Greta šios ryškios poetinės kūrybos tendencijos akivaizdi ir kita, vidinė: anti-lyrinės poetikos dominantė. Atrodo, kad, apskritai retėjant poetų gretoms, gyvybingiausia poetinės kūrybos forma tapo avangardinio (ar neoavangardinio) pobūdžio poezija. Pagal šią poetinę tradiciją ir motyvuojamas straipsnio pavadinimas: XX a. literatūroje poezijos ir poetiško sinonimas buvo lyrika ir lyrišku-

² Tūtllytė R. Išliekanti lyrika. – Vilnius: Gimtasis žodis, 2006.

mas, kalbos metaforiškumas, meninė išraiška; naujausioje lietuvių poezijoje intensyviai skleidžiasi *nepoetinių* meno formų paieškos.

Pasakojimas poezijoje

Naujausioje lietuvių literatūroje su romano išpopuliarėjimu koreliuoja išryškėjęs polinkis eksploatuoti naratyvines kalbos formas poetinėje kūryboje. Jei paliksime nuošaly komercinį romano populiarumo aspektą, prozinio pasakojimo iškilimas dabartinėje kultūroje gali būti suvokiamas ir kaip lietuvių literatūrą pagaliau pasiekęs visuotinio išsikalbėjimo poreikis. Tokio laiko atėjimą dar Nepriklausomybės pradžioje buvo prognozavęs sociologas Vytautas Kavolis. Prozos pasakojimas atrodo esąs ekstensyvesnis, komunikatyvesnis, junglesnis, įtraukiantis įvairesnes patirtis, vaizduotės lygmenis, kalbos būdus. Pasakojimo forma poezijoje užima lyrinės komunikacijos kanalus. Aukštojo modernizmo lietuvių poezija, net ir gerokai komplikavusi lyrinio išsiskyrimo būdus, vis dėlto rėmėsi gana glaudžia hermeneutine sutartimi tarp poeto ir auditorijos. Komplikauta, hermetiška eilėraščių forma buvo pateikiama ir priimama kaip potencialiai prasminga – perteikianti prasmę, taigi komunikatyvi. Pasakojimas poezijoje yra viena iš šiuolaikinės komunikatyviosios poezijos formų, kuri vis labiau įsigali didėjant pertrūkiui tarp poeto ir auditorijos, o pastarajai vis labiau netenkant vientisumo.

Pasakojimas kaip poetinės kalbos modelis bei poetinė technika laikytina savitu naujosios lietuvių poezijos reiškiniu ir dėl to, kad jis teikia galimybių kurti alternatyvą moderniosios lietuvių poezijos kanonui, kurio sudėtinga, kultūrinių realiųjų prisodrinta, filosofiška turininga poetinė kalba neišvengiamai sudarė dominuojantį foną Nepriklausomybės laikų poetiniams debiutams. Poetinio pasakojimo modelis galimas vertinti kaip pasirenkama poetikos „nulinė priemonė“, kaip itin vaisingas būdas kurti „paprasto“, nužeminto, „nepoetiško“, „negražaus“, kasdienio kalbėjimo stilistiką, „tiesioginio“ mimezio ar subjektyvaus liudijimo įspūdį, arba, kita vertus, montuoti vaizdinius koliažus, pereiti į parodijos bei ironijos poetiką.

Pasakojimo modelis ir technika poezijoje reiškiasi įvairiopa. Debiutinėse Rimanto Kmitos, Indrės Valantinaitės, Agnės Žagrakalytės poezijos knygose pasakojimas pasirodo kaip visą rinkinį susiejanti pirminė intencija – papasakoti žmogaus istoriją, kurios centrą, kaip ir galima tikėtis iš dvidešimtmečių autorių, sudaro erotinės, socialinės, kultūrinės iniciacijos patirtys. Pasakojimas yra ir būdas stilizuoti autentišką – ypač kai eilėraščių rinkinyje pasirodo nuolat pasikartojantys sąlygiški melodramatiniai personažai, kurių vaizdiniai sukurti parodijuojant skaitomos „gyvenimo istorijos“ lūkesčius (R. Kmitos „mergaitės“, A. Žagrakalytės „mylimasis“).

Drauge su šia tendencija pastebima ar tiesiogiai išsakoma kita – nepoetiškos, vadinasi, „nepagražintos“ kalbos siekis. Pasakojimo technika diktuoja kasdienei kalbėsenai artimas intonacijas, tiesiogiai ar netiesiogiai priešinamas poetiniam gražumui, galbos puošnumui, išgražinimui. Kai kurie eilėraščiai vertintini kaip trumpi pasakojimai, anekdotai, kasdienybės patirčių blyksniai, žavūs savo ne-reikšmingumu, vienkartiškumu.

A. Žagrakalytės poetiniai tekstai atsiremia į savitą, archajišką trumpo naratyvo kaip užkalbėjimo, magijos ritualo formą arba siužetą. Šia magija motyvuojamas rašymas – gyvenimo fragmentų „trupinių“, liekanų rankiojimas, ir gebėjimas jas transformuoti. Šis kalbinis ritualas nestokoja valiūkiškumo ir linksmo

pokšto atmosferos, ironiškai pristatomas kaip technologija be paslapties, nors neišvengiamai siejasi su egzistenciškai rizikingomis patirties briaunomis – krauju, tamsa, blogiu, svaiguliu. Kaip ir dera magijoje – visokia bjaurastis tampa kitonišku ir patraukliu dalyku:

Mylimas kojų nagus
Ant kultūrinio leidinio karposi
Kai nieks nematys – laižysiu
Žirklučių ašmenis – liko
Kokia dulkelė vis tiek

Giliau įsipjovus liežuvį
Kraują su dulkėmis išminkius
Nusilipdysiu vaikelį

Guldysiu degtukų dėžutėn
Iš jo marškinių pažastų
Iškirptom skiautelytėm
Išklojus
Tegul įkvimpa taip svaigiai
Tevirpa pakinkliai praeivėms

(„Meninis klonavimas“³)

Ši poetinė magija iškyla kaip savavališka fantastika, įžūlus, raganiškas užmojis kurti savą pasaulio tvarką, regzti savas metamorfozių serijas – iš nieko, ar beveik iš nieko, nevengiant bakchanališkų potraukių: „Blogis yra gražus / svaiginimasis yra gražus blogis yra / gražus“ (p. 49). Kaip moteriškos pasaulėjautos savitas pėdsakas gali būti vertinama tai, kad poetiniuose naratyvuose šmėkšteli ir siužetai, kuriami iš natūralių metamorfozių pajautos. Natūralistinis koliažas – jaunystės laikų tatuiruotė ant nusenusių moters kojos:

Susidedu kojas dailiai,
Kaip jaunoji arklininkė
Iš devyniolikto amžiaus
Paveikslų kopijų –
Į ikoną mane įtapykit
Tarp dailių raizgeliuotų aukselių:
Susiraukšlėjusi senutė su
Susiraukšlėjusiu jūros arkliuku
Ant kulkšnies.

(p. 15)

Poetinis pasakojimas parankus kaip neįpareigoto kalbėjimo galimybė, alternatyva ideologiškai ar antiideologiškai angažuotai modernizmo poetinei kūrybai sovietmečiu. Paskutiniame G. Grajausko poezijos rinkinyje „Naujausių laikų istorija: vadovėlis pradedantiems“ (2004) pasakojimas (istorija kaip pasakojimas) yra programiškai iškeltas į pavadinimą. Tekstuose pabrėžiamas kaip tik tokio poetinio pasakojimo nesuinteresuotumas, ironizuojamas „didesnės“ prasmės lūkestis: „gal ir kvaila, bet aš visada / norėjau kažko daugiau“ / „*taip, tai iš tiesų*

³ Žagrakalytė A. Ištekų. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003. – P. 21.

kvaila“ <...> / „palauk, palauk – tai ką, negi ir viskas?“ / „*viskas. mudu tik šiaip paplepėjom*“ („Kinematografinė poema“, p. 113).

Kita vertus, šiame rinkiny aktualizuojama trumpos, fragmentiškos istorijos forma kaip alternatyva vientisai, didžiajai, herojiškai istorijai. Vienas iš rinkinio skyrių epigrafų – pokalbio nuotrupa, žaidžianti formos tapatumu tarp žodžio „istorija“ vienaskaitos ir daugiskaitos: „Istorijos nėra. Yra tik istorijos.“ Įdomu, kad tą dekonstruojamąją Istoriją G. Grajausko rinkiny reprezentuoja tradicinė literatūros institucija – vadinamasis „literatūrinis gyvenimas“ su nusistovėjusia rašytojų kanonizavimo sistema, literatūros komunikavimo būdais (kūrybos vakarais, viešu eilėraščių skaitymu, vertintojais, kritikais, gerbėjais ir rėmėjais). Alternatyva – „Klaipėdos poetinė mokykla“, artimų bičiulių, skaitytojų būrelis. Literatūrinio bendravimo autentika matuojama ne viešu blizgesiu, pokalbiais apie literatūrą ar kitus reikšmingus dalykus, o darnia, kad ir nebylia, kūnų kalba:

šnekučiuojamės virtuvėje: pradžioje atsargūs,
tyrinėjame vienas kitą, stebime, pabrėžtinai
atsainiai replikuodami: kalbà lyg tarp
kitko, lyg ir apie nieką, apie bendrus reikalus
ir pažįstamus, paskui truputėlį apie
literatūrą, trumpai, tik užsimenant ir
žaibiškai grįžtant prie vakar matyto
filmo, kad niekas nepagalvotų, jog bandome
kalbėti apie save, kad neįtartų, jog smagu
apie save kalbėti, o apie ką gi
daugiau, tiesą sakant

paskui pamažu įsibėgėjame, įsidrąsiname,
lyg drauge darytume kokią svaigią
paauglystės nuodėmę, rausta veidai
ir mes šypsomės: jau,
jau po truputį pradėdame
susikalbėti, ne tik žmonių kalba,
bet labiau akimis ir antakiais, gestais,
įgimtais kvilais įpročiais – tarkim,
čiupinėti ausies lezgelį, trinti delnus,
savaip, ypatingu būdu pakreipti
galvą, ir gera mums

(„Literatūros vyksmas. *Klaipėdos poetinei mokyklai*“, p. 15)

Panašiai galima įvardyti ir G. Grajausko naratyvinę poetiką – kaip kalbėjimą, turintį pokalbio intencijų, tačiau tai, kas norima pasakyti, glūdi tekste kaip nekalbinis gestas, išskaitomas už „paprastų“ frazių, jų perkėlimo ritmo, sužybsinčios ironijos ar siužeto pertrūkių. Netiesioginės kalbos lygmuo išlaikomas rašant kasdiene, pažodiška, tiesmuka kalba su atsitiktiniais, tarsi savaiminiais prasmės perkėlimais: pabrėžtinai pažodiškumas sukuria erdvę tam, kas nepasakoma. Arba tai, kas nepasakoma, išlieka kaip tiesiogiai nenurodomas pasakojimo fonas ir pagrindas, kurio negalima išvysti „tiesiogine įžvalga, o tik akies krašteliu“ (A. Sverdiolas). Žiūrėjimas akies krašteliu G. Grajausko rinkiny iškeliamas kaip „tikrojo“ santykio su pasauliu metafora. Nors G. Grajausko poezijos kalbantysis yra žaidybiškai neįsipareigojęs hierarchinėms prasmės struktūroms, tačiau išlaiko nepasakomumo lauką savo poezijoje – kaip lauką, iki galo nenusavinamą būties pamėkliškumo, lėkštybės, banalybės.

Ryškiausia G. Grajausko „pasakojamosios poetikos“ poetinė priemonė – eilutės ilgio modeliavimas, kai frazė nukertama, neretai darant tariamai natūralią šnekamosios kalbos pauzę, tačiau kita eilutė ankstesniąją pratęsia nenuosekliai, tarsi po pertrūkio, tarpo, kuriame šmėsteli alternatyvi pažodinei prasmė, susidvejina skaitytojo sąmonėje ankstesnės frazės sukurtas lūkestis ir aktuali realizacija:

andai buvo toks pusprotis: užeidavo
jam, šaudavo į galvą kažkas – tai,
būna, pasiima peilį, užsimerkia ir
lekia, tuo peiliu orą kapodamas,

ir vis rėkia – nieko nematau! nieko
nematau! – tuoj visi bėgte į
šalis, dar kaip patrauks peiliu
gerklėn ar žarnosna, pobaisis

buvo žmogelis, dabar nežinau,
ar bėr jau, seniai nematyt,
gi ir laikai nebe tie: puspročiai
išmirė arba atėjo į protą

(„Nieko nematau!“)

G. Grajausko eksploatuojama šnekamoji kalba ir jos intonacijos sukuria savią kalbančiojo poziciją ir kalbos erdvę. Kalbantysis eilėraščio tekste dažnai lieka akivaizdus, bet nutylimas, kartais literatūrinis ego sureikšminamas, atvirai ironizuojamas. Kita vertus, šnekamoji kalba atveria eilėraščiuose socialinę erdvę, jos skirtingus dialektus, kadangi pati balansuoja ant intymumo ir viešumo ribos. Stilizuojama bendruomenės autsaiderio ar sąmoningai jos nuošalėje likusio stebėtojo pozicija, veik su satyrine ironija pašiepianti viešas bendravimo formas kaip vulgarias, lėkštas, o viešumą – kaip neužmaskuotų galios troškimų ir kovos dėl jos lauką, neišvengiamai įtraukiantį kiekvieną, taip pat ir kalbantįjį („Kažkoks kafka“, p. 35).

Be abejo, į naujausią lietuvių poeziją besismelkiančio pasakojimo modelis yra artimesnis kino montažo teknikai nei klasikinei epikai (plg. G. Grajausko „Kinematografinę poemą“). Toks pasakojimas leidžia perteikti nužeminto kasdienio pasaulio mišrumą, netolygias vaizdų bei kalbos stiliaus jungtis, todėl teikia daug galimybių postmoderniai poetikai: ironijai, parodijai, koliažui. Štai per kasdienišką kelionę autobusu poetizmais pasinaudojama tik tam, kad atstotų distancijos nesilaikantis riebiasprandis kaimynas: „temsta jau, ir aš, nebeištveręs, galvą nuo lango / atplėšęs, tyliai sakau storajam kaimynui: / „Žiūrėk, kaip ta upė slėnį prialsavo miglų“ („jau temsta, o aš vis dar tebevažiuoju“, p. 8). Poetinis pasakojimas išskyla ir kaip modernizmo poetinės kalbos (tapusios savotišku poetiškumu sinonimu) ironizavimas, poetinė saviironija. Cituotame G. Grajausko eilėraštyje ironizuojamas stereotipinis lūkestis, jog poetinė kalba sukuria emocinę ar kokią kitą žmonių bendrystę. Kartu tai ir rašančiojo autoparodija.

Pasakojimo technika teikia itin plačių galimybių poetinei kalbai atsinaujinti. Visiškai kitoks šios technikos efektas išskyla Elenos Karnauskaitės kūryboje. Čia „paprasto“ kalbėjimo intonacijos panaudojamos ne žaidybiškam pasakojimui sukurti, bet neįaukaus bendravimo, sunkiai ieškomo ir nerandamo žodžio, kalbos,

užtylančios dėl emocijos slėgio, išpūdžiui perteikti. Tekstai poetizuojami išskaidant sintaksę, – taip, eilutei nesutampant su natūralios kalbos fraze, sukuriamas įtikinamas trūkinėjančio kalbėjimo išpūdis. Ši kalba, kurią sutrauko tylos pauzės, įveikia neryžtingą, skausmingai dvejojančią ar melancholiškai užsimirštančią minties tėkmę, nes „čia viskas yra užburta viskas pasmerkta / būti taip o ne kitaip...“ („Tiltas iš pelenų“, 2000, p. 24).

Šie eilėraščiai – žmogaus, gyvenančio po katastrofos (nelabai svarbu kokios – asmeninės, kultūrinės, globalinės), emociniai etiudai. Jų kalba susijusi su savita rašančiosios tapatybe – transformuotu „beraštės moters“ variantu: „<...> mano prosenelė vietoj parašo dėdavo kryžiuką / močiutė nemokėjusi skaityti mat / nelankė mokyklos anksti ištekėjo / vienas po kito gimė vaikai kur jau / ten knygos ir mokslas kai reikėdavo / parašo pavardės raides piešdavo / žiūrėdama į daug kartų skleistą / apglamžytą popierėlį“ („Iš smilčių“, 2004, „Kitokia“, p. 26). Moters „neraštingumas“ – tai atsisakymas išreikšti poetės amžininkų kūrybai būdingą tuštumos ir beprasmybės pajautą agresyvia, naikinančia kalba. E. Kar-nauskaitės melancholija nors tiršta, bet neįkyri, nesureikšminanti kenčiančio „ego“, nepiktžodžiaujanti, kažkaip išsauganti kalbančiosios orumą.

Avangardinės tendencijos išryškėjimas

1994 metai – simboliška cezūra dešimtmečio lietuvių poezijoje, žymima S. Parulskio „Mirusių“, almanacho „Svetimi“ ir Lietuvoje perleistos Algimanto Mackaus poezijos rinktinės „Ir mirtis nebus nugalėta“. Šie leidiniai poezijoje atvėrė avangardinės laikysenos, kaip tradicijos destrukcijos ir rekonstrukcijos, impulsus. Ši posovietinės literatūros linkmė, atrodo, šiuo metu yra gyvybingiausia ir sulaukianti daugiausia pasekėjų.

S. Parulskio avangardinė energija plėtojosi keliomis kryptimis. Pirmiausia minėtame antrame, taip pat ir trečiame poezijos rinkiny „Mortui sepulti sint“ (1998) poetas išardė vieną patikimiausių ir stabiliausių XX a. lietuvių poezijos (ypač kurtos Lietuvoje XX a. antroje pusėje) atramų – agrarinį pasaulėvaizdį: namai, kaip pasaulio centras, pasaulio vienovės vieta čia tampa išviete („Danguis durys dažytos“, p. 12), karstu („Apraudojau gražų žodį“, p. 18). Užuot sakralizavus žemės darbus (lietuvių poezijos tradicijoje tai ritualas, atkuriantis žmogaus vienovę su pasauliu), ritualizuojamas kiaulės pjovimas, įtvirtinantis naują antimitą: mirties, kaip pasaulį vienijančio ir valdančio principo, visuotinybę⁴. Kiaulės pjovimo rituale mirtis susieja, užpildo veiksmus, kuriuos žmogus atlieka dėl savo išlikimo (valgymą, giminės pratęsimą), ar, anot S. Sontag, paveldėtus „dvasingumo projektus“, slopinančius egzistencinį nerimą (religiją, kultūrą). Šis ritualinio žudymo procesas išreiškia ir pagrindinę poezijos paskirtį: ji, kaip siaubo ir bjaurumo terapija, turėtų atlikti iniciacijos ritualo, pakylėjančio į kitą savivokos lygmenį, vaidmenį. Tai ritualas, kurio metu atsikratoma sąstingio – „pašalo“, kuris turi išeiti „...iš dirvos, iš kapų / iš medžių šaknų / iš giminės pamatų / iš pašamonės turi išgriūti kartu / su siaubu, su baime...“ („Mirusiųjų“, „Malūnas lentpjūvė“, p. 25). Siekdamas įveikti kalbėjimo inerciją, ieškodamas „aktyvinančio simbolizmo“, S. Parulskis pasitelkia gan agresyvią bjaurumo estetiką, padedančią atsisakyti „gličių vimdančių simbolių“, „civilizuoto mėšlo krūvos“, „lavonais ir kančia paspringusios šventovės“, taip pat – leidžiančią erzinti

⁴ Čia galima būtų įžvelgti sąsają su gilesniais lietuvių mitologijos sluoksniais, su Sovijaus mitu, aiškinančiu naujo laidojimo papročio, *religinės reformos*, įvedimą.

ir provokuoti auditoriją. S. Parulskio mirties diskursas pakartoja prieš tris dešimtmečius išeivijoje, A. Mackaus poezijoje jau kartą įvykdytą „atsisakymo programą“: „Reikia išmokti numirti atsineštieiems daiktams ir veidams“⁵. S. Parulskis pasirodo kaip nužemintųjų generacijos palikuonis, turįs atlikti būtinąjį „charakiri“ sovietmečiu lietuvių poezijoje užsikonservavusiai tradicinei tautinei kultūrai.

Maištas yra vienkartinis, atsisakoma tik kartą. Toliau tikėtina arba pasirinktos pozicijos kraupi taša gyvenime (A. Mackaus pavyzdys), arba pozityvus žingsnis, naujas pasirinkimas (ir naujas maištas). Paskutinėje S. Parulskio knygoje („Mortui sepulti sint“) galima matyti to pasirinkimo ženklą, nors ir jais abejojama. Vaduojantis „nuo abstraktybių, nuo kelionės / tikslo“, atsigręžiama į patį ryškiausią patirties akiratį, kasdienybės konkretumą, trumpalaikius ne patirties, tiesiog juslių koliažus, tikintis, jog juose bent trumpam blykstels čia pat išnyksianti prasmė, „pleištas tarp savęs ir nebūties“ („Kelionė į tėviškę. Pavargusi šiaurė“, p. 29; „Vėlinių“, p. 54). Vytautas Kubilius tokią neorealistinę „daiktavardėjančią poeziją“ jau paskelbė šiandieninės literatūros simptomu⁶. Tačiau S. Parulskio sensualistinėje konkretybių poezijoje ši išeitis nesureikšminama, niūriai svarstoma, ar ir tai nebus „mus kankinančios mirusiųjų mintys, <...> pavirtinančios, / <...> kad kančią galima įveikti / įveikti stebint baigiantį sustingti“, ar tai nebus tas pats Nojaus noras iš baimės godžiai „užgrobti“ kuo daugiau iš žūsiąčio pasaulio, ir vargu ar iš to galima bus atgaminti patikimą, vertingą, chaotiškai nesumišusią tikrovę: „<...> bet jeigu liesti, liesti – ką? / išdidžią virpančią ištroškusią krūtinę / vaikelio skruostą, žirgą, piniginę / pajūrio putą, žiedlapį, revolverį, kaimynę / jie viską stvertų – per trumpa ranka“ („Ežeras...“, p. 44; „Kuo daugiau pasiimti“, p. 21; „Pirštai“, p. 60).

Antologijoje „Svetimi“ debiutavo Dainius Dirgėla (g. 1969), Valdas Gedgaudas (g. 1963), Evaldas Ignatavičius (g. 1967), Alvydas Šlepikas (g. 1966) ir Donatas Valančiauskas (g. 1968). Almanacho autorių programa „Svetimumo kvintesencija“ skirta kaip tik paveldėtai charizminei Poeto, „pagrindinio herojaus“ misijai bendruomenėje ir literatūrinėje komunikacijoje atšaukti: „Eilėraštis turi būti SVETIMAS autoriui...“⁷. Tradicijos slėgio pojūtis ir tikėjimas manevro laisve – „svetimųjų“ debiutinė deklaracija. Tam tikrą negatyvumo nuostatą poetinės kalbos, pasirenkamų vaizdinių ir leksikos, kuriamo pasaulėvaizdžio atžvilgiu galima laikyti „svetimų“ poezijos jungiamąja programine gija. Bendra poetinio „svetimų“ sąmoningumo simboline emblema laikytinas aklavietės – tiek egzistencinės, tiek kalbinės – pojūtis ir refleksija.

Almanache išsiskiria V. Gedgaudo poezijos siurrealistinė agresija, išplėta poezijos rinkiny „Kapsulė“ (1994). Siurrealistinis V. Gedgaudo poezijos karnavalas tolimesniam aliuizijai susiejamas su dionisiškais orgijomis. Eilėraščiuose „Jau nystėje jam...“, „Ech tu Strazde Strazdeli...“ pasirodo susidvejinusi kalbančiojo sąmonė, karštligiškas ginčas ar net grumtynės tarp „aš“ ir „tu“ ar „jo“ – t. y. grumtynės su jungiškuoju šešėliu, „išstumtąja patirtimi“ tapusia paveldėta kūrybine ar istorine savimone, tikriau – jos nuoskilomis. Antrame rinkinio skyriuje atliekama lietuvių kultūros mito (ženklinamo kunigaikščių ir rašytojų vardais) dekonstrukcija, siekiant patirti ribą, už kurios nebebūtų „kur trauktis“: „Nusviro vakaras. Ir pagaliau / į delną nutūpė negyvas paukštis. / Tamsa Tyla ir Miegas o

⁵ Parulskis S. Apie muiliną liežuvį // Poezijos pavasaris. – Vilnius: Vaga, 1992. – P. 227.

⁶ Kubilius V. Daiktavardėjanči poezija // Metai. – 2000. – Nr. 3. – P. 79–90.

⁷ Svetimi. – Vilnius: Vakarinės naujienos, 1994. – P. 3.

daugiau / nepamenu. Nebeturiu kur trauktis...“ (p. 66). Antras V. Gedgaudo poezijos rinkinys „Vakaras be žiburio“ (Vilnius: Vaga, 1998) liudija negalėjimą ištrūkti iš neigimo rato. Čia ir toliau siekiama „išmagnetinti žodžių reikšmes“, „padauginti tamsos“, „tamsa įveikti tamsą“, šįkart dekonstruojant religines savi-vokos atramas, steigiant alternatyvų savivokos centrą, „gedėjimą, mirtį ir bai-mę“, didįjį simbolinį trejetą vietoj krikščioniškojo tikėjimo, vilties ir meilės („Tu-rėk ir kitų dievų...“, p. 36; „Mano demonas keičia pavidalus...“, p. 47; „Kas gražiai nuobliuos mano šonkaulius...“, p. 57; „Tenesugrįžta durklas į makštis...“, p. 91). Eilėraščiai kuriami kaip šventvagiškos ritualinės nekrofilijos aktai, ieškant są-monės ploto, „kur nebūtų metaforų tik mirtis / tiktai geismas“ („Reikia vėl iš-mokt...“, p. 41).

Grotesko poetika

Darius Šimonis (g. 1970) eilėraščių rinkiny „Spiečius“ (1997) remiasi tau-tosakinio grotesko ir paradokso poetine tradicija, M. Martinaičio, kai kuriais atvejais – S. Gedos poezijoje atvėrusią naujus, alternatyvius prasmės horizontus. D. Šimonio poezijoje ji kuria prasmės ištuštėjimo pojūtį: „Taip man ir reikia – juk jau viskas sklaidos; / gremėzdiški saulelės gabaritai / yra visai suprantami ir skaidrūs, / kaip vienas gurkšnis – imtai ir nurytai“ („Maištas aplinkui“, p. 17). Karnavalinė tautosakos grotesko ir paradokso poetika gali egzistuoti kaip alter-natyva kokiai nors centralizuotai, hierarchiškai aukštesnei, racionali ar ideo-logiškai privalomai reikšmės sistemai; jai išnykus – groteskas atsigręžia prieš pačią poeziją apskritai – kaip specifinį kalbos kodą, dauginantį prasmę. Pirmojo-je D. Šimonio knygoje šmėsteli išsitarimai apie „didžiojo kodo“ lietuvių poezijoje mirtį („Metas tai baigtis viskam su manim“ – „Tuo pat metu...“, p. 35–36). Pa-pildomo svorio jie įgauna antros poeto knygos „Rykštė“ (2001) kontekste, kur poetiniai tekstai tampa automatinio rašymo srautu, nepasiduodančiu skaitymo įpročiams, kuriuos suformavo modernistinės poezijos lektūra. Tai poezija, atsi-sakiusi įcentruojančių principų, kalba, neigianti, sunaikinanti pati save⁸. „Pama-niau tik – o jeigu o jeigu – / ir vėl šalavijų lova, jievaro skobnios. / Atleisk, neiš-girdau, – kas šalavijų? / Tie dalykai manęs jau seniai nebekaso“ („Pasiansas“, p. 19).

Grotesko poetika atsiskleidžia kaip bandymas pajusti kalbėjimo galimybes, išardžius modernistinės poetinės savivokos esmines struktūras: hierarchines laiko ir erdvės priešpriešas, vidaus / išorės struktūrą, grindžiančią „aš“ kaip prasmės centro poziciją tekste, tradicijos / naujovės, vertybių hierarchijos viršaus / apačios įtampą kaip poetinės kalbos energijos šaltinį. Ši poezija yra ir tų struktūrų *irimo procesą* reprezentuojantys, šia reprezentacija save motyvuojantys tekstai.

Avangardiniai knygos projektai ir konkrečioji poezija

Paskutinė D. Šimonio knyga liudija, kad tokiai poezijai komunikuoti ne-betinka klasikinė – knygos, eilėraščių rinkinio – forma; kad ji jau prašosi kažko-kio kitokio „atlikimo“, nei tylus, intymus skaitymas, kitokios erdvės ir aplinkos, nei baltas knygos lapo „skydas“, kuris – prisimenant Tomo Venclovos metaforą – jau nebeuždengia nesančio veido, prasmės nebuvimo, tuštumos. Šiame kontekste

⁸ Iškalbingas D. Šimonio pasiūlymas visiems lietuviškai kalbantiems ir rašantiems: „Siūlau prarasti kalbą. Siūlau pakeisti kalbą. Į bet kurią, geriausia būtų į rusų“ (Neimkit manęs ir ne-skaitykit // Šiaurės Atėnai. – 2002. – Rugs. 7. – Nr. 33 (619). – P. 3).

nuoseklesnė, regis, aplink Tomo S. Butkaus alternatyvias leidybines iniciatyvas besitelkianti „Vario burnų“ grupė, randanti adekvatesnių postmodernios poeitinės komunikacijos formų.

T. S. Butkus gausiame „avangarduojančių“ poetų būryje išsiskiria alternatyvaus knygos meno projektais, susitelkusiais į vadinamąsias „idėjų dirbtuves“ „Vario burnos“ (Klaipėdoje, nuo 1992 m.). Poetinis ar tiesiog kalbinis tekstas veikia vizualiniame grafikos, spaudinio dizaino, maketo intertekste kaip viena, dažnai ir nepagrindinė jo dalis. Formos aspektą („kaip“ parametą), podraug tos formos nesubstanciškumą akcentuoja ir „Vario burnų“ credo: „Menas yra taip, kad galėtų jo ir nebūti.“ Galbūt neatsitiktinai patys leidėjai savo spaudinius įvardija leidybinės efemerijos – „čiabukų“, *chapbooks* – terminu, o ne, pavyzdžiui, orientuojasi į jiems kai kuriais aspektais taip pat galinčią būti aktualią XX a. pirmos pusės Europos avangardo *livre d'artiste* tradiciją. Nors tokiu būdu „Vario burnos“ savo leidinius siūlo priimti kaip siauro rato, mėgėjiškus, greitai atliekamus namudinius spaudinius, galinčius aprėpti ir asmeninę kūrybą, ir mėgstamus šeimyninius kulinarijos receptus, vis dėlto bent kai kurių knygų projektai išduoda gan rafinuotas avangardinių formų paieškas, ir kai kuriais atvejais – nepigią leidybą. Kartu „Vario burnų“ publikuojami autoriai – tiek Lietuvos (ir ne tik jaunieji), tiek užsienio – sudaro savitą, vienaprasmiškai neapibrėžiamų kūrybinių nuostatų neformalią bendruomenę, nepasiduodančią conceptualiam suvienodinimui: be paties kūrybinių dirbtuvių iniciatoriaus, „Vario burnos“ išleido tokių autorių kaip Mantas Gimžauskas, Laurynas Katkus, Mindaugas Valiukas, Charles Bukowskis, Kerry Shawnas Keysas, Jerome'as Rothenbergas, Tadeusz Różewiczius ir kt. kūrybos bei vertimų.

Kaip įdomus alternatyvaus knygos projekto pavyzdys galėtų pasitarnauti paties T. S. Butkaus knyga „Generuotos kalbos mutacija“ („Vario burnos“, 1998, 2003). Knyga turi paantraštę „Tekstai“; kalbinis tekstualumas čia neatsiejamas nuo vizualinio, drauge – nuo medžiagiško tekstūriškumo. T. S. Butkaus knygos pavadinimas yra žaidybinė aliuzija ir tiesioginė nuoroda į A. Mackaus knygą „Neornamentuotos kalbos generacija“ (1962):

kas ši knyga? Neviltinga mackaus kartotė, sekimas naujųjų realistų pranašystėmis? Nežinau, nesvarbu tai, nes prasmės pertekliuje vienintelis įmanomas kelias yra prasmės naikinimas, bandymas visus tekstus skaityti kaip jų pačių praradimus, kūniškosios patirties tęsinius, antraip visi įsikalbėjimai ims pildytis, šiame mirusios šviesos pasaulyje nepalikdami tau, skaitytojau, nežinomas paskutinės knygos autoriau, vietos (ketvirtasis viršelio puslapis).

Minėtas A. Mackaus rinkinys, be kita ko, buvo „gražaus“ poezijos žodžio atsisakymo programa, kylanti iš poreikio adekvačiai išsakyti egzistencijos absurdo ir beprasmybės patirtis. T. S. Butkaus rinkinys aktualizuoja „naikinančią kūrybą“ ir kalbos sužadimą, tarsi uždavus tam tikrą programą, ir atsitiktinius, nesistemiškus tos „generuotos kalbos“ pokyčius – „mutacijas“. „Generuota kalba“ – tam tikra kalbos technika, kalbinė gamyba. Tačiau ir mutuojanti tarsi gyvas organizmas, nukrypstanti nuo užduotos genetinės programos. „Generavimas“ nu-rodo į dirbtinę prasmės gamybą ir naikinimą (teoriškai generuoti galima pasirinktinai – prasmę ar beprasmybę); mutacija – į spontanikos ir savaimingumo liekaną, kuri pati ir jos rezultatas nėra aprioriškai vertingesni už pirmąją. Tai postmodernistinės autorinės nuostatos, veikiančios „ir/ir“ logiką. Taigi šis rinkinys yra ir prasmės kūryba, ir jos naikinimas; ir noras, ir nenoras „kažką“ pasakyti.

Pati knygos forma papildomai sureiškina gamybos – „generavimo“ aspektą ir savitai, išties subtiliai parodijuoja klasikinius, „vidinius“ knygos unikalumo, naujumo, originalumo kriterijus ir masinio tiražo technikos paradoksalią jungtį. Kiekvienas trisdešimt devintas „Generuotos kalbos mutacijos“ rinkinys yra vienkartinis, unikalus tuo, kad turi vis kitokį „mirėlynų“ ciklo tekstą – ant perfokortos išspausdintą eilėraščių, įdėtą į knygą, bet neįrištą (pvz., mano turimo egzemplioriaus „mirėlynas“ yra pasimetęs, dingęs). Todėl nė vienas rinkinys nėra toks pat ir drauge – nė vienas baigtas. Išties įdomi „idėjų dirbtuvių“ (taip priešlapyje pavadintos „Vario burnos“) pagaminta idėja: principinis poezijos rinkinio nebaigtumas. Skaitytojo nepasiekia *visas* eilėraščių rinkinys. Kartu šis nebaigtumas yra pabrėžtinai kito, sakytume, materialiojo, formalaus lygmens. Ši statusą parodo ir pati „pridėtinio teksto“ vieta – perfokorta, automatinių mašinų naudojama laikmenos forma. Prasmė kinta, gausėja mechaniškai pridodant papildomą tekstą. Toks „ėjimas“ sukuria alternatyvą klasikiniam „atviro“ literatūros kūrinio supratimui, suponuojančiam prasmės gelmę bei neišsemiamą, neušibaigiantį kūrinio interpretacijos procesą.

Čia galima apmąstyti „idėjų dirbtuvių“ sąvoką. Ji reiškia, kad gaminama ne knyga, o sumeistraujama pati idėja. Galima manyti, kad ji suvokiama „ne kaip savaiminė ir aptinkama kontempliuojant, o kaip pasirinkta, taigi postšvietėjiška idėja“⁹; knyga atskleidžia ne kažką, kas yra ir yra vertinga savaime, o savo, kaip gaminio, „padarytumą“, instrumentinį generavimo(si) principą. Kitaip tariant, ši knyga pasakoja, *kaip* yra menas, būdamas padirbtas. Ar tiksliau – „apdirbtas Photoshop 7.0 programa“, išleistas „Klaipėdos menininkų namų <...>, Bažnyčių 4 / Daržų 10, LT-5800 Klaipėda“ (cituuju priešlapį). Tai generuotos kalbos mutacija: toks kurioziškas adresas, kaip savarankiškas tekstas, iš tiesų egzistuoja, kaip ir papildomos žodžio „apdirbti“ reikšmės.

Rinkinyje kalbinės tekstų reikšmės pervedamos į horizontalų santykį su vizualinėmis, kurioms suteikiamas lygiavertis statusas, diktuojantis alternatyvią skaitymo techniką. Palydimajame žodyje, kaip galima suprasti, autorius prisistato esąs savo tekstų skaitytojas: tam tikras kalbinio darinio pateikimas knygoje jau yra skaitymas. Taigi dar viena postmodernioji dichotomija: autorius – skaitytojas. „Visus tekstus perskaityti kaip jų praradimus“ – manytina, kad ši intencija atsiskleidžia kalbinio, vizualinio bei tam tikru mastu taktilinio lygmenų horizontalėje. Kalbinis tekstas pradingsta grafiniame, bet gali būti ir iš jo „ištraukiamas“ maksimaliai suskliaudus pastarojo formą. Tai ypač pasakytina apie rankraštinių faksimilių skyrių. Šių tekstų apskritai galima neskaityti (rašysena sunkokai įskaitoma), jie veikia ir kaip vienu žvilgsniu aprėpiama grafinė dėmė. „Buvimas grafine plokštuma“ yra ir šių tekstų poetikos principas: kalbinės „medžiagos“ panaudojama tiek, kiek jos telpa į taisyklingus keturkampius, geometrinius kalbos „konteinerius“. Kalba tarsi taki medžiaga atseikėjama, atkerpama, pateikiama – instrumentiškai, tarsi be vidinės būtinybės, įbrendant į bet kurią herakleitiškojo srauto vietą. Kita vertus, pabrėžiamas rankraštinio teksto gamybos spontaniškumas ir autentiškumas – ją nurodo ne tik pats „rankos raštas“, bet ir tai, kad šis tekstas pateikiamas kaip neperrašytas, kalbinius taisykus čia pat paverčiant grafiniais „dėmės“ elementais.

Teksto grafika yra ir skaitymo kodas, pavyzdžiui, suponuojantis lygiavertį dvikryptį ar netgi keliakryptį skaitymą, taigi ir prasmės variacijas, daugiakryp-

⁹ Sverdiolas A. Šis tas apie pamėklinę būtį svetur ir čionai / Apie pamėklinę būtį. – Vilnius: Baltos lankos, 2006. – P. 192.

tę prasmės tėkmę, nefiksuotumą. Pvz., tokie tekstai kaip „eilėraštis dviems balsams: kas bus parašyta kaip niekad“, „dokumentinės minios“ gali būti perskaityti ir vertikaliai, vieną vertikalią „strofą“ po kitos, ir horizontaliai, peršokant didelius eilutes išskaidančius tarpus. Eilėraštyje „Vandentiekio gurkštelėjimas“ galima skaityti ir eilutės žodžius, ir juos apsiautusius jų šešėlius (eilutė: „nakties apsupty krusteli mūsų balsai ar gyvenimas vien netikėjimas“; jos šešėlis: „k ies apsupty rusteli mūsų alsai ar g ve ima vie“). Vizualinė teksto forma – šriftas, eilutės forma ir ilgis – kai kuriais atvejais pabrėžtinai „reaguoja“ į pažodinę kalbinio teksto prasmę (pvz., žodžiai „sutraiškom“, „nutrauktos rankos“ eilėraštyje „dokumentinės minios“, p. 10–11).

Tačiau rinkinyje išlaikyta subtili vizualumo ir kalbinio komunikatyvumo pušiausvyra, vizualumas neužgožia kalbinio tekstų įskaitomumo, jis paliekamas veiksnus. Net jei autorius-skaitytojas deklaruoja „prasmės naikinimą“, tai nėra *kalbinės savinaikos* žaidimai, kurių apstu dabartinėje neoavangardinėje lietuvių poezijoje. Naikindami prasmę šie tekstai tik sukuria erdvę skaitytojui-autoriui, jo generuojančiam judesiui. Kad pateikiami kalbiniai tekstai turėtų būti perskaitomi ir suprantami – regeneruojami, – liudija kitas įdomus šio rinkinio formos elementas – paskutinė knygos dalis „turinys / nuorodos / parašės“. Atrodo, kad žodis „turinys“ čia traktuojamas ir pažodiškai, ne tik kaip žanriškai nusistovėjusi techninė knygos dalis, kurioje pateikiamas paskelbtų tekstų sąrašas su puslapių nuorodomis. Čia po puslapio ir teksto pavadinimo pateikiamas savitas trumputis paaiškinimas, kurį galima laikyti skaitymo raktu, tam tikra kalbinio turinio „perfokorta“, pgl.: 17 p. *juodosios eilės // savojo aš ešafotas*.

Cituotame autoriaus-skaitytojo komentare tekstų turinio ir drauge motyvacijos matmuo taip pat apibrėžtas dvisklaidiškai: „kaip jų pačių praradimas“ ir „kaip kūniškosios patirties tęsiniai“. Tekstų prasmė „teka“ tarp šių dviejų krantų, kurie įvardijami įvairiopomis dichotomijomis: gyvybės–mirties, kūno–rašto, ateities–praities, faksimilės–stenogramos, žemės drebėjimo–sukrėtimo ir pan. (p. 14–15). Negatyvumo, katastrofinė leksika ir poetinė vaizdinija, tarsi ataidinti iš A. Mackaus poezijos (ypač faksimilių skyriuje), podraug su melancholiška kalbėsena nukreipta į autoteminį kūrybos apmąstymą, subjektyvumo potyrius, praeinamybės ir išliekamumo pulsavimą, juslinius dirgsmius kaip tikrovės signalus. Vaizdinė rinkinio forma yra struktūriška ir programiška, poetinė–kalbinė – taki ir neapibrėžtina, tarsi apeliuojanti į nekalbinę kūnišką – taigi estetinę – patirtį.

(Neo)avangardine linkme savo kūrybą originaliai kreipia Marius Burokas (g. 1977), Gytis Norvilas (g. 1976). M. Burokas savo tekstuose („Ideogramos“, 1999) mėgaujasi kalbos srautu, vaizdinių koliažais (patirties „sueižėjusiais fragmentais“), savitiksle teksto žaisme. Pavyzdžiui, perskaičius poetinį tekstą, skaitytojui siūloma iškirpti to teksto vaizdinį ženklą ir nusiųsti autoriui – parodijuojama literatūrinė komunikacija. „Klausykite žodžių, kurie negelia kaip bitės / nekerta lyg angis, nežerplėja žarijom, / o srūva tyliai marmėdami...“ (p. 11). G. Norvilo poezijoje, kaip liudija ir debiutinio rinkinio pavadinimas „Akmenskeltės“ (2002), remiamasi fragmento, kalbos nuoskilų („žodžio skelčių“) mozaikos poetiniu principu. Antras G. Norvilo poezijos rinkinys „Skėrių pusryčiai“ iliustruotas primityviais paties autoriaus piešiniais.

Žaidimas poezijos medialumu

Neringos Abrutytės (g. 1972) pirmoji knyga „Rojaus ruduo“ (1995) išsiskyrė

savita poetine kalbėsena, originalia sintakse, kuria perteikiamas gyvai moduluojamo balso, savaimingos, „duotas“ formas aplenkiančios jo tėkmės išpūdis. Galima sakyti, kad tokia stilistika perteikė pabrėžtinai „moterišką“ balsą: šiek tiek įnoringas, kaprizingas, tariamai naivias, slaptai klatingas to balso intonacijas. Erotinės iniciacijos tema (apskritai būdinga debiutuojantiems ir debiutuojančioms) dominuoja pirmojoje N. Abrutytės knygoje kaip rašančios moters patirtis: „Jis klausė kunigų ir filosofų / o Ji – mylėjo kunigus ir poetus“ (p. 10); arba: „pasiilgau to kaimo / buvusioj savo poezijos meilėj / (Geda Martinaiti...)“ („Nostalgiškas (ar naivus?)“, p. 11). Erotiniai impulsai yra kalbėjimo akstinai; erotinės patirtys – tikslas, kuris yra ir teksto riba, kai balsas nutyla, atsiduodama „kūno kalbai“; plg. eilėraštį „Istorija su V. Kudirkos eil. „Varpas“: „aš norėjau iš poezijos klastos – į meilę / (pasiieksiu daug (?) poezijų ir meilėj) / <...> juokiasi, pasakoji tą istoriją / juokdamasis – taip gyvai... gyvai (mane bučiuoji)“ (p. 13).

Vėlesnėje poezijoje ši tema perauga į savitą žaidimą asmens istorija kaip įvaizdžiu. Lengvai atpažįstami antros poetės knygos „iš pažintis“ (1997) erotinės istorijos herojai sukuria laikraštines sensacijos ir medialaus „atviravimo“ atmosferą, kuri savaimė parodijuoja išpažintinės lyrikos situacijas. Dalia Satkauskytė už šios poetinės kalbėsenos išvėlgia narcisistines rašančiosios nuostatas, jos poezijos heroję suvokia kaip įsikūrusią tarp popkultūros veikėjų ir vartotojų – nebrandžių egocentriškų paauglių, trokštančių pigios šlovės. Literatūros institucija – leidyklų redaktoriai, jų ar jiems adresuojamos recenzijos – panaudojamos kaip medijų kontekstas savo „įvaizdžiui“ kurti. Poezija yra ironiškas asmens simuliakro kaip įvaizdžio įrankis – tuo labiau, kad operuojama tariamo tikrumo, autentiškumo, autobiografiškumo signalais.

Jei N. Abrutytės poeziją vertinsime kaip tam tikrą medialų ego įvaizdžio kūrimą, pripažinsime, kad jis atliepia dabartinės Lietuvos populiariosios kultūros procesams – žiniasklaidoje dominuojančioms sensacijoms, pigioms intriguojančių „gyvenimo būdo“ istorijoms, eterio pseudožvaigždžių ir jų demonstruojamo tariamo intymumo srautui. Intymumas, intymi kalba praėjusiame amžiuje, galima sakyti, iš visų viešųjų diskursų buvo lyrikos prerogatyva. Su pastarojo meto audiovizualiniu intymumo simuliakru savitai koreliuoja kita nauja tendencija – poezijos tomelius ima leisti popkultūros figūros, visai nesusijusios su literatūra, atvirai demonstruojančios komercinį poezijos „darymo“ aspektą ir jo efektyvumą. Drabužių dizainerio Aleksandro Pogrebnojaus eilėraščių publikacija buvo kartu akcija, rodanti, kad poezijos populiarumui ir rinkos vertei nebūtinai joks „turinys“, kad jos reikšmę sukuria tik įvaizdis ir sėkminga reklamos bei viešųjų ryšių akcija.

Kūryba negali paslėpti nuo gyvenimo...

Poetą, eseistą, fotomenininką Alį BALBIERIŲ kalbina poetas Julius KELERAS

– Pradėkime nuo tavo tapatybės apibrėžties. Kas gi tu esi? Fotografas, poetas, ekologas, o gal slaptas moralistas? Kaip tavyje sugyvena visi tie įsipareigojimai likimui? Man nepriimtini būtų fotografuojančio poeto ar rašančio fotografo apibrėžimai, nes jie šešėlin nuskandina vieną asmenybės dėmenį, norom nenorom, paryškindami kitą, ir, galimas daktas, kartais ne patį svarbiausią...

– Hmm, tu kažkaip iškart giliai užkabinai... Tai jau kelių diskusijų, apvalių stalų ar monografijų tema, netgi temos. Pabandysiu kažką pasakyti. Pirmiausia, iš ekologinių – „praktinių“ dalykų pasitraukiau; bet gerai atmenu, kad ekologams ir gamtosaugininkams moralizavimas yra būdingas, kažkiek net reikalingas. Vadinas, iš tiesų turiu moralisto bruožų, ne kartą viešai moralizavau (ir naiviai, ir nenaiviai), ir niekur jų nepaslėpsi. Tiek apie šiuos du dalykus – moralizavimą ir ekologiją – primityviaja prasme.

Tapatybė. Identitetas. Savastis... Štai užmeskim akį kad ir į kompiuteryje esantį tarptautinių žodžių žodyną – antroji identiteto (tapatybės) prasmė tokia: psichologinė „asmenybės vidinė vienovė, išgyvenama kaip savo paties „Aš“. Žinoma, ši prasmė gana siaura, bet šį bei tą sakanti. Sakanti todėl, kad visi tie tavo išvardyti „įsipareigojimai“ sugyvena many kaip vieno rato stipinai... Ir nesvarbu, ar tų stipinų – trys, septyni ar net dešimt. Beje, tu pats esi toks pat ir gali papildyti tą mano kalbėjimą vėjams. Ir dvasia, ir ekologija, ir protas, ir oras, kuriuo visi kvėpuojame, sako, kad viskas yra vientisa, tarp savęs susiję... Bėda tik mūsų ribotumas ir tai, kad mes apibrėžti laike. Tad visai nesvarbu, keliomis kūrybos ar veiklos rūšimis tu užsiimi – svarbu, kad pajėgi šį bei tą padaryti ir tos rūšys nesukelia tau vidinės disharmonijos. Ir nieko čia naujo, jei užsiimi ne viena sritimi – man visada imponavo senųjų meistrų universalumas – senesnėse civilizacijose meno sąvoką aprėpė ne tik meną, kaip dabar jį suprantame, bet ir mokslą, amatų, filosofiją ir t. t. Universalūs žmonės kažkuo buvo žmogiškesni, universalumas teikė jiems daugiau dvasinės laisvės. Neprisirišimų.

Kita mintis – mes gimstame, pasaulis formuoja mūsų tapatybę prieš mūsų

valią; įgavę valią mes priešinamės tapatybės standartui visuomenėje, siekiam patys ją pirmiausia suvokti, pajauti jos slinktis, pagaliau ši bei tą keisti... Nes viskas yra judesys, kaitoj, gyvenam juk pasaulį, kuris yra viena begalinė permainų knyga, o mes – lyg vaikščiojančios raidelės, pučiamos vėjo tuose begaliniuose puslapiuose...

Labai jau „egzistencinės“ nuotaikos užplaukė. Taigi, tos sąvokos kaip „rašantis dailininkas“, „fotografuojantis rašytojas“, „rašantis fotografas“, „tapantis kompozitorius“ ir pan. yra kažkoks popsas, jos tam tikru atžvilgiu ir man nepriimtinos, nes visada reikia matyti, kas ir kaip padaroma.

– Norėčiau stabtelėti prie tavo frazės: „Tu pats esi toks pat ir gali papildyt tą mano kalbėjimą vėjams.“ Ar iš tikrųjų bet kokia kūryba nėra kalbėjimas vėjams ar bent jau su vėjais? Kad ir kaip pasuktum, kalbėtis su vėjais yra privilegija ir išmėginimas, gal netgi didesnis nei galia, pinigais ar šlove. Žinom, kad esi ilgokai su jais (vėjais!) šnekėjęsis Ventės rage, Verkių regioniniame parke ir dabar Biržuose, vienkiemy, kuris kitame regioniniame parke, kaip, beje, ir neretas, ypač vyresnės kartos, Lietuvos rašytojas. Man yra gražu, kai grįžtama, išvažiuojama, vėl grįžtama. Čia – Lietuvoje. Ir galbūt nieko bloga, kai jauni žmonės išbando savo gyvybiškumą Airijoje, Anglijoje, Amerikoje. Kitas būdas – grįžti trumpam – kaip, manding, vienas geriausių XX a. lietuvių prozininkų Romualdas Granauskas grįžta į Mosėdį filme. Ir junti – jis ten gyvena, ne Vilniaus smoge. Ir jo gyvenimas iki pačių subtiliausių detalių ten. Niekur kitur.

– Taip, tie vėjai iš Ekleziasto, arba Pamokslininko, arba Koheleto – ten jie geriausiai „įkultūrinti“. Ganymas ir kalbėjimas vėjams yra beveik tas pats. Bet su tais gražiais, žiauriais tuo gražumu vėjais kaip neišvengiamybė susiduriame savyje ir išorėje, pasaulyje. „Kalbėjimo vėjams“ problema šių dienų rašytojams, man regis, yra kaip dar niekad istorijoje aktuali. Planetoje rašytojų tiek daug, kad jų visų neįmanoma perskaityti, net tų, kurie yra parašę gerų dalykų ir, be abejonės, yra daugiau ar mažiau talentingi. Tarkim, per mūsų gan neilgus gyvenimus tikriausiai pastebėjom, kad rašytojo statusas vis daugiau devalvuoja, kad jis tampa tik preke, kad rašytojas turi turėti ne tik gerai parašytą knygą, bet ir atitikti kultinės figūros, reikalingos žiniasklaidai, „viešiesiems ryšiams“, etaloną arba etalonišką išskirtinumą; mokėti kalbėti kaip *šoumenas* arba politikas, būti daugiau populistas, negu nirti į gelmę.

Kita vertus, tas „kalbėjimas vėjams“ yra ir tam tikra, kaip tu sakai, dvasinė privilegija ir išbandymas, nes tokio „kalbėjimo“ statusas, buvimas jame jau savaime yra atramos taškas mummyse, mūsų „kitoniškumas“, iš esmės esant tokiais pat „kaip visi“. Ta būsena primena vienuolio, gal budisto, meditaciją, skirtumas tik tas, kad vienuoliui visai nebūtina, kad jo mintys, žodžiai ar vaizdai būtų paviešinami... Rašytojo, menininko profesija vis dėlto susijusi su viešumu; ne asmenybės, o kūrinio, laisva valia pateikiamo tam viešumui, kuris jį priima, nušvilpia arba visai nepastebi.

– Kada rašytojas pajunta, jog ima senti? Žinoma, senti pradeda nuo tos akimirkos, kai plaučiai pirmąsyk prisipildo oro, tačiau, jeigu klaustum manęs, sakyčiau, jog vienas pirmųjų požymių – imi skersakuoti į jaunimą: nebedaro išpūdžio vertimasis per galvą ar kruviniausios, iš koto verčiančios išpažintys. Kita vertus, esama ir kitokių – labai

jaunų ar tiesiog jaunų autorių, kuriuos mėgsti (tarkim, man itin imponuoja Donatas Petrošius), ir jų, tų mėgstamųjų, kūrybos kokybė yra tokia pati kaip ir anų – mūsų – laikų geriausio literatūrinio jaunimo. Ką apie tai galvoji? Juk anuomet poezijos avangarde buvo tavo bičiulis Raimondas Jonutis, ar ne? Jį veikė Vytauto Rubavičiaus poetika ir bičiulystė, o per tai sruvo regima Wallace'o Stevenso kultūrinė energetika.

– Vieni pasensta jau sulaukę kokių trisdešimties keturiasdešimties metų, kiti ir septyniasdešimtmečiai dvasia atrodo kaip jauni, pavyzdžiui, Juozas Aputis, su kuriuo neseniai dalyvavom renginyje Biržų pilyje, minėjome mūsų bendros (ir dar Virginijaus Gasiliūno) literatūros mokytojos Janinos Pilėnienės aštuoniasdešimtmetį.

Na, stebiu, kaip žmonės aplink sensta kiekvienas individualiai. Dažnai jie tampa nuobodūs, nekūrybingi, net degraduoja. Rašytojas, regis, sensta tada, kai mano, kad visi jaunieji jau nieko gero nebeparašo; taip pat manau, kad rašytojas (apskritai menininkas) pradeda senti, kai pernelyg pajaučia savo talento bei žmogiškumo ribas ir praranda vidinę galimybę, taip pat tikėjimą, kad dar gali tobulėti. Parašyti bent eilutę geriau negu iki šiol. Siekti tai padaryti.

Štai paminėjai Donatą Petrošį – man jis taip pat imponuoja, manau, yra parašęs savo kartos klasikos, keletą žvėriškai stiprių eilėraščių. O tavo frazė apie kokybę, bičiuli, juk tai tik tavo senėjimo detalė... Beje, sensta ir Rašytojų sąjunga, kaip ir visa Lietuva ar ES... Prieš kelerius metus Mokslų akademijos salėj per eilinį RS narių susibūrimą žiūrime su Herkum Kunčium ir matom, ir kalbam apie tą vaizdą, kad sėdi beveik vien tik „pilki švarkeliai“, ir visi vyresni už mus, tokie, *blyn*, tylūs, daugiausia – vertėjai... Dar prieš Vertėjų sąjungos įkūrimą. Na, tai paskata apskritai nenešioti švarko – gal duodam tokius įžadus, ar ką?

– Tiesą sakant, taip retai jį nešioju, kad ir įžadų nereikia. O visgi grįžkime prie poezijos. Kada ir kaip pradėjai rašyti? Kas įkvėpė? Įdomios būtų konkrečios prisiminimų detalės.

– Gerai, bet gal pirma apie Raimondą Jonutį, kurį dažnai prisimenu ar paskaitinėju ką nors iš jo pomirtinės knygos. Šią vasarą tai dariau ir Plungėje, netradiciniuose skaitymuose, erdvėje, kuri galbūt per menkai jį prisimena, nes Plungėje anais laikais nedaug kas suprasdavo, ką rašo R. Jonutis... Regis, ir dabar jo tikroji estetika ir plastika yra daug kam neįkandamos. Nežinau, ar jį veikė Vytauto Rubavičiaus poetika, tik žinau, kad jie kartu dirbo tokioj anų laikų sinekūroj – „Mokslo ir gyvenimo“ redakcijoje. Raimondą, gerai žinau, stipriai veikė gal tik Paulio Celano poetika – per vertimus rusų kalba tuometiniuose sąjunginiuose leidiniuose, aišku, šiek tiek ir XX a. pradžios modernieji prancūzai. Tuomet mūsų stalo knyga buvo 1969 m. išleista antologija „XX a. Vakarų poetai“, atmenu, kaip mes *kaifavom* nuo kai kurių Tomo Venclovos vertimų senuose „Poezijos pavasario“ almanachuose, rodos, nuo 1968 m. paskelbto Oskaro Milašiaus... Žavėjo taip pat T. Venclovos lietuviškai „sugrotas“ Dylanas Thomas... Lietuvių poezijoje, kurią Raimondas tuomet vertino su išlygomis ir jo vertinimams šiandien galime tik pritarti, visada rasdavo „perliukų“, kuriuos pacituodavo arba pasakydavo, kur skaitęs ir kas patiko. Bet tokių pastebėjimų buvo ne itin daug. Vertino Sigitą Gedą, Joną Strielkūną, Antaną A. Jonyną, su kuriuo vėliau susibičiuliavo. Žinoma, ir „didžiuosius emigrantus“ – Henriką Radauską, Henriką Nagį, Alfonsą Nyką-Niliūną... Wallace'o Stevenso Raimondas, kaip ir aš,

tada tikrai nežinojom. Dabar štai įeini į kokią www.poets.org ir gali paklausyt, net ir menkai kalbas mokėdamas, kaip savo balsais skaito eiles pasaulio poezijos legendos, pavyzdžiui, tas pats minėtas D. Thomas – „Do not go gentle into that good night...“

Tu klausai, ar Raimondas buvo poezijos avangarde – greičiausiai tada ne, daugiau jame yra ar turėtų būti dabar... Anuomet jis buvo išleidęs pirmąją knygą, jį vertino siauras žinovų ratas, iškart pripažino Vilniaus poetinis elitas; vėliau prasižėję Sajūdis ir antra išleista Raimondo knyga lyg ir praslydo pro akis... Vyko dalykai, kai net didžiausi bohemos „pįjokai“ blaivutėliai skaitė „Atgimimą“ ir tokie pat blaivūs vaikščiojo į mitingus ar kokias kitas akcijas. Tai buvo dalykai, svarbesni už mūsų knygas, ir tai visi gerai supratom.

Na ką čia atsakyti į tą banaliausią klausimą – kada ir kaip? Galgi nieko – tik kad apsakymėlius apie indėnus rašinėjau, rodos, septintoj klasėj, o pirmą eilėraštuką parašiau gal septyniolikos... Iki tol maniau, kad niekada nerašysiu eilėraščių, o tik „tikras“, t. y. įdomias prozos knygas... Vėliau pajutau, kad kartais metaforoj gali tilpti ir visas romanas...

– Profesorius Juozapas Girdzijauskas (vienas šviesiausių anos epochos žmonių) yra sakęs, kad prozos galima rašyti ir publikuoti neribotą kiekį, o štai su poezija reikia elgtis žymiai subtiliau. Tu esi bandęs rašyti ir prozą. Gal galėtum papasakoti apie tai? Kaip gimsta siužetas? Kokius autorius skaitei, skaitai, mėgsti?

– Manau, kad ir poezijos, ir prozos „kiekį“ reikia saikingai riboti... Man abiejų „rūšių“ pertekliai – siaubingi. Atmenu, sykį įžeidžiau Jurgį Kunčiną, tada jau kultinį prozininką. Įkaušęs rašytnamy pasakiau, kad, jei kelis syk sutrumpintų, sutrauktų savo romanus, tada būtų OK... Jurgis buvo jautrus tokiems dalykams; vėliau tie jautrumai jį lyg ir pražudė... Tačiau ir dabar manau, kad jo prozos audeklas šiek tiek per plepus, praskiestas pasakoriaus talentu, jam trūksta asketiškumo... Šito niekad nepasakytum apie, pavyzdžiui, puikią Sauliaus Tomo Kondroto prozą; tik jo fotografavimas būtų prastesnė tema. Taigi, nepritariu nei tavo, nei J. Girdzijausko minčiai – tai tik klystkelis.

Apie savo prozą lyg ir neturiu ką sakyti, jos kaip ir nėra. Na, gal kokį tuziną novelių esu paskelbęs periodikoje; prie prozos galima priskirti ir esė knygelę „Trobėlė ant debesies“, bet ne apie esė tu klausai. Manau, kad kelias noveles esu parašęs tikras. Jaučiu ir noriu kartais rašyti prozą, bet gal pristinga kantrybės, nes yra aibė kitų dalykų – eilėraštis, fotografavimas, skaitymas ir pagaliau šiaip gyvenimas. Kalta gal mano prigimtis, kad negaliu dirbti reguliariai, atsidėjęs vienam dalykui. Nesakau, kad nerašysiu prozos. Kadaisė net dėlioju novelių knygelę, bet pats apsižiūrėjau, kad ji neparašyta. Kartkartėm pagalvoju ir apie kokį storėlesnį dalyką, bet kam jį rašyti, jei dar jauti, kad tai nebus geras dalykas... Taigi prozų laimi „nerašymo menas“, nes vidutinės prozos dabartinėj lietuvių literatūroj yra perteklius.

Beje, novelės siužetas man yra tas pat, kaip ir eilėraščio branduolys – jei tekstas teka, nuteka ir pats save sukuria, tada parašai. Kad ir ką rašytum, iš pradžių yra vaizdas ir kažkokia būseną, nuotaika. Iš to tegali kas nors kilti – eilėraštis, esė ar tos retos novelės...

Mano kompiutery yra dvi novelės. Viena – parašyta prieš dvejus metus ir nenušlifluota, nors gal ir neverta su ja taip elgtis, o kita tik įpusėta – bet negaliu parašyti, ir viskas, nors jos pradžia teka gerai... Tikras proziškas siužetas man yra neįkandamas, nemokėčiau aš jo padaryti. Kita vertus, kai parašau prozas

gabalėlių, man jame visada būna pernelyg daug žodžių, ir tai erzina... Manau, šios mano kalbos gali suerzinti tikrą prozininką, kasdien parašantį numatytą prozos „gabalą“...

– Tave pažįstu kaip kūrybos žmogų. Galėčiau sakyti, paranojiką, maniaką, beprotį – apie nieką kitą, tau atvykus iš Biržų į Vilnių, nešnekame – tik apie fotografiją, poeziją. Tu gali valandų valandas porinti apie fotokameras, parodas, knygas, sumanymus. Kaip tavo gyvenime atsirado fotografija, sakyčiau, antroji meilė, tegu ir ne pagal grafiką?

– Na, bičiuli, atsargiau... Keista, kodėl tau taip iškreiptai atrodo. Tiesiog dabar, kai jau kelerius metus gyvenu ir dirbu gimtojoje provincijoje, kuri, kaip ir bet kuri pasaulio vieta, turi žiaurių minusų ir žiaurių plusų, aš pasiilgstu normalaus bendravimo, kai esi suprantamas „iš pusės žodžio“, o kai kada ir to nepasakęs. Na o tu pats tam Vilniuj tuoj imi kalbėti apie bendravimus ir išdykavimus su, anot Agnės Narušytės, „nuobodulio estetikos lietuvių fotografijoje“ žinomais atstovais...

Fotografija? Ji lyg ir visada buvo, domino, traukė. Gal jau aštuoniolika metų ariu, bet vis dar jaučiuosi mokinys. Beje, kaip ir poezijoje, – visi mes mokiniai tuose dalykuose, nes jie didesni ir platesni už mus... Dabar fotografijų turiu pernelyg daug ir nesugebu jų atsijoti, konceptualizuoti, net tinkamai parodyti, bet jau ateina laikas, kai tam reikės skirti laiko ir dėmesio. Kol kas tik „dauginau“ vaizdus, galvoj brėždamas neaiškias jų sujungimo linijas...

– Ir vėl sukčiau prie poezijos. Ką skaitai, vertini? Jeigu klaustum mažes, atsakyčiau, kad retai skaitau lietuvių tekstus – viskas kone iki kraujo žinoma. Bet jei imi ir įlendi į kokią Antano Jasmanto knygą, atrandi.

– Šiek tiek seku, skaitau bendrą gana slidų šiuolaikinės poezijos knygų ir publikacijų srautą. Paskaitinėju arba jau žinomus autorius, kuriuos ir anksčiau skaičiau, arba naujokus, kurie dažnai yra įdomesni savo tikrais ar netikrais ieškojimais.

Mėgstu retsykais sugrįžti prie tų autorių, kurie kažkada labai veikė – pavyzdžiui, po ilgos pertraukos prie Algimanto Mackaus, Henriko Nagio ir kitų lietuvių poetų. Negaliu sakyti, kad skaitymo metais esu rimtas skaitytojas – greičiau atvirksčiai. Matyt, „atsiskaičiau“, kai, atkeliavęs į gimtąją provinciją, kelerius metus skaičiau ir skaičiau – kultūrologiją, filosofiją, prozą ir šiek tiek mažiau – gerą poeziją. Nes atėjo tas laikas, kai gali vėl išlaisvėti ir daryt tai, kam anksčiau Vilniuje dėl įvairių bendražmogiškų faktorių vis trūkdavo laiko... Pavyzdžiui, viena maloniausiai šiemet skaitytų knygų buvo Jono Meko „Mano naktys“ – sapnų dienoraščiai iš prarasto laiko. Tiesiog *kaifavau* nuo kalbos ir vaizdų laisvės, nuo paprasto, plastiško tekėjimo... Jei kalbėsime apie poeziją, tikra klasika nemiršta, miršta tik netikri klasikai, dažnai būdami dar gyvi.

– Ar tautos dalis, kuriai labiausiai rūpi materialinė gerovė, nacionalinis „muilo epas“ ir bent jau man tragikomiškas juokdarys Seimo pirmininkas, neprašau pro šikšnelę? Tavo – menininko – požiūris į politiką.

– Juliau, nesivelkime „Metuos“ į tai, kas yra politika... Žinoma, šiek tiek seku politinius įvykius ir skandalėlius, nes kol kas žmonija nieko gudriau už tą vadinamąją politiką nesugalvojo... Apskritai pradedu manyti, kad menininkai ir kul-

tūrininkai pernelyg nutolo nuo politikos ir visuomeninės veiklos, leido išlįst į dienos šviesą ir įgaut įtakos visokiems demagogams, karjeristams ir vidutinybėms ar net akivaizdiems kvailiams... Mes patys kalti, kad taip yra, nes JIEMS leidom ir leidžiam tai daryti. Sąjūdžio ir Žaliųjų laikais, nepriklausomybės atkūrimo pradžioje kas kelintą šių dienų biurokratą ar susitepėlį būtumėm „suvalgę“ per kelias dienas, o gal ir greičiau... Dabar jokie „demokratijos mechanizmai“ kai kurių šūdžių niekaip neiškrapšto. Kaip dabar JIE taip įleido šaknis į savo postus ir sąskaitas? Laikas bent jau dažniau pasakyt, ką iš tiesų apie tai galvojam... Nes politikos ir politikų niekinimas, kaip jau mums dabartis įrodė, ne visada yra geriausia išeitis.

Ir, aišku, jokia kūryba, jokia jos forma, kad ir kaip kartais norėtūsi, negali paslėpti nuo gyvenimo...

– Man atrodytų, kad tu kaip ekologas, gamtosaugininkas, galiausiai kultūros puoselėtojas esi puikus pilietiškumo pavyzdys. Ką reiškia būti geru piliečiu? Ką tau tai reiškia?

Jau ne kartą sakiau, ir tai visi, kam bent kiek įdomu, žino, kad nebeužsiimu ta veikla. Ji – tai dviveidis Janas; visuomeniškumas ir pilietiškumas gali taip žmogų nuvaryt, kaip tuos arklius, kuriuos vienam senam filme nušauna... Kai kurie visuomenės veikėjai yra savo veiklos parodijos, pavyzdžiai, ko ir kaip nereikia daryti.

Be to, išskyla prasmės klausimas – mano šiokia tokia patirtis sako: kad ir kiek draskiausi, kad ir kiek dirbau tose srityse, jokie rezultato nepasiekiau... Greičiau gadinau sau gyvenimą, naikinau kūrybines galias ir laiką, mažiau dėmesio skyrčiau artimiesiems... Tačiau jei laiką atsukčiau atgal, esu tikras, kad vėl daryčiau tą patį, vėl, anot vieno *sovietiko*, „aršiai žaliuočiau“...

Menininkas nebūtinai turi būti pilietišką veikėjas, bet pilietinę poziciją, manau, privalo turėti, jeigu jis nėra bestuburis, ir, esant aplinkybėms, mokėti ją parodyt, pasakyt savo nuomonę – be jokios baimės, be prisitaikėliško ar pataikavimo.

Niekada nebuvo „geras pilietis“. Dažnai geras vidutinis pilietis visuomeniškumo atžvilgiu yra pernelyg juokingas.

– Kaip asmeninis gyvenimas veikia ar turėtų veikti kūrėją? Ar kuriančiojo egoizmas nėra rimta užtvara dviejų žmonių santykiams? O gal – visai priešingai?

– Į klausimą, koks turėtų būti menininko asmeninis gyvenimas, dar niekas neatsakė... Jis mums kartais tampa panašus į Gordijaus mazgą. Kiekvienam būna kitaip, ir retas nesumoka skaudaus mokesčio, nes juk niekas nieko veltui šiam pasauli negauna. Nebent rinkėjai kaimuose spalvotų tušinukų – kartą per ketverius metus.

Menininkui kūrybinis egoizmas yra vienas variklių, tačiau šeimoms tai niekada nėra gerai. Bet ar ne toks pat verslininko egoizmas, darbomaniškai plečiant verslą, didinant ir taip jau didelį turtą?.. Belieka pavydėti tiems, kurių asmeninis gyvenimas ir kūryba nesipjauna, ir palinkėti kiekvienam eiti savo keliu.

Požiūriai

1. Šiomet minime Lietuvos vardo tūkstantmetį. Kokias mintis žadina Lietuvos nueitas kelias? Koks ir kas esu aš, lietuvis, dabar?

2. Kokie esame Europos kultūroje ir literatūroje? Ar turime dvasinių resursų būti saviti, įdomūs patys sau ir kitiems? Ar pačios Europos dvasia tebėra didinga?

3. Kultūrinis ir visuomeninis konformizmas. Ar šis reiškinys mums dar aktualus?

MARCELIJUS MARTINAITIS

Į šiuos klausimus bandysiu atsakyti jų nenumeruodamas, nes jie man yra vienas su kitu labai sulipę. Kita vertus, visokie masiniai renginiai bei reginiai nuo seno, gal nuo sovietmečio, nelabai mane vilioja, jiems artėjant stengdavausi dingti iš miesto. Matyt, taip padarysiu ir šiais metais. Ar tai nėra paveldėta iš vadinamosios sovietmečio gigantomanijos, įpročio tais renginiais valdyti minias, į jas varu varyti, o dabar gundyti smagiom pramogom?

Be jokio saiko pradėjome švęsti, minėti, puotauti. Labai jau užšventėm. Štai šiais metais, kaip niekad, bus daugybė visokių akcijų, atrakcijų, susibūrimų, šventimų, festivalių. Apie tai, kas bus, už milijonines sumas skambinama visoje Europoje, laukiama į Lietuvą plūstančių kvietinių svečių ir turistų minių. Tik nežinia, kiek jų sulauksime, nes ir kitose šalyse striuka su eurais ar doleriais?

Šių metų kultūrinių reginių labai nepėikčiau, jeigu minėtume tik tą Lietuvos vardo tūkstantmetį ir gal dar vieną kitą. O kur Dainų šventė, Valdovų rūmų atidarymas, Europos kultūros sostinės akcijos, fejerverkai, eitynės? Viskas vyks tuo metu, kada savo dantis šiepia nežinia iš kur ir kaip atsiradusi paslaptinga panelė krizė, kuri viską mums gadina, trikdo mūsų regyklos – Seimo darbą, dejuojama, kad trukdys tinkamai ir prabangiai pašvęsti, jai besišvaistant su dal-

giu po puikiai vešėjusias, pinigais tręšiamas lankas. Šie metai bus nerūpestingo pinigų švaistymo atgarsis.

Kad visko būtų daugiau ir kad savo palapines ten galėtų išskleisti komercija, tie renginiai buvo sumanyti tarsi atskirai, be regimų jungčių, be susikalbėjimo, nors tai galėtų gražiai sutapti, susitelkti kaip įsidėmėtina visų metų šventė. Tokie renginiai dažniausiai gamina tik „žvaigždes“, per juos ar jų metu pasirodo daug iš viso to besimaitinančių diletantų ir beveik nieko, kas kyla iš savos kultūros, iš to, ką gali sukurti, parodyti mūsų meno kūrėjai, atlikėjai. Beje, nežinau, kas iš mano pažįstamų profesionalų kaip nors yra susiję su tais renginiais, ar atvykę svečiai tikrai pajus, jog jie yra ne kokioje nežinomoje šalyje, o Lietuvoje?

VEKS sumanė už nemažus pinigus užpirkti, įsivežti, išreklamuoti tai, kas jokio ryšio neturi su mūsų pačių sugebėjimais, kultūros išgalėmis, todėl tam ir kuriama speciali infrastruktūra, ignoruojant beveik viską, ką mes patys, mūsų kūrėjų bendruomenės, menininkai galime sukurti ir parodyti. Tokių mūsų paslaugų jau lyg ir nereikia, nes tai, kas vadinama kultūra, perima verslas, pramogos, kartais iš korumpuotų ar net kriminalinių padugnių naujai iškilęs „elitas“, diktuojantis savo madas ir skonį.

Tiesiog glumina toks viešai rodomas nepasitikėjimas savais kultūros ir meno kūrėjais, todėl ir atsiranda absurdiški gugenheimų projektai, milijoniniai Fluksus kolekcijų pirkiniai, idėjos, kilusios vieno ar kito įtakingo asmens galvoje, ignoruojant kūrybines bendruomenes. Jie tai gali, nes savo rankose turi valdžią ir žmonių pinigus! Todėl ir turime labiausiai kultūriškai neįautrų valdančiųjų elitą.

Kai nemaži pinigai paleidžiami skirtingais nesusisiekiančiais kanalais kai kam geriau, lengviau gali tais pinigais naudotis visokios įstaigos ir įstaigėlės, komisijos, tarybos ar šiaip apsukrūs vertelgos. Tai grynai šiuolaikinės lietuviškos istorijos. Kiek jau prirašyta ir prišnekėta apie VEKS, apie tai, kaip dėl kažko ten susipešė kelios moteriškės, kaip ieškoma ir vis nerandama, kur ir kam leidžiami milijonai, beveik nieko nežinome, ką ta komisija yra sumanius. Naujametis fejerverkas buvo reklamuojamas kaip ypatingas įvykis, nes jis būsiąs matomas net iš kosmoso gal tik tiems keliems aplink žemę erdvėlaiviu skrendantiems kosmonautams. Ir kas iš to? O patys vilniečiai tik iš tolo matė, kaip per keliolika minučių danguje sudega du milijonai, lyg, sakykime, viena nemaža biblioteka. Kieno kišenėse atsiduria kultūrai skirti pinigai?

Dar girdėjau apie kažkokius ten vamzdžius prie Mindaugo tilto, matau tokius po miestą išstatinėtus septynis sulipusius žalsvai geltonus lyg ir dramblio spermatozoidus, ant kurių užrašyta KULTŪRA. Iš tolo nieko ten nematai, reikia arti prieiti, kad suprastum, kas ten parašyta, kad paaiškintum tuo susidomėjusiam praeiviui.

Keista, bet aš daugiau žinau, kas ir kaip vyks Lince, kuris taip pat paskelbtas Europos kultūros sostine. Kažkaip negražiai pradėjome švęsti, minėti, gerbti savo šalies kultūrą, įtarinėti. Suprantu, ne apie tai manęs klausiate.

Kur kas būtų svarbiau kalbėti apie tai, ką palieka panašūs grandioziniai renginiai, kas tokia proga sukuriama, kaip jie suteikia tvarumo tiek praeičiai, tiek dabarčiai, kokia jų išliekamoji vertė, kas po tų, galima sakyti, komercinių turgų lieka. Ar tai galima padaryti be įžymių savų meno ir kūrybos profesionalų, vien tik vadinamųjų vadybininkų išmanymu?

Daug kas daroma tam savo šalies „imidžui“, t. y. kažkam, kas mus pamatytu net iš kosmoso, kad patvirtintų susigalvotą pasitapšnojimą sau per petį, jog esame „draši šalis“. Po to dažnai nėra ką pasakyti ar prisiminti, lieka tik daug

šiukšlių ir išgertų butelių, susidaužusių mašinų, abejotinų įslaptintų sąskaitų. Iš anksto negaliu teigti, jog ta Europos kultūros sostinė po visko taip ir atrodys. Bet kažkaip nesugebama oriai ir gražiai dirbti kokį nors gražų darbą.

Rimčiau galvočiau apie Lietuvos vardo tūkstantmečio paminėjimą, ne pirmus metus veikiančią programą, kuri paliks ryškesnį pėdsaką mūsų kultūroje. Pirmiausia turiu mintyse su tūkstantmečio vardu leidžiamas knygas, iš kurių susidarytų nemaža biblioteka. Tai „komerciškai nepaklausūs“ veikalai: skelbiami istoriniai šaltiniai, tyrinėjimai, monografijos, tekstai, kai kurie net pačių tyrinėtojų dar neperskaityti ir kurie bus skaitomi daug metų, ne taip kaip vienadieniai skaitalai.

Štai čia ir yra tos istorinio kelio atodangos. Toliau kalbinama istorija, kuri beveik nekalbėjo lietuviškai, buvo nepasiekiamo mūsų sąmonei. Tai stiprina nusimanymą, kad **Lietuva buvo valstybė**. Istoriniai šaltiniai į ją skatina pažvelgti kitaip. Juk savo praeitį įpratome vaizduoti beveik vien kaip okupacijų, pralaimėjimų, visokių skriaudų istoriją, pralaimėjimuose ieškodami didvyrių, o laimėjimuose išdavikų.

Štai kodėl, pasitaikius progai ir pasirodžius šioiems tokiems pinigams, svarbu iš naujo pereiti visą savo šalies istorinį kelią, kuriame dar tiek daug atsišakojimų, šunkelių, nugriautų tiltų, sankasų. Tokią progą iš naujo pažvelgti į savo tūkstantmečio istoriją vis dėlto suteikia šis Lietuvos vardo paminėjimas.

Klausėt apie mano lietuviškumą. Tikrai esu lietuvis, nes kiekvieną rytą pabudus nereikia galvoti, jog, ačiū Dievui, juo dar vis esu, kad niekas manęs neperdirbo, kad dėl to niekam, jokiai partijai ar valdžiai neprivalau dėkoti. Negalvoju apie tai nei rašydamas, nei skaitydamas, nei Paryžiuje dairydamasis iš Eifelio bokšto, nei žvelgdamas į Temzės vandenį. Vadinasi, esu laisvas, gimęs lietuviu ir visur galintis juo būti visai pagal Jurgį Zauerveiną.

Niekam tai nėra motais, išskyrus keletą totalitarinių valstybių, į kurias atvykus dar įdėmiai tikrinami dokumentai, nuotraukos. Prieš dvidešimt ar trisdešimt metų, išvykus į kokią Vakarų šalį, būdavom tenykščių apžiūrimi, stebimi, kaip mes atrodome, kaip kalbame, kaip valgome, kaip laikome šakutę ar peilį. Kas tu toks: sovietas ar lietuvis, lyg būtum eksponatas. O jeigu lietuvis, tai kas jis? Gal KGB slapukas? Dabar niekas ten neklausia, kas tu toks.

Beveik jau išnyko poreikis visur ir visada viešai identifikuoti save su kuo nors: tauta, partija, bendruomene, kalba, kultūra. Tai privaloma veikiant represiniams bei totalitariniams režimams, kad ir kokios spalvos jie būtų. Tokie režimai paprastai žmogui suteikia tam tikrą embleminį apibrėžimą, kuris neatitinka nei jo kultūrinės, nei tautinės ar asmenybinės savimones, todėl asmuo visokiais būdais provokuojamas stiprinti savo kilmės vaizdinį, jį ginti arba slapstyti, ruošti jį legalizuoti, įteisinti, apginti kartais net ginklu. Lietuviškumas tada reiškė gynybą, siekiant išsaugoti dar ir savo asmenybę, individualų santykį su kultūra, jos paveldu, kalba, šventėmis, religija.

Štai ir šiandien bandome atpažinti čekėnus, kurdus, tibetiečius, pažymėtus tam tikrais represiniais įdagais. Su jais pradedame solidarizuotis kaip lietuviai, taip pat patyrę tautinę priespaudą.

Praėjusią vasarą Anglijoje Ledburo poezijos festivalyje susipažinau su ten dalyvaujančių Sirijos poetų grupe. Jie papasakojo, jog režimui neįtinkantys poetai ten kastruojami. Dabar dažnai pagalvoju, kas galėjo nutikti mano pažįstamam sirų poetui, kai jis grįžo į savo šalį, ar nebus iškastruotas dėl to, ką mums papasakojo. Jis paženklintas, panašiai kaip anksčiau mes, išleisti į Vakarus. Mus

taip pat kastruodavo, tik atimdami galimybę reikštis, kūrybiškai „veistis“. Vakaruose mūsų pažįstami vengdavo klausimų, kalbų, kurios galėtų mums pakenkti sugrįžus.

Juk lietuvis, lietuviybė, lietuviškumas buvo tam tikras pasipriešinimas režimui, net būdas suaktualinti savo asmenybę. Dabar gali neretai išgirsti, jog XIX a. ar sovietmečiu labiau buvome lietuviai nei dabar. Juk dokumentuose net rusiškai būdavau įrašomas *литовец*.

O tai reiškė skirtybę, tam tikrą persekiojimo įdaga, sakykim, kariuomenėje aš dažnai būdavau pavadinamas fašistu, banditu. Nežinojau, kaip apginti savo lietuviškumą toje brutaloje saldfonų aplinkoje. Kartais laikant rankoje užtaisytą automatą kildavo toks pasiutęs noras vieną kitą „palaistyti“ iš to ginklo. Žinoma, to nepadariau ir negalėčiau padaryti. Tas *litovec* visoj imperijoje buvo negeras, nes reikėjo kiek galima greičiau pasidaryti „tarybiniu žmogumi“.

Prisiminkime, kaip lietuvių figūra buvo mums patiems diegiama. Tai lietuvis su klumpėmis, šiaudine skrybėle, palaidais, juosta surištais marškiniais, tačiau labai siekiantis tapti tikruoju tarybiniu žmogumi, kuriam padės tautos sesės, o ypač didžioji motina Rusija: pavalgydins, aprens savo drabužiu. Tas ikonografinis klumpėtas lietuvis, tarkime, dainų šventėse turėjo nešti raudonas vėliavas, vadų portretus ir už viską dėkoti, net ir už tai, kad dar gali avėti tom klumpėm.

Dabar neturiu dėl mano lietuviškumo man uždėtų persekiojimo, keršto, nuolatinės baimės, nevisavertiškumo, neapykantos pavalkų. Negalvoju apie automatą, o daugiau apie rašymą, eilėraščius. Dabar esu laisvas lietuvis, kuriam nereikia įrodinėti, kas jis yra ir kam priklauso. Aš galiu daryti, ką sugebu, ir niekas manęs dėl to neištrems, neareštuos, nepasmerks, neišvarys iš Lietuvos, jeigu aš pats dėl ko nors neišsivarysiu. Mane saugo, įsipareigoja, reikalui esant privalo apginti Lietuvos valstybę, kuriai esu patikėjęs savo lietuviškumo teisę. Dėl to man reikėjo savos valstybės.

Esame gana normalūs toje Europoje, tiksliau – vis labiau normalėjame. Nelieta mūsų veiduose sovietinio grimio, pagal kurį mus ten atpažindavo. Tas pirmasis atpažinimo etapas jau yra pasibaigęs, nei Berlyne, nei Londone, nei Paryžiuje niekuo nesiskiriame – nei savo išvaizda, nei tokiu išgąsdinto, lyg iš kalėjimo paleisto, sovietų žvilgsniu.

Tačiau savo viduje dar vis esame dėl ko nors netikri. Ar esame tie, kuo mus laiko, kaip atrodome? Dar vis jaučiamės gerokai išderinti, mus kamuoja tapatybės mįslė, kurią norime įminti pasitelkdami „pasaulį“, „Europą“, LDK, net egzotiškas religijas, kultūras, imituodami iš svetur parsivežtą popšą. Laukiame, kad kas nors pasakytų, kas mes esame. Arba traukiame į save, kad nesugadintų mūsų romantinio įsivaizdavimo, mūsų ikonografinio lietuvių įvaizdžio su klumpėmis, šiaudine skrybėle valgantį cepelinus, kemšantį vėdarus, daugiau dainuojantį, o ne kalbantį.

Vienaip ar kitaip jau esame toje „Europos kultūroje ir literatūroje“, ne vien politikoje. Sakykime, dar niekad nebuvo taip verčiami mūsų kūriniai į kitas pasaulio kalbas, nebuvo tokio literatūrinio bendravimo, koks yra dabar. Tiesa, nėra to lemiamo žingsnio į pačias Europos intelekto viršūnes, kad vienas kitas autorius atsidurtų prestižiniame, dažnai minimų rašytojų sąrašė. Kažkaip mažoka, ar ne? Vis nesukuriam kokio nors pasaulinio skaitalo ar skandalo, nors ir stengiamės.

Tas domėjimasis vienu kitu autoriumi dažniausiai yra trumpalaikis ar net komercinis, paviešintas mugėse, per privačias pažintis ir pan. Bet svarbiausia –

jau esame žinomi. Pirmiausia turėtume būti įdomūs patys sau, tada ir kitiems būsime įdomūs. Kažkodėl vis nemokame įdomiai skaityti savų kūrinių.

Europos dvasia dar nėra išsisėmusi. Joje visko yra, tik reikia mokėti pasirinkti, nesivežti iš ten visokių atliekų. Juk štai per nepilnus du dešimtmečius pasidairę po kitas šalis gerokai atkutome.

O konformizmas, kad ir kaip jį vadintume, visada bus aktualus, tiktai jis keičia savo spalvas, vaizdinius, pavidalus. Ypač jis svarbus mums, dar vis neat-sigaunantiems po priverstinio prisitaikymo gyventi labiausiai nelaisvoje valstybėje. Tie konformistiniai įgūdžiai tokie gajūs, kad ir šiandien vis reiškiasi kaip prašapusios sistemos palikimas. Vis aiškinamės ir aiškinsimės, kas jis toks yra. Ir aš čia neką paaiškinsiu.

Šiaip prisitaikymas yra natūralus ir net būtinas, pradedant amebomis, vabalais, grybais, augalais, laukiniais ir naminiais gyvūnais ir baigiant žmogumi, taip pat ir rašytojais, neišskiriant nė manęs. Gamtoje didžiausi konformistai yra uodai, blakės, žvirbliai, pelės, katinai, kultūroje – šiuolaikinės „žvaigždės“, bėgiojantys iš partijos į partiją politikai.

Taip veikia bene gyvybingiausias biologinio bei socialinio išlikimo dėsnis tiek gamtoje, tiek žmonių bendruomenėse. Prisitaikoma kalėjime, kasdieninėje buityje, šeimoje, buvo prisitaikyta gyventi sovietinėje sistemoje. Kitas dalykas: ar *buvo susitaikyta*?

Štai čia ir yra ta skiriamoji riba tarp konformizmo ir sugebėjimo išlikti tam tikromis nepalankiomis sąlygomis, pagaliau *susitaikant su sistema*, kada jau kaip savi priimami jos įvaizdžiai, ženklai, toleruojamos bei šlovinamos represinės priemonės, tikintis visokeriopos naudos ir pan. Sovietmečiu buvo susitaikoma ir kultūroje, mene, literatūroje, skatinant susigyvenimą su ja, neišeinant iš tam tikrų nustatytų ribų. Buvo leidžiama „gerinti“ sistemą, į ją įmontuoti tariamą žmogiškumą, gerumą, nuoširdumą, lyg ir priimtinius, tačiau prisitaikymui ir susitaikymui palankius dalykus, nekeičiant jos represinių pamatų.

Konformizmas yra vienas parankiausių būdų valdyti, todėl išrandama labai daug būdų, kaip tai daryti. Buvęs režimas ypač siaurino bet kokio pasirinkimo galimybes. Beveik viską reikėdavo *gauti*, kartais net muilo, cukraus, jau nekalbant apie galimybę išleisti knygelę. Tas vadinamasis deficitas būdavo dirbtinai sudaromas, kad žmogus net buityje visą laiką būtų nuo ko nors priklausomas. Aukščiausia prisitaikymo forma buvo nomenklatūrinis kolaboravimas, kurio šiandien taip kratosi ne vienas buvęs to meto veikėjas, besisprausdamas į Seimą ar naujas partijas. Ar vėl nenaudojami tie patys įgyti įgūdžiai prisitaikyti prie naujo valdančiojo elito?

Gana sunku atskirti vieną nuo kito tris dalykus; prisitaikymą, susitaikymą ir kolaboravimą. Pastarasis yra jau aktyvus konformizmas, atvirai remiantis represines režimo struktūras. Čia jau kita kalba. Tikriausiai dabar nei kultūroje, nei mene nėra tokio represinio kolaboravimo, reiškiasi tik pataikaujantieji vienai ar kitai partijai, politinei krypti, prisitaikantieji prie vyraujančių, sėkmę lemiančių autoritetų ar tiesiog prie apsikrūvusių manipuliatorių, reklamos, žiniasklaidos standartų.

Čia nematau didelės tragedijos. Koks trečdalis gyventojų visada ir prie visko prisitaiko. Kitas dalykas – ar mes turime iškilių asmenybių, ar tokius žmones pastebime, ar juos laikome autoritetais vienoje ar kitoje srityje? Įsigalėjo toks ironiškas žvilgsnis net ir į tai, dėl ko turėtume tik džiaugtis. Reikėtų kalbėti apie daugumą užvaldžiusį keistą kompleksą, kurį būtų galima pavadinti *antikonformizmu*, kai visokiais būdais demonstruojamas savarankiškumas, kad kas nors

nepagalvotų apie norą su kuo nors susitapatinti, laikyti autoritetu, jau kartais kratomasi net tautinės tapatybės.

Visa tai kyla iš kažkokios keistos negalios, nepasitikėjimo savo jėgomis, valios stokos, lyg ir nebūtina kokia nors vieša laikysena. Tas infantilizmas neretai demonstruojamas kaip ypatinga būseną be jokių projekcijų į kultūrą, visuomenę. Išrastas toks apsauginis šarvas beveik prieš viską – vadinamoji šventa ir neliečiama saviraiška, kuri visiškai užgožia atsakingo asmens sampratą.

Įsigalėjusi komercializuota spauda, leidybinis biznis gerokai iš mūsų sąmonės ištrynė bei užgožė misijinį rašto, spausdinto žodžio vaidmenį, prisitaikoma prie ėmusio dominuoti vulgaraus, kriminalizuoto skonio.

Čia turiu mintyse **rašymą** kaip ypatingą veikimą, kuris pasidaro aktualus, kai ištinka įvairios krizės. Šiais metais laukiame finansinės krizės, prie kurios daug kas neprisitaikys, sako, kad nerašys, eis į statybas, plauti indų. Tai irgi neblogai, jeigu rašymas buvo tik tam tikrų užsakymų vykdymas, galvojant apie atlygį.

Ar kas nors galvojo apie atlygį rašydamas į Sąjūdžio spaudą?

Kartais sunkmečiai ir katastrofos nuvalo žodį, kuris tampa svarbiausia verte. Niekam nelinkiu to, ką čia sakau. Bet žymiausia klasika sukurta sunkiais laikais, kada rašto žodis buvo menkai arba visai neatlyginamas, nebent kalėjimu, ir laisvas nuo prisitaikymo.

2008.XII.27

**Mieli skaitytojai,
neužmirškite užsisakyti
Lietuvos rašytojų sąjungos žurnalo „Metai“.
Prenumeratą priima visi Lietuvos pašto skyriai.
Mūsų indeksas 5049.**

ARNO JUNDZE

Apie kritiką spaudoje, akademizmą ir nekokį kvapelį, kuris lydi šiuos procesus

Šį pavasarį peržvelgiau periodikoje publikuojamą medžiagą, susijusią su literatūros kritika (ir teatro kritika). Pretenzija į analitiškumą šiuose tyrinėjimuose yra labai sveikintina, tačiau periodiškai dirbujantis apkasuose, t. y. laikraščio redakcijoje, į akis krito aprangos ir žaidimų aikštelės – spaudos specifikos – neišmanymas. Be to, akivaizdu – gerokai kompetentingiau ir logiškiau samprotauja tie autoriai, kurie reguliariai ir jau ilgokai bendradarbiauja laikraščiuose, žurnaluose.

Žiniasklaidos priemonių vadovėliuose pabrėžiant spaudos reikšmę ir analizės būtinumą visada pasitelkiamas koks nors banalus pavyzdys. Įsivaizduokite, ką apie planetą Žemę pamanytų ateiviai, jei vienintelis jiems prieinamas informacijos šaltinis būtų popierinė spauda! Taip ar panašiai klausia Vakarų aukštųjų mokyklų profesoriai, provokuodami dėsninę skaitytojų atsakymą – o siaube, spauda tokia kvaila, ką gi jie vargšai pamanytų!

Galima suprasti gerbiamus knygų autorius, kuriems žūt būt reikia įrodyti savo reikšmingumą. Tačiau nebūkime naivūs perkeldami šį Vakarų medijų profesorių šūkį į mūsų literatūrinę aplinką. Nė vienas save gerbiantis literatūros

Arnas Jundzė (g. 1965) – prozininkas, literatūros mokslininkas, „Nepriklausomo ryto laikraščio“ kultūros skyriaus ir TV laidos „100 gramų kultūros“ vedėjas. 1996 m. apgynė daktaro disertaciją „Suomių literatūra Latvijoje 1885–2001“, yra išleidęs knygą vaikams. Gyvena Ogrėje (35 km nuo Rygos).

Dažnai tenka girdėti, kad Lietuvoje stinga kokybiškos kritikos, jau nekalbant apie jos analizę. Latviai šiuo atžvilgiu aktyvesni: stengiasi neapeiti šios temos konferencijose, gvildena disertacijose, o latvių literatūros mėnraštysje „Karogs“ neseniai buvo surengta diskusija „Kas lieka iš kritikos po kritikos?“, kur klausia, kas šiais laikais yra kritika – žurnalistika, mokslas ar menas. Šiame postkritikos aptarime dalyvavo du spausdintų ir interneto medijų žurnalistai (Arnas

proceso analitikas neturi teisės elgtis kaip marsietis, kuris apie literatūros būklę sprendžia tik iš laikraščių.

Spauda dievaži nėra ta sritis (ir kodėl gi turėtų būti), kurią analizuodami gautume teisingą literatūros vaizdinį, nes atspindėti literatūros proceso mažiausius niuansus ir slapčiausias sroves tikrai ne laikraščių uždavinys. Jie, beje, jau seniai nebeprisiekia Latvijos valstybei, o konkrečioms komercinėms struktūroms, kurios pirmiausia rūpinasi uždirbti iš savo produkto, kita vertus, įsiklausius į kai kurių literatūros ekspertų ištarmes, atrodo, kad jie vis dar įsitikinę – visi Latvijos laikraščiai draugiškai tebespausdinami Spaudos rūmuose, visai kaip tarybų laikais. Ne iš maloniųjų ir supriešinimas – jūs, spaudos raštininkai, ir mes, akademiniai tyrėjai. Be to, akademinuose tyrimuose galima rasti daug nelogiškumų. Juose, nesant gyvos ir kūrybinės diskusijos, kuri Latvijoje, deja, objektyviai neegzistuoja, galimybė prašauti pro šalį yra gerokai didesnė nei spaudoje, nes akademiniai leidiniai, nepaisant klaidingų interpretacijų, vartojami ilgai ir dažnai, o „vienadienius“ laikraščius po savaitės visi jau būna pamiršę.

Du krantai

Jei imamės gvildinti kritiką spaudoje, seniai atėjo laikas ne tik pasakyti „op“, bet ir peršokti griovį. Kartą reikia aiškiai pasakyti – kritika spaudoje ir akademiniai literatūros tyrimai yra vienos upės du krantai. (Eilinė banalybė!) Tai jokiū būdu ne „du pasauliai“ kaip Viliui Plūdioniui¹. Tačiau abiejuose šiuose krantuose galioja skirtingos žaidimo taisyklės, tikslai ir uždaviniai.

Laikraštis nėra monografija ar mokslo rinkinys. Tai sava respublika, kurioje tenka paisyti ypatingų reikalavimų. Taip pat ir rašant kritiką. Didieji dienraščiai ir tokios interneto svetainės kaip *Delfi*, *TVnet*, *Apollo* skirtos plačiai auditorijai, kurią sudaro šimtai tūkstančių skaitytojų. Potencialiam raštininkui lieka pasirinkti – arba laikytis žaidimo taisyklių, arba nežaisti išvis. Aplinkybės, žinoma, nėra palankiausias, tačiau jos stipresnės už norus. Kultūrai tenka konkuruoti su kriminalinėmis naujienomis, politika, pramogomis, kartkartėmis prabylant ir šioms sritims būdingais kodais. Taip, kad suprastų visi. Visiškai klaidinga taktika bandyti primesti mūsų spaudai funkcijas, kurias anuomet Latvijoje vykdė, pavyzdžiui, „Kritikos metraštis“ ar tikslinis žurnalas „Naujos knygos“, o dabar tik dėl pačių kritikų vangumo neatlieka niekas. Spauda nemaitins publikos milžiniškais ir sudėtingais analitiniais tekstais, kurie suprantami tik profesionalams ir Latvijos mastais reikalingi tik kelioms dešimtims elitinių skaitytojų – profesoriams, mokytojams, studentams, rašytojams. Plačiajai auditorijai

¹ Turima galvoje latvių klasiko V. Plūdonio (1874–1940) alegorinė poema „Du pasauliai“ (1899), kurioje prieštaros yra ryškiai dichotomiškos.

Jundzė ir Reinis Tukišas) ir du akademiniai tyrėjai (Dainis Leinertas ir Anita Rožkalnė). Kad ir kokie skirtingi respondentų požiūriai, iš kalbų kristalizuojasi bendros nuostatos, identiškos ir lietuvių kritikai: viešasis kultūros laukas labai uždaras, todėl kritikų vardai visur šmėžuoja tie patys; žmogiški ir instituciniai santykiai mažina kritikos objektyvumą; adekvačią argumentaciją ir vertinimą užgožia asmeninės impresijos, todėl kritika tik prisiliečia prie paviršiaus arba skrajoja abstrakčiose aukštybėse. Visi kaimynų kolegos sutartinai teigia, kad latvių literatūrą reikia iš pagrindų išravėti, palaistyti ir patręšti, kad ji nevirstų Gamtos muziejaus ekspozicija...

reikia ne analizės vingrybių iššūkio, o eksperto patarimo. Dažniausiai kritikas laikraštyje rašo ne rašytojams, ne kolegoms kritikams ar draugams – aukštųjų mokyklų profesoriams. Jų adresatas yra tūkstančiai skaitytojų, o uždavinys panašus į liūdnei pagarsėjusį kritiko uždavinį – ir pasiūlyti patrauklią medžiagą, ir pateikti naudingą patarimą.

Latvijos medijoms iki to dar toli, bet akivaizdi slinktis to pasaulinio didžiųjų laikraščių modelio link. Kitaip tariant, laikraštis jau nebėra tik įrankis, gamnantis žinias, kartu kultūros puslapiuose pradingsta akademizmas klasikiniu požiūriu. Kritikas, pasiduodamas pramogų industrijos spaudimui, pamažu tampa vertinančiu ekspertu, kuris pataria skaityti vieną ar kitą knygą. Šiuo metu Rytų Europoje pastebima tendencija (ji ryški kai kurių Rusijos laikraščių interneto versijose) – medijos užsiima ir knygų leidyba. Paprastai tokiais atvejais sąlyginėje kritikos erdvėje aptarnaujami tik savojo koncerno leidiniai ir dar absoliučiai saldžialiežuviaujant. Kritikas iš esmės paverčiamas rinkodaros instrumentu, ir gerai, jei bent retkarčiais tai turi ką nors bendra su gera literatūra (tai prieš porą metų patyrė ir Latvija, kai klasiko H. Hesse's romanai buvo parduvinėjami degalinėse, o laikraštis-leidėjas juos reklamavo).

Laikas parodys, ar mes judėsime saldžiu komplimentų keliu, giedodami šlovės giesmes Jackie Collins² stiliaus autoriams arba mirusiems klasikams, kuriems mūsų sprendimai jau buvę nebuvę (bijau, kad dėl šventos ramybės pasuksim kaip tik ta kryptimi), ar stumsimės sąlygiškai intelektualėsiu ir patrauklesniu vertinimo takeliu. Mano galva, jei bent vieno gerbtino Latvijos laikraščio keli literatūros kritikai reguliariai rašytų taip, kaip priimta kandžiuose britų intelektualų sluoksniuose (jei nenorit britų, paskaitykit, kaip seniau rašė muzikos kritikas Janis Porukas³!), mūsų perdėtai jautrioje menininkų aplinkoje tektų konstatuoti geroką infarktų pagausėjimą, nors ir dabartinais „šventos ramybės“ kritikos laikais kepštelėtų kultūros korifėjų storžieviškas elgesys yra vertas sodriai geltonų memuarų.

Spauda ir akademinė kritika yra vienos upės du krantai ne tik todėl, kad skiriasi jų tikslinės auditorijos bei orientyrai. Konstruojant tekstą, egzistuoja ir specifinių reikalavimų. Kiekvienas laikraštis turi savas tradicijas. Jas lemia net tokios smulkmenos kaip spausdinimui naudojamas šriftas, raidžių dydis, kursyvai ir pan. Reikalavimus veikia net tokie tariami mažmožiai kaip antraštės ilgis, eilučių skaičius ir kiti kriterijai, sukuriantys puslapio vizualųjį pavidalą. (Tai vaizdžiai atsiskleidė, kai 2007 m. „Nepriklausomas ryto laikraštis“ ir „Diena“ pakeitė formatą.) Yra autorių, kurie specifinių reikalavimų nepaiso ir vairuoja straipsnį taip, kaip patiems patinka. Tekstas, parašytas ignoruojant taisykles, ne tik nesulaukia skaitytojų palankumo, bet kartais sukelia dar ir nereikalingų konfliktų su redakcija.

Vaikų darželio lygio tiesa, kad bet kuriai laikraščio publikacijai ypatingos reikšmės turi stipri antraštė ir geras įvadas. Kritikai, kurie tai suvokia (turiu galvoj įvairių meno sričių kritiką), šį ginklą naudoja visa jėga – peržiūrėkit, pavyzdžiui, geriausius Normando Naumanio⁴ tekstus „Dienoje“. Esminis veiksnys, lemiantis, kiek įmanoma sudėti į tekstą, yra jo apimtis. Šiuo metu „Nepriklau-

² Jacqueline Jill Collins (g. 1937) – anglų romanistė, buvusi aktorė. Visi 26 jos romanai pateko į laikraščio „New York Times“ bestselerių sąrašą.

³ Janis Poruks (1871–1911) – kertinis latvių poetas ir prozininkas, klasikinio tipo universalas, savo kūrinuose ir kritikoje sintezavęs to meto pasaulines sroves ir idėjas.

⁴ Normunds Naumanis (g. 1962) – teatrologas, meno kritikas, žurnalistas, bendradarbiauja „Dienoje“.

somame ryto laikraštyje“ idealios apimties recenzijos formatas yra 8 tūkstančiai spaudos ženklų. Spėju, kad šie rodikliai „Dienoje“ daugmaž panašūs, taip pat galioja reikalavimas ilgesnius tekstus rūpestingiau struktūruoti antraštėmis. Tokia praktika nėra redaktoriaus kaprizas, nes tai iš esmės pakeičia teksto sandarą, priverčia autorių keliose eilutėse koncentruoti informaciją, kurią vertinant akademiškai leidžiama išbarstyti po visą tekstą. Akademiinių leidinių sudarytojai į tokias smulkmenas tiesiog nekreipia nė mažiausio dėmesio. Konferencijų rinkiniuose ir panašiose knygose dažnai pastebima tendencija, kai straipsnio autorė/autorius ratais važinėja aplink daržinę, bet negali pataikyti į duris, kurios yra didesnės už pačią daržinę. Minčių eiga nestruktūruota, netgi atvirkiščiai – mintys kaip išsiskybę sutuoktiniai gyvena autonomišką gyvenimą kiekviena sau. Laikraštyje tokie dalykai tiesiog „nepraeitų“.

Labai skatinčiau mūsų akademiinių ir neakademiinių sluoksnių analitikus patyrinėti, kaip suprantamai ir prieinamai savo samprotavimus formuluoja vizualiųjų menų ekspertai leidyklos „Neputns“ leidžiamuose meno žurnaluose „Studija“, „Dizaino studija“ ir „Fotokvartalas“. Atkreipkite dėmesį, kiek ten ir, tarkime, tapytojams skirtose monografijose, albumuose bei kataloguose įdedama pastangų, kad tema būtų pateikta aiškiai, suprantamai ir azartiškai kaip miniatiūrinis uodas ant porcelianinės lėkštutės. Šiuo atžvilgiu literatūros kritika gyvena taip, lyg būtų aštuntas dešimtmetis, kai buvo normali praktika „Literatūroje ir mene“ spausdinti tokios apimties paklodes, kurios dydžiu pranokdavo Juano Rulfo „Pedrą Paramą“ ir Gabrielio García Márquezo „Pulkininkui niekas nerašo“ kartu sudėjus. (Kad tik būtų taip pat pagaulu!)

Šiuo metu daugelis vyresnės kartos literatūros tyrinėtojų sutartinai skalambija – tai buvo kone kritikos aukso laikai. Bet, atleiskit, didelė šitų paklodžių dalis yra tiesiogine to žodžio prasme siaubingos ir nepaskaitomos. Marksistinė terminologija jas nuveda į griovį, o bandymai ją apeiti – straipsnius čia pat ir užkasa. Koks gi ten „konstruktyvus santykis“? Neįmanomų konstrukcijų šalutiniai sakiniai, specifiniai tarptautiniai žodžiai, gudragalviškos, bet bereikšmės citatos, ištrauktos iš konteksto ir paimtos iš specialiųjų citatų sąsiuvinijų, o ne iš originalios pastogės, perpasakotos visos įmanomos aprašomojo autoriaus genealogijos (biobibliografija, išsilavinimas ir pan.). Kas lieka iš šių didžiųjų, „nuodugniųjų“ recenzijų, jei išmetam visą balastą, įskaitant genialiųjų filosofų svarstymų atpasakojimus? Ir kurgi šiuose tekstuose tai, ko jų autoriai (-ės) kategorišku tonu reikalauja iš literatūros – formos grakštumas, gera kalba ir ritmas, tiksli mintis ir siužetinė linija? Taip būdavo tada ir, deja, neretai tebesitęsia iki šiol, tik sumažinus paklodžių apimtį.

Didžiausios problemos, atrodo, prasideda tą akimirką, kai akademiškai apsi-trynęs prasisiekėlis nusprendžia išmėginti jėgas spaudoje. Tada pasirodo – siaubas! – 8 tūkstančiais ženklų jau nieko nebeįmanoma pasakyti, nepalyginamai lengviau būtų išsiliesti 25 tūkstančiais. Žinoma, kad lengviau! Tai ne pradedančiųjų, o sistemos nelaimė. Universitetas sąmoningai rengia didelėms paklodėms kepti (referatai, moksliniai straipsniai, bakalauro darbai ir t. t.). Nė vienoje Latvijos aukštojoje mokykloje nerengiami literatūros kritikai, kurie būtų praktiškai mokomi, kaip reikėtų rašyti recenziją spaudai. Jei kas nors mėgins teigti priešingai – prašau, įvardykite šiuos kursus ir dėstytojo darbo patirtį žiniasklaidos priemonėse. Faktiškai visa spaudos kritika yra skausmingas mokymasis iš savo paties klaidų.

Žinau, pavyzdžiui, kad Latvijos Meno akademijoje nemažai dėmesio skiriama spaudos kritikos specifikai. Jaunos kritikės su nuolankia pagarba mini Ingridą

Buranę. Ir profesorė Silvija Radzobė, ruošdama jaunus teatro mokslininkus, recenzijų rašymui ir aptarimui teikia didelės reikšmės. Taip pat žurnalas „Muzikos saulė“ kartkartėmis rengia jaunų muzikos apžvalgininkų konkursus. Ką darom mes, literatūros tyrinėtojai? Nieko!

Pritariu, kad literatūros kritikos daliai, publikuojamai popierinėje žinia-sklaidoje, būdingas vienas erzinantis dalykas. Turiu galvoje autoriaus užsiciklinimą ties vieno kokio negatyvo analize. Jei tai atlikta pusėtinu lygiu, publikos požiūriu viskas gerai. Tokie rašiniai mielai skaitomi (kritikas X negailestingai užvožė kritikui Z). Tačiau esama šio tokio „bet“. Pasekite šį reiškinį ilgesnį laiką! Neretai per galvą gauna ne silpniesni kūriniai, o tekstai, kurie vėliau įrašomi tarp geriausiųjų (paskaitykit straipsnių rinkinį „Latvių literatūra 2000–2006“ – net ir ten šiuo požiūriu rasit nemažai įdomybių!). Kartais tenka konstatuoti kitą dėsningumą. Jei romanas blankus – tai ir recenzijos kritiniai samprotavimai ganėtinai santūrūs. Iš serijos: drungnai apie vidutinybę. O jeigu publikuojama kažkas, ką paskui garantuotai paskelbs kone kelio ženklų latvių literatūros procesui, paspardyti tokius darbus yra principo reikalas! Žinoma, visada reikia turėti galvoje – jaunas kritikas būtinai nuneigs klasiką – tai strategija, kuri dar neseniai užtikrindavo atpažįstamumą. (Dabar ji, rodos, nebeveikia, nes niekas tiksliai nebežino, kas yra latvių literatūra, tačiau bet kokiu atveju nuneigti klasikus yra tikrai gerokai madingiau, nei baimingai drebėti jų akivaizdoje.) Gana daug spaudoje kliuvo, pavyzdžiui, Norai Ikstenai už knygą „Neapibrėžta praeitis“⁵. Pradedant nekorektišku pamokslavimu dėl autorystės, baigiant paprastais neišplėstiniais sakiniais. Galų gale „Neapibrėžta praeitis“ gavo Baltijos Asamblėjos apdovanojimą, ir įtariu – ne vienas tuometinis vertintojas dabar mielai suvalgytų tai, ką pats andai rašė.

Atmetus kelis bukus privačių sąskaitų suvedinėjimo atvejus ir „strategijas“, tokio negatyvizmo priežastys yra visiškai objektyvios. Pirmoji – maža patirtis. Faktiškai kritikas leidžia, kad tekstas rašytų jį. O jei tas nedorėlis tekstas rašosi labai kritiškas, tada aišku kaip dieną, kad knyga, stovinti gerokai aukščiau „Lato romanų“⁶, pabrukama dešimt metrų po jais. Galima čia samprotauti apie gerokai erzinantį nesugebėjimą aprėpti ir nujausti literatūros visumą, bet iš kur šis sugebėjimas atsiras, jei latvių literatūra tradiciškai traktuojama kaip savaime vertingas daiktas. Norint matyti visumą, reikia nuodugnai skaityti ir dirbti mažiausiai dešimt metų. Tačiau nežinau nė vieno latvių literatūros kritiko, kuris į darbą važinėtų nauju „Lexus“. Kritika nėra taip gerai apmokama, kad taptų pagrindiniu darbu, taigi trūksta laiko ir galimybių. Tai tik viena realybės versija, kuri taikytina ir spaudoje rašančiam, dešimtyje vietų dirbančiam kritikui, ir priešokiais papildomai uždarbiaujančiam aukštosios mokyklos dėstytojui.

Šuo gali būti pakastas ir nuvalkiotame analitiškumo reikalavime. Maža apimtis yra kaip užburtas ratas, kelia sunkumų visiems rašantiems; kai tik reikia pradėti analizuoti, tam pritrūksta vietos. Visada lengviau „apžaisti“ negatyvizmą ir silpnas vietas, nes jos plaukia knygos paviršiumi, yra greitai ir paprastai nugriebiamos. Rezultatas – niekinantis rašinys. Padvigubinus jo apimtį (aptariant daugiau aspektų), tekstas susibalansuotų.

Netikėtai galime konstatuoti, kad recenzijos spaudoje, kuriose pretenduojama į tradicinį analitiškumą, faktiškai yra pasmerktos stovėti ant vienos kojos,

⁵ Noros Ikstenos (g. 1969) užrašyti Imanto Ziedonio (g.1933) vaikystės atsiminimai.

⁶ Leidyklos „Kaimo laikraštis“ leidžiama latvių autorių populiariosios literatūros serija. Romanai išeina kas mėnesį, kainuoja po vieną latą ir platinami spaudos kioskuose.

nes teksto apimtis visapusiškai analizei per maža. Ar šioje situacijoje išsigelbėjimas būtų senamadiškos paklodės? Ne, nes jos yra toks pats reliktas kaip talonai muilui ar degtukams.

Nereikėtų purkštauti ir prieš analizę. Ji spaudoje publikuotuose tekstuose turi būti. Tačiau šiam specifiniam, akademiniam tyrimams artimam lygmeniui, kurio reikalauja daugelis spaudos kritikos kritikuotojų ir vyresnės kartos kritikų, kurie ir patys seniai jokių aukštojo pilotažo stebuklų demonstruoti nesugeba, reikia sukurti kitą formatą. Tai, kad tokio neturime, šiandien yra pačių kritikų tingumo, o ne laikraščių problema. Juk niekas nedraudžia plėtotis „Karoge“ ar sukurti dar penkis kitus žurnalus.

Aštuoniais tūkstančiais ženklų galima pasakyti gana daug. Tai, žinoma, jau ne vien profesionalumo, bet ir tikslo pasirinkimo klausimas – jei tik autorius pats sau sugeba atsakyti į klausimą, kodėl jis apskritai ėmėsi rašyti apie šią knygą.

Spaudoje rašančiuosius, aišku, galima kritikuoti dar dėl daugelio dalykų, tačiau turėkime galvoje – jų rašymo terminas yra net keliais mėnesiais trumpesnis nei žurnalo ar akademinų leidinių bendradarbių. Greitoji reakcija vyksta kokybės sąskaita. Tik nežinia, kodėl ši pusiau akademinė kritika, rašyta kone mėnesį, nėra trisdešimt kartų pajėgesnė už tekstus, sukurptus dienraščio skiltims, sprinto greičiu perskaičius knygos signalinį egzempliorių, – tiesiogine to žodžio prasme per kelias valandas. Tegu man atleidžia „Karogas“, bet ir „Karogo“ kritikos skyriaus publikacijos neretai silpnesnės už laikraščių kritiką, nors taip dievaži neturėtų būti.

Tarnautojas, menininkas, ekspertas

Kas iš tikrųjų šiandien yra kritikas – rašytojų aptarnautojas, geiša su misionieriaus pašaukimu ar kūrybinga asmenybė? Kiekvienas kritikas į šį klausimą, žinoma, atsakys savaip. Kai rašai akademinę monografiją, tikslas yra vienas, nedidelį straipsnį laikraščiu – kitas.

Galėčiau atsakyti tik už save. Man atrodo, latvių literatūra yra pernelyg mažas dydis, kad jai tarnautume. Dar nuo sovietinių laikų paskui kritiką tempiasi prakeiksmas – apšokinėti nesavanaudišką ir našlaitišką latvių raštiją. Aki vaizdu, kad anuomet tai buvo kažkam naudinga, bet šiandien tokios prielaidos yra anachronizmas, o jų skelbėjams reikėtų pasieškoti psichoterapeuto.

Kartkartėmis savanoriškai užsiimdamas kritika aš niekam netarnauju. Su literatais *šnapso* negeriu ir kartu *nesitūsinu*. Tai principas, padedantis išlaikyti distanciją ir pusiau šaltą protą. Kiekvienas kritikas turi atsakyti tik už savo vertinimus, bet ne už tai, kaip jaučiasi autorius. O atsibundant kartu, man rodos, tai vargiai įmanoma.

Akademinis kritikos pavidas yra veikiau pusiau mokslas (lyginant su tiksliais mokslais), turintis savas, tariamai logiškas definicijas, teorijas, metodus ir tiriamąjį darbą. Tačiau iš meno akademinė kritika pasiskolina svarbiausią instrumentą – literatūrinę kalbą, todėl šioje veikloje idealiausiu atveju ryškiai juntamas ir meno alsavimas. Kas yra, pavyzdžiui, Ingaro Sletteno Kolloeno darbas apie K. Hamsuną – monografija ar aukšto lygio romanas?

Ir kritika spaudoje gali priartėti prie meno labiau nei bet kuris kitas medijų žanras. Tai gali būti esė, performansas, šou, pristatymas – kas tik norit. Šiuolaikinis kritikas yra vieša persona, tarpininkas, jis paprasčiausiai neturi teisės reprezentuotis kaip patologiškas niekšelis. Pakanka jau literatų, kurie viešai pareiškia, kad rašo sau ir dar dviem draugams. Kritikas negali sau to leisti. Jo

viešas pavidasas privalo būti stiprus, matomas, autoritetingas ir gana kūrybiškas. Lygiai toks pat, koks visuomenės supratimu yra eksperto vaizdinys. Tai autorius, pirmiausia atsakantis už savo tekstą ir sugebantis juo pritraukti skaitytojus prie tam tikros medijos. Jei straipsnis išvirpintas beveik kaip apsakymas, jei tekste ryškus ritmas, o kiekvienas žodis yra savo vietoje, jei jis pulsuoja energetika, nenuostabu, kad kartais kokios nors knygos kritika būna virtuoziškesnė nei pati knyga. Tokią kritiką skaityti tikras malonumas, o sykiu liūdna, kad jos įkvėpimo šaltinis yra silpnėsnis.

Šiomet teko girdėti ir skaityti gana detalią ir pedantišką spaudoje besireiškiančių kritikų klasifikaciją – tokie, šitokie, kitokie. Tačiau ji, nors iš pirmo žvilgsnio ir tiksli, nieko neduoda. Realiai egzistuoja dviejų veislių kritika – kurią pastebi ir kurios nepastebi. Tos antrosios niekam ir nereikia. Nebent norite, kad jus be galo mylėtų jūsų kritikos subjektas, esate apimtas pieteto ir dalijate kiekvienai seseriai po auskarą ar broliui po barškutį, tačiau nesitikite, kad jūsų vardą kas nors atsimins.

Prieš kelerius metus tuometiniai jaunieji poetai Māris Sālējs, Karlis Vērdinis ir keletas kitų, prisiklausę tuometinių autoritetų, eidami į „Literatūros ir meno“ redakciją mėgdavo kalbėti apie rašytojų brolijos etiką. Jei esi rašytojas arba poetas, esą nedera kritikuoti kolegų. Tokia „šventos ramybės“ politika ateina iš sovietmečio. Tada taip leisdavo Rašytojų sąjungoje gerai jaustis rimų kalėjams, kurie kepė posmus apie Patrice'ą Lumumbą. Vieni apsimetė, kad rašo poeziją, kiti – kad tai, ką skaito, yra poezija. Laimei, šiandien tokie brolijos kodeksai jau nebe aktualūs. Dabartinė spaudos padėtis greičiau primena XX a. pradžią, kai šią profesiją aukštais laimėjimais įteisino Karlis Skalbė, Fricis Barda ir kiti klasikai. Šiandieninėje situacijoje kritikai yra ekspertai. Ir kodėl gi rašytojas ar poetas, išmanantis amato niuansus, negalėtų būti ekspertas? Didžioji skaitytojų dalis laukia elementaraus patarimo – ar šią knygą verta skaityti, o ši spektaklį ar filmą – žiūrėti? Ar tikrai poetas/rašytojas to nesugebėtų?

Rašydamas šį straipsnį paskaičiau, kad „Nepriklausomas ryto laikraštis“ informuoja skaitytojus apie maždaug 250–300 naujai išleistų knygų per metus. Trumpos anotacijose – jokios analizės, tačiau tai nereiškia, kad tokius tariamai mažus darbelius galima niekinti. Labai tikėtina, kad trumpos knygų apžvalgos irgi turi ateitį, kuri laukia mūsų literatūros vertintojų, norinčių bendradarbiauti žiniasklaidoje. Perspektyvus galėtų būti trumpų recenzijų formatas, panašus į tą, kurį siūlė Valstybės kultūros ir kapitalo fondo remiamas projektas „Knygų kraitė“. Jis buvo labai viliojantis skaitytojams, tačiau, kiek teko girdėti, apmirė veikiau dėl menkos autorių disciplinos ir recenzuojamų knygų trūkumo nei dėl kokio VKKF ekspertų sužvėrėjimo ar laikraščio redakcijos. Apie trumpas recenzijas vyrauja klaidinga nuomonė – neva tai sugeba kiekvienas mulkis. Perskaitykit tris knygas ir pamėginkit!

Be ugnelės akyse

Jei latviai būtų tokia pat didelė nacija kaip rusai ar vokiečiai, žaidimo taisyklės būtų kitos. Pasakymas, žinoma, nuvalkiotas, bet gyvenam mažoje šalyje. Tai tinka visoms sritims. Tenka skaitytis – latvių literatūros siūloma erdvė yra labai maža ir uždara. Per metus išleidžiama apytiksliai nuo 250 iki 500 latvių autorių knygų, didžioji dalis, deja, yra pakartotiniai klasikų leidimai. Čia ir prasideda kritiko entuziasto bėdų slėnis, ryškiai atsiskleidęs jau minėtame projekte „Knygų kraitė“, kuris nesėkmingai pataikė į tarpsnį, kai kone pusmetį buvo daugmaž

kokybiškų latvių autorių kūrinių deficitas. Aišku, galima išsiversti su G. G. Márquezu ar net Astra Mille⁷ arba spardyti vidutinybes, bet ne ištiesai. Iš tikrųjų projektas atskleidė dar vieną problemą – kritikas negali sau leisti būti tik latvių literatūros kritiku. Kaip tik todėl perspektyviausias modelis toks, koks dabar ir kuriasi, – akademinio literatūros mokslo ir spaudos kritikos simbiozė, kritikai, kurie patys yra rašytojai ar poetai, taip pat aktyvi literatūros specialybės studentų raiška.

Jei tai būtų įgyvendinama produktyviai, o ne iškreiptai, be abejonės, būtų apie ką diskutuoti. Tačiau pirmiausia, kas krinta į akis, pavarčius praėjusių metų kritikos siuntą, – labai mažai autorių, kurie rašydami patiria malonumą. Toks įspūdis, kad susiduriame su blankiais reflektuotojais, kurie akivaizdžiai bijo savo sugebėjimo logiškai vertinti ir todėl laviruoja tarp koordinacių: Guntis Berelis kažkada rašė taip, Rimandas Cepelis sakė šitaip, Arno Jundze teigė priešingai, o Karlis Vērdinis ir Aivaras Eipuras iš viso... Faktiškai akademinė kritika tokiais atvejais pasiūlo kompiliacinę citatą *makdonaldą*, iš kurio tiek pat naudos, kaip iš dailių suvenyrinių rinkinukų su žymių žmonių aforizmais.

Kai dešimto dešimtmečio pradžioje pradėjau dirbti Literatūros, folkloro ir meno institute, labai norėjosi rašyti. Spauldoje tuo metu spekuliuavo politikos diletantai ir orinių ekonomikos pyragaičių kepėjai. Apie 1991-uosius pradedančiam publikuotis buvo labai sunku. Dabar padėtis kardinaliai priešinga. Daugelis rašančiųjų yra jauni žmonės, dar studijuojantys ar neseniai pabaigę mokslus. Kai dėl įvairių priežasčių keičiasi autoriai, redaktoriams nesunku rasti pakaitus. Vyresniųjų kursų studentų, norinčių išmėginti jėgas vizualiųjų mokslų, muzikos ar teatro kritikos srityse, netrūksta. Rasti norintį rašyti jaunuolį yra kelių telefono skambučių klausimas. Studentai suprato, kad spauda, nors ir nėra jų materialių svajonių išsipildymas, gali pasitarnauti kaip tramplinas siekiant karjeros. Jie suprato – jei tave pastebėjo laikraščio skiltyse, geriau apmokamo darbo perspektyva gerokai ryškesnė nei tada, jei esi tik nepažįstamas žmogus su nauju aukštosios mokyklos diplomu. Labai svarbu – jaunieji kritikai nori rašyti, jų akyse žiba ugnelė. Taip yra muzikos, vizualiųjų menų ir teatro srityse.

Literatūros kritika šiuo atžvilgiu atrodo kaip absoliuti juodoji skylė. Pamenu, prieš porą metų mano kvietimas norintiems rašyti kelis mėnesius kabojo filologijos fakulteto skelbimų lentoje. Ilgą laiką neatsirado norinčiųjų, paskui pasirodė pora panielių. Paėmė knygas, ir dingo. Per visas šias kritikų paieškas gavau, rodos, tik vieną padorų rašinį. Jo autorė, deja, neatsakė nei į elektroninius laiškus, nei į telefono skambučius. Ir pradingo galutinai.

Sunku pasakyti, kas tai. Apatija? Kompleksai? Baimė? O gal lemtis – mama pasakė, kad būsiu mokytoja? Rygos literatūrinių renginių organizatoriai, sugebantys suburti jaunimo auditoriją, ne kartą yra paliudiję – būsimieji filologai į tokius renginius nevaikšto. Kažkaip nenormalu, keista ir neprofesionalu. Spauda su tuo susitaiko visiškai ramiai. Menų ir mūzų konkurencijos sąlygomis – jei nerašo literatai, jų vietą užima muzikologai arba teatro kritikai, kurie tai daro geriau, nes yra kvalifikuočiau parengti, o sykiu žino, kad reikia laikytis terminų. Padėtis šiuo atveju tokia pati – kaip šią vasarą rašydamas apie projektų konkurencingumą „Nepriklausomame ryto laikraštyje“ apibendrino patyręs Latvijos kultūros kapitalo fondo ekspertas profesorius Raimondas Briedis, – kokybiškų projektų mažai, ir pinigai nuplaukia kitiems.

⁷ Astra Mille (g. 1953) – latvių žurnalistė, TV komentatorė, publikavusi laisvai traktuojamo dokumentinio žanro knygas.

Neatliktos pareigos

Visokeriopai išblaškytos kritikos pajėgos, bendrų idėjų ir strategijos trūkumas neretai priveda prie degtuko skaldymo: literatūros tyrimuose daug menkų temelių, bet mažai globalių dalykų, kritika spaudoje tapo nebeprivaloma. Blogiausia, kad tokioje situacijoje kritika jau seniai nebeatlieka savo pareigų. Didelė ir skausminga latvių literatūros nelaimė yra nevisas jos spektras. Labai lengva išvardyti, kokios literatūros mes neturime, tačiau didžiausios keistybės prasideda, kai paaiškėja – latviams trūksta ne pasauliniu mastu marginalokos intelektualiosios literatūros, o kaip tik komerciškai sėkmingiausio amatininkiško sparno: kriminalinės literatūros, nuotykių tekstų, moterų romanų. Pažvelkite į angliškai kalbantį pasaulį – kasdienis dalykas akademinėje aplinkoje yra disertacijos apie, pavyzdžiui, Danielle Steel⁸ ar Madonos dainų analizės speckursai. Pas mus – apsaugok Dieve!

Jau kokius dešimt metų klesti ir veši Kornelijos Apškrūmos lengvai prieinamos poezijos fenomenas. Jos knygų tiražai mūsų poezijos intelektualų darbų fone yra fantastiški. O kur kritika? Vienas ar du atsiliepimai per kelerius metus – tai ne kritika. Taip pat ir frazė „visokios ten apškrūmos“ nėra kritika. Pernai sveitainėje *Delfi* „Poezijos dienų“ balsavimo prizą įtikinamai iškovojo Maija Laukmanė. Jos poeziją be jokių fondų paramos leidžia didžiausios Latvijos leidyklos, o knygų topuose šiemet net kelios jos knygos ištisus mėnesius užima aukštesnes vietas nei Jānio Rokpelno poezija ar Gundegos Repšės romanai. Kodėl gi mūsų profesionalieji ir išmintingieji poezijos analitikai tyli? Net jei „ten nieko nėra“, kritikos pareiga būtų apžvelgti šį fenomeną. Taip pat beveik apeinami, tarkime, leidyklos „Kaimo laikraštis“ serijos „Lato romanas“ kūriniai (šis tas retkarčiais pasirodo, tačiau be jokios sistemos). Gal todėl ir kai kurie latvių rašytojai įsivaizduoja, kad kriminalinis romanas yra *kažikoks* kriminalas. Ar esate girdėję, kad kas nors rašytų apie Egilo Lukjanskio romanus? Ne? Bet aš bijau, kad disertacijų apie Alberto Belo, Reginos Ezeros, Visvaldžio Lamo romanus ar Imanto Ziedonio poeziją irgi ne per daugiausia.

Latvių literatūros kritikos galia yra išgalvota sąvoka. Ji iš inercijos vartojama nuo pirmosios Latvijos nepriklausomybės, taip pat sovietinių laikų, kai smulkios žuvelės galėjo slėptis už Harijo Hiršo⁹ nugaros, o literatūros buvo tiek mažai ir knygos tokios pigios, jog nereikėjo būti Griguliu¹⁰, kad iš dyko buvimo perskaitytum viską. Mūsų laikais kritikai rašo, bet nekuria autoritetingos nuomonės. Latvių literatūros metų įvykiu logiškai mąstant turėtų būti „Metų literatūros apdovanojimų“ renginys, tačiau iš visuomeninių ryšių pozicijos jis atrodo nerimtas, nes žiuri susirenka pasitarti vos keletą kartų. Gink Dieve! Nesiimu teigti, kad šie žmonės tyčia neperskaitytų visko, kas nominuota, bet „Liaudies muzikantų nakties“¹¹ ir „Didžiojo muzikos apdovanojimo“ ekspertai rūpestingai dirba, svarsto ir diskutuoja ištisus metus. Koncertų specifika tokia, kad kai kurie jų yra unikalūs, vyksta tik vieną sykį, o teatro ekspertai spektaklius žiūri ir po keletą kartų. Literatūros vertinimas šiame fone atrodo visiškai formalus. Be to, kritikų –

⁸ Danielle Steel (g. 1947) – amerikiečių romanistė, „New York Times“ bestselerių sąrašo lyderė. Romanai versti į 28 kalbas.

⁹ Harijs Hiršs (1937–2007) – vienas maištingiausių neoficizinių sovietmečio literatūros kritikų.

¹⁰ Arvids Grigulis (1906–1989) – poetas, prozininkas, kritikas, sovietmečiu sugebėjęs išvengti „tarybinio trubadūro“ titulo.

¹¹ „Spelmanu nakts“, teatro festivalis.

akademių ir neakademių – komisijoje paprastai būna mažiau nei potencialių „Metų apdovanojimo“ pretendentų. (Užtat, pavyzdžiui, privaloma tvarka žiuri visada dalyvauja keletas dramaturgijos atstovų – net tada, kai apskritai nėra ką vertinti, – vertėjų ir kitų gerų žmonių, kurie, tarkime, kuo ramiausiai gali pareikšti, kad akademių literatūros tyrimų srityje per metus neįvyko nieko, kas būtų verta dėmesio.)

Rusų kultūroje yra du tradiciniai klausimai: kas kaltas ir ką daryti? Atsakymas į pirmąjį klausimą gana paprastas. Kalti patys kritikai ir inertiška aplinka, kurią jie sukūrė. Mūsų laikais nieko jau seniai nebedomina, kodėl nustojo eiti „Naujos knygos“, vėliau „Knygų apžvalga“, kodėl išnyko „Kritikos metraštis“ ar nusibaigė dar vienas kitas literatūros žurnaliukas. Kritikų patologišką tinginystę liudija tai, kad šie leidiniai neatnaujinami. Nes iš tiesų – argi tiek jau daug reikėtų, norint reanimuoti dažnai linksniuojamą ir moksliniam darbui naudingą metraštį, ar dar geriau – sukurti ką nors XXI a. tinkamesnio, modernaus ir stipraus? Penki kritikai redakcijos kolegijai, gera valia ir projekto sąmata VKKF konkursui... Jau nekalbant, kad seniai būtų laikas kritikams įsteigti savo kasmetinį prestižinį prizą geriausiam ir prasčiausiam latvių poezijos rinkiniui, romanui, apsakymui, vaikų literatūros knygai. Įsivaizduokite, kokios aistros galėtų užvirti dėl nominacijos – blogiausias metų romanas...

Tai būtų vienas atsakymo į klausimą „ką daryti?“ variantas. Tiesą sakant, bijau, kad viskas taip ir liks „Karogo“ puslapiuose.

Iš latvių k. vertė **LAURA LAURUŠAITĖ**

Versta iš:

„Karogs“, 2008, Nr. 10, p. 82–91.

HERMANN KURZKE

Thomas ir Heinrichas

Iš vokiečių k. vertė **ANTANAS GAILIUS**

1875–1914 m. kronika

Iki 1889 m. broliai vaikystę leido kartu, o tada Heinrichas, sulaukęs aštuoniolikos, palieka mokyklą, iš pradžių pradeda mokytis Drezdene knyginko amato, o nuo 1891 m. balandžio pailsamdo savanoriu pas Samuelį Fischerį Berlyne. Tačiau retsykiais broliai matėsi. 1893 m. vasaros atostogas Heinrichas su Thomu pradykinėjo drauge, o 1894 m. vasaros pradžioje jiedu kartu buvo Bairoite.

Tėvo mirtis 1891 m. spalio 13 d. padarė Heinrichą finansiškai nepriklausomą, todėl jis nuo 1892 m. galėjo pradėti judrų keliauninko ir laisvo rašytojo gyvenimą. Pagrindinės jo postovių vietos buvo Berlynas, Lozana, Paryžius, Florencija ir Roma, be to, dar ir Riva prie Gardos ežero, kur jis dėl nestiprių plaučių dažnai gydėsi sanatorijoje. Iki 1914 m. Heinrichas neturi nuolatinės gyvenamosios vietos. 1894 m. pasirodo jo pirmasis romanai „Vienoje šeimoje“. Po to išeina novelės, paskui romanai „Pasakų šalyje“ („Im Schlaraffenland“, 1900) ir – sulaukusi didesnio pasisekimo – trilogija apie Renesanso laikus „Deivės“, 1902).

Intensyviausio bendravimo laikai yra 1895–1901 metai. Nuo 1895 m. liepos iki spalio broliai pirmą kartą drauge praleidžia kelis mėnesius Italijoje (Palestirinoje ir Romoje). 1895–1896 m. Thomas bendradarbiauja Heinricho leidžia-

Hermannas Kurzke (g. 1943 m.) – vienas garsiausių Thomo Manno kūrybą ir gyvenimą tyrinjančių autorių, ilgametis Mainco universiteto naujosios vokiečių literatūros profesorius. Nuo pat studijų Miunchene ir Viurcburge jis domėjosi ne tik germanistika, bet ir katalikų teologija, yra himnologijos – grigalinio giedojimo – žinovas. Skaitytojams siūlome ištrauką iš naujausios H. Kurzke's knygos „Thomas Mannas. Gyvenimas kaip meno kūrinys“, kurią lietuviškai išleis leidykla „Versus aureus“.

mame žurnale „Dvidešimtas amžius“ („Das XX. Jahrhundert“). Ir trumpesnių susitikimų, ir mėnesius trukusio bendro gyvenimo būta ir per Thomo antrą laikymąsi Italijoje nuo 1896 m. spalio iki 1898 m. balandžio. Grįždamas iš Florencijos, Thomas 1901 m. pavasarį kelias dienas drauge su Heinrichu leidžia Rivoje prie Gardos ežero, alternatyviosios medicinos šalininko dr. von Hartungeno sanatorijoje, davusioje būdingų detalių novelei „Tristanas“ (baigė ją 1901 m. birželį ar liepą) vaizduojamiems „Einfrido namams“. Po to būta ilgesnių kurortinių viešnageių Miterbade (1901 m. liepa–rugpjūtis) ir Rivoje (1901 m. lapkritis–gruodis).

Thomas vis labiau veržėsi iš brolio šešėlio. Netrukus „Budenbrokai“ parduotų egzempliorių skaičiumi ėmė smarkiai lenkti Heinricho knygų tiražus. Jaunėlis brolis darosi labai pasitikįs savimi. 1903 m. pabaigoje jis taip smarkiai kritikuoja brolio romaną „Meilės medžioklė“, kad nesantarvę tik vargais negalais pavyksta užglaistyti. Brolio reikalavimų netenkina nė „Profesorius Unratas“ („Professor Unrat“, išėjęs 1905 m.), vienas pačių geriausių Heinricho romanų. Prisideda ir šeimos reikalai. Heinrichas nepritaria, jo nuomone, pernelyg biurgeriškoms sesers Julijos (1900) ir brolio Thomo (1905) vedyboms. Antra vertus, šeimos simpatijų nepelno nei jo laikina sužadėtinė Inesa Schmied (nuo 1905), nei vėliau Prahos artistė Maria Kanová, kurią Heinrichas veda 1914 m. Situoktiniai apsigyvena Miunchene.

Tad santykiai lieka, tiesa, kolegialūs, tačiau visą laiką įtempti. Maždaug nuo 1904 m. Heinrichas, iš pradžių buvęs apolitiškai konservatyvių pažiūrų, vis labiau linksta politikos, liberalizmo ir demokratijos pusėn („Mažasis miestelis“, romanas, 1909, „Dvasia ir darbas“, esė, 1910). Thomas į tai žvelgia su nepasitenkinimu. Nors sesers Carlos, su kuria Heinrichas palaikė itin artimus santykius, savižudybė dar kartą sutvirtina likusios šeimos solidarumą, įtampa galutinai pratrūksta, kai Thomas 1914 m. rudenį stoja į entuziastingai karą remiančių vokiečių nacionalistų pusę. Nuo to laiko brolių ryšiai nutrūksta ilgiems metams.

Tėtės mirtis ir prielankumas

Tėvas nelabai ko tikėjosi iš sūnų, testamentu atimdamas iš jų firmą, tačiau šitaip išvadavo juos ir nuo naštos. Jiedu tėvui už tai dėkingi ir nori pasirodyti buvę verti tokio išvadavimo. Ką jis būtų pasakęs – šis motyvas visą gyvenimą lieka svarbus, kai reikia daryti kokią sprendimą. Atsiminimuose broliai konkuruoja dėl tėvo prielankumo mirties valandą. Abu tvirtina prieš pabaigą buvę tėvui itin artimi. Dvidešimtmečiui, kaip vėliau rašo Heinrichas, mirštantysis pasakęs tai, ką „seniai manė, tik vis nutylėdavo: „Aš noriu tau padėti.“ Tapti rašytoju – tas abiem buvo aišku; vienas pabučiavo antram ranką, tebebučiuoja ją ir šiandien“. O Thomas prisimena „nepamirštamą jaunystės sceną, kai H. paspruko, pamatęs į laiptų aikštelę išėjusį mirtinai sergantį tėtę, o aš su juo pasišnekėjau, ir tėtė man atsisveikindamas už tai padėkojo“ (1919 m. gegužės 25 d. dienoraščio įrašas).

Thomas Johannesas Heinrichas Mannas mirė sulaukęs 51 metų nuo pūslės vėžio. „Taip būčiau norėjęs dar su jumis pasilikti“, – pasakė jis mirties dieną. Tada, be abejo, viskas būtų kitaip susiklostę. Bent jau jo antram sūnui. Ar jis tuomet vis dėlto būtų tapęs prekybininku, kaip kad siūlo poetas Žanas Žakas Hofštedė jaunajam Budenbrokui? „Tomas – solidi ir rimta galva; jis turi tapti prekybininku, dėl to nėra jokių abejonių. O Kristijanas man regisi truputuką plevėsa, ar ne? Truputuką *incroyable*...“

In inimicos

„Tapau tu, kas esu, – tarė jis galiausiai, ir jo balse suskambo jaudulys, – nes nenorėjau tapti tu, kas esi tu. Jeigu tavęs širdyje vengiau, tai tik todėl, kad turiu tavęs saugotis, nes tavo būtis ir esybė yra man pavojinga... aš tiesą sakau.“

Šiuos žodžius taria Tomas Budenbrokas nuožmaus vaido su broliu Kristijanu pabaigoje. Juos galima pritaikyti ir Thomui bei Heinrichui Mannams. Kristijanas Budenbrokas, teisybė, laikomas dėdės Friedelio portretu, tačiau tai tik menka tiesos dalis. Kristijano figūra turi ir svarbių Heinricho bruožų, kuriuos atspindėjo Thomo baimės. Kai Kristijanas praranda savitvardą, be atodairos rūpindamasis savo brangiuoju „Aš“, čia atkuriamas Heinricho neklusnumas tėvų namams, bet sykiu ir jo brolio baimė panašiai išsimušti iš savo vaidmens vėžių. Kai Kristijanas trunkosi su prieblandos pasaulio moterimis, čia regime ir Heinricho bendravimą su prostitutėmis, ir asketo Thomo panieką savo geidulių nevaldančiam žmogui. Kai Kristijanas, nepaisant visų negalavimų, pergyvena brolių Thomą, čia šmėkščioja ir Thomo Manno baimė, kad primygtinis jo gyvenimo būdo nepriekaištingumas galbūt labiau kenkia sveikatai nei vadžių paleidimas.

„Brolio problema man visą laiką knieti“, – rašo Thomas Heinrichui 1905 m. gruodžio 5 d. Thomo Manno veikaluose knibždėte knibžda brolių porų, pradedant Tomu ir Kristijanu Budenbrokais ar Klausu Heinrichu ir Albrechtu „Karališkojoje Aukštenybėje“ ir baigiant Grigorsu ir Flanu „Išrinktajame“. Galų pagaleje ir didysis „Juozapo“ epas, nors Heinrichas jame tiesiogiai nešmėžuoja, yra romanas apie brolius.

Ketveriais metais vyresnis brolis, drąsiai ir beatodairiškai prieš abiturą metęs mokyklą, tapęs knygininko mokiniu, savanoriškai dirbęs pas S. Fischerį, kylančioje moderniosios literatūros leidykloje, kaip laisvas klausytojas lankęs paskaitas Berlyno universitete, anksti ir įnirtingai pradėjęs rašyti, Thomui, be abejo, pirmiausia buvo pavyzdys, jei kalbėsime apie nepriklausomybę, apie mokyklos, tėvų namų ir visuomenės reikalavimų ignoravimą. Thomas žavėjosi Heinrichu, o didysis brolis, priešingai, dažnai apie jį kalbėjo pašaipiai ir menkinamai. Minkšto būdo, lengvai pažeidžiamas ir trokštąs būti mylimas, Thomas neturėjo galimybių apsiginti nuo negailestingos brolio puikybės. Tai, kad jis buvo silpnėnis, kurstė jo literatūrinę garbėtrošką. Literatūroje jis tikėjosi atsikeršysiąs už tai, ką kentė gyvenime. Sunku būti jaunėliu ir pamatyti, kad vieta, siekiant tikslo, jau užimta. Dar subtilesnė esti konkurencija, kai geidžiamoji vieta yra ne įpėdinio, bet opozicionieriaus. Juk ir Thomas buvo išsimušęs iš tėvų vaidmens vėžių ir tapęs literatu. Ir apskritai didžiai nepatikimuose plotuose jis turėjo įsitvirtinti dar ir greta sėkmę jau pelniusio brolio. Būtinybė literatūros požiūriu skirtis buvo elementari. Tiesa, praėjo ne vieni metai, kol susiformavo tam reikalingi gebėjimai.

Tais metais paaiškėjo, kad Heinricho kaip oponento pranokti neįmanoma. Todėl Thomui liko tik konservatyvusis vaidmuo. Jis jau 1904 m. atvyko į Liubeką dalyvauti savo kūrinų skaitymuose ir mėgino susitaikyti su tėvų miestu, o Heinrichas 1893 m. galutinai paliko savo vaikystės sceną. Tačiau Thomui gimtasis miestas buvo svarbus. „Tommy'is visada mėgsta klausytis žinių apie Liubeką“, – rašo Heinrichas 1909 m. spalio 17 d. Ludwigu Ewersui.

Čia dar prisidėjo seksualiniai skirtingumai. Patyręs, kaip Heinrichas tyčiojosi iš išimylėjimo padiktuotų jo eilėraščių, Tommy'is galėjo tik labai išsiskaudinti. Jam reikėjo supratimo ir diskretiškumo. Netaktiški plepalai, apie kuriuos bylo-

ja jaunojo Heinricho laišakai Ludwigui Ewersui, turėjo jį žeisti. Veikiausiai jie paskatino Thomą Manną ateityje geriau slėpti savo jausmus. Taigi ir maskavimosi virtuoziskumas taip pat radosi dėl konkurencijos su Heinrichu.

Pernelyg jau audringus laikus pergyveno tik laiškų dalis. Pirmasis datuotas laiškas rašytas 1900 m. spalį. Tačiau, Heinrichui išvykus, jau išsyk turėjo būti laiškų į Drezeną. Būdamas dar net ne visai keturiolikmetis, Thomas pasakoja, kad Heinricho eilėraščiai buvo skaitomi namuose ir sulaukė „gausių aplodismentų“. Nėra žinoma, ar šie ankstyvi laišakai pradingo, ar Heinrichas juos nuo pat pradžių laikė nevertais saugoti. Išskyrus negausias išimtis, neišliko ir iki 1933 m. rašyti atsakomieji laišakai. Galbūt jie pragaišo drauge su gausybe popierių, 1933 m. likusių Miunchene.

Tik tada, kai žmones skiria erdvė, randasi susirašinėjimas. Taigi jis dėl to dažnai neatspindi pačių intensyviausių asmeninių susitikimų. Italijoje praleistas laikas, iš kurio laiškų neturime, buvo kaip tik toks. Broliai planavo ne vieną bendrą darbą. Galbūt tiems planams iš pradžių priklausė ir „Budenbrokai“. Jiedu puoselėję tą pačią slaptą mintį, prisimena Heinrichas knygoje „Epochos apžvalga“ („Ein Zeitalter wird besichtigt“). „Mes būtume norėję drauge rašyti tą knygą. Aš prabilau pirmas, tačiau jis buvo pasirengęs.“ Išvykęs į povestuvinę kelionę ir žvelgdamas į nugyventus laikus, Thomas samprotauja, girdi, tai esąs padarinys tos aplinkybės,

kad mes anuomet Palestrinoje sumanėme lyg ir kokį šaipūnišką romaną, kurio leitmotyvas iš pradžių turėjo būti graži daina „Omnibusas važiuoja per miestą“. O galiausiai tas omnibusas turėjo vežti Biermanną į kalėjimą.

Iš to atsirado „Budenbrokai“. Skandalingasis Biermannas buvo apgavikas, vedybomis įsismelkęs į Mannų šeimą. Romane jis pasirodo kaip Hugas Veinšenkas, vedęs Toni Budenbrok dukterį, bet paskui už apgavystę patenkąs į kalėjimą. Akivaizdu, kad šeimos istorija turėjo būti pasakojama iš išstumtųjų nemalonių nutikimų perspektyvos. Šiame laiške šaipūniškumui nusakyti vartojamas žodis „Gipfern“, žinomas ir iš susirašinėjimo su Grautoffu, reiškia šaipymąsi iš visko, ironiško pranašumo kupiną inteligentišką kvailiojimą be konkretaus satyrinio kandumo. Jis gerai nusako ir intonaciją kito bendro darbo, kuris iš tikrųjų radosi, tačiau, deja, nuo 1933 m. yra pragaišęs, – „Paveiksluotos gerų vaikučių knygelės“ („Bilderbuch für artige Kinder“). Smagus veikalėlis buvo parašytas jaunesniems broliams ir seserims, Julijai, Carlai ir Viktorui, puoselėjant slaptą tikslą supurtyti ir jų biurgeriškąjį saugumą. Nė vienam jis giliau neįstrigo atmintin, nei jauniausiam broliui Viktorui, kuris dar ir senatvėje galėjo atmintinai padeklamuoti ilgiausias ištraukas. Leidėju skelbėsi vyresnysis mokytojas daktaras Hugas Gyzė-Vyderlichas – klastingos minos, žuviaveidis, skystabarzdis personažas aukštai susagstytu švarku su dviem eilėmis sagų. Toliau buvo piešiniai, paveikslėliai, baladės. Ir Thomas čia pademonstravo vėliau apleistą piešėjo talentą. Knygos viršūnė buvo Schillerio parodija „Plėšikas Bitenfeldas, įveiktas saulėlydžio“. Erikos atmintyje nusikaltėlis buvęs vardu ne Bitenfeldas, bet Bubenhandas. Išsaugoti liko tik keli fragmentai.

Taigi broliai susitiko satyros, grotesko ir parodijos plotuose. Kitaip tariant – Heinricho plotuose. Thomo darbo stilius pamažu formavosi visai kitoks – ironiškas, psichologinis realistinis ir estetistinis, ne agresyvus, bet veikiau elegiškas, kaip kad giminės žlugimo romane.

Tiesa, broliai daug mėnesių drauge gyveno Italijoje, tačiau paskui vis dėlto

kiekvienas parašė po savo knygą. Thomas – „Budenbrokus“, o Heinrichas – „Pasakų šalyje“ („Im Schlaraffenland“). Abu romanai buvo pradėti 1897 m. Romoje. Heinrichas, pagautas talento, pašoko iki pat lubų. „Senųjų Romos namų kambariuose žemiau tikrųjų lubų esama dar vienu netikrų iš ornamentais išmarginto popieriaus; tarp vienu ir antrų laksto pelės. Aukštos jos nebuvo, mano pakaušis tiesiogine prasme atsitrenkė į gana minkštus apmušalus. Dėl šios papildomos aplinkybės tą laimės akimirką įsidėmėjau visam gyvenimui.“

Be abejo, broliai apie daug ką pasišnekėdavo. Vėliau Heinrichas savo autobiografijoje rašo galėjęs šiuo ir tuo prisidėti prie brolio knygos. Kitas klausimas, kiek jie leido vienas kitam dirščioti į savo kūrybines dirbtuves. Jau anksti atsiranda pavydžių priekaištų, kad vienas pavogęs motyvą iš kito. Šį tą apie tai žinome iš Thomo laišku. „Rivoje, irstantis valtimi“, veikiausiai 1901 m. gruodį, turėjo nutikti tokia scena, nes Heinrichas „paviršutiniškai ir groteskiškai“ „Deivėse“ pasinaudojo brolio idėja romanui „Mylimieji“. Kitą apsižodžiavimą iš tų laikų aptinkame „Nepolitiško žmogaus apmąstymuose“:

„Tu per ilgai gaišti prie tikrovės kritikos, – tokį priekaištą girdėjau pačioje artimiausioje aplinkoje. – Bet dar kada nors pasieksi meno sritį.“ Meno sritį? Bet tikrovės kritiką, plastinį moralizmą aš kaip tik ir jaučiau esant meną, niekinamas tą programiškai begėdišką grožio gestą, kurį demonstruoti anuomet mane skatino dabartiniai dorybės skelbėjai.“

Bet vaidų būta ir dar anksčiau, 1897 m. Romoje. Heinrichas 1918 m. sausio 5 d. laiško apmatuose pateikia lyg su blykste nufotografuotą įsimintinojo nutikimo paveikslą: „*In inimicos*, – tarei tu, dvidešimt dvejų metų, sėdėdamas prie fortepijono *via Argentina trenta quattro* ir atsigręždamas atgalios į mane. Taip, tavo akimis, viskas ir liko.“

Lorencas ir prioras

Konkurencijos baimė nebuvo be pamato. Abu vienu metu domino Renesansas. Pirmoji Heinricho didelė sėkmė buvo romanų trilogija „Deivės“, kurioje Asi hercogienė, trykšte trykšdama vidiniu karščiu ir pagrečiui atsiduodama laisvei, menui ir meilei, menkadvasei dekadentiškai tikrovei kaip priešingybę kelia Nietzsche's antžmogio teorijos įkvėptą „isteriškojo Renesanso“ kultą. O Thomas nuo 1900 m. kaupė medžiagą Renesanso dramai „Fiorenca“, kurioje asketo Savonarolos moralizmas nugali mirtinai sergančio Lorenzo de Medičio, vadinamo Puikiuoju, grožio kultą. Lorencas vienuolį vadina broliu. Kiti menininkai ničnieko nebereiškia mirties valandą. Yra tik vienas vienintelis, prilygstas jam rangui. „Jūs iškilote greta manęs ir alsuojate tuo pačiu aukštumų oru, kaip ir aš... Jūs nekenčiat manęs, jūs mane atmetat, jūs veikiat prieš mane, pasitelkdamas visą savo meną, – matot, o aš, aš beveik galėčiau širdyje vadinti jus broliu...“ Savonarola duoda jam tokį atkirtį, kad šis galėtų būti ir paties Thomo: „Nenoriu būti jūsų broliu. Nesu jūsų brolis.“ Jis trokšta priešiško, trokšta konkurencijos: „Neturit manim žavėtis, turit manęs nekęsti!“ Thomas gebėjo nekęsti. „Nekenčiama, kai galybę pasiekia tas, kurį niekini“, – užsirašė jis septintoje užrašų knygelėje. Asketo neapykanta čia ne šiaip sau ir vėl skiriama erotiniu požiūriu pranašesniai priešininkui. Tamsi Savonarolos paslaptis yra ta, kad jis kitados geidė didžiosios kurtizanės Fiorės, bet buvo jos atstumtas. O Lorencas ją turėjo. Šitaip prioro askezė iš pačios esmės nuneigiama. Ji yra ne laisvė nuo potraukio,

bet priverstinai pasiekta įžeidimu, negalėjimu pasiekti seksualinio tikslo. Savonarola yra ne angelas, bet nusidėjėlis. „Joks kūnas nėra tyras. Kad imtum nekęsti nuodėmės, privalu ją pažinti, pajusti, suvokti. Angelai nejaučia neapykantos nuodėmei; jie nieko apie ją nežino.“ O Thomas Mannas geba nekęsti kaip tas, kuris nuodėmę yra pažinęs.

Fiorė yra kurtizanė, o miesto vardas – Fiorenca. Pavergti Fiorenčą, jeigu jau Fiorė iš jo ištrūko, – štai ko dabar trokšta prioras. Jis trokšta valdyti minią. Valdžios svaja yra žlugusios meilės svajos pakaitalas. Iš Lorencos, kuris turi ir vieną, ir antrą, ir Fiorę, ir Fiorenčą, jis mėgina atsikariauti bent minią. O Lorencas savo ruožtu visai galėtų pakęsti priorą greta savęs. Jis dar kartą primygtinai tvirtina, kad jiedu esą broliai. Tačiau prioras trokšta priešiško. „Nesu Jūsų brolis! – sako jis dar kartą. – Nekenčiu šio niekingo teisingumo, šio goslaus supratingumo, šio ydingo priešybės pakentimo!“ Paskutinės frazės išties buvo skirtos ne Heinrichui, kuris juk „goslaus supratingumo“ visai nedemonstravo; šios frazės buvo skirtos dviem sieloms savo krūtinėje. Juk ir Lorencas, ne vien prioras yra ši tą gavęs iš Thomo. „Argi nepajutai, kad Lorencui aš įdaviau mažų mažiausiai tiek pat savęs, kiek priorui, kad jis mažų mažiausiai yra tokia pat subjektyvi ir lyrinė figūra?“

„Viską suprasti, vadinas, viską atleisti“, – tai buvo pavojus, kurį estetas Thomas Mannas įžvelgė tyrinėdamas pats save, o ne Heinrichą. Santykių aiškinimasis su „Heinrichu“ ne visais atžvilgiais yra santykių aiškinimasis su tikruoju Heinricho asmeniu. Čia esama daug įsivaizduotų dalykų ir daug projekcijos. „Heinrichas“ buvo šifras, kuriuo įvardytos paties Thomo Manno asmenybėje slypėjusios galimybės ir baimės. „Heinrichas“ – tai vaidmuo tame dirbtiniame stinyje, kuriame Thomas įsitvirtina gindamasis nuo tikrovės pretenzijų.

Moralizmas prieš juslingumą – tai vis dėlto yra abiejų brolių ir biografinės, ir įsivaizduojamosios problematikos šerdis. Tommy'ui buvo vos keturiolika, kai devyniolikmetis Henry'is be jokių iliuzijų rašė Ludwigui Ewersui, girdi, jeigu šiuo atveju apskritai galima kalbėti apie „meilę“, tai tik apie juslinę. „Idealioji, platoniškoji tiesiog neegzistuoja.“ Arba dar šaltesniu tonu:

Man „meilė“ yra toks pat vaizduotės pramanas kaip ir visa kita. Manyje, procesui prasidedant, esama seksualinių nervų sudirgimo, kurio priežastys apskritai ne išorinės, bet slypinčios pačiame manyje, fiziologinės ir patologinės. Pirmoji mano sutikta, mano skonį daugmaž atitinkanti ir prieinama moteriškė paskui tampa ekscesų dingstimi.

Skaistuoju Thomas, būdamas tokio amžiaus, puoselėja planus, kaip leisti „potraukiui nudžiūti“. „Tapau tu, kas esu, nes nenorėjau tapti tuo, kas esi tu.“

Susirašinėjimas

Apskritai susirašinėjimas su Heinrichu yra visų reikšmingiausias, nes Heinrichas buvo vienintelis lygaus rango kolega. Savo meto didiesiems – Franzui Kafkai, Bertoltui Brechtui, Alfredui Döblinui, Robertui Musiliui – Thomas Mannas kaip įmanydamas stengėsi trauktis iš kelio. Jie reikalavo iš jo pernelyg daug pastangų. Tai, kuo jis vėliau keitėsi su Hugo von Hoffmannsthalu ir Hermannu Hesse, buvo vien Gilesniųjų dalykų neužgriebiančios dvasingos mandagybės. Ir juo labiau jis nieko nepatikėjo Gerhartui Hauptmannui, konkurentui, su kuriuo varžėsi dėl garbės vadintis *praeceptor Germaniae*.

Išlikę laiškai pasiskirstę netolygiai. Pirmoji grupė apima laiką nuo 1900 m. spalio 24 d. iki 1901 m. gegužės 7 d. Heinrichas buvo Italijoje, o Thomas iš pradžių atlikinėjo karo tarnybą, paskui leidosi ieškoti pinigų, mat irgi norėjo vykti Italijon. Tai metas, kai neskaitomas „Budenbrokų“ rankraštis kelis mėnesius gulėjo S. Fischerio leidykloje. Literatūros požiūriu Thomas yra gerokai prislėgtas. „Tu klesti, o aš šiuo metu viduje esu suskilęs.“ Sužinome net apie savivadybės planus ir apie jų atšaukimą. Šie planai susiję su Paulium Ehrenbergu. Jis turimas galvoje, kai laiškuose užmaskuotai giedama ir kalbama apie „neaprašomą, tyrą ir netikėtą širdies laimę“ (1901 m. vasario 13 d.). Thomas neišdrįsta pasakoti smulkmenų. „Žadėtuosius išpažinimus pasilaikau sau ar bent juos atidedu“ (vasario 28 d.). „Žadėtųjų išpažinimų atsisakau, nes rašymas ir narstymas viską tiktai pagilina ir padidina“ (kovo 7 d.). Apie homoerotinę dingstį jis užsimena nutylėdamas: „Tai ne meilės istorija, bent jau ne įprastine prasme, bet – koks įstabumas – bičiulystė, suprasta, atsako sulaukusi, atlyginta bičiulystė <...> Grautoffas netgi tvirtina, kad aš esąs tiesiog įsimylėjęs kaip gimnazijos antros klasės mokinys, tačiau tai pasakyta taip, kaip jis tatau supranta. <...> Bet svarbiausia, kad viešpatauja džiugi nuostaba dėl šiame gyvenime jau nebesitikėto atliepo. Bet užteks. Galbūt kada nors ką žodžiu prasitarsiu“ (kovo 7 d.).

Toliau nuoširdūs pasisakymai apie asmeninius reikalus neužgriebia. Daugumoje laiškų kalbama apie literatūros dalykus, pasakojama apie sumanymus, apie sėkmes ir nesėkmes, apie recenzijas ir leidėjus, apie kolegas ir knygas. Kartais dar atsiranda šis tas apie šeimos reikalus. Bet pamatinis motyvas yra literatūrinė konkurencija, lyginimasis ir mėginimas įsitvirtinti, ir čia iš pradžių pirmauja Heinrichas.

Antroji išlikusių laiškų grupė datuojama 1903 m. rugsėjo 15 d.–1904 m. sausio 8 d., o jos branduolys yra didis ginčas dėl Heinricho romano „Meilės medžioklė“. Konkurentų padėtis pasikeitusi, per tą laiką pasirodė „Budenbrokai“, Thomas pradėjo pirmauti. Trečioji grupė, su didelėmis spragomis apimanti laiką nuo 1904 m. vasario 27 d. iki 1906 m. birželio 11 d., pirmiausia susijusi su sužadėtuviomis, vedybomis ir pirmaisiais poveidybiniais metais. Apie tai Thomas išsamiai pasakoja; matyt, jaučiasi privalęs duoti apyskaitą ir šioje srityje dėsto kur kas nuodugniau nei pirma apie Paulį Ehrenbergą. Jo vedybos su turtinga mergina neturinėjos baigtis brolių išsiskyrimu, kurio jis bijąsis. „Nei laimė, – sako Klausas Heinrichas „Karališkojoje Aukštenybėje“, – nei liaudies meilė niekad nepadarys taip, kad liaučiausi buvęs tavo brolis.“ Literatūros požiūriu Thomas jau tapęs aštuoniolikos leidimų sulaukusi autorium ir yra kone truputėlį globėjiškas. „Tvirtai laikykite mano brolių ir niekad jų nepaleiskite! – neva raginęs jis leidėją Albertą Langeną. – Vieną dieną jis *pelnys* didelę sėkmę!“ Jis pats, beje, sužadėtuvių ir pirmaisiais poveidybiniais metais yra „kankinamai neproduktyvus“. Heinricho darbus jis išmokęs taip girti, kad melas stačiai regisi ant kaktos parašytas. „Ir vėl puiki knyga, – rašo jis 1906 m. birželio 7 d. apie novelių rinkinį „Audringi rytmečiai“, – kurioje matyti visos Tavo gerosios pusės, Tavo kvapą gniaužiantis tempas, Tavo garsusis aštrus liežuvis, žavingas Tavo žodžio taiklumas, Tavo tiesiog įstabus virtuoziškumas, kuriam atsiduoti, nes jis, be abejo, radęsis iš aistros.“

Paskui susirašinėjimas darosi nebe toks gausus, laiškai trumpėja, dažnai dingstis esti gimimo dienos ar Kalėdos. Tommy'is pasiilgęs jo laiškų, rašo motina Julija Mann Heinrichui (1908 m. gruodžio 1 d.). Bet gal tai visai ne tiesa. Ketvirtąją grupę galime laikyti laiškus, datuotus nuo 1907 m. 27 d. iki 1914 m.

rugsėjo 18 d. – per septynerius metus tik geros penkios dešimtys puslapių. Kulminacinės vietos susijusios su šeimos reikalais. Kyla sunki nesantarvė tarp Heinricho ir jo sesers Julijos (vyro pavarde Löhr) dėl Inesos Schmied, Heinricho sužadėtinės, elgesio. Thomas, apibendrinamas tai, rašo: „Man visados rodosi, kad broliams ir seserims niekad nevalia rimtai vaidytis. Jie juokiasi vienas iš kito ar vienas ant kito rėkia, tačiau niekada pašiurpę nesako kits kitam „sudie“. Tik prisimink *Beckergrube Nr. 52!* Visa kita – antraeiliai dalykai!“ (1909 m. balandžio 1 d.). Po sesers Carlos savižudybės Thomas paskelbia dar vieną tokio švento, Liubeke praleista vaikyste grindžiamo šeimos jausmo manifestą: „Maniškis brolių ir seserų solidarumo jausmas man byloja, kad dėl Carlos žengto žingsnio grėsmė drauge iškilo ir mūsų egzistencijai, mus siejantys saitai atsi-palaidavo. <...> Carla apie nė vieną mūsų negalvojo, o Tu sakai: „Tik to dar trūko!“ Ir vis dėlto aš, norom nenorom, jaučiuosi taip, lyg ji nebūtų turėjusi teisės su mumis skirtis. Žengdama šį žingsnį, ji neturėjo solidarumo jausmo, neturėjo jausmo, kad mus jungia bendra lemtis. Ji, sakytumei, sulaužė *nebylų susitarimą*“ (1910 m. rugpjūčio 4 d.). Heinrichui čia viskas atrodė kitaip. Jis mylėjo Carlą.

Ir vis dėlto broliai vienas kitam padeda. 1912 m. balandžio 27 d. Thomas Mannas pateikia „Valdinį“ rašančiam Heinrichui detalių apie tai, kaip buvo tikrinamas jo tinkamumas karo tarnybai ir apie patį karo tarnybos laiką. Apie tebetveriantį solidarumą byloja ir finansinė parama, nors Thomas netrukus paprašo grąžinti Heinrichui suteiktą paskolą, mat, statydindamasis prabangų vasarnamį Bad Telce, viršijo numatytąsias išlaidas. Heinrichas savo ruožtu gelbsti brolių nuo triuškinamos kritiko Alfredo Kerro plunksnos, parašydamas protingą recenziją apie „Mirtį Venecijoje“. Jau ir anksčiau jis buvo Thomą kartą gynęs nuo Richardo von Schaukalo; tasai Thomo Manno kūryboje visur buvo aptikęs vien „dirbtinybes“.

Tuo metu Heinrichas, parašęs romaną „Mažasis miestelis“ ir pasukęs politikos bei demokratijos pusėn, dvasiniu požiūriu jau buvo perėmęs iniciatyvą. O Thomas jautėsi išsisėmęs. 1913 m. lapkričio 8 d. randasi neviltingas kupinas laiškas, jame kalbama apie išsekimą, skrupulus, nuovargį ir negebėjimą rimtai susiorientuoti dvasios ir politikos klausimais. Jis turįs įgimtą „nuolat didėjantį prielankumą mirčiai“, „visas mano domesys nuolat buvo sutelktas į nykimą, ir tai, ko gero, tikroji priežastis, kliudanti man domėtis pažanga“. Heinricho veikalais jis džiaugėsi labiau nei savaisiais. „Tu psichologiškai tvirtesnis, ir tai kaip tik lemiamas dalykas. Aš, man regisi, esu išsisėmęs, man veikiausiai niekad nevalia buvo tapti rašytoju.“

Laikiną pabaigą atneša karas. Thomui Mannui jis reiškia išsivadavimą. Brolių ir seserų solidarumo atžvilgiu jis iš pradžių negali patikėti, kad Heinrichas rimtai galėtų atsidurti kitose pozicijose, nei jo paties. Visai nieko bloga neįtardamas, jis 1914 m. rugsėjo 18 d. kalba apie „didįjį, iš pačių pamatų padorų, net iškilnų Vokietijos tautos karą“. Taigi susirašinėjimas ilgiems metams nutrūksta.

Plebėjai ir čandalos, Renesanso žmonės ir moteriškasis meno idealas

„Neapykantos jausmas mane kankina kaip joks kitas“, – prisipažįsta Thomas Mannas septintoje užrašų knygelėje (1903). Šiek tiek vėliau: „Labiausiai nekenčiu tų, kurie, sužadinę mano jausmus, atkreipia dėmesį į mano charakterio silpnybes.“ Progą tuo įsitikinti teikia brolio veikalai. „Aš anaipol neniekinu „hercogienės“; bet aš jos nekenčiu. Tai tikras prisipažinimas.“ „Hercogienė“ (Asi hercogienė) yra pagrindinė Heinricho Manno „Deivių“ veikėja. „Nėra pasaulyje man

svetimesnio dalyko, – rašo Thomas Mannas Richardui von Schaukalui apie Heinricho romaną. – Mudu su broliu labai vienas nuo kito nutolom; ir išoriniu požiūriu bemaž nebendraujam; šiaip ar taip, tai ženklas, kad rimtai į kits kitą žiūrime.“ Tiesa, Schaukalui, po tokių žodžių nusprendus, kad jis turi teisę užsipulti Heinrichą, paaiškėja, kad ši teisė neduota niekam daugiau, išskyrus patį Thomą. Jis skundžiasi: „Argi kada daviau Jums dingstį manyti, kad man galėtų <...> patikti mano brolio darbų menkinimas ar kad kaip nors galėčiau tam pritarti?“ Ir skubinasi patikinti brolių, kad Schaukalas už šią kvailystę negali tikėtis itin širdingos jo padėkos. Broliai vienas kito nekenčia žmonijos aukštumose, tačiau drauge pasiryžę atremti bet kokią antpuolį iš apačios. O apačioje tveria visa, kas nepriklauso šeimai.

Heinrichas giliai žeidžia Thomo savimeilę vien pačiu savo buvimu ir tuo, koks jis yra. Heinrichas žadina brolio jausmus, atkreipiančius dėmesį į jo paties charakterio silpnybes. Thomas su kartėliu užrašų knygutėje užsirašo: „Lyginant su H., aristokratu ir šaltuoliu, aš esu minkštaširdis plebėjas, tačiau pasižymįs kur kas didesniu valdžios troškimu; ne veltui Savonarola yra mano herojus...“ Valdžios ištroškęs plebėjas – tikrai nemaloni nuomonė apie patį save. Vadinas, ne gimęs valdyti, kaip Heinrichas, o tik valdžios troškimo kamuojamas čandala. Iš to gimusi neapykanta pačiam sau atsigręžia į išorę, tampa neapykanta „Heinricho“ principui. Žodžiais „mums vargšams plebėjams ir čandaloms, kurie, kęsdami Renesanso vyrų pajuoką ir patyčias, garbina moterišką kultūros ir meno idealą“ Thomas 1903 m. kovą kartą jau slapčiomis ir pikta kirto „Deivėms“. „Nieko neverta tai, ką atžarūs ir šalti pagonys vadina „grožiu“. Plebėjas nėra aristokratiškas, galia besiremiaš žmogus. Jis nėra net „vyras“. Jo meno idealas yra moteriškas, jis tiki „skausmą, išgyvenimą, gelmę, kenčiančią meilę“. „Čandala“ yra žemos ir niekinamos induistų kastos vardas Indijoje. Thomas Mannas šį žodį veikiausiai perėmė iš Nietzsche’s, kuris „Antikriste“ kalba apie „iškilnios ir iš priešiškumo bei bejėgiško keršto gimusios čandalų moralės priešybę“. Žvelgiant iš Nietzsche’s krikščionybės kritika grindžiamos antžmogio idėjos, priešiškumo pritvinkęs asketas Mannas yra apsigimęs krikščionis. „Ne veltui Savonarola yra mano herojus.“ Kitoje vietoje Nietzsche krikščionybę vadina „čandalos vertybių pergale“ ir „visuotiniu sutremptųjų, nuskurdėlių, nevykėlių ir nenusisekėlių maištu“. O Heinrichas yra aristokratas. „Populiarumas yra kiau-lystė“, – sako jo atvaizdas romane.

Bejėgis ir kerštingas yra čandala ir kaip niekinamosios homoseksualų kastos sąmokslas narys. Potraukio tikslas jiems yra nepasiekiamas – bent jau nepasiekiamas, sykiu neišstumiant savęs už visuomenės ribų. Po plebėjo kalbomis apie „moteriškąją meno idealą“ slepiasi ir kenčiančio bei atsižadančio homoseksualo idealas. O Heinrichas rodo kaip aristokratas ir Renesanso *vyras*.

Meilės medžioklė

Šitaip atakuotas, lankydamasis Italijoje, iš pradžių visai neatkreipė dėmesio į moteriškąją meno idealą ir kupiną patyčių Renesanso vyrų šaipymąsi. Jis skubomis rašė naują romaną „Meilės medžioklė“. Pagrindiniai veikėjai yra dekadentiškas milijonų paveldėtojas Klodas Marenas ir garbėtroška aktorė Utė Ende. Klostosi pašėlusiai jaudulinga istorija, kurioje kalbama apie meilę ir potraukius, apie žaismę, spindesį ir brutalumą, kuris yra bemaž visai be jokios moralės, jei morale nelaikysime tam tikro liūdesio. Thomas Mannas laiške į šį romaną reaguoja nepaprastai smarkiai (1903 m. gruodžio 5 d.).

Kai pagalvoju, kas buvo prieš dešimtį, prieš aštuonerius, prieš penkerius metus! Koks Tu man rodeisi? Koks Tu buvai? Aristokratiško meilužio prigimties, greta kurios mano paties gyvenimo dienos man regėjosi plebėjiškos, barbariškos ir lyg kokio pokštininko, kupinas diskretiškumo ir kultūros, kupinas santūrumo „modernybės“ atžvilgiu ir perdėm apdovanotas istoriko gabumais, netrokštąs jokių plojimų, delikati ir pasipūtėliška asmenybė, kurios literatūrinei raiškai šiandien Vokietijoje tikrai rastųsi supratingos rinktinės publikos... O dabar vietoj to? Vietoj to dabar – tie vingrūs pokštai, tie pašėlę, ryškūs, skuboti, konvulsingi piktžodžiai, besikertantys su tiesa ir žmogiškumu, tos neorios grimasos ir kūlia-virsčiai, tos desperatiškos skaitytojo domesio atakos!

Toliau eina literatūrinis triuškinimas, iki nebelieka nė paskutinio šapelio. Veikiausiai malonu buvo bent sykį suteikti savo neapykantai raišką – didingą, kunkuliuojančią ir perdėm vykusią. Radikalus malimas į miltus pabaigoje pereina prie seksualumo dalykų ir vėl gina santūrumą nuo laisvybės. Ir tai nėra nuostabu.

Lieka erotika, tai yra – seksualybė. Mat seksualizmas nėra erotika. Erotika yra poezija, tai, kas byloja iš gilumos, kas neįvardyta, kas viskam teikia šiurpulį, saldų žavesį, paslaptį. O seksualizmas yra nuogybė, tai, kas nesudvasinta, kas tiesiog pavadinta vardu. Šiek tiek per dažnai „Meilės medžioklėje“ viskas vadinama vardais. Wedekindas, ko gero, išūliausias šiuolaikinės vokiečių literatūros seksualistas, palygintas su šia knyga, regisi simpatiškas. Kodėl? Mat jis demoniškesnis. Ten justai neįauka, giluma, amžina lyties dvejonė, ten justai kančia dėl lyties, vienu žodžiu, – ten justai aistra. O visiškas dorovinis atsainumas, su kuriuo Tavo veikėjai, vos jų rankoms susilietus, griūva drauge ir imasi l'amore, negali paliesti jokio tauresnio žmogaus. Šis glebus permanentinis rujojimas, šis nuolatinis kūno kvapas vargina, verčia kunktėti. Knygoje tiesiog per daug, per daug „šlaunų“, „krūtų“, „strėnų“, „blauzdų“, „kūno“, ir neįmanoma nė suprasti, kaip Tu gali kiekvieną rytą vėl nuo to pradėti, nors jau vakar juk įvyko ir normalus, ir lesbietiškas, ir pederastiškas aktas. Net jaudinamoje Utės ir Klodo scenoje prie Klodo mirties patalo, toje scenoje, kurioje aš būčiau norėjęs tatau pamiršti, – net ten būtinai į veiksmą paleidžiamos Utės „šlaunys“, ir nebuvo įmanu knygos pabaigti, Utei nepalaksčius po kambarį nuogai! Taip rašydamas nevaidinu, kad esu Frà Girolamo. Moralistas yra moralės pamokslininko priešingybė: šiuo požiūriu esu visiškas Nietzsche's sekėjas. Tačiau tik beždžionės ir kiti Pietų šalių gyventojai gali apskritai ignoruoti moralę, ir ten, kur ji netapusė net problema, kur ji dar netapusė aistra, plyti nuobodžios šlykštybės žemė. Aš vis labiau emiau suprasti moralės ir dvasios tapatumą ir garbinu Börne's ištarmę, kurioje, kaip man regisi, esama nemirtingos tiesos: „Žmonės, – sako jis, – būtų sąmojingesni, jei būtų doroviškesni...“

Heinricho atsakymo apmatų užrašai yra išlikę. Matyt, jis buvo užgautas, nes pradeda suvokti brolystę, pripažinti lygų Thomo rangą. „Mudu abu puoselėjame tuos pačius idealus. Tu ilgiesi Šiaurės, o aš – Pietų sveikumo. <...> Tarp mudviejų esama tik laipsnio skirtumų. Aš turiu tiek daugiau čigoniškos menininko prigimties, kad neįstengiu jai atsispirti. Esu labiau romanas, svetimesnis ir neturįs atramos po kojomis. Ir dar esu kur kas labiau palieges.“ Jis ginasi ne kaip koks Renesanso vyras, bet kaip dekadentas. „Man baisu: jei liausiuosi, man bus gaila.“ Kalbėdamas apie lyties dalykus, jis mėgina atremti brolio sublimacijas kaip

„su kūno procesais susijusį slapukavimą“. Jis dar tebesilaiko tezės: „Seksualumas yra šurpiausiai paprastas dalykas.“

Po 1903 m. antpuolio eina neišlikęs ilgas pasiteisinamasis Heinricho laiškas, o po šio laiško – Thomo plunksnos vargais negalais išspaustas susitaikymas (1904 m. sausio 8 d.):

Tu nežinai, kaip aukštai Tave vertinu, nežinai, jog, Tave plūsdamas, darau tai vadovaudamasis nebylia prielaida, kad greta Tavęs ne taip lengvai kas kitas galėtų sulaukti dėmesio! Tai mano senas Liubeko senatoriaus sūnaus prietaras, pasipūtėliškas Hanzos piliečio instinktas, – dėl kurio, kaip man regisi, jau ne kartą atrodžiau juokingas, – kad, lyginant su mumis, visa kita, tiesą sakant, yra menkos vertės.

Taip, matyt, ir buvo, bent jau Thomui. Heinrichas daugiau nepriklausė nuo brolystės. „Maniškis pasaulio išgyvenimas nėra broliškas“, – pabrėš jis 1918 m. Jo „Deivės“, jo „Meilės medžioklė“ išsiverčia be užuominų apie brolių. Heinrichui to nereikėjo. Knygoje „Epochos apžvalga“ („Ein Zeitalter wird besichtigt“) jis, žvelgdamas atgal, perteikia ankstyvą narcisistinį Thomo pasisakymą: „Kaip kad mano brolis – mudu abu buvom jauni – kartą, suimtas apmaudo, pasakė: „Mudviejų draugai nėra mūsų geriausioji pusė.“ Heinrichas jau anuomet buvo griežtai kitokios nuomonės: „Tačiau daugelis buvo mūsų pati geriausioji.“ Apie brolių santykių išskirtinumą jis nenorėjo nieko žinoti.

Minčių karas nėra kliūtis planuoti bendras keliones. Jei sprendime iš motinos laiško Heinrichui, 1904 m. abu broliai ketina vėl susitikti Miterbade. Kuriami net bendro būsto Miunchene planai. „Mat mudu su Tommy'iu jau taip dailiai viską sumanėme, kaip Tu, T. ir aš galėtume drauge įsikurti bendrame bute Ludvigs-hiojėje, Zolyje, Gerne ar Nimfenburge, kokių 7 kambarių, 2 – jam, 2 – Tau, man – 3 (kai atvažiuotų Vicco) ir taip sumažintume išlaidas.“ Akivaizdu, kad tai tėra vien anuomet penkiasdešimt trejų metų motinos svajonės, kurios nebuvo rimtai svarstomos, tačiau, ko gero, čia esama ir tiesos, kad Thomas, tegu vien norėdamas pamaloninti motiną, tokias svajas galėjo regėti. Trys broliai, vėl susibūrę į vaikystės simbiozę su motina: tokia mintis buvo viliojanti, ji buvo psichologiškai – tegu ir ne praktiškai – įmanoma.

Heinrichas ir Katia

Svariausias argumentas prieš tokias svajas, be abejo, buvo Katia. Apžavėtas motinos svajonių, Thomas savo santuoką išgyveno kaip tyros brolių ir seserų vaikystės urvo tikrovės išdavystę. „Tiesa, – rašė jis 1906 m. sausio 17 d. Heinrichui, – nelaisvės jausmo aš nuo to meto niekaip neatsikratau, ir Tu, žinoma, vadinsi mane bailiu biurgeriu. Bet Tau bepiga kalbėti. Tu esi absoliutus. O aš malonėjau prisiimti konstituciją.“

Heinrichas į vestuves neatvyko. Motina irgi buvo nelabai patenkinta Tommy'io pasirinkimu. Heinrichas šia tema išsaugojo jos laiškus. Iš pradžių motina saikdina jį, kad, nepaisant visų literatūrinių priešiškimų ir nusivylimų, neleistų nutrukėti broliškiems ryšiams. „Prašau, prašau, mielasis Heinrichai, paklausk mano patarimo ir neatsitrauk nuo T[ommy'io] ir L[öhr]ų.“ Jei kalbėsime apie šeimos solidarumą, ji laikėsi Tommy'io pozicijos. „Judu abu esate Dievo apdovanoti žmonės, mielasis Heinrichai, – neleisk, kad asmeniniai santykiai su T. ir L.ais susidrumstų; kaip 1½ metų galėjo viską taip pakeisti, vien dėl to, kad

Tavo paskutiniai darbai ne ištiesai patiko. Juk tai *niekaip nesusiję* su brolių santykiais!“ Katia jai pernelyg šalta, Pringsheimų šeima – pernelyg turtinga ir be atodairos, vestuvės – nepakankamai iškilmingos. Ji baiminasi, kad Thomas gali būti nuo jos nutolintas. Jaučia, lyg turėtų jį atiduoti, lyg jis trauktųsi iš šeimos bendrijos. Matyt, ir Heinrichas manė, kad Thomas pasikeitė.

Jaunavedys pirmiausia rašo novelę „Sunki valanda“. Joje Thomas Mannas „yra“ Friedrichas Schilleris, besigrumias su Valenšteinu. Tačiau ten esama ir užslėpto brolio. Jam, „tam tenai, Veimare, tam, kurį jis mylėjo su ilgesingu priešišku“, taigi Goethe'is, esą lengviau. „Ir vėlei, kaip visados, suimtas gilaus nerimo, skubos ir uolumo, jis pajuto savyje beprasidedantį darbą, paklūstantį tai minčiai: įtvirtinti ir atriboti nuo ano antrojo savo paties esybę ir meną...“

Nors povestuviniiais metais susirašinėjimas tęsiamas, jaunėlis neatsisako karo padėties. Pasirodžius „Profesoriui Unratui“ („Professor Unrat“), Thomas savo užrašų knygutei patiki tikrą *Anti-Heinrichą*. „Manau, kad nemoralu, baiminantis dykinėjimo kančių, rašyti vieną prastą knygą po kitos, – pamokslauja jis. Ir priduria: – Visa tai yra smagiausia ir lengvabūdiškiausia rašliava Vokietijoje per ilgus laikus.“ O juk pats Thomas Mannas tik šiek tiek vėliau „Mirtyje Venecijoje“ imsis labai panašios medžiagos. Be to, „Profesorius Unratas“, kaip jau ir „Meilės medžioklė“, nepaisant groteskiškų perdėjimų ir net kaip tik dėl jų, yra reikšminga knyga. Thomas neįstengė to suvokti. Matyt, ši knyga kvestionavo dar pernelyg nesutvirtėjusį jo paties asmenį. Tai, ką jis laikė savo dorybėmis, šiame veidrodyje būtų pasirodę kaip silpnybės. Gynybos būseną tebetvėrė.

Mat naujai iškeptas sutuoktinis gerai nesijautė. Savo Schilleriui jis leidžia išreikšti tai, ko pats negalėjo pasakyti Katiai:

Skurdo ir niekybės metai, kuriuos jis laikė kančių ir išmėginimų metais, – tie metai iš tikrųjų buvo turtingi ir vaisingi; o dabar, nusileidus ant jo šiočiai tokiai laimei, kai jis, buvęs dvasios piratas, įgijo tam tikrą teisinę padėtį ir susisaisė biurgeriškais saitais, gavo tarnybą ir sulaukė garbės, turėjo žmoną ir vaikų, – dabar jis buvo išsekęs ir baigtas. Bejėgystė ir dvejonės – štai kas jam teliko.

Pirmasis jaunojo sutuoktinio romanas skirtas jau praėjusiems piršlybų laikams, bet sykiu jame ir vėl nagrinėjama brolio problema. „Karališkojoje Aukštenybėje“ esama sosto įpėdinio, princo Albrechto, ir esama antrojo sūnaus, princo Klausio Heinricho. Albrechtas vaidina Heinricho, o Klausas Heinrichas – Thomo vaidmenį. Šis yra „minkštaširdis ir linkęs lieti ašaras“, o anas „buvo iškilnus“. Albrechtas kupinas puikybės. Kartą jis kelerius metus nė žodelio neprataręs Klausui Heinrichui, „nors tarp brolių nebuvo kilę jokio apibrėžto vaido“. Panašu, kad kažkas panašaus vyko ir tikrovėje. Klausas Heinrichas, jausdamas pareigą valstybei, veda milijardieriaus dukterį. Albertas džiūsta iškilnioje vienetvėje. Thomas Mannas čia leidžia sau pavaizduoti slaptų svajonių išsipildymą: kad princas Albrechtas, vienišasis ir nemėgstamasis, savo noru atsisakęs valdžios ir perleidžiąs jam sostą. Tame soste Thomas tuomet vaidintų plebėją – kaip ir jo Klausas Heinrichas:

Ką man sakyti, Albrechtai. Esi vyriausias tėtės sūnus, ir aš visados žvelgiau į tave iš apačios, nes visados jaučiau ir žinojau, kad tu iš mudviejų esi iškilnesnis ir aukštesnis, o aš, palyginti su tavimi, – tik plebėjas.

RENATA ŠERELYTĖ

Būties kodai atminties tamsoje

Kęstutis Navakas, apibūdindamas naują Danutės Kalinauskaitės knygą, rašo, kad tai – „santakos knyga, santaką suvokiant keleriopai. Pirmasis aspektas: žanras. Esė čia įteka į novelę ir atvirkščiai <...>“, o iššūkiai, būtiniai ir egzistenciniai, „atsiskleidžia vieni per kitus arba vieni kitus pabrėžia, o tai dar vienas sėkmingai knygoje įgyvendintų santakos variantų“.

Tačiau koncentruotas knygos tekstas leidžia manyti, kad tai galėjo būti ir apysakos ar romano medžiaga (novelės „Namo“, „Išregistruoti vaiduoklį“ ir „Užtrauktukas“ susietos ne tik semantiniiais, bet ir savotiškais siužeto ryšiais – namų, tėvų, giminės („genties“)

Danutė Kalinauskaitė. NIEKADA NEŽINAI. – Vilnius: Baltos lankos, 2008. – 190 p.

išnykimas). Nežinau, ar D. Kalinauskaitė priklauso tai prozininkų rūšiai, kuriai taip svarbu „nušauti siužetą“ – juk kiekvienas rašytojas puikiai supranta, kad siužetas yra toks pat lygiavertis prozos kūrinio sandas kaip ir detalė. Juolab kai jis D. Kalinauskaitės „santakos knygoje“ ne atskleidžiamas ir įtvirtinamas, o tarsi savaime subręsta, ryškėdamas detalėmis ramiai, neskubėdamas juda atomazgos link. Galima sakyti, kad siužeto kaip tradicinio sando čia tarsi nėra arba jo dėmenys (pasakojimas, kulminacija, atomazga) sukeisti vietomis, nes egzistencinis žmogaus laikas – net ir tas, kuris pasilieka, žmogui išėjus, – yra ganėtinai vientisas ir visos jo dimensijos neatskiriamai susijusios. Ne tik praeitis, dabartis ir ateitis, bet ir apskritai laikas yra mąstymui nepasiduodanti būtis. Ne veltui duktė, motiną paguldžiusi į ligoninę, grįžta namo, kad padėtų tėvui „išbūti“. Išbūti ne tik laiką iki „siužeto“ atomazgos (mirties), o ir tą laiko tarpsnį, kurį savinasi nebeapmąstoma būtis („Namo“). Čia dar labai svarbus žodis „padėti“ – reikia „padėti išbūti“. Tai galbūt vienintelė išeitis žmogui, nes jo prisirišimo prie praeities ir „įvairiausių jos formų: gimtųjų vietų, šeimos lizdo, mirusių artimųjų, visokių praradimų“ neištrina nei kelionės į egzotiškas šalis, nei pakeistas gyvenimo būdas („Kartą Tunise“). Antra vertus, siūlymas „užmušti praeitį“ („Kartą Tunise“, p. 93) – savaip absurdiškas, nes tai ne žmogaus jėgoms, be to, ne į naudą jo gyvenimo kokybei: nebeprišimenamas, kad ir intuityviai, laikas – savotiška mirties forma. Tiesiog nebūtis.

D. Kalinauskaitės knygoje prisiminimai ir sukuria esatį, užimdami laiką, kurį vadiname praėjusiu, buvusiu,

vieta. Praeitis gyvybinga ir nuožmi, ji ne tik apibrėžia dabarties kontūrus, bet ir projektuoja ateitį („Kartą Tuni-se“: sūnaus virėjo nuotykių „Cordon Bleu“ restoranuose ir Sibire panašūs į varijuojamą kino scenarijų; užuominą į kinematografą sukuria ir novelės sakiny „paskutiniai kadrai namie“ (p. 91). Tokių „ateities kadru“ esama bemaž visose novelėse, tačiau pačios stipriausios susijusios su praeitimi, kuri jau nebesikeičia. K. Navakas veikiausiai ne ką kita, o šią stingstančią praeitį įvardija kaip dar vieną santaką ir pavadina ją „visuotinio dūlėjimo atmosfera (kiūžtantys daiktai, ligos, mirtys ir t. t.)“, kurioje iškyla „tokioms sąlygoms besipriešinantys ir jas savi-mi matuojantys bei bandantys paneigti herojai“. Kita vertus, čia vėlgi atsiranda aiškus paradoksas: „dūlėjimo atmosfera“ yra nulemtas, neišvengiamas reiškinys, persmelkiantis visus žmogui pažįstamus laiko matmenis, taip pat ir dabartį. Taigi visados esame dulkės, kurios priešinasi savo fizinei prigimčiai ir likimui. Galbūt ir namai, ėjimas namo, toks ilgesingas, sunkus, D. Kalinauskaitės prozoje reiškia ne fizinę, o transcendentinę erdvę?.. Dedu klaustuką, nes geri kūriniai neduoda „teisingų“ atsakymų. Neduoda jų ir D. Kalinauskaitė. Novelėje „Namo“, atsigavusi iš komos, senutė supyksta – kūnas jau buvo palaimoj, o ta nelaboji širdis, „dar nė neišklausiusi jos valios, dar jai nė nepriklausanti, jau skuba per tamsą klupdama, vėluodama – namo...“ (p. 40). Kūnas ir daiktas, kurie įvardijami kaip „sukiužė“ ir „sudūlėję“ (sėklinių agurkų kokonai su pelėsio pūkeliu, „prižėlė“ puodai, kojinių, laiškų, megztinių „klumšeliai“, „sniege pajuodusi kopūsto gūžė“, tėvas – irgi „apžėlęs, apsmukusiom, regis, šlapiom kelnėm“, p. 8), sakyčiau, apibrėžia tą būties sritį, kurią galima pavadinti „skurdo metafizika“, skurdą siejant ne su buitiniu, socialiniu, o veikiau egzistenciniu reiškiniu, savotiška askeze, gal net – šventumu, kuris moderniam vartotojui nebesuprantamas.

Tačiau ne modernūs, bet kaip tik sukiaužė, daugeliu atvejų – verti gailėsčio ir užuojautos (bet ne paniekos!) daiktai sukuria stiprų egzistencinės gyvybės lauką. Jis tiesiog nupurto – sukelia skausmą ir gailęstį, kartais – neviltį ir pyktį. Seni daiktai D. Kalinauskaitės novelėse turi geliančio, skausmingo atpažinimo „kodus“, kurie įrašyti ne tik atminty, bet ir pirštų galiukuose, ir uoslėje. Kvapai šioje knygoje – vieni iš įspūdingiausių ir autentiškiausių „kodų“, glaudžiai susiję su kvėpavimu, oru, deguonimi, gyvybe, plaučiais („Vienas plautis visada likdavo kvėpuoti ten“, „Išregistruoti vaiduoklį“, p. 53). Galbūt todėl taip svarbu atpažinti „tikrąjį šalčio kvapą“ („Namo“, p. 18) ir atskirti tikrą sniegą nuo dirbtinio, metaforiško (novelėje „Užtrauktukas“ mirštanti teta prakanda pagalvę ir išdraiko po kambarį pūkų). Tai susieta su žinojimu, kad ne tik senuose tėvų namuose, bet ir pasauly esi „kaip svečias“ ir „niekas čia tavęs nesiruošia gailėtis“ („Namo“, p. 17). Truputį žiauroka, bet gal autorė pasiūlys skaitytojui išeitį – ką veikti šitam svečiui pasaulyje. Ir ji pasiūlo. „Svarbiausia – jokių mistifikacijų. Daryt tik tai, ko reikia“, – ir išvardija tokius kasdieniškus ir „skurdžius“ dalykus, kad skaitytojas lieka it musę kandęs: „<...> išgrandyti prižėlusius puodus, pamerkti tėvo kelnes, vietnamietišku balzamu – „žvaigždute“ – ištepti jo karkiančią krūtinę <...>. Lipnia juosta apklijuoti VEF 202 – išlūžusį langą į pasaulį, – vėl sugražinti šventąjį pusvalandį su avarijomis ir paros kriminalais“ („Namo“, p. 17). O gal skaitytojas buvo nusiteikęs didingiems gyvenimo prasmės apmąstymams, susijusiems su žygdarbiais, „savęs“ ieškojimu ir kalėdine labdara?.. Paprastas kasdienis gyvenimas, jeigu jis „nepagražintas“ iškrypimais ar žmogžudystėmis, jau seniai nebėra joks žygdarbis. Tai mums nuolat teigia ir spauda, ir televizija. Tačiau pilietis, turėdamas nuomonės laisvę, gali tuo ir netikėti. Ir nors D. Kalinauskaitės

prozą skaityti sunkiau nei žiūrėti „Kraujo putą“ ar skaityti „Lietuvos ryto“ straipsnius, specialiai adaptuotus skubančio ir nekantraus vartotojo akiai, autentikos apie „statistinės“ Lietuvos gyvenimą čia kur kas daugiau. Ir nėra ko stebėtis, kad D. Kalinauskaitėi būti autentiška pakanka tiek mažai – vienos kitos detalės. Kad ir apie tą patį laikraštį: vaikystėje mama „mūsų nuolankias galvas šukuodavo tol, kol baltas popieriaus lakštas po kojomis virsdavo laikraščiu“ („Išregistruoti vaiduoklį“, p. 67). Užpildyti gyvenimo *tabula rasa* sutraiškytais parazitais kaip raidėmis, kurių metaforiška prasmė sieja ne tik praėjusį, bet ir šį laikotarpį, ir dar paminėti palinkusią, „nuolankią“, bet jau švarią vaiko galvą, – tai iš tiesų neeilinės prozininkės įžvalga.

Kita vertus, imponuoja ne tik neabejotinas autorės kalbos jausmas, stulbinanti autentika, detalių tikslumas ir pamirštų jausmų atvėrimas (net suvirpėjau, kai perskaičiau, kaip pasakotoja su motinos skepeta ant galvos eina liuobtis per „išaugto pasaulėlio“ tamsą), bet ir pasakojimo sąžiningumas, šviesus humoro jausmas, kuris kyla iš ramybės, išgyvenus tragediją. Stebina ir personažų („vargetų, gyvenančių varnėno inkile“, p. 176) įtikinamumas bei autorės drąsa. Nebijojimas atsiskleisti, „iš kokių daiktų esu kilusi“ („Išregistruoti vaiduoklį“, p. 56), iš kokios „genties“. Tačiau ir tai tebutų menkniekis (drastiškų prisipažinimų šiandien apstu), jei autorė savo „asmeninio“ pasakojimo nepakylėtų iki apibendrinimo lygmens, nesuteiktų jam universalumo. Apipelijęs agurko kokonas ar popierius su utėlių „raidėmis“ nėra buitinių problemų iliustracija, kuri „marmuro rūmuose“ išaugusiam skaitytojui gali pasirodyti savaip egzotiška, – tai veikiau ramus ir teisingas laiko liudijimas, paremtas faktais, o ne išsigalvojimais, kuriems šiuolaikinėje literatūroje kažkodėl dar reikalingas paneigimas, kaip antai: „Knygos veikėjai ir

įvykiai nieko bendro su realybe neturi.“ Juk ir taip aišku, kad neturi, užtenka įsiskaityti. O štai kad taip išsigindama parašytų D. Kalinauskaitė, kažkodėl neišsivaizduoju. To ne tik nereiktų – tai atrodytų kvaila. Nes „Niekada nežinai“ personažai ir įvykiai turi tokį prasmės krūvį, kad juos beprasmiška raišioti prie realybės bestselerio virvelėmis. Skaitant šią knygą kyla nuojauta, kad ir nepritemptu siužetu, ir bręstančiu, niekur neskubančiu pasakojimu, ir detalių sukuriama vaizdais, kurie žaibo blyksniu veikia ne tik pojūčius, bet ir „įjungia“ sąmonę, – visu tuo ši proza artima poezijai kaip archajiniam menui. Galbūt ne tiek savo struktūra ir stilistika (tekstuose esama ir grakščių, „intelektuales“ pobūdžio pasakojimų, kurių archajiškais nepavadintume), kiek poveikiu. Tai gildanti, persmelkianti proza. Kaip jausmą – ne tik kaip mintį – kelianti egzistencijos prasmės klausimą. Išskleidžianti laiko ir žmogaus gyvenimo kaip „skurdo metafizikos“ dimensijas.

Tokių knygų nėra ir negali būti daug, nes jos gimsta iš paties gyvenimo tankio, iš pilniausių – sunkiausių – jo gelmių. Savo raiška bei liudijimais jos kelia savotišką šiurpulį „skurdo“ dar nepamiršusiam skaitytojui, o tas, kuris pamiršo, jaučiasi gerai ir nesistengdamas prisiminti. Bet juk niekada nežinai, ar apgauta atmintis neatkeršys.

JŪRATĖ BARANOVA

Jauki nyksmo meditacija

Kai paėmiau į rankas naują Aido Marčėno poezijos knygele, kilo nuostaba – *vėl* nauja knyga? Juk *ka tik* buvo „Pasauliai“. *Ka tik* nuaidėjo serija

interviu apie šią knygą per įvairius kultūrinės spaudos savaitraščius ir mėnraščius. Ir tik paskui po kurio laiko supranti, jog tas *ką tik* – tai *jau* treji metai. „Pasauliai“ leisti 2005-aisiais. Ir tada suvoki, kad *vėl* treji metai nepastebimai išnyko iš gyvenimo. Taip kažkaip neįkyriai, bet *jau* negrįžtamai. Mums besiblaškant kasdienių rūpesčių sraute ar netgi pavėluotai bandant susimūryti kokius nors gyvenimo pamatus, poetas sau sėdi kur nors Palangoje, parke, ant suoliuko, tarytum stebiintis, „dėl duonos kriauklės“ besižnaibančias („Vieta su antiomis“, p. 57), o iš tiesų kaip koks chronometras budriai fiksuoja laiko nyksmą. Ir šį savo stebėjimą įžodina („sutemos, valkata šuo nubindzena, / taip ir išnyksime sutemose“, p. 65) taip įtaigiai, kad net pravirkdo skaitytoją (tarkime, šių eilučių autorę), kuri trejus metus sukosi kaip vijurkas ir neturėjo kada mąstyti apie laiko tėkmę. Matyt, viena iš poeto priedermių ir yra stebėti laiko klastą, ją demaskuoti, suvokti, aprašyti. Neleisti gyvenimui nerūpestingai nuplaukti esybės paviršiumi. Žinoma, laiką apmąsto ne tik poetai. Bene pirmąją praėjusios vasa-

ros karštą dieną prie ežero, apsupto Labanoro miškų, kur lyg ir neturėtų būti žmonių, ant aplūžusio lieptelio randame ramiai sėdintį žmogų su meškere. „Ar kimba?“ – klausiamo slėpdami abejonę. „Vienas juokas, – gražia aukštaitiška tarme atsako tas žmogus, – nieko čia nepagausi. Bet jei dvi valandas pameškeroji, tai jos iškrenta iš tavo gyvenimo. Niekas nenervuoja. Tada dvi valandas ilgiau gyveni.“ Ir samprotauja toliau: „Šiandien jau pirma vasaros diena. Tai kiek tos vasaros beliko? Tik trys mėnesiai.“ Velnioniškai teisingas buvo žvejys. Neliko vasaros, o ir A. Marčėno knyga, kol postringauju apie ją, baigia pasenti. A. Marčėno lyrinis subjektas panašus į tą išmintingą meškeroją, nes irgi jautriai girdi laiko tėkmę.

Ši poeto knyga parašyta dar dramatiškiau nei „Pasauliai“, jaučiant metafizinę skylę, apie kurią, kaip autorius sako knygos įžangoje, nesinori galvoti (p. 5). Tačiau kaip tik labiausiai galvojasi apie tai, apie ką nesinori. Ypač kad ši skylė ima glemžti artimus žmones. Eilėraščių ciklas „Didysis pasivaikščiojimas“ skirtas ant poliklinikos laiptelių amžinai prisėdusiam tėvui, išėjusiam iš gyvenimo kažkaip vyriškai, kaip miršta kareiviai. Poetas tarsi Augustinas „Išpažinimuose“ bando aptikti sąlytį tarp praeities, ateities ir dabarties. Laiko realumas atsiremia į tuštumą. Lyrinis subjektas tarsi rožinį mintimi perčiupinėja laiko mirksnius („stoviu pakrantėj svarstydamas – ar / ką tik buvau, ar po mirksnio vėl būsiu, / ar tuštuma šitas mano *dabar*“, p. 67). Jis apmąsto santykį tarp bėgančio laiko, trumpalaikio buvimo saugumo ir vėlgi – neišvengiamos prasmės stygiaus kaip tuštumos („bėk, triušė, bėk, o aš dar kiek pabūsiu / čia, kur pasaulis nyksta, pakraščiai / šviesos tamsiojoje mėnulio pusėj – / tuščia diena ir baigiasi tuščiai“, p. 68). Atrodytų, poeto intonacijas jau nusveria melancholija ir netgi liūdesys, bet kažkokia vidinė spyruoklė jas sugražina į aiškią dabartį. Galbūt šis judesys

Aidas Marčėnas. ŠOKIAL. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 117 p.

ir sukuria tą netikėtą efektą, kai skaitydamas eilėraščių suvoki, kad poetas kalba apie mirtį taip, kad beveik kalbasi su pačia mirtimi, netgi kaip lygus su lygiu. Kasdienybės žmogus ne visada turi tokią galią. Jam sunkiai sekėtųsi įveikti tą neišvengiamą „baimę ir virpėjimą“. Vienas įtaigiausių rinkinio eilėraščių „Sapnas“, publikuotas „Šiaurės Atėnuose“, skirtas mirusiam draugui Gintarui. Dailininkė Irena G.-D. mums besišnekučiuojant prie vyno taurės, staiga netikėtai eilėraščių ėmė cituoti iš atminties. Kiek primiršo žodžius, tada staiga išsitraukė iškarpa iš rankinuko. O juk eilėraštis ne apie meilę ar gyvenimo saldybę. Kodėl norisi jį įsidėti į rankinuką? Pokalbis vyksta tarp gyvojo ir mirusio. Kažkur „nuauksintoj giraitėj prie apleisto / viduramžių miestelio“ („Sapnas“, p. 63). Gyvasis klausia: „Tau baugu?“ Mirusysis atsako santūriai vyriškai: „Tiek pat, kiek tau.“ Gyvasis vėl smalsiai teiraujasi: „Keistoka?“ Draugas per distanciją atsako: „Nieko keisto.“ Tik tiek pavyksta sužinoti apie anapusbės paslaptį. Nors tiek. Toliau viskas ima painiotis ir lietus, nebeaišku, kuris klausia, o kuris atsako. Ir lieka klausimas: kaipgi jiems vis dėlto pavyko susitikti? Ir čia kažkas paaiškėja, nušvinta vieta, kur darosi galimas gyvųjų ir mirusiųjų bendravimas. Būtent – poetinėje visatoje. Dvi eilutės – „ateita kaip? – pro sąmonės duris / o kaip iš-eiti? – teks palaukti vėjo“ – vertos poezijos Nobelio. Išradimai galimi ne tik fizikinėje ar cheminėje, bet ir poetinėje visatoje. Fizika ir chemija apie anapusbę menkai ką papasakos. „Anapusbės“ meditacijos – išskirtinė poetų privilegija. Jos įtikina, nes yra tikimybinės, ir tuo skiriasi nuo teologų pasitikinčio „žinojimo“. Eilėraščių lyriniam subjektui šis atradimas atveria dar didesnę jo paties buvimo trapumą, net slystantį efemerškumą: „Giraitėje po stogu debesų / aš svečiavausi, o dabar esu / ir lapas šis, ir ši mintis, ir gūsis // kurio pagautas virpu ir krentu / į savo atspindį upokšnyje.“

Ir tada išdrąsėjęs subjektas klausia tiesiai, kaip kirviu į kaktą: „Tai tu, mirtie?“ Jam tarsi motiniškai, bet ir ironiškai atliepiama: „Nurimk, čia dar ne aš, brangusis.“ Šie trys užsimez-gusių dialogų (su mirusiu draugu, su savimi ir pačia mirtimi) lygmenys, mano nuomone, labai vykusiai sulydyti. Ir nukalti be lašo sentimentalumo.

Filosofinį kontekstą jaučiančiam skaitytojui negali nekristi į akis tai, kad po poeto rinkinį ėmė klajoti Friedricho Nietzsche's šešėlis. Jis mus pasitinka jau pirmajame puslapyje, net abiem kalbomis, ir net kvestionuojant F. Nietzsche'į atsidavusio vertėjo Alfonso Tekoriaus apsisprendimą. Kas yra tas „unsere“ – „aš“ ar „mes“? Pagal žodyną atrodytų, kad „mes“. Tačiau jeigu jau „mes“, tai, man atrodo, tas pat, kaip Friedrichas kartu su Nietzsche arba Aidas kartu su Marčėnu. Taip išeina beveik „aš“, tik išplėstinis, daugialypis, nevientisas, – toks savasties fragmentų lydinys. F. Nietzsche mėgo kartoti: „mes“ – „imoralistai“, „laisvieji protai“, „atsiskyrėliai ir švilpikai“. Bet tų „kitų“ filosofų aplinkui nesimatė. Jis buvo vienas. A. Marčėno poetinis subjektas – irgi tarsi vienas, bet iš tiesų supamas kitų. Pro sąmonės duris jį nuolat lanko mirę draugai ar šiaip mieli žmonės (Raimondas – „Plungės centrinės“, p. 14–15, Rimvydas Šilbajoris – „Kas naujo“, p. 26, Gintaras – „Gintarinis“, p. 62, Jurga – „Vartai“, p. 72 ir t. t.). Tačiau pavyksta pasikalbėti ir su gyvaisiais: Tomu Venclova – „Į nubudusį miestą“, p. 32–33, Josifu Tomu – „Prie jūros“, p. 45, Wisława Szymborska „Plius elektrifikacija“, p. 48, mylima Viliute – „Medžiuškes“ ar su draugais – „Išspaudas“, p. 85, „Godo“, p. 91, ar su savo vaikais – „Į Albiną“, p. 104–105, „Eilėraštis Vytei“, p. 106, „Reliatyvumas“, p. 107. Kartu su jau minėtais tėvui bei Gintarui skirtais eilėraščiais šie poetiniai dialogai eilėraščių visatoje sukuria jaukią šilumos apykaitos sistemą. Šios sistemos vienas iš centrų – eilėraštis, palydintis išeinančią Jurgą Ivanaus-

kaite, parašytas kelios dienos prieš jos mirtį. Poeto lyrinis subjektas puikiai suvokia, kad, nepaisant viešos erzelynės, mirštančiajai tenka išeiti vienai. Todėl solidarai padrąsina ir ištiesia ranką, padedančią žengti pro numanomus amžinybės vartus: „Todėl ke liaukim drąsiai, nusiteikę, / kad jei nėra ten vartų, tai nereikia, / bet jei yra tie vartai, tai vartus, // atkels, pašluos ir pasitiks prie vartų“ (p. 72). O jei nepasitiks? Irgi nesvarbu: „Nes mes kietai gyvenom vieną kartą / kaip du kartus, kaip keturis kartus“ (p. 72).

Atrodo, kad F. Nietzsche'į pavyko įkristi į A. Marčėno poetinį akiratį dėl vieno įvaizdžio – šokio. Nelabai originalu, nes taip sutapo, kad vienu metu pasirodė kelių knygų pavadinimai, besidalijantys pasiskolinta šokio metafora. A. Marčėnas išgirdo F. Nietzsche'ę, kai šis sakė, jog jo pirmieji klausimai apie knygos, žmogaus ar muzikos vertę skamba taip: „Ar vaikščioja? Nėgana to – ar šoka?“ Ši F. Nietzsche's frazė nuskambėjo per 2007 m. rudens renginį gražiojoje Panevėžio Petkevičaitės-Bitės bibliotekoje, kur likimas poetą buvo nubloškęs aptarti knygą „Nietzsche ir postmodernizmas“. Giedrė Kazlauskaitė per kažkurią „Kultūros savaitės“ laidą taikliai pasakė, jog sieti poeziją ir filosofiją, tai tas pat, kaip maišyti žibalą ir pieną, nes poezija remiasi vaizduote ir klausia. Visgi tam tikri išvalgų blyksniai prasišmelkia iš filosofijos į poeziją, ir atvirkščiai (plg., kaip M. Heideggeris interpretuoja F. Hölderlino poeziją ar A. Šliogeris – M. Rilke's). Pats F. Nietzsche naujai A. Tekoriaus išverstoje knygoje „Žmogiška, pernelyg žmogiška“ teigia, kad „poetas savo mintis iškilmingai veža ritmo vežime, nes jos neįstengia eiti savo kojomis“ (p. 126). Kita vertus, toje pačioje knygoje F. Nietzsche rašo, kad menininko arba poeto vaizduotė nuolat kuria tai, kas ir gera, ir vidutiniška, ir bloga. Tik jo nepaprastai išlavinta sprendimo galia viena atmeta, kita – pasirenka, trečia –

sieja. Ta sprendimo galia kažkaip pažadina ir intelektualiausias menininko savybes. Tačiau F. Nietzsche's genialumą sudaro tai, kad jis sugebėdavo metaforai (kuri yra tarsi tik literatūros rūpestis) suteikti tokį prasminį kontekstą, kad ši įgudavo filosofinės sąvokos abstraktumą. A. Marčėnas atvirkščiai, bet ir panašiai – ne tik girdi paviršinių kalbos skambesį, ką nuosekliai atskleidė savo naujoje knygoje Valentinas Sventickas, bet per metaforą labai atsargiai į savo poezijos audinį įleidžia ir giluminį būties gaudesį. To nebūtina vadinti filosofija, bet tai nėra ir vien kalbinis poetinis žaidimas. Tai tam tikras sąmonės ar savišonės pasirengimas (gal nusiteikimas ar gebėjimas) nečiuožti vien gražiais daiktų paviršiais, o bandyti pasisemti nors kiek prasmės iš gilesnių esamybės klodų.

Nors nereiktų ieškoti tiesioginių paralelių tarp to, ką F. Nietzsche vadina šokiais, ir to, ką mato kaip šokį poetas A. Marčėnas. F. Nietzsche's tekstas, palyginti su A. Marčėno, skamba kiek lengvabūdiškai. Knygos, kurios moko šokti, anot F. Nietzsche's, „sukelia išdykėliškos laisvės jausmą: lyg žmogui tereikėtų pasistiebtį ant pirštų ir iš džiaugsmo šokti“ („Žmogiška, pernelyg žmogiška“, p. 130). Net tame garsiam „šokyje su rašikliais“ ant stalo per PEN klubo susirinkimą, įtariu, kad pats poetas A. Marčėnas nešoko iš džiaugsmo, – veikiau intoksikuojančios beprotybės apsėstas. Išdykėliškumo gaidų paskutinėje A. Marčėno poezijos knygoje irgi sunkoka aptikti. Veikiau ramaus susitaikymo su nyksmu. F. Nietzsche, ko gero, skaitydamas šią jam dedikuotą A. Marčėno knygą, būtų sutrikęs: jo filosofinis subjektas tiek daug nemąstė apie mirtį, kiek A. Marčėno sukurtasis, – jis net džiaugėsi, kad žmonės apie ją daug nemąsto ir akiai veržiasi į ateitį, nors ten laukia tik kapų tyła. „Gyvenimas šimtą sykių vertesnis apmąstymų“, – kiek pateišškai įtaigauja F. Nietzsche ir, manau,

A. Marčėno lyrinis subjektas su tuo nesiginčytų. Tik jo jausenos artimesnės toms, apie kurias rašė M. Heideggeris: įsidrąšinus iki galo apmąstyti „pamatinį siaubą“, kurį sukelia savojo baigtinumo suvokimas, kai atsiveria tikroji būties tiesa ir prasmė. Taip gimsta tas ramus santykis su mirties ateitimi, kurį aptarė ir V. Sventickas poetui skirtose knygoje. Jei slepiamasi, jei meluojama sau, remiantis negirdima prielaida, jog miršta kiti, o tu pats esi nemirtingas – iš tokios neautentiškos būties kyla ir nervingas baikštumas. Bet A. Marčėno lyriniam subjektui tai nebūdinga. Kaip tik atvirkščiai.

F. Nietzsche's mąstymo pėdsakų poetas aptinka paskutinio rinkinio eilėraščio Tan Zen šokančiame personaže. Jo lyrinis subjektas sutiko jį „pagyvenusį, be dantų, seniai / sulaužyta nosimi, veide matės / įspauštas ne vienas kalėjimas // tačiau rūbais švariais / ir tvarkingais / neapsipešęs, / patenkinatas savimi, net už mane / laimingesnis, tikriausiai / išsikraustęs iš proto“. Poeto lyrinis subjektas dėmesingai stebi artėjančią jį, besidžiaugdamas, kad diena dėl šio ištikusio vaizdo nepraėjo tuščiai. O praeivis „vis artėjo, beviltiškai / šokdamas / ligi galo / nepabaigiamais judesiais“. „Viešpatie, gal tik Nietzsche / šitaip filosofavo“, – išsprūsta lyriniam subjektui. Manau, F. Nietzsche būtų dėkingas A. Marčėnui, kad kada nors, XXI a. pradžioje, jo dėmesio nepelnusioje pasaulio vietoje – Lietuvoje – jis buvo taip netikėtai prikeltas ir įpintas į poetinį audinį. Pasibaigus kažkuriam literatūriniam vakarui, prie manęs priėjo vaikinai ir paklausė, ar negalėčiau vadovauti jo magistro darbui „Filosofiniai motyvai Aido Marčėno kūryboje“. Sužavėjo intencija. Nežinau, ar galėčiau. Manau, nepajėgčiau. O gal bijočiau tų motyvų ten neaptikti. Bijočiau supaprastinti. Gal geriau tiesiog pasistengti pataikyti į taktą ir kartu su F. Nietzsche, A. Marčėnu ir praeinančiu praeiviu bandyti šokti.

AUŠRA MARTIŠIŪTĖ

Dramaturgas, kurio bijojo teatras

Gintarą Grajauską, pradėjusį rašyti teatrui pačioje XXI a. pradžioje, iš karto lydėjo sėkmė: 2002 m. Klaipėdos Pilies teatre pastatytas „Komiksas, arba Žmogus su geležiniu dangčiu“ (rež. A. Vizgirda), autorius pelnė Lietuvos kultūros ministerijos premiją už geriausią teatrinį debiutą (2003), pjesės „Rezervatas“ sceniniai skaitymai 2004 m. vyko Prancūzijoje tarptautiniame Avinjono teatro festivalyje (rež. O. Koršunovas) ir Naujosios dramos akcijoje Vilniuje (rež. A. Giniotis), pjesė pastatyta Klaipėdos dramos teatre (rež. A. Giniotis, D. Meškauskas). Dar du pjesių rinktinėje publikuoti kūriniai – monologas „Lietuviai“ ir pjesė „Mergaitė, kurios bijojo Dievas“ – teatralų dėmesio nesulaukė, nepaisant pastarojo kūrinio pripažinimo. Pjesė „Mergaitė, kurios bijojo Dievas“ pateko į geriausių nacionalinio dramos teatro konkurso „Versmė'07“ pjesių penketuką. Už šią pjesę Tarptautinės

Gintaras Grajauskas. MERGAITĖ, KURIOS BIJOJO DIEVAS. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007. – 136 p.

teatro dienos proga G. Grajauskas apdovanotas „Auksiniu kryžiumi“ kaip 2007 m. nacionalinės dramaturgijos autorius. Tačiau nė vienas Lietuvos teatras šios pjesės nesiėmė statyti. Rašydama pjesių rinktinės recenziją, pamėginsiu paieškoti atsakymų ir į natūraliai išskylančių klausimų, kodėl išsiskyrė teatro, literatūros kritikų ir teatro praktikų požiūriai?

Pirmieji G. Grajausko kūriniai „Komiškas“ ir „Rezervatas“ vaizduoja abstrakčias, prie laiko ir erdvės konkrečių nepriřstas situacijas, kuriose atsiderę personažai suteikia teatrui laisvę improvizuoti, kurti rimtai juokingą žaidimą. Absurdo dramos poetika G. Grajausko kūrinius susieja su teatrinę nostalgiją keliančiomis Kazio Sajos parabolėmis, Juozo Erlicko pjesėmis. Skaitytojui šie tekstai kelia abejonių dėl tiesmukumo, buitinių ir fiziologinių vaizdinių paviršutiniškumo. Tačiau lengvi teatriniai pokštai turi potencijos sužadinti rimtų asociacijų. Pasak aktoriaus Dariaus Meškausko, jo kartos žmonės įžvelgia G. Grajausko pjesių temų aktualumą: tai savęs kaip asmenybės identifikavimas, sugebėjimas išlikti savimi netikroje, surogatinėje realybėje, ir atvirkščiai – bėgimas į virtualią, „nuosavą“ erdvę nuo svetimos, kitų priimestos „tikrovės“. Teatre debiutuojantis G. Grajauskas prabyla suprantama aliuzijų kalba, chuliganiškai maištauja prieš prasmės ir aktualių problemų afišavimą dramos kūrinyje ir tokia jo pozicija yra artima teatro žmonėms.

Tačiau pjesių rinktinės visuma paneigia šį G. Grajausko kūrybos apibendrinimą ir leidžia teigti, kad populiarumą teatre garantavusi pozicija laikui bėgant esmingai pasikeitė. Monologas „Lietuviai“ ir pjesė „Mergaitė, kurios bijojo Dievas“ liudija, kad dramaturgui nepavyko išlaikyti saugaus atstumo tarp bohemiškai laisvos kūrybos ir širdgėlos dėl šiandienos problemų, kitaip tariant, G. Grajauskas neatsispyrė šiandienos politinėms, pilietinėms, moralinėms provokacijoms. G.

Grajausko monologas „Lietuviai“, kaip ir M. Ivaškevičiaus „Madagaskare“ skambantis Pokšto monologas, satyros priemonėmis atskleidžia lietuvių nacionalinio charakterio ypatumus. Juoktis iš savęs lietuviams yra nebūdinga, o parodyti komiškąją stereotipais virtusių nacionalinių vertybių pusę – tiesiog šventvagiška. Tačiau kaip tik komiškas kritiškumas tampa vienu svarbiausiu naujosios kartos rašytojų patriotizmo bruožu. G. Grajauską su kitais nepriklausomybės metu debiutavusiais, originaliu stiliumi pasižyminčiais dramaturgais H. Kunčiumi, S. Parulskiu, M. Ivaškevičiumi sieja kritinė laikysena Lietuvos istorijos ir dabarties, tautinės tapatybės atžvilgiu. Naujose istorinėse pjesėse (S. Parulskio „P.S. Byla O.K.“, H. Kunčiaus „Matas“, M. Ivaškevičiaus „Madagaskaras“, G. Grajausko „Lietuviai“ ir „Mergaitė, kurios bijojo Dievas“) yra pliekte pliekiamos tautiečių mentaliteto ydos. Jeigu G. Grajausko monologas „Lietuviai“ ir neišvys teatro scenos, jis liks ateities kartoms kaip sarkastiškas menininko požiūrio į šiandienos lietuvių pilietiškumą ir tapatybę dokumentas. Kodėl kyla abejonės dėl „Lietuvių“ patekimo į teatro sceną? Teatras retai turi galimybę laisvai kritikuoti savąjį laikotarpį. Demokratijos klestėjimo pavyzdžiu laikomos antikinės Graikijos rašytojo Aristofano komedijos. Tačiau šis rašytojas puikiai išmanė teatro žiūrovų psichologiją ir aktualiajai kritikai skirdavo tik vieną komedijos epizodą, vadinamą „parbase“. Šios taisyklės paisoma ir viename populiariausių šiuolaikinio Lietuvos teatro spektaklių – M. Ivaškevičiaus „Madagaskare“, kur ugingasis Pokšto monologas, atskleidžiantis lietuvių mintyse slypinčias šovinistines, nacionalistines ir kitas negatyvias vertinamas užmačias, yra elegantiškai įkomponuotas į spalvingą pjesės personažo likimo liniją. G. Grajausko pasirinktas monologo žanras yra pavojingas, nes kad ir koku originaliu pasakojimu būtų atskleista

kritiška pozicija, skaitytojui ir teatruvi ji neišvengiamai kelia vienpusiškumo, vienodumo ir nuobodulio pavojų.

Pjesė „Mergaitė, kurios bijojo Dievas“ – originalios formos drama, kuri leidžia kalbėti apie savitą istorinės dramos, lietuvių dramaturgijoje turinčios itin galias tradicijas, atnaujinimą. G. Grajauskas surado tinkamą formą, kuri leidžia kūrinyje susieti kelias istorines epochas, lanksčiai balansuoti tarp epizodų, vaizduojančių praeitį (pirmoji Lietuvos nepriklausomybė, sovietinė okupacija, Antrasis pasaulinis karas) ir dabarties realijas. Lanksčios formos stuburas – pagrindinė pjesės veikėja Marija, apdovanota itin lakia vaizduote. Jos pasakojamos istorijos – monologai – prieštarauja tradicinės dramos reikalavimams, tačiau rašytojas sugeba lanksčiai pereiti iš monologo į dialogą, iš epinio pasakojimo į dramatinę situaciją, ir dėl to pjesė yra sceniškas kūrinys, kuris suteikia teatro menininkams interpretacijos laisvę.

G. Grajausko pjesėje vaizduojami Lietuvos aviacijos kūrėjo Antano Gustaičio (1898–1941) biografijos fragmentai siejami su jaunosios kartos dramaturgų pastangomis atrasti ir pavaizduoti teatro scenoje naujus Lietuvos istorijos herojus. M. Ivaškevičius pjesėje „Madagaskaras“ aktualizavo primirštą iškilaus geopolitiko Kazimiero Pakšto asmenybę, atskleidė tarpukario Lietuvos inteligentų likimus, per lyrinės ironijos prizmę parodė jų keistumą, nuoširdų naivumą, utopines idėjas. G. Grajauskas, tarsi orientuodamasis į priekaištus, kurių sulaukė istorijos interpretacijos M. Ivaškevičiaus kūrinuose, istoriniam personažui sugrąžina romantinį orumą, – Antanas Gustaitis vaizduojamas korektiškai, be lašo ironijos, tačiau jis, skirtingai nei M. Ivaškevičiaus sukurtas keistuolis Pokštas, netampa vienu pagrindinių dramos herojų. Kodėl Gustaitis yra tik epizodinis dramos personažas? Jo likimas yra kaip kilnesnio, kūrybiškesnio ir herojiškesnio gyve-

nimo provokacija, kuriai negali atsispirti pagrindiniai dramos herojai Senelis ir Marija. Dėl šios „silpnybės“ – dėl palankumo Gustaičiui, mes žiūrime į juos palankiai. Vieniems gražu, kitiems banalu, kad istorijos herojai yra tokie paveikūs. Tačiau G. Grajauskas paspendžia skaitytojui/žiūrovui spąstus: gėrėtis lyrine ironija pagražintu Seneliu yra nepavojinga, o kaip reaguoti į Mariją, kuri, įkvėpta Gustaičio istorijos, sušaudo savo vyrą ir jo verslo partnerius? G. Grajauskas nutuokia, kaip publika reaguotų į lietuviškąją *kilerę* Mariją, kovojančią prieš sumaterialėjusią šiandienos visuomenę, todėl paspendžia dar vienus spąstus skaitytojui/žiūrovui. Paaiškėja, kad pjesės herojė nėra šaltakraujė žudikė. Iš tiesų ji, atsidūrusi psichiatrinėje ligoninėje, vaizdingai pasakoja savo tariamo nusikaltimo istoriją. Perfrazuojant pagrindinės dramos veikėjos charakteristiką, tenka konstatuoti, kad G. Grajauskas, charakterizuodamas šiuolaikinės Lietuvos situaciją teigia, jog kova, kaip tikras veiksmas, yra įmanoma tik vaizduotėje, o individas, išdrįšęs įsivaizduoti veiksmą, yra laikomas psichiniu ligoniu. Ar dėl tokios dramos įvykių atomazgos tampa lengviau? Skaitytojui tenka brautis per fantazijos fantazijoje brūzgyną, tačiau dar sunkesnė užduotis tenka teatruvi. Statant pjesę „Mergaitė, kurios bijojo Dievas“, scenoje būtina sukurti šiai dramai būdingą įvairiausių stilių (lyrizmo, ironijos, grotesko, realizmo ir pan.) kaitos dinamiką, kuri pjesei suteikia literatūrinės vertės.

Apibendrinant tenka pasakyti, kad rašydamas dramas G. Grajauskas renkasi viliojimo ir erzینimo strategiją, orientuojasi į skirtingų kartų sentimentus. Jis nekvestionuoja pagarbaus požiūrio į istoriją. Praeityje surandami atskaitos taškai, moralinės atramos (ambicingas idėjas įgyvendinantis tarpukario Lietuvos aviatorius Antanas Gustaitis, emigravę, ištremiti, per rezistenciją žuvę geriausieji – protin-

giausi, darbščiausi, drąsiausi – Lietuvos piliečiai). Moralinių vertybių fone, stipriai susietame su Lietuvos istorija, G. Grajauskas atskleidžia vis groteskiškiau iškreipto pasaulio pavidalus. Artėjant prie dabarties, vis daugiau personažų charakteristikose atsiranda dvilypumo, o finaliniame epizode dvilypumas pasiekia apogėjų. Psichiatrinėje ligoninėje dienas leidžianti Marija savo fantazijas laiko tikrove, jos vaizdingu pasakojimu patiki psichiatrinės ligoninės darbuotojai, patikime ir mes – pjesės skaitytojai ar žiūrovai. Dvilypumo stiprėjimas G. Grajausko dramoje atlieka veiksmo vystymo kulminacijos link funkciją. Vaizduojami vis ryškesni asmenybės dvilypumo ir prieštaravimo niuansai: nuo švelnios ir lyrinės ironijos, vaizduojant Marijos vaikystę, ateistą patriotą senelį ar religingąją tankistę senelę, vėliau nugrimztama į grubiu šaržu paverstas tradicijas (vestuvių epizodas), ironiškai romantizuojami pirmųjų nepriklausomybės metų vargai (dėl nepritekliaus valgomos bulvės veikia kaip afrodisiakas, personažai mylisi, storėja, yra labai laimingi), fiziologinės detalės atskleidžia gerėjančio gyvenimo paradoksus (sauskelnes dėvinčios ir vaikišką pudrą kilogramais naudojančios parduotuvės kasininkės). Pjesėje vaizduojama dabartis yra niūri: sovietmečio ideologijos diktatą keičia materialinių gėrybių diktatas, o pasipriešinimo entuziazmą – beviltiškumas, priverčiantis personažą „emigruoti“ į fantazijos pasaulį. Pagrindinė pjesės herojė Marija šiuolaikiniame pasaulyje sau vietos neranda, tačiau pjesės finale, kaip yra įprasta tradicinės dramaturgijos herojams, ji ryžtasi pasipriešinti tikrovei. Kuo originali yra naujosios dramaturgijos herojė? Šūviai į vyrą ir jo verslo partnerius įvyksta tik vaizduotėje, todėl Marija netampa trilerio heroje. G. Grajausko kuriama aliuzija į trilerių stilišką yra dar viena herojės charakterio briauna, kuri psichologinius niuansus praturtina ryškesne brutalumo

spalva. G. Grajauskas šiuolaikinės dramatos tikslą mato ne kryptingų veiksmų strategijoje, kuri yra būtina tradicinei dramaturgijai. Jo dramoje, vaizduojant personažus ir įvykius, einama ne pirmyn, o tarsi aplink vaizduojamą objektą, siekiama atskleisti vaizduojamą reiškinį iš visų pusių, atkreipti dėmesį į tai, kas yra afišuojama ir kas yra slepiama. G. Grajausko dramaturgija efektingai pasuko tradicijos – istorinės dramatos – atnaujinimo linkme. Tai sukelia nuostabą ir susižavėjimą skaitytojui, tačiau suglumi na teatrą, kuris savo kūrybinių priemonių arsenale neranda G. Grajausko pjesei reikalingo teatro kalbos kodo, kuris pjesės tekstą paverstų patraukliu spektakliu. Kūrybiškai parašytas tekstas teatrui reikalauja adekvataus teatro kūrybos atsako. Galbūt čia ir slypi baimės šaltinis?

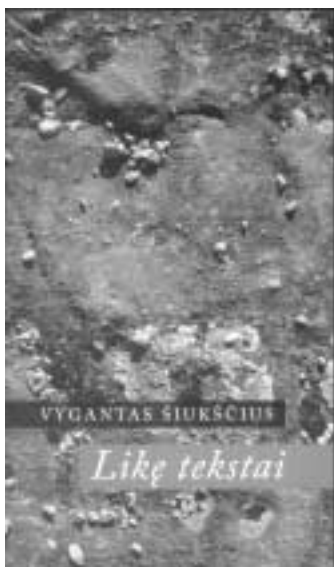
ALFREDAS GUŠČIUS

Pėdsakai literatūros dirvoje

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, išleidęs buvusio bendradarbio Vyganto Šiukščiaus pomirtinę straipsnių ir recenzijų rinktinę, gražiai ją pavadino – „Likę tekstai“. Žinome, kas lieka po einančiojo smėliu kojomis. Grožinė literatūra – daugelio artojų išpurenta, sukultūrinta dirva. Einantysis ja gali palikti ryškesnius pėdsakus nei smėlyje. Reikia tik „mažmožio“, – turėti literatūrinių gabumų. Kas jų turi daug, tas, manding, talentingas, kas nedaug, tas priskirtinas vidutiniokų kategorijai, o kas mažai jų tegavo iš prigimties ar iš Dievo, tas vadintinas mažatalenčiu. V. Šiukščius priskirtinas prie gabiųjų, perspektyviųjų. Sakoma, kad net talentingo

menininko gyvenime sėkmę 90 proc. nulemiaš darbas, tačiau be tų 10 ypatingųjų procentų net ir uoliausias darbininkas savo darbinės energijos nesugebės nukreipti tinkama, pačia kūrybiškiausia kryptimi.

V. Šiukščius literatūrine dirva ėjo neilgai, maždaug penkiolika metų (1991–2005), bet nuveikė joje gana nemažai. 1999 m. išleido monografiją „Mitopoetika lietuvių prozoje: Tekstų interpretacija“, sulaukusią palankių atsiliepimų. Išsamaus rinktinės žanginio straipsnio autorė Dalia Striogaitė svarsto, kad gal kai kas joje norėtų ir monografiją matyti. Bet tuomet knyga neįmanomai išsipūstų ir sprogtų per visas siūles, kadangi ir dabar ji poligrafiniu atžvilgiu (visų pirma dėl mažo šrifto) yra sunkiai paskaitoma. Todėl suprantamas V. Šiukščių neblogai pažinojusio P. Vasiliausko nepasitenkinimas knygos parengėjais bei leidėjais („Naujoji Romuva“, 2008, Nr. 3, p. 78). V. Šiukščiaus gynėjas pagedauja rinktinėje matyti ir ikonografinės medžiagos, o visame leidinyje nėra nė vienos nuotraukos. Ką daryti? Padėtis kebli, tik kažin ar verta įtari-

Vyngantas Šiukščius. **LIKE TEKSTAI**. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008. – 304 p.

nėti knygos rengėjus, neva jie siekė V. Šiukščiaus palikimą atitolinti nuo skaitytojų, o jo vardą tokiu „gudriu“ būdu trinti iš šiuolaikinės literatūros konteksto. Juk žinome, kad net rankraščiai nedega, o čia, šiaip ar taip, yra solidi knyga, prie kurios nemažai padirbėjo ir sudarytoja D. Striogaitė, ir redaktorė D. Kalinauskaitė. (Įdėtos leidėjų bibliografinės pastabos, V. Šiukščiaus kūrinių bibliografija, pavardžių rodyklė.)

Knyga suskirstyta į dvi dalis. Įdomiausia, svariausia yra pirmoji, skirta autoriaus didžiajai temai atskleisti. Tai – lietuvių literatūros avangardo atsiradimo genezė, istorija, pagrindinės personalijos (Juozas Petrėnas-Petras Tarulis, Kazys Binkis, Salys Šemerys, Teofilis Tilvytis, Alfonsas Šimėnas, Juozas Tysliava, Juozas Žlabys-Žengė), aptarti pagrindiniai tekstai (leidinys „Keturių vėjų Pranašas“, žurnalas „Keturi vėjai“, laikraštis „Kultuvė“), svarbiausios keturvėjininkų akcijos (literatūrinis teismas, radijo kooperatyvo steigimas, dalyvavimas pirmojoje radijo literatūrinėje laidoje ir kita). Daugiausia dėmesio V. Šiukščius skyrė „vėjavaikiui“ (taip „keturvėjininkus“ vadindavęs Vaižgantas) P. Taruliui. Iš trijų jam skirtų straipsnių susidarome gana išsamų šio neramaus žmogaus paveikslą – ir kaip asmenybės, ir kaip rašytojo. O jo apsakymų rinkinio „Mėlynos kelnės“, apysakos „Žirgeliai padebesiais“, romano „Vilniaus rūbas“ analizė paliudija paties literatūrologo gana ryškų solidarumą su avangardine literatūra. Atskleisdamas jos estetinius principus, V. Šiukščius ne pasyviai kontempliuoja, bet aktyviai juos gina, nebijodamas pasiginčyti net su pripažintais mokslininkais bei poetais (A. Zalatoriumi, A. Nyka-Niliūnu), nevengdamas griežto „avangardinio mato“ taikyti ir dabartiniams mūsų poetams ir prozininkams. „Literatūroje išbandytos visos galimos raiškos priemonės, laiko patikrinti įvairiausi kalbėjimo būdai, tad iš kur tas Gutausko naivumas – rašau

taip, kaip galvoju, o kaip parašau, taip ir gerai, taip ir turi būti? Literatūros istorija byloja ką kita: taip neturi būti. Jamesas Joyce'as vieną „Uliso“ skyrių perrašinėjo net keturiasdešimt kartų, Marselis Proustas, skrupulingai fiksuodamas menkiausius minties vingius ar jutimus, atmesdavo ištisus, regis, tobulus puslapius...“ (iš recenzijos apie L. Gutausko romaną „Vilko dantų karoliai“). Iš lietuvių autorių reikalaujamas savikritiškumo, stiliaus ekspresijos, dinamikos, V. Šiukščius kartu pageidavo ir daugiau „vėjavaiškiškumo“ – žaidybinio elemento, vitališkumo, dorovinės laisvės. „Kur mūsų erotinis, skatologinis, su kūno apačia susijęs (pilnas) žodynas? (Jį, beje, mėgo vartoti kanauninkas Vaižgantas.) Kiek vargo turėjo profesorius Vaclovas Biržiška, kol „nepadorius“ žodžius iš K. Donelaičio raštų išrankiojo. Iš kur tas nežemiškas, popierinis skaistumas? Kadaise su juo taip žaismingai kovojo keturvėjininkai – lietuviškas „cool“ sąjūdis, – kvietę grįžti prie gyvos senelių kalbos...“

Taigi, anot D. Striogaitės, reiklaus, modernaus būta šio „neramosios literatūrologijos“ propaguotojo. Vieną jos apibūdinimą, perteikiantį šio „neramos literatūrologo“ dvasią, noriu pacituoti: „Griuvo sovietinė santvarka, gyvenome episteminio epochos lūžio laiką <...>. Keitėsi skoniai, požiūriai. Kito literatūrologija. Kai kam ir susigaudyti buvo nelengva. Tik ne Šiukščičiui – atstovui jaunosios kartos [gimė 1963-iaisiais, mirė Ispanijoje 2006 m. – A. G.], kuriai ir turėjo priklausyti ši epocha. Savarankiškai mąstantis, nepakenčiantis sustingimo ir stereotipų, jis drąsiai priėmė dabarties iššūki.“

Sakoma: mokyti galima ir reikia iš visų. Svarbu žinoti, ko mokaisi, ką atsirenki. Iš žymiai jaunesnio kolegos V. Šiukščiaus nei modernumo, nei tuo labiau talento neišmoksiu, bet savikritiškumo, reiklumo dar pasisemsiu. Šituo požiūriu žvelgdami į „Likusius tekstus“ rastume priekaištų ir knygos poligrafinei kokybei, ir jos turiniui.

Štai paskutiniame knygos straipsnyje apie Vytautą Janavičių tikrai nebūtinai skyrelis „Aleksandrijos dvaras ir Janavičiai“. Apie šį, Australijoje gyvenusį, talentingą prozininką, eseistą V. Šiukščius jau „viską“ pasakė iki to skyrelio. Maždaug šeši puslapiai prie straipsnio prikabinta šiaip sau, nepaisant pagrindinio žanro (literatūros istorijos bei kritikos) reikalavimų.

Manyčiau, buvo reikalinga ir trečia knygos dalis. Dabartinėje antrojeje susikaupę pernelyg daug įvairių temų, skirtingų lygių straipsniukų, recenzijų, anotacijų. Sudarytojai ir redaktoriai vertėjo tą literatūrinę produkciją kritiškiau papurtyti, pasijoti, tada tokie rašiniai kaip „Dienoraštis su daugia-balsėmis variacijom“ (apie Reginą Biržietytę), „Apie kritiką, kritikus ir kitus liūdnius dalykus“, „Europos Kinija“, „Intelektualiai angažuoto jaunimo seminaras prie Platelių ežero...“, „Erlicynė, daugirdizmai, kūryba paraštėse“, „Tekstai ir kontekstai“: prasmingo kalbėjimo šiuolaikinėje lietuvių literatūroje būdai“, „Kultūrų atgimdimas. Babilono atstatymas“, „Kartą buvo, kartą nebuvo“ ir į juos panašūs pro sieto akutes būtų tikrai išbyrėję. Arba juos reikėjo sudėti į atskirą nuobirų, smulkmenų skyrių ir įterpti į rinktinę suteikus daugiau erdvės rimtesniems rašiniams. Tada gal būtų atsiradę vietos vienai kitai nuotraukai, didesniai šriftui.

Metams bėgant mes daug ką parašome ir daug ko prirašome. Kol į darbą neįsijungia vyriausiasis teisėjas – Laikas, tol jo funkcijas turi atlikti parašiusiųjų draugai, bičiuliai, o dėl objektyvumo – ir jų neprieteliai. Na, o kad tą darbą turi atlikti parodžiusios iniciatyvą įstaigos leidėjai, redaktoriai, tai jau tikrai aišku. Jie tą darbą būtų atlikę dar geriau nei dabar, jei nebūtų taip skubinę išleisti V. Šiukščiaus rinktinės. Ko taip bėgta, kur lėkta? Gal taikytasi knygą išleisti jo 45-mečiui? Bet tai nerimta priežastis. Daug svarbiau ne leidinio aktualumas, bet jo kokybė. Tuo labiau, kad

pats V. Šiuškčius buvo labai reiklus skubantiems rašytojams.

Nepaisant leidinio trūkumų, vis dėlto nuoširdžiai dėkoju sudarytojai, redaktorei ir visiems, prisidėjusiems

prie „Likusių tekstų“ leidybos. Leidinys vertas ir žmogiškųjų, ir materialinių sąnaudų. Be abejo, ir pagalvojimo ateity išleisti kokybiškesnę V. Šiuškčiaus kūrybinio palikimo knygą.

ANOTACIJOS

MINDAUGAS PELECKIS

Kelionė Vaiskiosios šviesos link

Lietuvius senokai domina budizmas. Sovietiniais metais, maždaug prieš keturis dešimtmečius, Lietuvoje atsirado pagrindinės budistų grupelės, kurios šios filosofijos ir religijos pradmenų išmoko Buriatijoje. Dabar tibetiečių kalbos, kultūros ir religijos pagrindų galima mokyti Vilniaus universiteto Orientalistikos centre. Yra šių dalykų besimokančiųjų savarankiškai. Lietuvius su Tibeto kultūra daugiau kaip prieš dešimtmetį artimiau supažindino rašytoja, dailininkė, keliautoja Jurga Ivanauskaitė, taip pat – fotografas, keliautojas Paulius Normantas.

Lietuvoje yra ir kelios bendruomenės, kuriose praktikuojamas tibetietiškas budizmas. Rigdzin Gatsel Ling bendruomenė, pasak jos sekretoriaus Dariaus Minioto, susikūrė prieš dvejus metus, kai Lietuvoje pakartotinai apsilankė lama Rigdzinas Namkha Rinpočė (pirmą kartą jis lankėsi prieš dešimtmetį J. Ivanauskaitės dėka; ji padėjo Rigdzinui Namkha Rinpočei išvykti į Vakarų. Dabar šiai bendruomenei vadovauja J. Ivanauskaitės sesuo Radvilė Račėnaitė. Ji išpažįsta senąją Tibeto budizmo mokyklą Nyingma, Dudzomo Tersaro tradiciją. Bendruomenės mokytojas Rigdzinas Namkha Rinpočė šiuo metu gyvena Šveicarijoje, kur yra pagrindinis Rigdzin bendruomenės centras (www.namkha.org).

Bendruomenė turi savo tinklalapį www.rigdzin.lt. Kita bendruomenė, palaikanti Tibetą, yra žymios astrologės, kuri kartu su P. Normantu apilankė Pasaulio Stogą (taip vadinamas Tibetas), Nijolės Valaitytės-Wolmer vadovaujamas Integralaus dvasinio tobulėjimo centras „Udumbara“ (www.dharma.lt). Jo veikla plati, centras turi leidyklą „Alkionė“, kuri leidžia tikrą dvasinės išminties lobyną, daug Tibeto budizmo literatūros perlų.

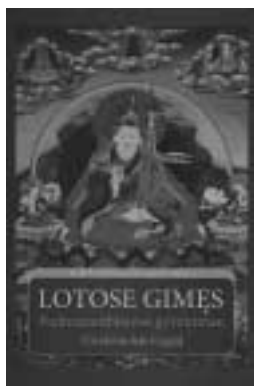
ABHJADATA. Galingieji tantros meistrai / Aštuoniasdešimt keturių sidhų gyvenimai (2008), 224 p.

Naujausias leidyklos „Alkionė“ leidinys – iš tibetiečių kalbos Algirdo Kugevičiaus verstas Abhjadatos šešdevras „84 sidhų gyvenimai. Galingieji tantros meistrai“. Puikiai iliustruotame 224 puslapių albume, verstame iš II a. Abhjadatos „Giesmyno“ tibetietiškojo varianto, – didžiųjų sidhų (mokytojų, įgavusių galias, budizmo

skleidėjų, garsiųjų tantrinių Tibeto tradicijų pradininkų) istorijos. Šiuos sidhų gyvenimų aprašymus daugelis akademinės tradicijos orientalistų laiko legendomis. Autorius įvadiniame žodyje pabrėžia, jog jos tikros. Nepaisant to, kaip žvelgsite į sidhų stebuklus, – kaip į simbolį ar kaip į realybę, – vis tiek jos vaduoja iš ribotumų ir atskleidžia, kokios didžiulės žmogaus galimybės ir kiek daug priklauso nuo tikėjimo savyje glūdinčia Dharma, Darna – pirmaprade Vaiskiaja sąmonės šviesa. Šių senovinių istorijų, kaip ir visų tantrų tekstų, pagrindas – žalingų emocijų transformavimas, panaudojant jas dvasiniam tobulėjimui. Iš pradžių sidhai buvo paprasti žmonės. Jie gavo mokymą, atitinkantį prigimtį ir polinkius, praktikavo ir pasiekė tikslą: virto Vaiskiaja šviesa – realizavo dieviškąją prigimtį. Jei galėjo jie, tai gal gali kiekvienas?..

JEŠĖ COGJAL. Lotose gimęs / Padmasambhavas gyvenimas (2006), 304 p.

Vienas iš pirmųjų „Alkionės“ leidinių – serijos „Pasaulio išminties lobynas“ pirmoji knyga „Gimęs Lotose“ – aštunto amžiaus iškilaus budizmo mokytojo Padmasambhavas biografija, užrašyta jo mokinės Ješės Cogjal.

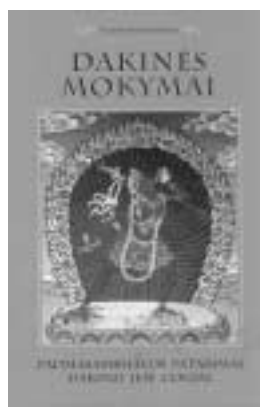
Kas yra Padmasambhava, „Tobulo neprilygstamos prigimties įsikūnijimo tantrėje“ yra sakęs pats Buda Šakjamunis: „Kai nuo mano išėjimo į nirvaną prabėgs aštuoneri metai, pasirodysiu aš vėl Odijanės šalyje, ir bus

mano vardas Padmasambhava. Būsiu aš tada Slaptosios Mantros mokymų viešpats.“

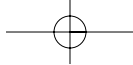
Šventuosiuose budizmo šaltiniuose rašoma, kad „būtybės gimsta ketverio-pai: iš iščių, iš kiaušinio, iš drėgmės ir akimirksniu“. Apie Padmasambhavą sakoma, jog jis akimirksniu, stebuklingai gimė Danakošos ežere, lotoso žiede, kurį prieš tai apšvietė budos Amitabhos ir visų dešimties pasaulio kryptių budų atjautos spinduliai. Mokytojas Padmasambhava nebuvo paprastas, kūniškas žmogus – tai Budos Šakjamunio įsikūnijimas. Tibete jį meiliai vadina Guru Rinpoče. Brangiojo Mokytojo biografiją užrašė jo mokinė ir partnerė dakinė Ješė Cogjal (757–817) ir vienoje šventykloje paslėpė rankraštį, siekdama jį išsaugoti ateities kartoms. Šį lobį XII a. rado Njangralas Nima Oseras.

Knyga tiks norintiems studijuoti tibetietiškąją budizmą. Joje yra ir itin vertingas 65 puslapių budizmo terminų žodynelis. Skeptiškai į budizmą žvelgiantiems – tai itin įdomus istorinis dokumentas.

JEŠĖ COGJAL. Dakinės mokymai / Padmasambhavas patarimai dakinei Ješė Cogjal (2006), 232 p.

Šis leidinys – tarsi ką tik minėtos knygos tęsinys. Pirmiausia reikėtų paaiškinti, kas yra dakinė (tib. *mkha'gro ma*). Tai – dvasinė būtybė, atliekanti nušvitimo darbus. Vadinamoji dakinių ženklų kalba – slaptas mote-

riškųjų dvasinių būtybių raštas, kurį gali perskaityti tik prityrę mokytojai.

Dakinės mokymai – neišsemiamas dvasinis lobynas visiems ir kiekvienam. „Apskritai yra daug žmonių, praktikuojančių beprasmiškus dalykus“, – rašoma knygoje (p. 117). Šie žodžiai ypač tiktų šių laikų tuštybių mugei.

Karčeno princesė Ješė Cogjal, parašiusi šį kūrinį maždaug prieš 1200 metų, šiuolaikiškai žiūrint, gerokai aplenkė feminizmo judėjimą. Dvasines praktikas puikiai išmaniusi moteris knygoje pateikia aiškius, glaustus pa-

tarimus, kurių esmė – dvasinės žinios neturi būti naudojamos asmeniniams tikslams ar likti vien teorija.

Budizmo mokymas, nors dažnai manoma priešingai, suteikia vilties: „Jei šis mokymas bus tris kartus išsakytas didžiausiam nusidėjėliui – net tokiam kaip savo tėvo ir motinos žudikas, – jis neįpuls į samsarą, nors ir bloškiamas ten. Ir, be abejo, nušvis“ (p. 190).

Budizmas kaip religija žmonijai mažiausiai atnešė nelaimių. Pagrindinis jo tikslas – kad visos būtybės būtų laimingos!

GAUTA PAMINĖTI

Sigitas Geda. Vasarė ajero šneka. – Vilnius: Vaga, 2008. – 608 p.

Trečia poetinės prozos ir eseistikos knyga, rašyta 2000–2002 metais. Įprastą dienoraščio žanrą poetas perkeičia, modifikuoja, vadina „tyrinėjimais“. „Knyga iš tų, kurios bando pristabdyti neišvengiamą laiko lėksmą.“

Laima Kastanauskaitė. Lietuvos inteligentija masonų ir paramasoniškose organizacijose (1918–1940). – Vilnius: Vaga, 2008. – 424 p.

Monografijoje apžvelgiama masonų organizacijų kilmė, paplitimas, ideologiniai savitumai, atskleidžiamas dėmesys mitinei tautotyrai, utopijoms.

Vytautas Rudokas. Ir kiti vėjai. – Vilnius: Homo liber, 2008. – 128 p.

Poeto Vytauto Rudoko (1928–2006) poezijos knyga, į kurią sudėti geriausi paskutiniųjų kūrybos metų eilėraščiai.

Tomas Šinkariukas. Šokis. – Kaunas: Kitos knygos, 2008. – 325 p.

Jauno rašytojo apsakymų ir pjesių rinkinys, kuriame „ant ribos balansuoja ne tik

veikėjai, bet ir pats autorius, pasirinkdamas kraštutine žmogiškumo riba apibrėžtus siužetus, idėjas bei kalbėseną“.

Giedrė Kazlauskaitė. Heterų dainos. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008. – 76 p.

Jaunos autorės keturiasdešimties eilėraščių rinkinys: „Modernių verlibrų tėkmė kuria heterų, nepriklausomai gyvenančių moterų, meninį įvaizdį.“

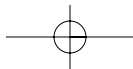
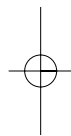
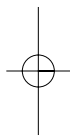
Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Karo meto dienoraštis. III tomas. – Panevėžys: E. Vaičekausko knygyno leidykla, 2008. – 432 p.

Pirmąkart išleista nesutrumpinta „Karo meto dienoraščio“ trečia dalis. Parengė J. Vaičekauskienė.

Juozas Mickevičius. Tėvų ir protėvių žemė. – Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2008. – 532 p.

Kraštotyrimo, muziejinio Juozo Mickevičiaus (1900–1984) rašytinio palikimo pirmoji knyga. Tekstai išryškina specifinius Žemaitijos krašto etnografinius bruožus. Sudarė D. Mukienė.

Tivytyt tivyty, arba Linksmieji skaitymo metai

Taip atsitiko, kad, persikrausčius į naują būstą, kurį laiką neturiu kur susidėti asmeninės bibliotekos ir archyvo. Kaip tyčia universitete turiu skaityti naują kursą, tad tenka intensyviai dirbti viešosiose bibliotekose. Tolesnis reportažas paremtas tikrais įvykiais, nutikusiais 2008-aisiais, Skaitymo metais.

Neseniai atidarytoje VU skaitykloje yra naujų knygų. Vieną būtų gerai pavartyti – apie šokio diskursą. Patikrinu elektroniniame kataloge nuorodą, išrašau ant lapelio, taip pat ir šifrą. Kadangi knygos lentynose sudėliotos tik pagal bendras temas, įteikiu lapelį bibliotekininkei, kad greičiau rastų. Ji dar kartą patikrina mano įrašą kataloge ir su lapeliu keliauja prie lentynų. Paieškos užtrunka. Pasitelkiama kita kolegė, bet veltui.

Skaityklos darbuotoja pažiūri internete, kaip atrodo knygos viršelis. Ir šios pastangos neduoda vaisių.

– Kažkas, matyt, padėjo ne į vietą, – guodžiu labiau pati save.

– Tų knygų čia tiek daug, negaliu visko atsiminti, – paaiškina man jauna skaityklos darbuotoja. Apžvelgiu pustuštes lentynas, o mintyse iškyla Oksfordo universiteto „Bodleian Library“ skaitykla, kur knygas nešdavo kaugėmis, imdavome krūvomis iš atviro fondo lentynų, susiradę patys pagal tikslas šifro nuorodas, pasilipdami kopėčiomis, ir niekas – neįtikėtina – nė karto nenusiskundė knygų gausa. Gerai – čia yra bent vietos naujoms. Kažin kur Oksfordo biblioteka deda naujas knygas? – ėmiau svarstyti, bet mane pertraukė bibliotekininkė:

– O gal kas pavogė?.. Bet kažin ar ta knyga tokia vertinga, kad kas nors imtų.

Išties – kam tos knygos reikalingos. Dažnas ir radęs neimtų. Patikrinu internete – nusipirkti ir parsisiųsti tokią knygą kainuotų apie 300 Lt. Kadangi kalbėti apie pinigus nekorektiška, nutylėsiu, kurią lektorės atlyginimo dalį sudarytų ši suma.

Tenka apsieiti be tos knygos. Kliaujuosi savo patirtimi ir sveiku protu. Veju mintį, kad šių išganingų žinių akademinė paskaitai vis dėlto nepakanka. Na taip, svarbiausia juk iškalba, tvirtas balsas, reikšmingumo aura. O tu ieškai knyginės išminties, – papriekaištauju sau ir išeinu į darbą.

Po savaitės, apsilankius toje pat skaitykloje, darbuotoja džiugiai praneša knygą radusi.

– Kodėl neatėjote? – apmaudingai klausia.

Pasijuntu kalta. „Laiko nesustabdyt ir neatsukti atgal“, – šmėsteli galvoje frazė su ta pačia gramatine klaida. Tad garsiai jos nepasakau. Apsiejau be šokių. Nešoka mūsų mintys ir paskaitų diskursai, ne, nešoka – prisiminiau A. Marčėno „Šokių“ moto iš F. Nietzsche's.

Reikia išsirašyti vieną citatą iš K. Vonneguto romano „Skerdykla Nr. 5“ – svarstymams apie trauminę kalbos praradimą. Tą vietą, kur atsakas į karo katastrofą – absurdiška paukščio giesmelė „Tivytyt tivyty“. Kataloge patikrinu, kad vienintelis lietuviškas egzempliorius – fakultetinėje skaitykloje. Konspekte paklietu vietas, o savo maršrutą ir laiką apskaičiuoju taip, kad užeičiau į skaityklą pakeliui į kavinę, ten pietaudama išsirašyčiau reikiamą citatą, gal ir šiaip kokių papildomų minčių kultų.

Skaitykloje paaiškėja, kad šis vienintelis egzempliorius atiduotas kažkam į

namus savaitei. Paskaita – rytoj. Maniškis romano egzempliorius – kitame miesto gale, mūsų garaže, nežinia kurioje dėžėj. Kaimynystėje – nė vieno kolegos.

– Žinote, jūs galite užėiti į A. Mickevičiaus biblioteką. Ten visada būna laisvų egzempliorių.

– Ačiū, – sakau ruošdamasi eiti, žinoma, ne į A. Mickevičiaus biblioteką.

– Visuomet yra išeitis! – paslaugiai man sako bibliotekininkė, ir jos balse išgirstu tą patį optimizmą, kuriuo atsakau studentams, nuolatos dejuojantiems: „Nėra knygų.“ Beje, pagal planuojamą studijų reformą studentai turės pereiti prie savarankiško darbo bibliotekose. Kas tada bus?

„Tivyť tivyť!“ – mintyse atsakau bibliotekininkei ir išeinu pietauti.

K. Vonnegutą teks atpasakoti iš atminties. Šiaip iš atminties cituoju tik poetus.

Nemaža naujam kursui reikalingų knygų yra Tarptautinių santykių institute Vokiečių gatvėje. Nieko baisaus, pagalvoju, biblioteka skatina miesto klajonių, t. y. *flanerizmo*, įgūdžius, taigi paklajosiu po gražų Vilniaus senamiestį, ir oras neblogas, bobų vasara. Vaikstant galima ir pagalvoti, kokį vieną kitą paskaitų punktą apmąstyti. Mieliau klajočiau tarp knygų lentynų, bet ką padarysi, kad Atviros Lietuvos fondo biblioteka netapo atviru bibliotekos fondu.

Kadangi ekonominio sąmoningumo akademinė sistema neskatina, negalvoju, ką nudirbčiau per tą laiką bibliotekoje, jei nereikėtų vaikštinėti ieškant knygų. Kiek dirbančių žmonių gali sau leisti tokį malonumą – pasivaikščioti po Vilnių vidury dienos?

Atėjus paaiškėja, kad biblioteka kraustosi į kitas patalpas, todėl knygos nepasiekiamos. Kiek tai truks, niekas negali paaiškinti.

Grįždama mintyse pertvarkau paskaitų planą taip, kad kelias reikalingas knygas galėčiau gauti bent po poros mėnesių.

Šį tą galima rasti kaimyninio fakulteto skaitykloje. Reikia kelių knygų apie vaizduotę. Nuėjusi randu užrakintas skaityklos duris ir raštelį, kad bibliotekininkė bus po dvidešimties minučių. Einu paslampinėti. Vaizduotės nėra. Apsukus kelis ratus aplink S. Daukanto aikštę, pasisemiu stiprybės iš praeities: XIX a. lietuvių kultūros „vargo pelės“ figūra mane paguodžia.

Pagaliau gavusi reikiamas knygas, prisėdu skaitykloje. Po kiek laiko įėjusi bibliotekininkė praneša:

– Turiu išeiti, užrakinsiu jus penkiolikai minučių.

Skaityklos publika iš nuostabos nieko neatsako. Kažkas prunkšteli. Bet nesipriešinam, palinkstam prie sunkiai gautų knygų. Žvilgteliu į laikrodį – laimei, tą ketvirtį valandos galiu pabūti ir užrakinta su knygomis – kaip tinginė moksleivė. Brakštelėjus spynai, apima sąsąmoningas nesaugumo jausmas – o jei kas atsitiks, jei įvyks trumpas sujungimas, kils gaisras ar kaimynas persimainysiu veidu ims grasinti manikiūrinėmis žirklutėmis?.. Knygos – minkštais viršeliais, bet skaitykla pirmame aukšte, langai nauji, neužkalti, sėdžiu prie vieno jų. Vaizduotė pamažu nurimsta, skaitau.

Kažkur dėžėse pražuvo mano konspektai. Vieną XX a. pradžios recenziją spaudoje reikės peržiūrėti iš naujo. Pirmiausia bibliografiniame leidinyje turiu patikrinti nuorodą. Pamačiusi elektroninio katalogo užklauso duomenis, nudžiungu: tas leidinys yra artimiausioje skaitykloje. Pasižiūrėsiu pakeliui iš VU į MA biblioteką, nes kur gauti senos spaudos remontuojamoje universiteto periodikos skaitykloje, man negalėjo paaiškinti moteris, sėdinti tarp kažkokių rakandų neatpažįstamai pakitusioje patalpoje.

Mane aptarnauja nauja skaityklos darbuotoja. Knygos ji neranda. Pakartotinės paieškos neduoda rezultatų. Nepermaldaujamai pareikalauju pažiūrėti

dar kartą – juk tai bibliografinis leidinys, jis turėtų būti po ranka. Tuo metu prasideda paskaitų pertrauka, už manęs žaibiškai išsirikiuoja nekantri eilė. Bibliotekininkė grįžta tuščiomis.

- Nėra.
- Kaip nėra – kataloge nurodyta, o čia nėra?
- Vadinasi, nėra.

Eilėje kyla įtampa, ji pasklinda po skaityklą, freskos gandas virš bibliotekininkės galvos *gaspadoriškai sutarškina snapą*.

Palieku bandyti laimę kitiems, nemitusi spūdinu į MA biblioteką. Bibliografijos skyriuje knygos, kurią galėčiau lengvai pati pasiekti, keli darbuotojai man ieško ketvirtį valandos. Taigi vien bibliografinėi nuorodai patikrinti sugaištu valandą.

Eidama namo galvoju – taip, aš taip pat dirbu su būsimais bibliotekininkais. Ir mano, kad ir nepagrindinio kurso, studentė reklaminiame specialybę pristatančiame buklete rašė maždaug taip: „Bibliotekininkas – ne tas žmogus, kaip kas nors galėtų pagalvoti, – ne tas, kuris sudėlioja lentynoje knygas nuo A iki Z.“ Štai aš pati savo kailiu patiriu tokios nuostatos pasekmes. Taip, nesugebėjau jos pakeisti. Studentai mokosi doroti informaciją, visiškai nesidomėdami jos turiniu. Jiems visiškai nesvarbu, ką dėlioti į lentynas, ką pristatyti per renginį bibliotekoje, ką užsakyti iš vietinių šaltinių ar tarptautinių katalogų – knygas, butelius ar malkas.

Namie, atlikusi buities žygius, prieš imdamasi doroti sumedžiotą bibliotekose dienos grobį, skaitau dukrai knygelę prieš miegą. Prie jos lovos stirkso knygų kaugė. Sunerimusi klausiu:

- Une, kas tu būsi, kai užaugsi?
- Unė.

Atsakymas ramus ir įtikinantis. Dėl visa pikta pasiūlau:

- Gal aš tau dainelę padainuosiu?
- O dukra, skendėdama pusiaumiegio ir vaizduotės vandenyse:
- Skaityk...

BRIGITA SPEIČYTĖ

„Metų“ redakcijoje 2006 m. kovo 20 d.

Regimanto Tamošaičio nuotr.

In memoriam

„Aš ją mylėjau, gimtąją lietuvių literatūrą“

SIGITAS GEDA

1943. II. 4–2008. XII. 12

Kodėl šioje gražioje ir labai svarbioje Sigito Gedos frazėje, išstartoje prieš šešerius septynerius metus pokalbyje su Gediminu Mikelaičiu („Būna šviesos, kuri prilįgsta auksui“), *jau* praeities laikas? Kas buvo jo gyvenime *jau* pasibaigę, *nuo kada*?

Rašau šiuos žodžius jau po Sigito Gedos laidotuvių. Po didelės žmonių grūsties ankštuose Rašytojų sąjungos patalpėse, koridoriuose, ant laiptų. Mažai kas tegalėjo girdėti, ką atsisveikindami kalbėjo Kornelijus Platelis, Arvydas Šliogeris, Valentinas Sventickas. Negirdėjau ir aš, gaila, norėčiau ką nors pacituoti, pasiremti ir paremti. Mažai kas težinojo, kad Bernardinų bažnyčioje už velionį šv. mišias aukėjo ir iš bendravimo su juo patirties kalbėjo kunigas Julius Sasnauskas, dalyvavo kunigas Algirdas Dauknys. Bet visi, kas atėjo atsisveikinti, dalyvavo misterijoje: nežinome, kas vyksta, o vyksta. Pagal S. Gedą: „Misterijos neįvyksta“; „viskas tėra tik muzikiniai prologai“.

Poetas – daugiausia, ką galima pasakyti apie Sigitą Gedą. Poetas, kuris tapo svarbus ne tik poezijai, bet ir dailei, muzikai. Poetas – iš Dievo (ar Gamtos) malonės. Visa kita – po to. Po to, ką veikė ir ko neveikė, ką rašė ir ko nerašė. Už ką buvo giriamas, apdovanojamas, už ką – skundžiamas, teisiamas. Ką padarė gero ir ką – neišvengiamai – blogo. Savo motinos ir savo tėvo vaikas, visad gražiai juos prisimindavęs, keturių seserų brolis; iš trijų brolių jau nė vieno šioje žemėje. Išėjęs iš mažos trobelytės ant Teiraus ežero kranto, prie Veisiejų; iš tų, kurie žino skurdo skonį. Bet pažįsta ir tą prabangą, kurią nuo mažens teikia gamta; tiems, kurie tą prabangą gali suvokti. Pamatas, ant kurio stovėdamas Sigitas Geda jungėsi į egzistencijos filosofijos lietuviškąją atšaką, formuojamą A. Šliogerio, laikančio S. Gedą genialiu poetu. „Eilėraščio Arvydui“ pradžia: „Arvydai, meilės laukas – tai aš, / trejų metų gulintis prie Teiraus ežero / ant šlapių senos drobės marškinių, / išaustų mano motinos, kuomet mes gyvenom / mažoj ir nykioj trobelėj...“

Buvo poetas – gilios, daugialypės, prieštaringos prigimties, vienu metu geras, švelnus kaip vaikas ir piktas... Sustojo ranka, laukianti sąmonės palyginimo. Tegu bus – ir piktas kaip šuo, ypač erzinas. Žinau, kad Sigito šitas palyginimas neįžeis; mylėjo šunis, sakė apie save – žaisdamas, bet ir žaisdamas: *esu blogas žmogus, bet myliu šunis*. Ko negalima suderinti iš esmės, galima sujungti pačiame paviršiuje, kuriame tik ir susitinkame; sunkiausiai ir skaudžiausiai – patys artimiausi. Paskutinis Sigito skundas: *pabėgo mano šunelis, likau visai vienas*. Paskutinis savo padėties įvertinimas, kurį girdėjau: *esu tarp apdovanojimų ir teismų...* Dar laukė kažkokio aukšto apdovanojimo iš Armėnijos – vis už Gregorą Narekietį, už jo vertimus į lietuvių kalbą.

Kai ištariame – be retorikos, patetikos – poetas, ištariame ir tai, kad ir apie save jis yra pasakęs visa, kas buvo svarbu pasakyti. Poetas negali pasakyti nepasakydamas. Tas atsitiktinumų žaismas, kai didelėje knygoje atverti, kas atsi-
verčia, kai atsitiktinumą skaitai kaip dėsnį, kaip atitikimą, sąmonės išauginamą iki simbolinio *atitiktens*. Eilėraštis „Nieks jau manęs neužtars“ su epigrafu iš G. Narekiečio (Sigitas yra piktiņėsis, kad niekas nekreipia dėmesio į eilėraščių epigrafas, o jie esą labai svarbūs): „...šventas Paulius, savo dvasia mirties kvapą užuosdamas...“:

*Verkia angelas sargas, kas už mane pasimelstų,
sunkiai sergu aš, be galo skauda širdį ir tau,
galgi kas nors iš anų, giminingų man sielų:
Strazdas, Villonas ar Boschas?
gal Salvadoras Dali...*

*Niekas, deja, jie visi jau seniai bus užmiršę,
kaip mylėjau aš juos, nebent Kasandra viena,*

*nebent laukinė kregždutė,
nebent šventas Pranciškus...
Verkia angelas sargas,
lavoninė, langas, ruduo...*

1989. XI. 7 – 1991. IV

Dar toli iki sunkių paskutinių poeto rudenų, o eilėraštyje jau *viskas* įvykę. Giminingos sielos – Strazdas, Villonas, Boschas, Salvadoras Dali... Kas iš jų buvo šiltas, lygus, minkštas, kas iš jų neklupdamas ir neklupinédamas ėjo nuskirtu keliu? Nė vienas. Kasandra – tragiškoji pranašė, laukinė kregždutė (pagal Sigito Gedos poeziją galima būtų sudaryti jo pažinto gamtos pasaulio – paukščių, žuvų, žolių-gėlių sąvadus), šventas Pranciškus, mokėjęs meilės kalbą, svarbiausią pasaulio kalbą. Dramatiškas nuosprendis – „Nieks jau manęs neužtars“ – su minkštinamas išlygų: *nebent*. Už to *nebent* liekame ir mes, kol liekame.

Sigitas Geda nebijojo kalbėti apie mirtį. Kuo daugiau poetui duota galimybių, tuo labiau jis yra įpareigotas ir pagrindiniam žmogaus klausimui – mirčiai. Dar palyginti jauno poeto knyga „26 rudens ir vasaros giesmės“, lemtųjų 1972 metų, užsipuldinėta. Du dideli ciklai: „Delčia rudenė deivė“, „Ledynas baltas kaukaspenis“. Ne giesmių – *psalmių* pagal pirminę viziją, atstatytą didžiojoje rinktinėje „Sokratas kalbasi su vėju“. Pirmojo ciklo epigrafas iš Dante's, iš „Dieviškosios komedijos“ – apie gyvenimo pusiaukelę ir tamsią girią; pradžia, kai pradėjo artėti į Vakarų poezijos magą, sąmonė jau ruošėsi vertimui. „Ledynas baltas kaukaspenis“, skirtas Jeronimo Boscho atminimui; 14 dalių. Praėjo nemaža laiko, kol galėjo pasakyti (o rinktinėje „Sokratas kalbasi su vėju“ ir parašyti: „Vasaros psalmės. 14 stočių“) – Kristaus kančios kelias. Aukštojo religijos matmens, neatskiriama nuo mito, lydinčio žmogų nuo gimimo iki mirties, menas negali išvengti. Galingos vizijos kyla iš dangaus ir žemės, bet ir šv. Pauliui Kristus regėjosi kaip *kosminė galva*. Sigitas Geda – labai stiprios vaizduotės, vizijų, regėjimų poetas, vizijinės, kosminės metaforos kūrėjas. Vizijos, skrodžiančios laiką ir erdvę kalbos būdu, suartinančiu akmens amžių, viduramžius, dabartį. Brunoną, prieš tūkstantį metų įžengusį į Lietuvą su krikščioniškojo krikšto viltimi, ir tėvą, *mano tėvą*. Posmas iš poemos „Žalgiris“, *viduramžių kronikos*:

*Kuo skyrės jie – tėvas
ir Brunonas? Viens amžinasis
šiaurės stabmeldys,
o kitas – Dievą mylintis
krikščionis... Abu
jie moters geidė,
Gediminas ant jūrų
smėlio – laišką purpurinį:
visi tą patį
garbiname Dievą...*

Gediškosios jungtys: pirminio paprastumo, amžinojo erdvėlaikio ir tikėjimo visa persmelkiančia kosmine galia – geisti ir gimdyti. *Pasigimdžiau vaiką, panašų į save*, – girdžiu Sigitą viename iš paskutinių pokalbių. Ar, be Senojo Testamento, dar kokiam tekste vyras sako apie save: *pasigimdžiau*. S. Gedos pasaulėvokoje taip yra: geisti ir gimdyti, vadinasi, būti gyvam, kūrybingam arba vaisin-gam. Sunkiai seno, protestuodamas, nesutikdamas atsiskirti nuo prigimtinių

galių; manau, kad tekstuose (daugiau spausdinamuose dienoraščio įrašuose, bet ir poezijoje) liko šio protesto žymių – psichologinėse situacijose, žodyne. Vyriškasis protestas daug kur sutapo su *blogu elgesiu* (tinka vaikams, kartais, deja, ir poetams), neteisingu ir plunksnos brolių užsipuldinėjimu – ne iš šio, nei iš to. Kaip A. Nyka-Niliūnas, jau šį rudenį spausdintame tekste. Liko užgautų, įskaudintų. Bet pakartokime eilėraščio pavadinimą: „Nieks jau manęs neužtars“ ir pirmąją eilutę: „Verkia angelas sargas, kas už mane pasimelstų...“ Skaudina įskaudinti.

Sigitas Geda greičiausiai yra išgyvenęs panašių kompleksų kaip Jonas Aistis. Panašiai ir bajorystės, jos *dokumentų* S. Gedai reikėjo; poetinės galios, kurią turėjo ir kurią neabejotinai jautė (iš čia ir puikybės jausmas, kartinę gyvenimą kitiems ir jam pačiam), teisėtumui pagrįsti, legitimuoti. Iš kur ta didžiulė galia, jei esi tik iš mažytės dzūkų smėlynų trobelės paežerėj? Kaip gali drįsti ja naudotis? Tam reikia aukštesnės kilmės, didingesnių protėvių. To paties Palemono mito, gal ir lietuviškiausio, bent jau dabartiškiausio lietuvių mito, atskalos. Poetai neišėina iš mito, net tokios stiprios istorinės sąmonės, koks buvo S. Geda.

Keli Sigitos Gedos eilėraščiai pavadinti *testamentais*; yra toks poezijos žanras, palyginti retai teiškeliamas į paviršių. Knygoje „Skrynelė dvasioms pagauti“ (1998; su puikiais Petro Repšio piešiniais, kaip ir prieš dešimtmetį „Žalio gintaro vėriniai“): „Iš testamento I“, „Iš testamento II“, „Testamentas mažai mergaitei“. Tarp dviejų *testamentų* – „Vilko ašaros“:

*Negailėk manęs, Dieve,
Į prarają puolančio,
Ir neverk manęs, tėve,
Juodam grabe gulinčio.*

*Blogas laikas gyventi –
Geras laikas numirti,
Ir nėra ko graudentis,
Ir nėra ko graudinti.*

Pradėti nuo sakinio iš Jobo knygų („Išėjau aš keliu, kuriuo nesugrįžtama...“) ir nuo Gregoro Narekiečio klausimo („Kodėl vietoj pieno negėriau tulžies sukrekėjusios?..“) ir pereiti į Strazdo, o gal ir į Villono stilistiką, į skaudųjį atsainumą, persmelkiantį ir lietuvių tautosakos pakraščius (girtuoklių dainos, vėliau – tamsieji romansai). S. Geda – polifonininkas, meistras. Meistrystė, kurią galime matyti ir iš kitos pusės, mažiau aptartos, akcentuotos. Ne tik avangardo, o ir tradicinės lyrikos, pasitikėjimo ja. Pasimatavimo – su Strazdu, Baranausku, Maironiu, Binkiu, Putinu, verčiančiu Adomo Mickevičiaus „Krymo sonetus“. Ir pasigalynėjimo, neatskiriama nuo pasitikėjimo lietuvių kalba. Jos Sigitui visada užteko ir visada trūko. „Paskambinkite Gedai“ – eilėraščio „Neaiškus skelbimas“ paantraštė: „Man reikia atliekamų žodžių, galbūt kas nors / jūsų turi nereikalingų niekam konstrukcijų? / Tik kad būtų gražios labai (ir negražios).“ Jam buvo gražus kalbos gražumas iš negražumo. Žodynininkai daug ką išsirašys iš šio poeto; būta ir nebūta, išgirsta, sukurta, atkurta. Dabar humanistikoje dažnai vartojamos *patirties* gediškasis atitikmuo – *igijos*: „Nenorėčiau gyvent didelėj kino salėj, / kur visiems žiūrint vieną juostą, / norom nenorom įgijos darosi bendros...“ („Visos sintaksės tik tarp kitko“). Turėjo visiškai atskirų, unikalių *igijų*. Lingvistinis S. Gedos poezijos pasaulis platus ir gilus: tiek ant žemės, antra tiek – po

žemėm. Gerai, kad į šį pasaulį takus tiesia Skirmantas Valentas. Tik virš (arba po) poetinės lingvistikos dar yra kalbos ontologija – sudėtingiausias poezijos lygmuo. Ir lemiantis – nuo jo viskas priklauso. Nuo momento, kai su kalba susilydo skausmas, ilgesys, graudumas. Viena iš pamatinių, bet gerai užslėptų S. Gedos nuostatų: „– poezijoj niekas negali pakeisti žmogaus širdies skausmingojo / ilgesio ir graudumo...“ („Atsitokėjimas“).

Sigitas Geda buvo lyg koks savo gimtosios kalbos įgaliotinis, jos perimtas, persmelktas, tad aišku, kad gerai (laisvam bendravimui) negalėjo mokėti jokios kitos kalbos. Tai netrukdė jam versti, gal net padėjo; kaip filologinės sąmonės žmogus atidžiai dirbo su žodynais, vertimais į kitas kalbas, tekstų aiškinimais, komentavimais, netgi pažodiniiais vertimais. Tarsi juto, kad žmogus per amžius kalba ta pačia kalba: gyvybės, meilės, mirties. Svarbu įeiti, būti į tekstą įsileistam, pajusti ritmą (Dante), sielvarto intonaciją (Narekietis), grožį, kylantį iš nevilties (Baudelaire), senųjų sakralinių tekstų paslaptį ir pasakyti lietuviškai. Netikslu, ne taip – galbūt. Labai sunku tiksliau nustatyti interpretacinę teksto ribą. Gal ir ne visai tikslu. Bet *po to*. Po aistros dirbti, grumtis su užgriūvančiomis žodžių ir prasmų lavinomis, nepasitraukti. Rašyti – lyg kastum ir daug sykių iš naujo perkasinėtum kalbos ir nuo jos neatskiriamų *įgijų* rūdymus. „Šiaurės Atėnų“ puslapiai – kiek šlako, kiek šlako, o staiga sušvyti auksas: kruopelė, smiltelė, šviesa, gal net vertesnė už auksą. Vienas iš paskutinių *nušvitimų*, apie kurį dar spėjau jam pačiam ir pasakyti: tekstas apie *ežienę* ir *ežiuką* („Gyvybės paminklai“; „Šiaurės Atėnai“, 2008. XI. 7): „Tai dėjosi vidury dienos. Grįžau paupiais. Upė – mirtinai nusekusi. Visa tai, matyt, bus išvarę du neįtikėtinus gyvūnus: ežį ir ežiuką, teisingiau – ežienę su vaikiuku, gerti. Iš po griūvančio mūro... Jie kėblino per asfaltą... Mažasis įkibęs į motinos dyglius. Ginkdie nepasimesti! Šviesos ir tamsžalių medžių žaismas kūrė paslaptinę apšvietimą, bet mane nutvilkė, perliejo šiurpas. Tuodu prieštvaniniai gyvūnai, sulysę ir ištroškę... Dvi gaišenos ant plento, kuriuo lekia aibė mašinų. Laimė, ir tos buvo dingusios – išdvėsusios per karščius!

Ir tvinksniai po širdimi – lyg kuo būtumei kaltas dėl tos neteisybės... Jie gelbėjosi. Gaišdami.

Nebylūs priekaištai ir paminklai... Po poros dienų nuo tokių vaikštynių asfalte teliko purvo ir kailio gurvuolės. Lijo, suvažinėti jie netrukus buvo sumalti ir suspausti į gniužulą.

Iš mūsų liks toks pat purvinas gniužulas, be gyvasčio, alsavimo.“

Liudijimas – ką žmogus gali matyti–mąstyti. Gailesčio ir kaltės jungtis. Transcendencija, kuri yra ir retranscendencija.

J. Derrida, įžymiojo postmodernizmo ideologo ir teoretiko, bandymas atsakyti į klausimą: kas yra poezija. *Ežiukas greitekelyje*, žūva tada, kai, įtraukęs spygliukus, manosi esąs saugus.

Tą patį galima ir *pamatyti*; jei leista.

Sigito Gedos ir J. Derrida *ežiukai* ant plento: gyvybės ir poezijos metaforos.

Lygiai toli ir lygiai arti.

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

Nepatogus žmogus

155

VYTAUTAS PETKEVIČIUS

1930. V. 28–2008. XII. 10

Gelžbetoninė tiesa: ateiname į šį pasaulį laiku – išeiname per anksti.

Vytautas Petkevičius išėjo sulaukęs solidaus amžiaus, pasodinęs ne medį, o sodą, pastatęs ne namą, o visą sodybą, išauginęs tris vaikus – taigi padaręs viską, ką vyras turi padaryti šioje Žemėje. Beje, tuos visus darbus jis padarė ne vienas, tačiau kartu su savo gražia šeimyna.

Buvo darbų, kuriuos dirbo vienas ir vienišas, užsidaręs darbo kambaryje, kur ant rašomojo stalo stovėjo sena rašomoji mašinėlė. Tai, ką padarė prie rašomojo stalo vienas ir vienišas, Vytautas Petkevičius, kaip ir visi išeinantys, niekur neišsinešė – paliko mums. Tas turtas – knygos. Ir vaikams, ir suaugusiems, ir seniems, ir jauniems. Kai kam tas turtas šiandien nepatinka kaip ir pats to turto savininkas, bet jis yra ir, manau, bus laiko liudytojas. Beje, Vytautas Petkevičius išėjo išvaręs paskutinę vagą – atidavęs leidyklai naują publicistikos knygą „Praleiktieji ir pateptieji“. Jau pats pavadinimas kalbėtu kalba, apie ką bus šita knyga. Tarsi nujausdamas savo likimą draugams yra sakęs: „O juk galėjau padaryti anksčiau – vis krapščiau, taisinėjau, lesiojau klaidėles...“

Taigi išėjo per anksti – nespėjęs išleisti į gyvenimą naujo kūdikio – taip vadinavo savo knygas.

Jų, tų kūdikių, daug – romanai, apsakos, apsakymai, publicistika. Kai kas jį laiko nomenklatūriniu rašytoju, kurio knygos anais laikais eidavę per leidyklas ir spaustuves tarsi taukais pateptos. Šitaip nebuvo. Kiekviena jo knyga šiurpindavo leidėjus, redaktorius, net cenzorius – ir vėl tas Petkevičius. Metų metus jos gulėdavo leidyklos stalčiuose, kol patekdavo į skaitytojo rankas. Jis iš paskutinių jėgų gynė savo žodį, bet ne viską galėjo apginti. Stebėdavausi – net ir Vytautas Petkevičius. Toks nesukalbamas buvo jis ir jo laikas. Jau nepriklausomybės metais sakėsi svajojąs išleisti romaną „Grupė draugų“ – tokį, kokį buvo parašęs. Taigi cenzorių neišdrapakuotą ir nesušiaušta. Jo publicistikos knyga „Yra šalis“ pirmiau išėjo Maskvoje, o tik vėliau Vilniuje, nes vilniškiai bijojo leisti – girdi, galime būti neteisingai Maskvoje suprasti.

Maskva V. Petkevičiaus knygą išleido be jokių taisymų, o Vilniaus cenzoriai išbraukė tam tikras vietas, kurios galėtų būti įtartinos Maskvai. Rašytojas tokius leidėjus vadino šventakupriais, kurie nori būti šventesni už patį popiežių.

Vytautas Petkevičius, žinoma, jiems nepatiko – Vytautas Petkevičius patiko skaitytojui, nes rašė ne cenzūrai, o žmonėms. Beje, ir kalbėjo žmonėms – ne cenzūrai.

Į jo literatūros vakarus būdavo sunku patekti. Provincijoje salės lūžte lūždavo. Eidavo pasiklaudyti, ką pasakys Vytautas Petkevičius. Lyg to laikotarpio sąžinė. Jis žinojo, kad tose salėse sėdi spec. berniukai, kurie išsižioję klausosi, ką jis pasakys, ir dedasi į galvą kiekvieną jo žodį. Ne vieną jis pažinojo, ne vienas po vakaro prieidavo prie jo ir tarsi atsiprašydavo:

– Nepyk, bet aš turiu apie tai informuoti instancijas, – ir paaiškindavo: – Jei ne aš informuosiu, informuos kitas...

Tada jį kviesdavosi ant raudono kilimo. Kartais ir nekviėdavo – ak, tas Vytautas Petkevičius vėl nusišnekėjo.

Tai tapo norma – Vytautui Petkevičiui *nusišnekėti*...

Jam, atrodo, patikdavo tie kvietimai, nors, suprantu, jie būdavo nemalonūs, bet jie darė jį kitokį nei visi...

Toks buvo – tarsi noragas, kuris įveikia ir molį, ir smėlį, ir žvirgždą, ir net akmenį.

Kartais negailestingas ir pats sau. Kartais.

Tokį jį žmonės ir gerbė, ir mylėjo.

Viename interviu į mano pasakymą: „Buvo tokie laikai“, ironizavo: „Kuo laikai dėti? Ne laikai daro žmones, o žmonės daro laikus...“

Įsimintini žodžiai. Nekaltinkime, kad laikai tokie – į save pasižiūrėkime, tik į save...

Jis nebuvo kabinetinis rašytojas, jis veržėsi į gyvenimą, jis virte virė tame katile, kuris vadinamas gyvenimu. Toks išliko iki paskutinių dienų. Jį viskas, kas nauja, žavėjo, jis viskuo domėjosi, jis dėl visko sielojosi, jis viską norėjo pakeisti, bet nieko, žinoma, nepakeitė. Kartais atsidurdavo vietose, kur atsargus miesčio- nis niekada nekiš nosies. Jis gyvenimą čiupinėjo nuogomis rankomis. „Aš turiu pats matyti, – sakė. – Koks rašytojas, jei nieko nemato ir nieko nenori matyti.“

Jam amžinai rūpėjo: „Kodėl?“

Kai Lietuvoj kilo nacionalinis išsivadavimo judėjimas, jis nesuko galvos – kurioj vietoj atsistoti, kad būtų patogų, su kuo eiti, o jei eiti, tai ar jau laikas eiti, nes bus sunku grįžti, juk kartais gali iš tos kelionės ir negrįžti. Jis nuėjo su Lietuva ir iki paskutinio atodūσιο buvo su ja. Nebijau šito pasakyti – buvo su Lietuva. Są- jūdžio kovoje jis buvo tarsi skydas nuo visokiausių galimų negandų. Lyg buldoze- ris, kuris vertė seną tvartą ir klojo pamatus naujam statiniui. Jis suteikė tam judėjimui vyriškumo ir prakilnumo. Žmonės matė tų naujųjų statybininkų būryje Vytautą Petkevičių ir vien dėl to dėjosi prie jų – na, jei jau Petkevičius! Jie tikėjo tuo, ką jis kalbėjo ir ką darė. Jis niekad nebėgo iš mūsų lauko ir neleido niekam to daryti. Jis atvirai juokėsi iš bailių, atėjusių į šitą judėjimą pasipinigauti.

O jei klydo, tai klydo įsitikinęs, kad yra teisus.

Vytautas Petkevičius visais laikais buvo nevaldomas, todėl visiems nepato- gus. Toks gimė. Lyg audros būtų supusios jo vygę. Jis labai sielojosi dėl Lietuvos likimo. Jį erzino naujųjų vadų gobšumas, nedora, skubėjimas tvarkyti savo, bet ne tautos reikalus. Lietuvos likimas jam buvo gimtųjų namų likimas, o savo na- mus jis gerbė ir mylėjo – Lietuvos namus. Sąjūdžio dienomis kiekvieną rytą Petkevičiai išrikiuodavo savo šeimyną iškilmingam trispalvės pakėlimui. Darbo dieną baigdavo tos vėliavos nuleidimu.

Toks buvo. Sakyčiau – romantikas. Toks ir išliko.

Kiekvienas naujas judėjimas laikui bėgant netenka savo žavesio, nes jį ap- limpa visokiausi prielipai – tarsi šlykštūs amarai. Todėl Vytautas Petkevičius buvo tarsi gyvasis sidabras – čia su vienais, čia su kitais, čia su trečiais, o paga- liau ir pats negali pasakyti – su kuriais. Taigi ateina, prisėda, pasikalba, pasisu- kioja – ir nuspjovęs išsina namo, širdgėla nešinas – ne, vėl ne čia pataikiau.

Tokius vadina maksimalistais – jiems arba viskas, arba nieko.

Nusivylimas tarsi kirminas ėda tokį gyvą žmogų. Gyventi ir išgyventi darosi sunku. Ieškai šviesos ir jos nerandi, o neradęs imi ieškoti prabėgusio gyvenimo vingiuose...

Tada apima juoda graužatis. Tada, anot Vytauto Petkevičiaus, kartoji ir kar- toji: „Negerai gyvenu, negerai darau, negerai rašau, negerai kalbu.“

...Sako, kai žmogus miršta, danguje užgęsta žvaigždėlė. Ar užgeso? Nemačiau. Nes virš mūsų tuomet buvo apsiniaukęs gruodžio dangus.

ADOLFAS STRAKŠYS

LIETUVIŲ ROMANO SSGG

Antraštės autorystė priklauso Jūratei Sprindytei, kuri literatūrai nagrinėti išradingai pasitelkė verslo organizacijų savianalizės schemą SSGG: stiprybės, silpnybės, galimybės, grėsmės. Tokiais kvadrantais mokslininkė permastė be maž visą lietuvių romano istoriją ir atradimais pasidalijo konferencijoje nemažiau išraiškingu pavadinimu „Lietuvių romano metamorfozės: anarchistės išpažintis altorių šešėly“, kurią spalio mėnesį surengė Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. Iš naujo peržiūrėti lietuvių romano kaitą nuo tarpukario iki nūdienos paskatino jubiliejinė data – 2008-aisiais sukako 75 metai, kai pasirodė Vinco Mykoliaičio-Putino „Altorių šešėly“. Norėta ryžtingesnių žanro istorijos pervertinimų, naujo požiūrio į klasiką ir madas, akylaus žvilgsnio tiek į brandžiausius, tiek ir į prasčiausius šiuolaikinius romanus, medijų ir rinkodaros poveikį. Ne viską pavyko įgyvendinti, juolab paaiškėjo, kad romaną, nepaisant šio žanro populiarumo, nuosekliai tyrinėjančių Lietuvoje visai nedaug.

Į stiprybių sąrašą J. Sprindytė įrašė realistinio romano tradiciją bei tokias literatūrinės technikas kaip alegorija, ironija, magiškas realizmas, parodija, elipsė, potekstė, prasminė pauzė. Silpnybėms priskyrė perdėtą empirizmą arba kostumbrizmą, nepakankamą pasakojimo amato mokėjimą (visad stigo domėjimosi žanro, struktūros, kompozicijos dalykais bei energijos dirbti su kūrinio forma), monotoniją, patetišką ir nostalgikišką santykį su pasauliu (trūksta blaivios analitikos, kritiškumo, stoviškos išminties, autoironijos). Loreta Mačianskaitė pažymėjo, kad nuo pat formavimosi pradžios lietuvių romaną apsėdęs kentėjimo sindromas. Dabar, suvešėjus žurnalistiniam romanui, kančia tapo netgi madinga, simuliuojama, suprantant, kad svetimos kančios yra gera prekė realybės šou pamėgusioje vartotojų visuomenėje (pvz., Audronės Urbonaitės „Posūkyje neišlėk“). Tačiau rimtesnėje literatūroje L. Mačianskaitė išvėlgė svarbų pokytį: apie 1998–1999 m. kančios mažta, skirtingų kartų autoriai linksta ne reprezentuoti tikrovės ir kalbėti perdėm emocingai, o modeliuoti metaliteratūrinį pasaulį, apnuoginti jo tekstinę prigimtį. Be Mariaus Ivaškevičiaus, Marko Zingerio, Renatos Šerelytės ir Herkaus Kunčiaus, ji išskyrė Ramūną Kasparavičių – postmodernų rašytoją, žavintį filologiniais triukais, gebantį prisiliesti prie itin skausmingų temų (okupacija, Sibiras, žydų šaudymas) ir kalbėti apie jas su šveikišku humoru, neižeidžiai.

Sudėtingą istorijos ir literatūros santykį specialiai tyrė Vytautas Martinkus. Jis primi-

nė ilgamečius ir vis atsinaujinančius ginčus, skaitytojų lūkesčius, rašytojų nuostatas dėl skirtingų istorinės tiesos interpretavimų istorijos moksle bei istoriniame lietuvių romane. XX a. paskutiniame dešimtmetyje taip pat įžiūrėjo tradicijos lūžį: tiesos literatūroje ir istorijoje sąsajos dažniau mezgasi ne pagal mimetinį, o pagal metafikcinį praeities kūrimo principą. Petro Dirgėlos „Karalystė“, M. Ivaškevičiaus „Žali“, H. Kunčiaus „Nepagalėti Dušansko“ ir kt. – tai istoriografinės metafikcijos (Lindos Hutcheon sąvoka) atvejai, kai istoriniai įvykiai ir asmenybės vertybiškai, kritiškai, laisvai perrašomi. Šiuolaikinis istorinis romanas bando būti tik romanu, bet ne istorijos iliustracija.

Atkakliai ieškoma būdų perprasti sovietmečio paveldą. Gintautas Mažeikis, pasitelkęs klasinio sąmoningumo konceptą, originaliai perskaitė Aleksandro Gudaičio-Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybę“ pagal vidinę autoriaus ideologijos ir ketinimų logiką. Filosofas siūlo tokius tekstus nagrinėti ne pagal nacionalinį, o pagal tam tikros literatūros kontekstą, šiuo atveju – klasinės literatūros grupę. A. Gudaičio-Guzevičiaus romanas esą orientuotas į tokį klasinį sąmoningumą, kurį besąlygiškai atitinka bežemiai, iš dalies mažžemiai, o kiti jo nepajėgs nei adekvačiai suvokti, nei priimti, nes neturi klasinio instinkto, kurį lemia genealogija. Anksčiau vyvajam socrealizmui Imelda Vedrickaitė naujoviškai pritaikė grotesko sąvoką: subjektas paverčiamas kolektyviniu, išviešintu, be paslapties, intymumo, asmeninių aistrų; iš plakatiškai pagražinto žmogaus tikimasi, kad jis taps socializmo *perpetuum mobile*. Taip pat konferencijoje bandyta vėlyvesnio sovietmečio lietuvių romanistikoje išvėlgti ir populiariosios literatūros stilistikos bei funkcionavimo ypatybių.

Anarchistė pagal konferencijos pavadinimą išties liko „Altorių šešėlyje“ – prie pastarojo grįžta kur kas dažniau. Giedrė Kazlauskaitė, subtiliai gilindamasi į detales, lygino šio romano rašantįjį subjektą su Stendhalio „Raudona ir juoda“ (lietuviškasis gerokai santūresnis); Ramūnas Čičelis siekė atpažinti „psichoanalitinę dvikalbystę“ (pasąmonės ir superego) „Altorių šešėly“ ir Jurgos Ivanauskaitės romane „Ragana ir lietus“. Išdėsčiusi psichoanalitinės analizės prielaidas (romanas kaip psichikos dokumentas), Rima Pociūtė aptarė Broniaus Radzevičiaus „Priešaušrio vieškelius“, išvadomis pernelyg nenuotodama nuo įsitvirtinusios Arvydo Šliogerio interpretacijos. Po pastangų psichoanalitiškai universalizuoti kūrinių konkretiką įtaigiai skambėjo Vijolės Višomirskytės įžvalgos apie Nepriklausomybės metais išpopuliarėjusią tautos–šeimos metaforą, išpažįstamų kalčių

rinkinį bei fabulinę našlaitystę – dažnai romanuose nebūna veikėjų-tėvų, bet labai svarbi močiutė.

Nerijus Brazauskas provokavo klausimu, ar lietuvių romano istorijoje būta antiromanų, pats šią sąvoką vartodamas ne pagal tradicinę, o greičiau alternatyvią literatūrologiją, antiromanu vadinančią ne XX a. šešto septinto dešimtmečio romano tipą, tačiau apskritai bet kokį kūrinį, kuris laužo nusistovėjusias normas, ieško naujų meninių sprendimų ir savo eksperimentais pastebimai veikia tolesnę žanro raidą. Prie tokių kitokių N. Brazauskas priskyrė Antano Škėmos „Baltą drobulę“, Ichoko Mero „Striptizą, arba Paryžius–Roma–Paryžius“, Ričardo Gavelio „Vilniaus pokerį“, Sauliaus Tomo Kondroto ir Ramūno Kasparavičiaus romanus. Šiuolaikinių terminų kolizijas kvestionavo ir Vytautas Bikulčius: susistemines sąvokos *euroromanas* padriką vartojimą, apibendrina, kad tai metafora be konkretaus turinio, leidėjams parankus prekybinis ženklas, kljuojamas kaip vertybinė etiketė. Virginijus Gasiliūnas pridūrė, kad svarbus euroromano požymis yra konvertuojamumas – kuo palankiau išleisti/iškeisti 1:1 (euroelėraštis – tai tas, kurį lengva versti iš vienos kalbos į kitą).

Mindaugas Grigaitis pranešime apie prasmės centrą šiuolaikinėje lietuvių prozoje priminė postmodernizmo toleranciją neįcentruotai įvairovei, užfiksavo jos apraiškas nūdienos Lietuvoje (tarkim, Andriaus Jakučiūno „Tėvynė“ ar Donaldso Kajoko „Kazašas“ – aukštasis modernizmas postmodernizmo epochoje, šalia kurio gyvuoja iš kolektyvinių reikšmių ir stilistikos sukurtos Edmundo Malūko ar Elenos de Strozzi knygos) ir paskatino diskusiją, kurioje klausta: jei visokiems tekstams pripažįstame teisę būti, kokiom sąvokom kalbėti apie literatūrinį š...? Kokiais kriterijais atskirti „aukštąją“ ir populiariąją literatūrą, jei stilistiniai, teminiai aspektai literatūrinės difuzijos laikais tapo nepatikimi. Kultūrinių industrijų tyrimai siūlo dar vieną variantą – operuoti ne amžinybės, o laikinumo plotme (parašiau – perskaičiau – išmečiau). Beje, kritikų beveik netyrinėjamos, populiariąją literatūrą klasifikuojamos fantastikos būklę konferencijoje įvertino Neringa Mikalauskienė: šiuolaikinėje lietuvių mokslineje fantastikoje itin susiaurėjo tematika – kosminės nebeliko, ekologinė neatsirado, šiek tiek reaguojama į genetikos atradimus.

Vesdama romanistikos balansą, J. Sprindytė netikėtai pasiūlė iš naujo įvertinti terminą „apsyaka“ – jei atsakytumė jo sovietinio turinio (estai dar anuomet įtraukė požanrį *mažasis romanas*), lietuvių romano istorija

veikiausiai pasirodytų gerokai turtingesnė (šiam žanrui galėtų priklausyti Šatrijos Raganos „Sename dvare“, Vaižganto „Dėdės ir dėdienės“, Rimanto Šavelio „Amžinoji šviesa“, Juozo Apučio „Vargonų balsas skalbykloje“, Romualdo Granausko „Gyvenimas po klevu“, Valdo Papievio „Užmaršties slėnis“ ir kt.).

LORETA JAKONYTĖ

JURGIO KUNČINO IMBIERIAI

Jau trečiąkart Alytuje nušurmuliavo respublikiniai trumposios prozos skaitymai Jurgio Kunčino atminimui „Imbiero vakarai“. Tai nepretenzingi pasibuvimai prie jaukiai garuojančio arbatos puodelio. Traپیų imbierinių sausainėlių pakramsnojimai, ramiai besiklausant anaipol ne traپیų asmenybių sukurtos prozos. Ir keistas pojūtis, jog Jurgio šelmiška šypsena ir mašlus žvilgsnis tebeplevena kažkur šalia: anot garsiausią rašytojo romaną „Tūla“ šįkart literatūrologiškai naršiusios Loretos Jakonytės – „J. Kunčino egzistencinis ir socialinis liūdesys dar laukia atidesnio skaitymo“.

„Atvažiuojame čia, kad pamatytume ir pajustume J. Kunčino aprašytą miestą“, – sakė rašytoja Gintarė Adomaitytė. O pamatyti ir pajusti kelias dienas jo vardu pavadintoje viešojoje bibliotekoje vykusiame renginyje buvo ką. Ne tik rašytojams, bet ir klausytojams. Netgi patys mažiausieji čia atrado specialiai jiems skirtą renginuką „Mažasis imbierukas“: su smagiais skaitymais ir paslaptinomis lėlių teatro „Aitvaras“ inscenizacijomis.

Prozos skaitymai buvo ir rimti dieniniai, ir neformalūs naktiniai. Ir klausytojų įvairių būta. Giliai susikaupusių ir išdykėlišių – salės pakampėse slapukiškai šaržus piešančių. Tarp skaitovų – taip pat margumynas: nuo profesionaliai prozą *raitančių* bei savaip ją klausytojo ausiai pateikiančių – šįkart G. Adomaitytė, Gasparas Aleksa, Andrius Jakučiūnas, Donaldas Kajokas, Giedrė Kazlauskaitė, Vytautas V. Landsbergis, Jaroslavas Melnikas, Violeta Šoblinskaitė, Asta Plechavičiūtė, Ričardas Šileika, Birutė Jonuškaitė (antrųjų skaitymų laureatė), iki mėgėjų – nuoširdžiai ir kažkaip labai asmeniškai J. Kunčino kūrybą „lukštenančių“ alytiškių.

Tik vertinimo komisija, kurios „profesionaliajam kampui“ atstovavo salono BALTA VARNA krikštatėvis ir festivalio garbės svečias Antanas A. Jonynas, skaitymų moderatorius Danielius Mušinskas bei literatūrologė Loreta Jakonytė, per visą festivalio

laiką buvo rimta ir susikaupusi. Pripažinusi, jog šiemet tikrai buvo iš ko rinktis, geriausiai įvertino trijų autorių kūrinius. Svariausia – J. Kunčino premija, įteikiama miesto vardu, atiteko rašytojui J. Melnikui už fantasmagoriškų paradoksų prisodrintą apsakymą „Žiūriu į tavo ragus“. A. Jakučiūnas už taip pat meistriškai „sukaltą“ „Seklumą“ pelnė salono BALTA VARNA premiją. Violeta Šoblinkaitė Aleksa buvo tituluota geriausio naktinių skaitymų teksto autore. Įsiklausyta ir į publikos vertinimus – jos laurus pelnė Vytauto V. Landsbergio „Novelė su Angelu“.

Margas, šurmulingas, šiemet angelų aki-vaizdziai globotas renginys pasibaigė. Tačiau taip norėtuši, perfrazuojant žinomą posakį, pasakyti: „Skaitymai pasibaigė, tegyvuoja skaitymai!“ Tuo labiau, kad „Imbiero vakarų“ idėjos autorės ir įgyvendintojos Giedrės Bulgakovienės mintyse jau generuojami ketvirto festivalio netikėtumai.

JŪRATĖ ČESNAITĖ

ATODANGOS: NUO DINGUSIO O. WILDE'O IKI „PAVOJINGO JUOKO“

Sugrįžta dingęs O. Wilde'as. Brazilė Lucia Moreira Salles iš velionio vyro, bankininko ir kolekcionieriaus, palikimo padovanojo Niujorko Morgano bibliotekai devynis Oscaro Wilde'o rankraščius ir keturis laiškus. Ši britų rašytojo epistolinio palikimo dalis buvo laikoma dingusia. Šiame „radinyje“ yra labai vertingas O. Wilde'o laiškas lordui A. Douglasui, kuris naikindavo O. Wilde'o laiškus. Mat A. Douglaso tėvas inicijavo teismo procesą rašytojui, ir šis porą metų buvo įkalintas už sodomiją.

Pusšimtį į kultūros atmintį grąžintų rankraščių puslapių planuojama parodyti per parodą 2009 m. balandį.

A. Solženicyno knygos – internete. Nobelio premijos laureato Aleksandro Solženicyno (1918–2008) našlė pasiryžusi į internetą sudėti visus vyro kūrinius. Toks oficialus tinklalapis buvo pristatytas Maskvoje per 90-ąją A. Solženicyno gimtadienį. Be etaloninių kūrinių, internete bus paviešinti asmeniniai rašytojo dokumentai, fotoarchyvas, garso ir vaizdo įrašai.

Dabartinis N. Solženicynos rūpestis – baigti 2006 m. pradėtą rašytojo 30 tomų rinktinių raštų bei didžiulio epistolinio palikimo leidybą. Tarp šių 30 tomų bus keturi dar neskelbtų kūrinių tomai.

Rusijos premijos. Trečią kartą Maskvoje iškilmingai įteikta nacionalinė literatūros

premija „Didžioji knyga“. Laureatu tapo Vladimiras Makaninas už romaną „Asan“, skirtą Čėčenijos temai. Premijos vertė – 3 milijonai rublių. Antra vieta skirta Liudmilai Saraskinai už biografiją „Aleksandras Solženicynas“, trečia – Rustemui Rachmatulinui už „Dvi Maskvas, arba Sostinės metafiziką“. Dėl „Didžiosios knygos“ konkuravo per 370 knygų ir rankraščių.

„Rusiškasis Bukeris“ paskirtas Michailui Jelizarovui už nostalgiką fantasmagoriją „Bibliotekininkas“.

Latviški prozos skaitymai ir O. Vaciečio premija. Gruodžio 5–7 d. Latvijoje vyko keturioliktas festivalis „Prozos skaitymai-2008“. Jo renginiuose dalyvavo trys dešimtys latvių rašytojų. Vertinimo komisija, išklausiusi visų dalyvių skaitymus ir apibendrinusi individualius vertinimus, pagrindinį festivalio apdovanojimą paskyrė rašytojai Ingai Abelei už apsakymą „Kamanės ir skruzdėlės“. Laureatė apdovanota Dailės teatro dovana – kūrėja turės teisę nemokamai lankytis 2009 m. teatro spektakliuose.

Minint poeto Ojaro Vaciečio (1933–1983) septyniasdešimt penktąjį gimtadienį, literatūrinė jo vardo premija įteikta Ronaldui Briedžiui už eilėraščių rinkinį „Karaokė“.

„Poringės“ – Hario Poterio epopėjos pabaiga? Praėjusių metų gruodžio pradžioje pasirodžiusios J. Rowling „Bardo Bidlio poringės“ turėtų tapti Hario Poterio epopėjos pabaiga. Kaip teigia „The Daily Telegraph“, ši knyga paplis po pasaulį 7,5 mln. egz. tiražu ir, ko gero, taps tarptautiniu bestseleriu. Šio kūrinio honorarą milijonierė J. Rowling paskyrė skurstantiems Rytų Europos vaikams.

Septyni „Poringių“ egzemplioriai, parašyti ranka ir iliustruoti pačios autorės, jau buvo išleisti anksčiau: įristi į odą, papuošti sidabru ir pusiau brangiais akmenimis. Šešis egzempliorius J. Rowling padovanojo artimiems žmonėms, o septintas buvo parduotas Sothbey's aukcione. Kompanija „Amazon.com“, laimėjusi aukcioną, sumokėjo beveik 4 mln. dolerių. Gautos lėšos pervestos vaikų labdaros organizacijai „The Children's Voice“.

Geriausias – „Pavojingas juokas“. „The New York Times“ priedas „The Book Review“ skelbia knygų recenzijas, apžvalgas. Jau dešimtmetį sudaromas kasmetinis 100 recenzuotų knygų sąrašas. Po to literatūros kritikai iš jo išrenka dešimt ryškiausių. Geriausiu 2008 metų kūriniu jie pripažino Steveno Millhauserio apsakymų rinkinį „Pavojingas juokas“. Antra vieta atiteko Nobelio literatūros premijos laureatės Toni Morrison kūriniui „Gailėstis“.

ARVYDAS VALIONIS

DANIELIUS MUŠINSKAS, vyr. redaktorius

Redakcijos kolegija:

JUOZAS APUTIS

ALGIMANTAS BALTAKIS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

PETRAS DIRGĖLA, vyr. redaktoriaus pavaduotojas

REDA GRIŠKAITĖ

LORETA JAKONYTĖ

ANTANAS A. JONYNAS

HERKUS KUNČIUS

MINDAUGAS KVIETKAUSKAS

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

MARCELIJUS MARTINAITIS

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

RENATA ŠERELYTĖ

PIETRO U. DINI (Italija)

VIOLETA KELERTIENĖ (JAV)

VALDAS PETRAUSKAS (Kanada)

REGIMANTAS TAMOŠAITIS, skyriaus redaktorius

RYMUTĖ AKSTINAITĖ, stilistė-korektorė

ROMA ZMITRAVIČIENĖ, techninė redaktorė

Kompiuteriu rinko ALDONA GRYGELIENĖ

Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su žurnalo autorių nuomone.

Redakcijos adresas:

K. Sirvydo 6, 01101 Vilnius

Telefonai: vyr. redaktoriaus – 261 73 44; vyr. redaktoriaus pavaduotojo, literatūros skyriaus – 261 61 00; kritikos, meno, eseistikos skyriaus, techninės redaktorės, korektorės – 262 55 79; buhalterijos – 262 61 84. Faksas – 261 73 44, el. paštas: metai@takas.lt

© „Metai“, 2009. Eina nuo 1991 m.